

Selye János Egyetem
Bratislavská cesta 3322.,
945 01 Komárno
Juhász György rektor
Tel.: 00421-35-6408 853
E-mail: sje@selyeuni.sk

Konstantin Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara
Dražovská cesta 4., 949 74 Nitra
Bárcki Zsófia dékán
Tel.: 00421-37-6408 853
E-mail: dfss@ukf.sk

Comenius Egyetem
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Gondova 2., 818 01 Bratislava
Misad Katalin tanszékvezető
Tel.: 00421-2-593-39-484
E-mail: kmjl@fphil.uniba.sk

Katedra Alapítvány
Palác Duna Palota
Galantská cesta 658/2F
92901 Dunajská Streda
Tel. 00421-31-552 90 28
mobil: 0903 287 772
E-mail: katedra@katedra.sk
Németh Margit elnök

Vámbéry Polgári Társulás
Palác Duna Palota
Galantská cesta 658/2F
92901 Dunajská Streda
Tel. 00421-31-552 90 28
mobil: 0903 215 714
E-mail : vambery@vambery.sk
Hodossy Gyula igazgató

Mátyusföldi Muzeológiai Társaság
925 26 Boldog 159.
Tel.: 00421-2-459 15 298
Danter Izabella ügyvivő

Ára: 3 €

Új könyveink:

Borsos Mihály: Küldtek és mentem. Ennyi az egész! Szépirodalmi és szociográfiai művek 1930–1974. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2022, 352 p. /Borsos Mihály plébános írásai, III./

Gecse Annabella: Gömör szíve. Tanulmányok a dél-szlovákiai Gömör népi vallásosságáról. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2021, 368 p. /Lokális és regionális monográfiák, 9./

Gyurgyík László: Szlovákia lakosságának községsoros nemzetiségi és felekezeti összetétele az 1950. évi népszámlálás adatai alapján. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2021, 224 p. /Nostra Tempora, 32./

L. Juhász Ilona: Ruszlik, haza! Adalékok Csehszlovákia 1968-as katonai megszállása szlovákiai magyar emlékezetéhez. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ, 2023, 424 p.

Keresztes Veronika: A Pozsonyi Jogakadémia története (1777–1914). Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2022, 200 p.

Lang Tamás: A kettős kereszt árnyékában. Zsidóellenes törvénykezés és zsidóüldözés Szlovákiában (1938–1945). Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2022, 480 p.

Liszka József: Kísérletek. Kritikák, vitairatok (és egyéb úri huncutságok) a néprajzi tudományok köréből. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ, 2023, 320 p.

Liszka József (összeáll.): Acta Ethnologica Danubiana 25. Az Etnológiai Központ Évkönyve / Ročenka Výskumného centra európskej etnológie / Jahrbuch des Forschungszentrums für Europäische Ethnologie. Komárom–Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Etnológiai Központ, 2023, 344 p.

Mrva Marianna (összeáll.): Identitás- és támogatáspolitikák, kulturális fogyasztás és médiahasználat. Interdiszciplináris tanulmányok a szlovákiai magyar kulturális mezőről. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2022, 160 p. /Nostra Tempora, 33./

Simon Attila: Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2023, 248 p. /Nostra Tempora, 30./

A szerkesztőség címe:

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Parková 4, 931 01 Šamorín
www.forumszemle.eu
E-mail: csanda.gabor@foruminst.sk

Fórum Társadalomtudományi Szemle

A tartalomból:

Popély Árpád

Csehszlovákiai magyar emlékiratok a lakosságcseréről

Baka L. – Strédl – Horváth – Huszár – Nagy –Tóth – Németh
Pedagógusok narratív identitásának vizsgálata

Chvála Márton Tibor
Lendvai István és az 1923-as ceglédi választás

Csobády Csilla
Körtvélyes nyelvi tájképe és a lakosság helynévismerete

Varga Bence
A koronavírus-járvány társadalmi és gazdasági hatásai a határ mentén

Varga Krisztina

A szlovákiai magyarok története a szlovákiai tankönyvekben

Gažík Viktória
Borgesi mintázatok Grendel Lajos elbeszélésében

Liszka József
Az identitások arcai: Komoróczy Géza utóbbi könyveiről

Hadas Miklós
Fórum-monológok, 3. Hogy túléljük ezt a rendszert: Botond monológja

Csehy Zoltán
recenziói

FÓRUM KISEBBSÉGGUTATÓ INTÉZET

Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: +421 908 400 441
E-mail: simon.attila@foruminst.sk
Simon Attila igazgató

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Könyvtára – Bibliotheca Hungarica
Parková 4., 931 01 Šamorín
Tel.: +421 908 400 498
E-mail: roncz.melinda@foruminst.sk
Roncz Melinda igazgató

A Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja – Komárom
P. O. Box 154., 945 01 Komárno 1
Tiszti pavilon, Hradná 2., Komárno
Tel.: +421 908 400 435
E-mail: liskajozsef@azet.sk
Liszka József igazgató

Gramma Nyelvi Iroda
Parková 4., 931 01 Šamorín
E-mail: gramma@foruminst.sk
Lanstyák István irodavezető

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

XXVI. évfolyam

Főszerkesztő
CSANDA GÁBOR

A szerkesztőbizottság elnöke
ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Gyurgyík László (Komárom, Szlovákia), **Hunčík Péter** (Dunaszerdahely, Szlovákia),
LampI Zsuzsanna (Nyitra, Szlovákia), **Lanstyák István** (Pozsony, Szlovákia), **Liszka József**
(Komárom, Szlovákia), **Mészáros András** (Pozsony, Szlovákia), **Simon Attila** (Somorja,
Szlovákia), **Végh László** (Somorja, Szlovákia), **Vajda Barnabás** (Komárom, Szlovákia).

Nemzetközi szerkesztőbizottság

Bíró A. Zoltán (Csíkszereda, Románia), **Csergő Zsuzsa** (Kingston, Kanada),
Csernicskó István (Beregszász, Ukrajna), **Fedinec Csilla** (Budapest, Magyarország), **Holger Fischer**
(Hamburg, Németország), **Susan Gal** (Chicago, USA), **Petteri Laihonon** (Jyväskylä, Finnország),
Kovács Attila (Lendva, Szlovénia), **Laczó Ferenc** (Maastricht, Hollandia), **K. Lengyel Zsolt**
(Regensburg, Németország), **Szarka László** (Budapest, Magyarország),
Andrej Tóth (České Budějovice, Csehország).

Tartalom

Tanulmányok

POPÉLY ÁRPÁD

„Antidemokratikus, értelmetlen és kegyetlen”. Csehszlovákiai magyar
emlékiratok a lakosságcseréről 3

BAKA L. PATRIK – STRÉDL TERÉZIA – HORVÁTH KINGA – HUSZÁR ZSUZSANNA –
NAGY MELINDA – TÓTH PÉTER – NÉMETH ANDRÁS

Pedagógusok narratív identitásának vizsgálata szlovákiai magyar
környezetben – 1. 25

CHVÁLA MÁRTON TIBOR

Lendvai István és az 1923-as ceglédi választás 49

A Tóth Károly Fiala Kiválósági Program nyertes dolgozatai

CSOBÁDY CSILLA

Körtvélyes község nyelvi tájképének és a lakosság helynévismeretének
kapcsolata 81

VARGA BENCE

A koronavírus-járvány társadalmi és gazdasági hatásai a határ menti
térségek fejlődésére a magyar–szlovák határrégiók esetében 111

VARGA KRISZTINA

A szlovákiai magyarság történetének reprezentációja a szlovákiai
alapiskolai történelemtankönyvekben 133

GAŽÍK VIKTÓRIA

Borgesi mintázatok Grendel Lajos Böröndök tartalma című
elbeszélésében 155

Közlemények

LISZKA JÓZSEF

Az identitások arcai. Reflexiók Komoróczy Géza legutóbbi
könyvei kapcsán 169

Fórum-monológok

HADAS MIKLÓS

Hogy túléljük ezt a rendszert. Botond monológja 175

Könyvek

CSEHY ZOLTÁN

Szávai Dorottya: „A pórusait látni”. Pilinszky-olvasatok. Esszék,
tanulmányok. „On voit ses pores”. Lectures de Pilinszky.
Essais et Études 189
Virág Zoltán: Régiókon átívelő összetartozások (Írások
irodalomról, képzőművészetről és rockzenéről) 190
Dargay Marcell: A 180-as csoport (1979–1990) 191
Kurimay Anita: Meleg Budapest 1873–1961 192

Lapunk része az Európai Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Index (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – ERIH Plus) folyóirat-minősítő rendszernek. Folyóiratunk a CEEOL nemzetközi adatbázis által jegyzett. Az MTA Történettudományi Bizottsága által elismert teljes értékű publikációs hely.

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLÉ

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda.gabor@foruminst.sk • Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. IČO: 34 028 587. Felelős kiadó: Simon Attila igazgató • Nyomdai előkészítés: infopoint Kft. • Nyomta: Adecta, Kft., Csilizradvány • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja támogatásával • Pédányszám: 500 • Ára: 3 € • 2024. szeptember • Nyilvántartási szám: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

FÓRUM SPOLOČENSKOVEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: csanda.gabor@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. IČO: 34 028 587. Zodpovedný: Attila Simon riaditeľ • Tlačiarenská príprava: infopoint s.r.o. • Tlač: Adecta, s.r.o., Čiližská Radvaň • S finančným príspevkom Fondu na podporu kultúry národnostných menšín • Náklad: 500 • Cena: 3 € • september 2024 • Evidenčné číslo: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

„Antidemokratikus, értelmetlen és kegyetlen”

Csehszlovákiai magyar emlékiratok a lakosságcseréről*

ÁRPÁD POPÉLY

“Undemocratic, Senseless and Cruel”. Hungarian Memoirs on the Population Exchange in Czechoslovakia

Keywords: Czechoslovakia; Hungary; Hungarian minority; population exchange; memoranda

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i3.01>

A csehszlovák–magyar lakosságcsere történelmi háttéréről, diplomáciai előkészítéséről és lebonyolításáról a rendszerváltás utáni három és fél évtized kutatásainak eredményeként immár meglehetősen gazdag szakirodalommal rendelkezünk. (pl. Vadkerty 1999; Kugler 2000; László 2003; Molnár–Szarka 2007; Szederjesi 2010; Sárosi–Šutaj 2010; Zsilák–Demmel 2020; Šutaj–Šutajová 2022) Tanulmányunkban ezért egy kevésbé tárgyalt témakörbe, a korabeli felvidéki magyar értelmiségnek a lakosságcseréről s általában a magyar lakosság jogfosztásáról és kitelepítésének tervéről megfogalmazott véleményébe nyújtunk betekintést. Munkánk címét Szalatnai Rezsőtől kölcsönöztük, aki az egyik általa fogalmazott emlékiratban ezekkel a szavakkal foglalta össze a magyar kisebbség lakosságcseréről alkotott véleményét.

Hosszú évtizedeken keresztül abban a tudatban éltünk, hogy a felvidéki magyarság csupán passzív szemlélője volt az eseményeknek, s mintegy beletörődve a megváltoztathatatlanba, a szavát sem emelte fel a meghurcoltatásával szemben. Egyedül Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* című memorandumáról volt tudomásunk, amelyben a szerző a cseh és szlovák értelmiséghez intézett üzenet formájában kívánt tiltakozni a magyar kisebbség kollektív bűnösségének vádja és jogfosztása ellen.

* A tanulmány A szlovákiai magyar társadalom változásai az utóbbi 100 évben, különös tekintettel a mindennapi kultúrára című APVV-20-0336 projekt keretén belül készült. Štúdia vznikla s podporou projektu APVV-20-0336 Premeny spoločnosti Maďarov na Slovensku za posledných sto rokov, s osobitným dôrazom na ich každodennú kultúru.

Egyet kell ugyanakkor értenünk az irodalomtörténész Tóth Lászlóval, aki mítosznak nevezte a „hallgatás éveinek” tézisé, s két terjedelmes válogatást is közzétett a világháború utáni évek csehszlovákiai magyar emlékirataiból és egyéb dokumentumaiból. (Tóth 1995; Tóth 2014) A magyar Külügyminisztériumnak, a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosságnak és a Külügyminisztérium keretében működő Béke-előkészítő osztálynak a budapesti Országos Levéltárban elhelyezett iratai között ezen túlmenően további korabeli memorandumok és különböző beadványok tucatjai találhatóak, amelyekben – legális érdekképviseleti lehetőség hiányában – különböző titkos, féllegális érdekvédelmi szerveződések, vagy akár magánszemélyek mutatnak rá a magyar kisebbség tragikus helyzetére és tiltakoznak a jogfosztása ellen. Ezeket a beadványokat általában a magyarországi politikai és egyházi vezetőkhez intézték, akikről közbeavatkozást és védelmet vártak a csehszlovák államhatalom intézkedéseivel szemben, de nem mentek ritkaságszámba a szlovák s a csehszlovák politikai szervekhez és politikusokhoz intézett beadványok sem.

Az emlékiratok teljes számbavételére a tanulmány keretei között nyilván nincs lehetőségünk, írásunkban ezért legfőképpen négy korabeli illegális felvidéki magyar érdekvédelmi szerveződésnek – a Magyar Végrehajtó Bizottságnak, a Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetségnek, valamint a különböző névváltozatok alatt felépő Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Bizottságának és a Szlovákiai Magyar Antifasiszták Szövetségének – a lakosságcserével kapcsolatos álláspontját vizsgáljuk.

A lakosságcserére ugyan még nem reflektált, mégsem mehetünk el szó nélkül Fábry Zoltánnak a már említett *A vádlott megszólal* című legendás memorandumja mellett. A korabeli memorandumirodalom csúcsteljesítményének tekintett, 1946 májusában befejezett írásában Fábry elsősorban az új csehszlovák hatalom által alkalmazott kettős mércére hívta fel a figyelmet, vagyis arra, hogy a cseh–szlovák nemzetállam megteremtésére irányuló törekvései során másként ítélte meg a többségi nemzetek, s másként a német és magyar kisebbség háború alatti magatartását. „Nincs nemzet – írta Fábry –, mely elmondhatná magáról, hogy a fasiszmus bűnében ártatlan. Minden nemzetben, országban, népben megvolt a fasiszta árnyalat, de a büntetés, a bűnhődés szelekciós alapon bonyolódott le. Miért bűnhődik a szlovenszkói magyarság mégis egyetemlegesen? (...) És bűne miért lenne nagyobb, mint a szlovákság egészére nagyobb fajsúllyal nehezedő Hlinka-párté, és ezzel a szlovák népé? (...) Ha a Hlinka-párt nagyobb és országveszejtőbb bűnét nem írták az össz-szlovákság számlájára, akkor a jarossizmus sem lehet egyetemleges magyar bűn.” (Fábry 1992, 14–15. p.)

Rámutatott Fábry arra is, hogy a szlovákság Csehszlovákia szétverésében játszott szerepét nem csak az 1944. augusztusi felkeléssel és a csehekkel történt újbóli összefogással váltotta meg, hanem egyfajta bűnátruházással is, amely saját bűneinek az eltakarását és a magyar kisebbségre történő áthárítását szolgálta. Hasonlóan fogalmazott 1947 szeptemberében, amikor Szalatnai Rezsőhöz intézett levelében egyebek között a következő szavakkal reagált a szlovákiai Magyar Párt egykori elnökének,

Esterházy Jánosnak a halálos ítéletére: „A szlovák nemzet, a szlovák antifasizmus ez ítélettel kimondotta ön maga felett az erkölcsi halálos ítéletet. (...) A szlovák nemzet újra fel van mentve, újra felmentette önmagát a mások befeketítésével, feláldozásával. (...) Az áldozatok újra mi vagyunk, mert Esterházy személyében az egész szlovenszkói magyarságot ítelték el: a kötelet mindnyájunk nyakába dobták. (...) Mi vagyunk a bűnbak, mely a nagyobb szlovák bűnöket hatálytalaníthatja. Esterházyt el kellett ítélni, mert a szlovenszkói magyarságot ki kell semmizni: bűnössé kell avatni, hogy elkövetett és elkövetendő igazságtalanságok igazolást kapjanak.” (Fábry 2007, 225–228. p.)

Fábry A *vádolt megszólal* című memorandumát szlovákra is lefordíttatta. 1947. január elején megküldte több szlovák és cseh vezető politikusnak és értelmiséginek, többek között Jan Masaryk külügyminiszternek, Vladimír Clementis külügyi államtitkárnak, Jozef Lettrichnek, a Szlovák Nemzeti Tanács (SZNT) elnökének, Gustáv Husáknak, a Megbízottak Testülete elnökének, Viliam Širokýnak, Szlovákia Kommunista Pártja elnökének, Daniel Okáli áttelepítési kormánybiztosnak, valamint Ladislav Novomeský, Peter Jilemnický és Emil Boleslav Lukáč szlovák íróknak. (Fazekas–Szarka 1994, 233. p.) Választ azonban – jelenlegi ismereteink szerint – egyiküktől sem kapott. Írását a szlovák fordításhoz mellékelte kísérőlevél szerint eredetileg a szlovák sajtóban is megpróbálta megjelentetni, erre azonban az adott viszonyok közepette a legcsekélyebb esélye sem volt.¹ Egyedül az áttelepített magyarok számára kiadott *Új Otthon* című budapesti hetilap 1947. augusztus 16-i számában jelent meg belőle egy részlet, (Fábry 1947) ám ez is elegendő indokul szolgált az SZNT Belügyi Megbízotti Hivatala számára, hogy két nappal később visszavonja a lap szlovákiai terjesztésére 1947 júniusában kiadott engedélyét.² Fábry memorandumja ezt követően két évtizeden keresztül csupán kéziratban terjedhetett. Nyomtatásban első alkalommal az 1968-as prágai tavasz szabadabb politikai légkörében, Fábry *Stószí délelőttök* című kötetében és az *Irodalmi Szemle* című pozsonyi folyóiratban jelenhetett meg. (Fábry 1968a, 371–433. p.; Fábry 1968b, 577–591, 676–691. p.)

A szlovákiai magyarság érdekvédelmét felvállaló szerveződések közül elsőként a Magyar Végrehajtó Bizottság jött létre. A Magyar Párt vezető tisztségviselői, köztük Stelczer Lajos pártigazgató, Neumann Tibor, a párt pozsonyi helyi szervezetének elnöke, Garzuly Ferenc, a párt gazdasági osztályának vezetője, valamint Szalatnai Rezső és Peéry Rezső pozsonyi publicisták által 1945. április 13-án létrehozott bizottság, abban a reményben, hogy a felújított Csehszlovákia hatalmi szervei tárgyalási partnernek fogadják el, 1945 tavaszán és nyarán több beadványt intézett a csehszlovák kormányhoz és a Szlovák Nemzeti Tanácshoz.

1 Slovenský národný archív, Bratislava (a továbbiakban: SNA), f. Úrad predsedníctva Slovenskej národnej rady, k. 62., F/38/47, Obžalovaný prehovori.

2 SNA, f. Povereníctvo vnútra – obežníky, k. 10., č. 14699/6-V/4-1947.

A bizottság már megalakulása napján – feltehetően a kassai kormányprogramra reagálva – tiltakozását fejezte ki az ellen, hogy a magyarokat egy szinten említsék a németekkel, valamint a Hlinka Gárda és a Hlinka Ifjúsága tagjaival, akik ellen hat éven keresztül maguk is küzdöttek. (Tóth 1995, 30–31. p.) Következő, április 19-i emlékiratában, több példán illusztrálva, arra mutatott rá, hogy a magyar kisebbség a Tiso-féle szlovák állam legüldözöttebb társadalmi csoportjai közé tartozott, s hogy Esterházy János, a Magyar Párt elnöke volt a szlovák parlament egyetlen ellenzéki tagja, ráadásul az egyedüli képviselője, aki nem szavazta meg a szlovákiai zsidóság deportálását lehetővé tévő 68/1942. számú alkotmánytörvényt. A fentiekre való tekintettel igazságos bánásmódot és az alkotmányban biztosított jogai tiszteletben tartását kérte a szlovákiai magyarság számára.³

1945. május 16-i levelében arra kérte az SZNT Belügyi Megbízotti Hivatalát, hogy amennyiben a magyaroknak el kellene hagyniuk az ország területét, a szlovák állam idején működött Zsidó Központ mintájára tegye lehetővé egy kivándorlási iroda felállítását. 1945 augusztusában végül a magyar lakosság érdekképviseletét ellátni hivatott Magyar Tanács létrehozására tett javaslatot, amely a magyarságot érintő kérdésekben tanácsadó joggal rendelkezne minden hatóságnál. A kivándorlási iroda felállításának igényét a május 16-i beadvány a következőképpen fogalmazta meg: „Tekintettel a fentiekre, meg akarjuk szervezni a magyarok kivándorlását és ezzel lehetővé tenni, hogy tervszerűen hagyhassák el a Köztársaság területét. Ehhez egyrészt a legfelsőbb szlovák szervek beleegyezése, másfelől pedig a magyar hivatalokkal való kapcsolat felvétele szükségeltetik. A kivándorlási akció elindítását a hajdani Zsidó Központ mintájára képzeljük el, mely a Tiso-rendszer idején működött. Engedelmmükkel, tisztelettel kérdezzük, a jeles Megbízotti Hivatal beleegyezését adná-e ilyen kivándorlási iroda felállításához? Az elvi hozzájárulás után részletes tervet dolgozunk ki ezzel kapcsolatban.” (Tóth 1995, 19–20, 36–37. p.)

A beadványokról azonban a címzettek tudomást sem vettek, azokat sorra válasz nélkül hagyták. A szlovák hatóságok sem a kivándorlási iroda felállításához, sem a Magyar Tanács létrehozásához nem járultak hozzá, s nem került sor a Magyar Végrehajtó Bizottság legalizálására és tárgyalási partnerként való elismerésére sem. A bizottság ezt követően – tagjainak szétszórattatása következtében – egyre ritkábban hallatott magáról. Neumann Tibort például már 1945 nyarán Esterházy Jánossal együtt a Szovjetunióba hurcolták, ahol életét is veszítette, Stelczer Lajos és Garzuly Ferenc pedig az üldöztetés elől Magyarországra távozott.

Miután a magyar kisebbség Csehszlovákia által tervbe vett egyoldalú kitelepítéséhez a nyugati nagyhatalmak sem a háború alatt, sem pedig a háború alatti potsdami

3 SNA, f. Poverenictvo vnútra – sekretariát, 41. d., inv. č. 57., Pamätný spis; Takáč 2005, 163–167. p.

értekezleten nem járultak hozzá, viszont Csehszlovákiát és Magyarországot is tárgyalásokra ösztönözték a lakosságcseréről, a csehszlovák hatóságok pedig hozzáálltak a magyar lakosság országon belüli széttelepítéséhez, vagyis csehországi deportálásához, 1945. december 3–6. között Prágában sor került a bilaterális lakosságcsere-tárgyalások első fordulójára. Ebből az időből már több olyan beadványról is tudomásunk van, amely a csehszlovák–magyar tárgyalásokra vagy az előkészítés alatt álló lakosságcsere-re reflektált.

1945. november 27-i keltezésű az a memorandum, amelyet a Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Bizottsága terjesztett Tildy Zoltán magyar miniszterelnök elé. A bizottság a magyar kormány hivatalos engedélye nélkül, de csendes jóváhagyásával 1945. szeptember elején alakult meg Budapesten. A Holota János volt prágai nemzetgyűlési, majd magyar országgyűlési képviselő, Érsekújvár egykori polgármestere által vezetett bizottság nemcsak az elmenekült és kiutasított, hanem a Csehszlovákiában maradó magyarok érdekképviselőt is igyekezett ellátni. Említett beadványában határozottan elutasította a kényszerű lakosságcsere („a népcserének legkisebb mértéke is elhárítandó”), ezzel szemben a magyarlakta területek Magyarországhoz csatolása, a vegyesen lakott területeken a nagyhatalmi felügyelet alatti népszavazás, a békekötés után Csehszlovákiában maradó magyarok számára pedig – akárcsak a Magyarországon maradó szlovákok részére – a teljes polgári jogok biztosítása mellett szállt síkra.⁴

Hasonlóan fogalmazott a tervezett lakosságcserevel kapcsolatban a prágai tárgyalások idején, 1945. december 4-én keletkezett, s Gyöngyösi János magyar külügyminiszterhez intézett emlékirat is. A valószínűsíthetően Szalatnai Rezső tollából származó terjedelmes beadvány a magyar kisebbség véleményét a tervezett lakosságcsereről azzal summázta, hogy az „antidemokratikus, értelmetlen és kegyetlen”. Ezen kívül tiltakozott a magyar lakosság belső széttelepítése, vagyis csehországi deportálása ellen, síkra szállt a teljes jogvédelméért, legalább egy minimális magyar szervezkedési lehetőség megteremtéséért, s elutasította annak a szlovák törekvésnek a belefoglalását a lakosságcsere-egyezménybe, hogy a szlovák népbíróságok által elítélt magyarok egyoldalúan áttelepíthetők legyenek Magyarországra. (Tóth 1995, 87–99. p.; Tóth 2014, 306–308. p.)

Az 1945. decemberi prágai tárgyalások a két fél merőben ellentétes álláspontja miatt megállapodás nélkül végződtek. Csehszlovákia és Magyarország azonban hamarosan megegyezett a tárgyalások újrafelvételében, amire „a jelenlegi Csehszlovákiában élő magyarok” 1946. január 24-én a Tildy Zoltán miniszterelnökhöz intézett memorandumukban reagáltak. Ebben csaldottságukat fejezték ki a tárgyalások kilátásba helye-

---

4 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest (a továbbiakban: MNL OL), f. XIX-A-1-n, Miniszterelnökség – Kisebbségi és béke-előkészítő osztály, 8. d., 34.biz./1946. (A memorandum teljes szövegét lásd a tanulmány mellékletében.)

zett folytatása miatt, s szintén leszögezték, hogy az igazságos és tartós béke előfeltétele csakis a magyarlakta területek Magyarországhoz való visszacsatolása lehet. „Miniszterelnök Úr – fogalmazott a memorandum –, Ön elmegy Prágába,⁵ de minket ne adjon el! (...) Itt kizárólag csak a területi átcsatolás lehet a helyes megoldás, mivel ezt kívánja az igazság, a tartós béke igazi szelleme és a magyar múlt!”⁶

Miután a lakosságcseréről folytatott tárgyalások második fordulója 1946. február 10-én megegyezéssel zárult, a tényre az egyes érdekvédelmi szerveződések különbözőképpen, de összességében csalódottan reagáltak. A Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Bizottsága például 1946. február 20-án megfogalmazta azt az igényt, hogy a magyar fél Pozsonyban egy irodát állíthasson fel ugyanazokkal a jogkörökkel, mint amelyekkel a Magyarországon létrehozandó csehszlovák iroda, a Csehszlovák Áttelepítő Bizottság rendelkezni fog, s amelynek kölcsönösségi alapon jogában állna a Magyarországra áttelepülő magyarok kiválasztása azok közül, akik az áttelepülésre önként jelentkeznek. A szlovákiai magyarok számára ugyanazoknak a jogoknak a biztosítását kérte, mint amilyeneket a magyar kormány biztosít a magyarországi szlovákok számára. A magyar kormánytól elvárta, hogy minden olyan intézkedést, amely összefüggésben áll a lakosságcserével, előzetesen vitasson meg a bizottság képviselőivel, a miniszterelnökség keretében pedig állítson fel a lakosságcserével foglalkozó kormánybiztosságot, amelynek vezetője és beosztottai is a szlovákiai magyarság köréből kerülnének ki. (Tóth 1995, 113–114. p.; Tóth 2014, 332–333. p.)

A magyar kormány a lakosságcserével kapcsolatos teendők ellátása céljából 1946 júliusában valóban létrehozta a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosságot, vezetőjévé pedig az érsekújvári származású Jócsik Lajost nevezte ki. A bizottságnak a Magyarországra áttelepítendő szlovákiai magyarok kiválasztásában való magyar közreműködésre vonatkozó kérései azonban nem teljesülhettek, mivel a csehszlovák fél ragaszkodott ahhoz, hogy szabad kezet kapjon az áttelepítendő magyarok kiválasztására, ráadásul a szlovákiai magyarok a lakosságcsere-egyezményben foglalt rendelkezések ellenére sem mentesültek a diszkriminációs intézkedések alól.

Ugyancsak a magyarlakta területek Magyarországhoz csatolása mellett szállt síkra az a memorandum is, amelyet három nappal a lakosságcsere-egyezmény aláírása előtt, 1946. február 24-én „Felvidéki magyarok” aláírással intéztek Gyöngyösi János külügyminiszterhez. A memorandum szerint Magyarországnak még a jószomszédi viszony érdekében sem szabad lemondania az egy tömbben élő magyarokról, s kifejezte azt a meggyőződését, hogy a tartós és igazságos béke alapfeltétele a politikai határoknak a

5 Az 1946. februári újabb prágai tárgyalásokra valójában nem Tildy Zoltán miniszterelnök, hanem – akárcsak 1945 decemberében – Gyöngyösi János külügyminiszter vezetésével utazott el a magyar küldöttség.

6 MNL OL, f. XIX-J-1-a, Külügyminisztérium – Béke-előkészítő osztály, 84. d., 16118/1946; Tóth 1995, 112–113. p.; Tóth 2014, 331–332. p.

nyelvi határok mentén történő megállapítása, mivel a magyarlakta területekhez a szlovákoknak „semmi joguk és semmi közük nincsen”.⁷

Rendkívül kritikusan értékelte, egyenesen a „gyalázatos” vasvári békéhez hasonlította, sőt még annál is katasztrófálisabbnak nevezte az aláírt lakosságcsere-egyezményt az az emlékirat, amelyet 1946. március 22-én juttattak el Gyöngyösi János külügyminiszterhez, Nagy Ferenc miniszterelnökhöz és Varga Bélához, a Nemzetgyűlés elnökéhez. A „csehszlovákiai magyarok” nevében írt, s nagy valószínűséggel szintén Szalatnai Rezső által fogalmazott beadvány szövege között, hogy a meg egyezés az érintettek, vagyis a felvidéki magyarok képviselőinek megkérdezése és meghallgatása nélkül jött létre, valamint azt is, hogy amíg a magyarországi szlovákok önként jelentkezhetnek az áttelepülésre, addig az áttelepítendő magyarokat a szlovák hatóságok jelölhetik ki. Legfőképpen pedig azt kifogásolta, hogy az egyezmény lehetővé teszi, hogy a szlovák fél kvótán felül áttelepíthesse a népbírószági paragrafusok alapján vád alá helyezett magyarokat is. Amint arra a beadvány utalt, a szlovák fél érdeke az lesz, hogy ezt a számot minél magasabbra srófolja, s tudni vélte azt is, hogy máris 40 ezer magyar ellen indult meg a bünvádi eljárás. Mindezen okoknál fogva azt kérte a magyar politikusoktól, hogy a Nemzetgyűlés ilyen formában ne ratifikálja a szerződést, a magyar fél pedig kössön Csehszlovákiával egy új és elfogadható egyezményt.⁸ A lakosságcsere-egyezmény újratárgyalására azonban természetesen már nem kerülhetett sor, s azt hamarosan mindkét ország parlamentje változtatás nélkül ratifikálta.

A legszervezettebbnek és leghosszabb életű érdekvédelmi szerveződésnek az 1945–1946 fordulóján életre hívott Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség bizonyult, amely memorandumok sokaságában tájékoztatta a magyarországi politikai és egyházi vezetőket a szlovákiai magyarság helyzetéről és sérelmeiről. Mivel magyar nyelvű sajtótermék a háború utáni Csehszlovákiában nem jelenhetett meg, a pozsonyi Szlovák Egyetem helyettes tanársegéde, Arany A. László által irányított Népi Szövetség a magyar lakosság tájékoztatása céljából 1946 folyamán *Észak Szava* és *Gyepű Hangja* címmel két röplapszerű, illegális lapot is kiadott, amelyekben elsősorban a lakosságcsere, a reszlovakizáció és a békekonferencia kérdéseivel foglalkozott.⁹

A Népi Szövetség legnagyobb volumenű akcióját a párizsi békekonferencia idején, 1946. augusztus 3-án Gyöngyösi János külügyminiszterhez intézett ún. békememorandum jelentette. Ebben határozottan elutasította a csehszlovák delegációnak a 200 ezer szlovákiai magyar lakosságcserén felüli egyoldalú áttelepítésére vonatkozó indítványát,

7 MNL OL, f. XIX-J-1-a, Külügyminisztérium – Béke-előkészítő osztály, 44. d., 604/Bé./1946; Tóth 1995, 114–115. p.

8 MNL OL, f. XIX-A-1-n, Miniszterelnökség – Kisebbségi és béke-előkészítő osztály, 8. d., 1350/1946. (Az emlékirat teljes szövegét lásd a tanulmány mellékletében.)

9 A Népi Szövetségre lásd Bukovszky 2016; Szarka 2002; Arany A. László munkásságára és életpályájára Tóth–Végh 2007.

akárcsak azt is, hogy a békekonferencia a felvidéki magyarságról és a magyarlakta területek hovatarozásáról az érintettek megkérdezése nélkül döntsön. Elutasítva mind az áttelepítés gondolatát, mind pedig a csehszlovák uralom alatt maradáást, a felvidéki magyarság érdekeinek képviselőjét kérte a magyar békeküldöttségtől, egyben azon kérésének tolmácsolását, hogy a magyarlakta területek hovatarozásáról nemzetközi felügyelet alatt lebonyolítandó népszavazáson dönthessenek.¹⁰

Hasonló igényeket fogalmazott meg a békekonferencia napjaiban a Szlovákiából Kiutasított és Elmenekült Demokrata Magyarok Tanácsa is. A Tanács előbb 1946. augusztus 19-én távirattal, majd augusztus 23-án egy részletesebb memorandummal fordult a békekonferencia elnökségéhez, amelyben arra kérte a békeértekezletet, hogy mielőtt a szlovákiai magyarok sorsáról döntene, küldjön Szlovákiába nemzetközi vizsgálóbizottságot. Elutasította mind a kollektív bűnösség, mind a kikényszerített lakosságcsere elvét, s kifejtette, hogy abban az esetben, ha a magyar kisebbség nem kapja meg az ENSZ és az Atlanti Charta által is garantált emberi és kisebbségi jogokat, „az egyetlen igazságos megoldásnak a magyar területeknek a demokratikus Magyarországhoz való visszacsatolását” tekinti.¹¹

A világháború utáni nagyhatalmi és közép-európai viszonyok között a magyarlakta területek Magyarországhoz csatolásának, vagy akár a népszavazás kiírásának természetesen a legcsekélyebb esélye sem volt. A magyar békeküldöttségnek azt azonban sikerült elérnie, hogy a békekonferencia elutasítsa a 200 ezer szlovákiai magyar lakosságcsere felüli egyoldalú áttelepítésére előterjesztett csehszlovák indítványt, a lakosságcsere után Csehszlovákiában maradó magyarok kérdésének rendezését pedig a két ország közötti tárgyalásokra bízta.¹²

A felvidéki magyarság körében 1946 második felében az egyik legégetőbb kérdés a lakosságcsere végrehajtása volt, ezért a Népi Szövetség és a többi érdekvédelmi szerveződés memorandumai a lakosságcserevel kapcsolatos kérdésekkel a továbbiakban is kiemelten foglalkoztak. A Népi Szövetség ebben az időben Jócsik Lajos áttelepítési kormánybiztoshoz, Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, Rákosi Mátyáshoz, a Magyar Kommunista Párt főtítkárához, Szakasits Árpádhoz, a Szociáldemokrata Párt elnökéhez, Gyöngyösi János külügyminiszterhez, Mindszenty József esztergomi érsekhez, valamint a magyarországi református püspöki karhoz intézte beadványait. Ezekben egyebek mellett olyan javaslatokat fogalmazott meg, hogy a Magyarországra áttelepített felvidéki magyarokat lehetőleg egy tömbben helyezték

10 MNL OL, f. XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai, 33. d., 1984pol/1946; Tóth 1995, 135–140. p.; Tóth 2014, 353–358. p.; Bukovszky 2016, 215–221. p.

11 Tóth 1995, 141. p.; Tóth 2014, 359. p.; MNL OL, f. XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai, 56. d., 1767/1946.

12 A békekonferenciára és a békeszerződésre lásd Romsics 2006; Fülöp 2018.

el azzal a céllal, hogy megőrizhető legyen körükben a „felvidéki jelleg”, tegyék lehetővé számukra egy kulturális szövetség létrehozását Felvidékiek Országos Kulturális Szövetsége (FOKUSZ) néven, arra az esetre, ha megvalósulna a kulturális értékek Csehszlovákia által szorgalmazott cseréje, állítsanak fel egy Felvidéki Múzeumot, a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosságot pedig alakítsák át Áttelepítési Minisztériummá.¹³

Az 1945 nyarán megszervezett Csehszlovákiai Antifasiszta Magyarok Intézőbizottsága elsősorban a kommunista pártból kizárt szlovákiai magyar kommunisták érdekvédelmi szervezeteként kívánt fellépni, de több alkalommal hallatta hangját a lakosságcsere kérdésében is. A többek között Balogh-Dénes Árpád, Kugler János és Pálenyik Ferenc által vezetett szlovákiai magyar kommunisták a magyar kormányhoz és a kormánykoalíció pártjaihoz intézett 1946. október 13-i beadványukban például a lakosságcserét irányító csehszlovák–magyar Vegyesbizottság magyar tagjaival szemben fogalmaztak meg éles kritikát, s egyenesen népbíróság elé állításukat követelték. Különösen a Vegyesbizottság 1946. július 22-én meghozott 16. számú véghatározatát bírálták, amely a lakosságcsere keretében áttelepülőket megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy minden ingóságukat magukkal vihessék, ami ellentétben állt a lakosságcsere-egyezmény előírásaival. Beadványukban ezért a 16. számú véghatározat megváltoztatását követelték, s megfogalmazták azt az igényt is, hogy az áttelepülő magyarok – a Magyarországról áttelepülő szlovákokhoz hasonlóan – egy bizottságot választhassanak, amely az áttelepülés előtt megtekinthetné a számukra kijelölt helyeket. (Tóth 1995, 150–153. p.; Tóth 2014, 369–371. p.) Ez utóbbi kérésük nem teljesült, a 16. számú véghatározatot azonban a Vegyesbizottság a lakosságcsere megkezdése előtt, 1947. április elején hatályon kívül helyezte.

Amikor 1947 kora tavaszán küszöbön álltak az újabb csehszlovák–magyar tárgyalások a lakosságcsere megkezdéséről és módozatáról, „a csehszlovákiai magyarság képviselői” a Tildy Zoltán köztársasági elnökhöz, Varga Bélához, a Nemzetgyűlés elnökéhez, a magyar kormányhoz és a kormánykoalíció pártjaihoz intézett február 28-i emlékiratukban sürgették, hogy a tárgyalásokon a magyar küldöttség vállalja fel a magyar kisebbség érdekeinek képviselését. Az emlékirat szerint „a tárgyalás első pontja és minden további szó előfeltétele magyar részről az 1946. november 17-e óta zajló és a közmunka ürügye alatt végzett etnikai széttelepítés¹⁴ és vagyonfosztás azonnali megszüntetése és az eddig széttelepítetteknek lakóhelyükre való azonnali visszaszállítása” legyen. Sürgették a vagyoni restitúciót, egyben megfogalmazták azt a kérést is, hogy a tárgyalások menetéről a magyar delegáció tájékoztassa az emlékirat szerzőit, s a csehszlovákiai

13 Bukovszky 2016, 228–266. p. (A Jócsik Lajoshoz intézett memorandum teljes szövegét lásd a tanulmány mellékletében.)

14 A memorandum szerzői az etnikai széttelepítés alatt a magyar lakosság csehországi deportálását értették.

magyarság álláspontjának meghallgatása nélkül ne kössön Csehszlovákiával semminek megegyezést. (Tóth 1995, 176–178. p.; Tóth 2014, 396–398. p.)

Az 1947. március 2-án kezdődő prágai tárgyalásokon a magyar küldöttség ragaszkodott a Csehszlovákia felvidéki magyarok hazatérésének lehetővé tételéhez és kártérítéséhez, a csehszlovák fél azonban a kérdést az ország belügyének nyilvánította, s nem volt hajlandó azt megvitatni. Emiatt a tárgyalások március 7-én megszakadtak, hamarosan azonban újabb fordulat történt az ügyben. 1947. március 23-án Sebestyén Pál rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter vezetésével egy 23 fős magyar delegáció érkezett Pozsonyba, ahol március 26-án megszületett a megállapodás a lakosságcsere megindításáról, mégpedig anélkül, hogy a deportáltak kérdését rendezték volna. A megállapodás híre a magyar kisebbség körében természetesen hatalmas csalódást keltett. A Szlovákiai Magyar Antifasiszták Szövetsége Sebestyén Pálhoz intézett levelében már március 25-én a „legnagyobb fájdalmát” fejezte ki amiatt, hogy a magyar delegáció feladta a deportáltak hazatérése és kártérítése ügyében Prágában képviselt álláspontját, amivel „elárulta és eladta a szlovákiai magyarok létérdekeit”, egyúttal tiltakozott „a magyar kormány által tervbe vett nemzetárulás” ellen. (Tóth 1995, 181–182. p.)

Hasonló kritikus észrevételeket fogalmaztak meg a Magyar Végrehajtó Bizottság és a Szlovákiai Magyar Antifasiszták Szövetsége 1947. április 7-i közös munkaértekezletén, amelynek résztvevői egy Tildy Zoltán köztársasági elnökhöz, Nagy Ferenc miniszterelnökhöz, Gyöngyösi János külügyminiszterhez és Sebestyén Pálhoz is eljuttatott terjedelmes beadványban összegezték a magyar kisebbségnek a lakosságcserevel és annak végrehajtásával kapcsolatos sérelmeit. Ebben ismét nehezményezték, hogy az egyezményt a szlovákiai magyarság képviselőinek meghallgatása nélkül kötötték meg, s hogy a pozsonyi tárgyalások során Sebestyén Pál még csak érintkezésbe sem lépett a magyar kisebbség képviselőivel. Rámutattak arra, hogy az egyezmény eltérő feltételeket tartalmaz a két fél számára, de a csehszlovák fél nem tartja be az egyezményben vállalt, egyebek között a vagyonekhoz fűggesztésére vonatkozó kötelezettségeit sem.

Szóvá tették a reszlovakizációt, a népbíráskodás magyarellenességét, valamint a csehszlovák deportálást is. A beadvány záró részében 11 pontba foglalva sürgették a magyar kisebbségen elkövetett sérelmek orvoslását, köztük rögtön első helyen a lakosságcsere-egyezmény hatálytalanítását: „A sérelmeinkben kifejtett indokaink alapján első és legfőbb követelésünk, amelyről soha és semmilyen körülmények között sem mondunk le, s amely ellen, ha kell, éveken keresztül is harcolni fogunk, az, hogy a szégyenletes kényszerű lakosságcsere azonnal hatálytalaníttassék.”¹⁵ A lakosságcsere-egyezmény hatálytalanítására azonban már nem került sor, sőt alig pár nappal a bead-

15 MNL OL, f. XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai, 38. d., 142/res-1947; Tóth 1995, 183–189. p.; Tóth 2014, 402–408. p.

vány megszövegezését követően, 1947. április 11–12-én megkezdődött a népcseres gyakorlati lebonyolítása is.

* * *

Amint azt a fentiek alapján megállapíthatjuk, a szlovákiai magyarság érdekvédelmét felvállaló szerveződések aktívan és folyamatosan véleményt nyilvánítottak a lakosságcsere különböző kérdéseiről. Beadványaik és az azokban megfogalmazottak csupán csekély mértékben különböztek egymástól. Amellett, hogy egyöntetűen elutasították a kollektív bűnösség elvét, csakúgy, mint az egyoldalú áttelepítést vagy a kényszerű lakosságcserét, a kisebbségi kérdés egyedüli igazságos megoldásának az állampolgári jogok biztosítását, vagy népszavazás tartását és a magyarlakta területek Magyarországhoz csatolását tartották. A lakosságcsere-egyezmény aláírását és különösen annak tartalmát hatalmas sérelemként élték meg, azt a magyar diplomácia súlyos hibájaként, sőt bűneként értékelték. A magyar kormánytól természetesen a magyar kisebbség védelmét várták. Mivel azonban Magyarország lehetőségei – vesztes országgként – meglehetősen korlátozottak voltak, néhány kivételes esettől eltekintve nem volt abban a helyzetben, hogy akarátát és a magyar kisebbség érdekeit a győztes Csehszlovákiával szemben érdemben érvényesíteni tudja.

Mellékletek

1. melléklet. A Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Bizottságának memoranduma Tildy Zoltán magyar miniszterelnökhöz (1945. november 27.)

Miniszterelnök Úr

A szlovákiai magyarság mai elhagyatottságában, amikor történelmének legsúlyosabb idejét éli, nagy reményekkel fordul Miniszterelnök Úrhoz és az új magyar kormányhoz. Tagadhatatlan, hogy az ideiglenes kormány a felvidéki kérdésben tanúsított határozatlan álláspontjával és az által, hogy az ország békecéljait még meg sem állapította, csak növelte azt a határozatlanságot és elkeseredést, amely a szlovákiai magyarok közt uralkodik.

A fentieket szem előtt tartva kérjük a magyar kormányt, hogy a Felvidék bonyolult kérdésének végső megoldásánál, valamint a külügyminiszter úr prágai tárgyalásainál a következő szempontok vétessenek figyelembe:

I. A béke-előkészületek eddigi szétagoltsága sürgős összpontosítást követel. Az összpontosított béke-előkészítő szervre hármlik majd a különféle szervek által össze-

gyűjtött anyag egybehangolása és végleges formába öntése. Ezen munka, amelyben való részvételünket, mint a felvidéki kérdés ismerői, készségesen és önzetlenül felajánljuk, sürgős, mivel a békekonferenciára való meghívás bármely pillanatban bekövetkezhet.

Ahhoz, hogy a béke-előkészítő bizottság hasznos munkát végezhesen, mindennek előtt szükséges a kormány békecéljainak végleges meghatározása. A következőkben tisztelettel előterjesztjük azokat a szempontokat, amelyeknek figyelembevételét a Felvidék szempontjából kívánatosnak tartjuk:

1. Magyarország a trianoni határ mentén kompakt egységben élő magyarságra és az általa lakott ősi magyar földre feltétlen igényt tart.

2. A nyelvhatáron fekvő, vegyes nemzetiségű községekben a lakosság, a demokrácia elvének megfelelően, az Egyesült Nemzetek vagy a nagyhatalmak ellenőrzése mellett, népszavazás útján megkérdendő, hová kíván tartozni.

3. A békekötés után Csehszlovákiában maradó magyarok, valamint a Magyarországon maradó szlovákok részére nemzetközi ellenőrzés mellett, teljes polgári jogok biztosítandók.

4. Magyarország teljes anyagi kárpótlást követel mindazon károkért, amelyek a magyarságot Szlovákiában nem haditény, hanem akár hatóságok intézkedései, akár csehszlovák katonai, vagy rendfenntartó alakulatok ténykedése következtében érték.

II. Az a tárgyalás, amelyre a külügyminiszter úr Prágából meghívást kapott, és amely valószínűleg egy „modus vivendi” megkötését célozza, azért fontos, mert hivatva volna addig is, amíg a béketárgyalások végleges sorsukról döntenek, a szlovákiai magyarok vigasztalan sorsának enyhítésére.

Mielőtt felsorolnánk azon szempontokat, amelyeket a prágai tanácskozáson érvényesítendőnek vélünk, szabadjon röviden vázolni azt a helyzetet, amely ma közvetlen információink szerint, Csehszlovákiában uralkodik. A hírek egyértelműleg arra engednek következtetni, hogy a központi csehszlovák kormánynak nincs meg az a tekintélye, amely szükséges ahhoz, hogy az esetleg megkötendő modus vivendinek érvényt szerezzen. Ezért meggyőződésünk, hogy a csehszlovák kormányt, az esetleges külföldi nyomáson kívül, főleg az a belpolitikai szükségszerűség bírta a fenti meghívás elküldésére, amely legalább a magyar kérdésben akar Szlovákiában valamit nyújtani.

Ezenkívül az egyre inkább Csehszlovákia ellen forduló külföldi hangulatot szeretné a prágai kormány megjavítani azzal, hogy velünk olyan megállapodásra jutna, amely hivatott az internálótáborokban uralkodó botrányos állapotokat likvidálni és a magyarság ellen nap-nap után elkövetett atrocitásoknak véget vetni.

Távolabbi, de talán fő célja a prágai kormánynak az, hogy a magyar kormánytól, felhasználva az internálótáborokban sínylődő magyarok szenvedéseit, az ezeknek kicserélését célzó bármilyen kisarányú lakosságcserére vonatkozó egyezményt csikarjon ki, amelyet aztán, mint precedenst a béketárgyalásoknál Magyarország ellen felhasználhatna. Erre vall a Romániához és Jugoszláviához intézett oly értelmű felhívás, amely

hasonló eljárást ajánl a volt kisentente e két államának. Mint értesültünk, a külügyminiszter úr prágai utazásának hírére a bukaresti és belgrádi sovinizta körök máris felfigyeltek. A fenti körülményeket megfontolás tárgyává téve előnyösnek látszanék, hogyha a külügyminiszter úr prágai útját megelőzve egy, a helyi és személyi viszonyokkal ismerős személy félhivatalos minőségben, vagy mint magánember igyekeznék megtudni, hogy a meghívásnak mi a tulajdonképpeni célja.

Arra az esetre, ha a külügyminiszter úr prágai utazása elkerülhetetlen volna, a következő szempontokra hívjuk fel tisztelettel a kormány figyelmét:

1. A népcserének legkisebb mértéke is elhárítandó, részint a téli idő alkalmatlan volta, részint a kérdés helyszínen való tanulmányozásának szükségességére való hivatkozással.

A kérdés kölcsönös tanulmányozása céljából egy magyar iroda felállítása Pozsonyban és egy csehszlovák iroda felállítása Budapesten javasolandó.

2. Mint minden további tárgyalás előfeltételéül, egy „modus vivendi” megkötése követelendő, mely a jelenleg „pária” sorsra juttatott szlovákiai magyarság polgári jogainak visszaadását, egy politikamentes demokrata magyar tanács engedélyezését és az internáltak közül mindazoknak szabadlábba való helyezését célozná, akik ellen pozitív vád nem merült fel.

3. A csehszlovák kormány ismerje el a magyar kormány azon természetes jogát, hogy a szlovákiai magyar betegek, öregek és gyermekek megsegítésére szociális tevékenységet fejthessen ki.

4. Végül a tárgyalásokba a Szlovák Nemzeti Tanács is bevonandó, mert minden oly egyezmény, amelyet a prágai kormány az SZNT nélkül kötne, a végrehajtás során szenvedne hajótörést.

A fenti szempontok figyelembevételét és a szlovákiaiak ügyében történő minden döntés előtt meghallgatását kéri a

Szlovákiai Menekült Demokrata Magyarok Bizottsága

Budapest, 1945. november 27.

Szemző s. k.
Gabriel László s. k.
Jókuthy Dénes s. k.
Dr. Holota János s. k.

Forrás: MNL OL, f. XIX-A-1-n, Miniszterelnökség – Kisebbségi és béke-előkészítő osztály, 8. d., 34.biz./1946.

2. melléklet. Csehszlovákiai magyarok emlékirata Nagy Ferenc magyar miniszterelnökhöz a magyar–csehszlovák államközi egyezményről (1946. március)

Miniszterelnök Úr

A magyar alkotmányos észjárás alapján s az emberi gondolkodás sora szerint tisztelettel fordulunk, mi, csehszlovákiai magyarok, a Magyar Köztársaság vezetőihez, hogy hívebb emlékezésül írott szóban tiltakozzunk ama egyezmény ellen, melyet a Magyarország és Csehszlovákia között létesítendő lakosságcsere tárgyában kötöttek meg Prágában és Budapesten 1946 februárjában.

A csehszlovákiai magyarság, közel háromnegyedmillió magyar lélek, immár egy esztendő óta teljesen magára hagyatva, minden anyagi és erkölcsi támogatás nélkül, minden szószóló orgánus és szervezet híján, emberi és nemzeti érzéseiben mélyen megalázva, egy semmiféle formában sem igazolható és minden jog nélküli érdemtelen Kálvárián megy keresztül, melynek egyes állomásai jól ismertek mind a világ, mind a magyar kormány előtt. Nem titok, hogy a csehszlovákiai magyarság a vizsgaidőt jelentő hét év alatt óriási többségében elutasította a fasizmust, az embertelenséget, nemcsak óvatosan, titokban, hanem nyíltan és következetesen a németek ellen sorakozott fel; egyetlen védője volt a zsidóságnak, támogatta a szlovák felkelést, hisz magyar nemzetiségű katonák és partizánok százai vettek részt a fegyveres harcban a fasizmus ellen. Nincs szebb igazolványa ennek a magyarságnak, mint az, hogy 1940 szeptemberétől Pozsonynak 1945 áprilisában történt felszabadításáig a Szlovákiában lévő egyetlen csehtestvér egyházat a magyar református egyház mentette meg az üldözéstől, s tartotta fenn egyházi életét csehül és cseh szokások szerint; hogy a pozsonyi magyar sajtó 1938 és 1945 között vállalva egy rendszer világnézeti és nemzeti gyűlöletét, nem tekintve a börtönöket és személyes hajszát, egyetlen hangja volt az emberségnek, demokráciának és európai magatartásnak, amit immár szlovák oldalon is kénytelenek voltak elismerni, továbbá az, hogy a zsidó vagyon osztogatásakor, az ún. „arizálásban”, midőn a német fegyverek sikere elbűvölte a tömegembert, a szlovákiai magyar nem vett részt, sőt azt elutasította.

A csehszlovák kormány azonban ennek ellenére a priori magyarellenes beállítottsággal jött meg Kassára, ahol olyan kormányprogramot fogadtak el, mely a csehszlovákiai magyarság teljes és tökéletes kiirtását tűzte ki célul. Sohasem ocsúdott egy nemzetdarab borzalmasabb egy káprázatból, mint a csehszlovákiai magyarok a harmadik Csehszlovák Köztársaság népi demokráciájából, melyért áldoztak és dolgoztak. Szomorúan kellett meggyőződnünk, hogy a csehszlovák állam felelős pártjait és tényezőit nem az itt rekedt német és magyar fasizmus megbüntetése érdekli, hanem csupán és egyedül a magyar vagyon eltulajdonítása, és a nincstelenné tett magyarok átdobálása az összetört és nehezen feltápaszkodó Magyarországra. Nem így képzeltük el két

koordinált demokratikus rendszer kölcsönösségét. Magyarország demokratikus fejlődésének ismét a csehszlovák állam szolgáltatta halálosan pontos közvettséggel az első kompromittálást.

Midőn 1945-ben a hónapok során át, részleteiben megdöbbentő embertelenséggel végrehajtott megfélemlítés, üldözés, kifosztás és internálás sem járt a kívánt sikerrel, s a világ jobbik lelkiismeretéből jutott egy villanásnyi a szlovákiai magyarok számára is, az Amerikai Unió tiltakozása megállította a csehszlovák kitelepítési tervet. Ekkor, némi habozás után, új taktikához fogott a csehszlovák politika: államközi megegyezéssel próbálják meg elérni azt, ami egyoldalú intézkedéssel nem sikerült. Így jött létre a prágai és budapesti megegyezés a két ország között létesítendő lakosságcsere tárgyában a mi megkérdezésünk, a mi meghallgatásunk és a mi igaz megítélésünk nélkül.

Ma már Magyarországon is jól tudott tény, hogy az említett megegyezés a magyar történelemben ugyanazt a jelzőt fogja megkapni, mint a vasvári béke, azt hogy: gyalázatos. De a vasvári békekötésnél az osztrákok állapotok meg a törökkel a magyarok országa felett és annak kárára, itt pedig a felelős magyar kormány megbízottai állapotok meg egy szomszéd állam képviselőivel a magyarság elemi érdekei ellen. Nincs rá példa sem a közeli, sem a távolabbi múltból, hogy egy nemzet maga készítse elő saját vérei számára, sőt saját állama számára ezt a katasztrófát. Mintha valamely sors hívta volna elő, hogy még ezzel is tetézni kell a meglévő tragédiát.

Mert a magyar–csehszlovák megegyezés ilyen tragédiát készített elő. A prágai–budapesti egyezmény lakosságcsereéről szól. De míg Magyarországot önként jelentkező szlovákok hagyják el, Szlovákiában a szlovák hatóságok jelölik ki a kicserélendő magyarokat. Ez, a tények stílusára fordítva az egyezmény szövegét, azt jelenti, hogy Magyarországról átjön Csehszlovákiába a szlovák szegénység, s a szlovákok majd áttolják a vagyonától megfosztott nincstelen magyarokat, hogy azzal is növeljék a B-listára kerülők és általában a nyomorgók óriási számát. Meg kell állapítanunk, hogy minden ilyen kicserélendő magyar elkeseredett ellensége lesz a demokráciának, kolonc az ország nyakán, s élő tilalomfa minden jövőbeli csehszlovák–magyar közeledésnek az ösvényén.

De nemcsak ezt hozza magával az egyezmény. Lehetővé teszi a szlovák félnek, hogy kvótán felül áttehesse Magyarországra azokat, akiket népbírói paragrafusok alapján vád alá helyeztek. Mégpedig az egyik paragrafus alapján áttehet ilyképp egyezer embert, további paragrafusok alapján meg nem szabott mennyiségű vádlottat. Elképesztő megegyezés! Még csak nem is határolja el a vád alá helyezetteket bizonyos időpontra, ami tényleges államellenességet és fasizmust állapíthatott volna meg, hanem hozzájárult ahhoz, ami ma már tény, hogy tudniillik az egyezmény aláírása után a szlovák belügyi megbízottság politikai osztálya blanketta-feljelentések ezreit adta át és adja át a népbíróknak, és sommásan óhajtja elítélni a magyarság demokratikus múltját és jellemű, antifasiszta magatartású vagyonos vagy jelentékeny tevékenységű tagjait szerte az egész országban. Mivel az egyezmény nem határolja el ezeknek a szá-

mát, a szlovák törekvés, főleg ha a magyarországi szlovák propaganda az óhajtottnál kisebb sikerrel jár, az lesz, hogy ezt a számot minél magasabbra srófolják fel. Ma már negyvenezer magyar ellen indult itt meg az eljárás. Ezeket az embereket természetesen a népbíróság elé fogják vinni, habár ok nincs reá. Hisz ha ok lett volna az üldözésükre, akkor az 1945. év folyamán, amikor futószalagon folytatták le az ítéleteket, elítélhették volna ezeket is, vagy őrizetbe vehették volna őket, vagy internálhatták volna. Ezt azonban nem tették meg, mert a minimális ok is hiányzott ehhez. Most azonban a magyar engedékenységre és a beleegyezésre felfegyverezte a szlovákokat a magyar réteg üldözésére. Így jönnek létre az új internálótáborok, a vád alá helyezett magyarság kiküszöbölésére.

De adott a szlovák–magyar megegyezés még egy fegyvert ellenünk a szlovák kézbe: ez az elszlovákosítás. Már folyamatban is van. A szlovák közigazgatási hatóságok a szlovák telepítési bizottság számára most írják össze a magyarokat országsszerte. Nagyon ügyesen előkészített hangulatban kérdezik a magára maradt, az anyaországtól semmiféle bátorítást, irányítást nem élvező, jogtalan, állampolgárságától megfosztott, fizetés, bér és nyugdíj nélkül tengődő magyart: szlováknak érzi-e magát? Természetesen a tömegember kapva kap e mentő szalmaszál után, nem mer ellenkezni a rendőrségi kihallgatáson, és sorra megtagadja nemzetiségét. Ezzel pedig nemcsak egy belső, kisebbségi magyar igényről mond le, de lemondhatja egyenként Magyarország igényét a határon túl élő lakosságra. A szlovák terv azonban a behódoló műszlovákok számára a belső telepítést tartja fenn, szilánkokká fújja szét az országban, s mint megbízhatatlan elemet felügyelet alá fogja helyezni.

Mindez a szlovákiai magyar vagyion teljes eltulajdonításával párhuzamosan halad, s a Kisalföldről, a Csallóközből és a szórványokról beérkező hírek egy félelmetes rablórendszer és zsarolási módszer működéséről szólnak. Csak a keresztény emberiség nagy fegyelme, a magyar emberrel veleszületett törvénytisztelet, avagy talán a legyűrt ember pária-gyengesége magyarázza azt, hogy mindeddig nem lázadt fel a dolgozó magyar nép Csehszlovákiában. A történelmi Magyarország sohasem viselkedett így a szlováksággal szemben, s ha igazság és méltányosság volna a csehszlovák állam felelős vezetőiben, akkor épp az ellenkezőjét művelnék ennek.

De mi a magyar társadalomtól, Magyarországtól, a magyar demokráciától várjuk a segítséget. A magyar társadalom most naponként protestál a spanyol szabadság eltiprása ellen, de nincs szava saját testvéreinek a szlovák erőszak karjai között halálba kókadó jelenetére. A magyar sajtó elnémult a mi sorsunk számontartásában. A magyar kormány megegyezett a csehszlovák kormánnyal. A szlovákiai magyarság belső összeomlása befejezett tény. De vele egyetemben a demokratikus Magyarország jó híre és minden természetes érdeke véglegesen válaszútra került. Mi hívei vagyunk a két ország becsületes, egyértelmű, őszinte együttműködésének, a két nemzet megértésének és barátságának, de kiáltó szóval tiltakozunk mindennek egyoldalú kihasználása és a mi tervszerű tönkretételünk ellen.

Ne ratifikálja a magyar nemzetgyűlés ezt a szerződést. Új és elfogadható egyezményre kérje fel a Csehszlovák Köztársaságot.

1946. március

Ezt kéri:

a csehszlovákiai magyarok

Forrás: MNL OL, f. XIX-J-1-a, Külügyminisztérium – Béke-előkészítő osztály, 44. d., 604/Bé./1946.

3. melléklet. A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség memoranduma Jócsik Lajos magyar áttelepítési kormánybiztoshoz (1946. szeptember 19.)

Jócsik Lajos

magyar áttelepítési kormánybiztos úrnak,

Budapest

A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség f. év szeptember 19-én tartott sejtvezetői értekezletén szövegezett emlékeztetőjével a következőkben fordulunk a magyar áttelepítési kormánybiztossághoz:

A csehszlovák rádió és sajtó a magyar kisebbség teljes likvidálását emlegeti, mely szeptember 24-én kezdődne.

A CseMaDNéSz egyik tagja a pozsonyi Osídľovací úrad révén értesült a következőkről, melyek a felvidéki magyarságot átmenetileg megnyugtatták:

1. A kitelepítés jelenleg csak 1:1 arányban működne.
2. A kitelepítést a párkányi járásban kezdik meg.

Ugyanakkor az Osídľovací úrad illetékes tényezője kijelentette, hogy rövidesen elkezdődik a reszlovakizáció felülvizsgálása és a jelek szerint a reszlovakizáltak nagyobb részét szlováknak ismerik el. Ez súlyos véráldozatot jelentene a magyarságnak.

Az áttelepítéssel kapcsolatban a CseMaDNéSz észrevételei:

1. Mivel a magyaroknak rádióengedélyt nem adnak, csak nagyon kevesen hallgathatják az áttelepítési kormánybizottság híreit. A reggeli időpont kedvezőtlen, mert a jelzett híreket csak az intelligencia hallgathatná.

2. Több változatban terjedt el a hír, melyik várost és annak környékét hová szándékoznak telepíteni. Jó lenne ezeket a híreket többször leközoľni a városok pontos neveivel.

3. A felvidéki magyarság egészen kicsiny százalékának állt módjában utazgatni, így a lakosság esetleg csak a térképről ismerheti a leendő otthonának nevét, a táj jellegének ismerete nélkül. Természetesen bizalmatlan az ún. „új otthon” iránt.

4. A pozsonyi Magyar Jogvédő Iroda még mindig egészen jelentéktelen területen működik Nyugat-Szlovákiában, a felvidéki magyarság kétségek között vergődik, minden tanács és felvilágosítás nélkül.

A CseMaDNéSz áttelepítéssel kapcsolatos javaslatai:

I. A FELVIDÉKI MAGYARSÁG EGY TÖMBBE VALÓ TELEPÍTÉSE.

A felvidéki magyarság lehetőleg egy tömbben helyezendő el, városok és azok környékének beiktatásával. A csehszlovák kormány nem idegenkedik, ellenkezőleg, programjába is vette a belső kolonizációt. Magyarországon maradandó svábokat át lehet telepíteni más vármegyékbe, hogy a Felvidékről leszorultak egy tömbben lehessenek. Ennek két célja van: a felvidéki jelleg megőrzése, hogy így hasznosítható legyen a magyar közélet számára; másik: a felvidéki áttelepített magyarság megnyugvásának s lelki egyensúly visszanyerésének előmozdítása az együttélés fizikai és lelki elemeinek lehető fenntartása által.

Politikai megokolása:

a) A Felvidékről letelepítettek minden körülmény között elégedetlenek lesznek. Szétszóródás esetén a többi lakosságot is elégedetlenségre fogják szítani, míg ha egy tömbben maradnak, ellenőrzésük könnyen áttekinthető és megoldható.

b) Ha egy tömbben települnek le, az intelligencia (főleg a hivatalnok-réteg) állást kaphat és a nép nagyobb bizalommal fordul a már ismert szervekhez. Ellenkező esetben a már említett réteg nem találná meg helyét és csak nehezezként feküdne az ország testén.

c) Az egy tömbbe való telepítés az atyafisági kötelekeket sem szakítaná meg, ami fontos szerepet játszik majd az új otthon megszokásában és a kölcsönös kisegítésben.

II. BIZTOSÍTANI A FELVIDÉKI KULTÚRA MEGMENTÉSÉT ÉS ANNAK FEJLŐDÉSI LEHETŐSÉGET NYÚJTANI.

Ennek megvalósítására alkalmasnak látszanék egy kultúrszövetség létesítése pl. „Felvidékiek Országos Kulturális Szövetsége” (FOKUSZ) címmel, mely nagy segítségére lenne az áttelepítési kormánybizottságnak. A kulturális ügyekre vonatkozóan mellékeljük a Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak benyújtott memorandumunk egyik másolatát.

III. KIOKTATNI A FELVIDÉKI MAGYARSÁGOT AZ ÁTTELEPÍTÉSRE.

Az eddigi tapasztalatok azt mutatták, hogy az elenyésző ezrelék kivételével, a felvidéki magyarság remeg az áttelepítés gondolatától is. A vérségi kötelekek mellett, természetesen az anyagiak, de első sorban a tradíció és megszokás gátolja őket. Mindennapi kijelentés: „Innen menjek el, mikor az egész rokonság itt van eltemetve? Elmenni a bizonytalanságba?” Ha előítéletekkel kerül a felvidéki magyarság új otthonaiba,

semmi sem lesz neki megfelelő, ez pedig súlyos következményeket vonhat maga után.

1. A magyar áttelepítési kormánybiztosság leendő TÁJÉKOZTATÓja. Az érzelmeken túl ésszel megokolni az áttelepítés szükségességét. Súlyos baj, ha ingadozók vagyunk az úgysis bizalmatlan nép előtt. Az áttelepítési kormánybiztosság feladata, hogy Tájékoztatót adjon ki, amelyben tapasztalatait, ill. rendeleteit és utasításait közölné. A Vegyesbizottság engedélyével ezek a tájékoztatók nagy példányszámban kerülnének a felvidéki magyarság kezébe, minden faluba több példány. A CseMaDNéSz rölapjaiban nem oldhatja meg ezt a kérdést, mert nincs megfelelően nagy anyagi alapja a nagyszámú nyomtatványok előállítására. A szóban való terjesztés esetén pedig az adatok elferdülnek és kételkedés tárgyává lesznek.

2. A Magyar Jogvédő Iroda és a Vegyesbizottság engedélyével módot nyújtani minden városból legalább 3-4 komoly kiküldöttnek a leendő otthon megtekintésére. Ezek fontos adatokat tudnának közölni városuk és járásuk jelenlegi állapotáról és igényük mértékéről. Ezek a kiküldöttek a Vegyesbizottság védelme alatt a nevezett tájékoztatót is terjeszthetnék, megfelelő magyarázatokkal.

3. A jelzett kiküldöttek révén a felvidéki magyarságnak legalább az illúziója megvolna, hogy előre megszervezett életkörülmények közé kerül mindenki, előre megszabott és kijelölt helyre. Nem ismétlődnek meg az áttelepítési szerződés aláírásakor tapasztalt borzasztó kiábrándulás: „Rólunk döntöttek, de a mi megkérdezésünk nélkül!” A felvidéki magyarság egyben szeretné tudni, vajon van-e már a Vegyesbizottságban a mostani felvidéki helyzetet átélő képviselője. A viszonyok 1938 óta nagyon megváltoztak és a felvidéki magyarság ügyének ismeretéről bizonyos fogyatékossgot észlelt. A jelzett kiküldötteket a CseMaDNéSz kijelölné és a Magyar Jogvédő Iroda személyes látogatás után, kiválogatná őket.

IV. MEGCÁFOLNI A CSEHSZLOVÁK PROPAGANDA RÉMHÍREIT.

A csehszlovák propaganda Magyarország jelenlegi gazdasági életének romlásáról beszél. A suttogó propaganda azt terjeszti, hogy egész szerelvények mennek Oroszországba, mert az áttelepítettek részére nincsen hely, hiszen most is közel 300 ezer munkanélküli van Magyarországon.

V. ELVETNI A SZŰRŐÁLLOMÁSOK GONDOLATÁT IS!

Általánosságban elterjedt hír, hogy a határállomásokon politikai szűrőállomások lesznek, és csak azokat fogják az országba beengedni, akik az általuk megszabott pártba lépnek be, a többit pedig Oroszországba fogják elhurcoltatni.

Minden határállomáson meg kell tiltani a pártagitációt, mert előfordulhat az az eset, hogy a felvidéki magyar még azt sem fogja tudni, hogy hol fog megtelepedni, de már pártba lépési nyilatkozatot töltenek ki vele. Az áttelepítés egész időtartamára be kell tiltatni a felvidékiek között a pártagitációt és az esetleges titkos párttagság senkit sem részesítsen különleges előnyökben, mert rokonszenvből és ragaszkodásból a későbbben letelepítendő a már előttük letelepítettek pártját fogják belépésükkel támogatni.

VI. ZÁROLT BETÉTEK UTÁNI KÁRTALANÍTÁS.

1945 őszén minden összeget zárolt betétként kellett a bankokban elhelyezni. Ezek feloldását a csehszlovák pénzügyminisztérium a gazdasági élet megóvása miatt úgysem fogja megengedni, de a magyar kormánynak biztosítania kell, hogy a magyarság milyen módon kapja meg követeléseit.

VII. A CSEHSZLOVÁK KORONA BEVÁLTÁSÁNAK MEGSZABÁSA.

A felvidéki magyarságnak nagyon keserves tapasztalatai vannak az 1938-as koronabeváltás idejéből (1:7). Az áttelepítendőek milyen módon kapják meg az első forint-összegeket?

Értesülésünk szerint a csehszlovák kormány az áttelepítések idejében új pénz kibocsátását vette tervbe. A felvidéki magyarság utolsó pénzét is ezzel a spekulációval elveszítené.

Az összes előző pontokat az áttelepítési kormánybiztosság leendő Tájékoztatójában lenne tanácsos leközölni. Teljes kibővítés céljából élelmiszer és ipari cikkek árával, fizetések stb. megjelölésével.

Budapestre küldött megbízottainknak kérünk kimerítő tájékoztatást nyújtani minden kérdésben, mert az ő közvetítésükkel tudjuk csak megnyugtatni az elkeseredett, és kétségbeesett 650 ezer felvidéki üldözött magyart.

Jelzett emlékeztetőnket teljes szövegben a magyar külügyminisztériumnak is benyújtjuk.

Tudjuk, hogy a vázolt követeléseink új költségeket jelentenek, de az otthonunktól elszakítandó kétségbeesettek elkeseredését mérsékelni és az áttelepítéssel kapcsolatos elkerülhetetlen súrlódásokat tompítani akarjuk.

Magyarországnak nem elkeseredettségéből és csalódottságból politizáló, hanem a demokratikus Magyar Köztársaság újjáépítésében részét derekasan kivevő felvidéki magyarságra van szüksége.

A Felvidéken, 1946. szeptember 19-én.

Forrás: MNL OL, f. XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai, 55. d., 2729/1946.

Források és irodalom

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest

fond: XIX-A-1-n, Miniszterelnökség – Kisebbségi és béke-előkészítő osztály

fond: XIX-J-1-a, Külügyminisztérium – Béke-előkészítő osztály

fond: XIX-J-1-j, Külügyminisztérium TÜK-iratai

Slovenský národný archív, Bratislava

fond: Povereníctvo vnútra – obežníky

fond: Poverenictvo vnútra – sekretariát
 fond: Úrad predsedníctva Slovenskej národnej rady

Szakirodalom

- Bukovszky László 2016. *A Csehszlovákiai Magyar Demokratikus Népi Szövetség és a Mindszenty-per szlovákiai recepciója*. Budapest–Somorja, Nemzeti Emlékezet Bizottsága–Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Fábry Zoltán 1947. Mi volt a szlovákiai magyarság? *Új Otthon*, 1947. augusztus 16., 1. p.
- Fábry Zoltán 1968a. A vádlott megszólal (A cseh és szlovák értelmiség címére). In Fábry, Zoltán: *Stószki délelőttök*. Bratislava, Madách, 371–433. p.
- Fábry Zoltán 1968b. A vádlott megszólal (A cseh és szlovák értelmiség címére). In *Irodalmi Szemle*, 11. évf. 7. sz., 577–591. p.; 11. évf. 8. sz., 676–691. p.
- Fábry Zoltán 1992. *A vádlott megszólal (A cseh és szlovák értelmiség címére)*. Pozsony/Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó.
- Fábry Zoltán 2007. *Az őrhely megszólal. Naplók, emlékiratok, cikkek, levelek 1945–1948* (szerk. Tóth László). Pozsony, Kalligram.
- Fazekas József–Szarka László 1994. Doslov. In *Obžalovaný prehovorí. Dokumenty z dejín Maďarov v Československu*. Bratislava, Kalligram, 219–236. p.
- Fülöp Mihály (szerk.) 2018. *Az elfelejtett béke. Tanulmánykötet a párizsi magyar békeszerződés életbelépésének 70. évfordulójára*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó.
- Kugler József 2000. *Lakosságcsere a Délkelet-Alföldön*. Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- László Péter 2003. *Fehérlaposok. Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere-egyezményhez*. Bonyhád, [k. n.].
- Molnár Imre–Szarka László (szerk.) 2007. *Otthonatlan emlékezet. Emlékkönyv a csehszlovák–magyar lakosságcsere 60. évfordulójára*. Komárom, MTA Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság.
- Romsics Ignác 2006. *Az 1947-es párizsi békeszerződés*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Sáposová, Zlatica–Šutaj, Štefan (Eds.) 2010. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov, Universum.
- Šutaj, Štefan–Šutajová, Jana 2022. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom (v rokovaniach Československo-maďarskej zmiešanej komisie)*. Košice, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach Filozofická fakulta.
- Szarka László 2002. Kisebbségi önvédelem Csehszlovákiában. A Magyar Demokratikus Népi Szövetség, 1945–1949. In Ablonczy Balázs–Ifj. Bertényi Iván–Hatos Pál–Kiss Réka (szerk.): *Hagyomány, közösség, művelődés. Tanulmányok a hatvanéves Kósa László születésnapjára*. Budapest, BIP, 538–548. p.
- Szedzerjesi Cecília (összeáll. és szerk.) 2010. *„Vonatok északnak és délnek” A második világháborút követő szlovák–magyar lakosságcsere története és következményei*. Salgótarján, Nógrád Megyei Levéltár.
- Takáč, Ladislav (szerk.) 2005. *„Magyar voltál! Ezért!”* Prešov, Vydavateľstvo Michala Vaška.
- Tóth Károly–Végh László (szerk.) 2007. *Emlékkönyv Arany A. László tiszteletére*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

- Tóth László (összeáll.) 1995. *„Hívebb emlékezésül...” Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948.* Pozsony, Kalligram.
- Tóth László 2014. *Hontalanok. Dokumentumok a csehszlovákiai magyarság történetéhez 1945–1948/1949. Emlékiratok, naplók, levelek, versek, novellák, egyéb írások.* Pozsony, Kalligram.
- Vadkerty Katalin 1999. *A belső telepítések és a lakosságcsere.* Pozsony, Kalligram.
- Zsilák Mária–Demmel József (szerk.) 2020. *Hív az anyaföld? A Csehszlovákia és Magyarország közti lakosságcsere 1946–1948.* Békéscsaba, Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete.

ÁRPÁD POPÉLY

“UNDEMOCRATIC, SENSELESS AND CRUEL”. HUNGARIAN MEMOIRS ON THE POPULATION EXCHANGE IN CZECHOSLOVAKIA

The study examines how the illegal Hungarian advocacy organisations in Slovakia perceived the Czechoslovak–Hungarian population exchange after World War II. In their memoranda to political and church leaders in Hungary, they unanimously rejected the principle of collective guilt, as well as unilateral resettlement or forced population exchange, and considered the only just solution to the minority question to be the granting of civil rights or the holding of a referendum and the annexation of the Hungarian-inhabited areas to Hungary. The signing of the population exchange agreement, and especially its content, was perceived as a huge insult, and was seen as a serious mistake, even a sin, on the part of Hungarian diplomacy. They expected the Hungarian government to protect the Hungarian minority. However, since Hungary’s options—as a losing country—were rather limited, it was not in a position, apart from a few exceptional cases, to assert its will and the interests of the Hungarian minority against the victorious Czechoslovakia.

BAKA L. PATRIK – STRÉDL TERÉZIA –
HORVÁTH KINGA – HUSZÁR ZSUZSANNA –
NAGY MELINDA – TÓTH PÉTER – NÉMETH ANDRÁS

Pedagógusok narratív identitásának vizsgálata szlovákiai magyar környezetben – 1.¹

PATRIK BAKA L. – TERÉZIA STRÉDL – KINGA HORVÁTH – ZSUZSANNA HUSZÁR – MELINDA NAGY – PÉTER TÓTH – ANDRÁS NÉMETH
Exploring Teachers' Narrative Identity in a Hungarian Context in Slovakia – 1.

Keywords: pedagogues; narrative identity; in-depth interviews; life course analysis; Grounded Theory; Hungarian pedagogue dynasties in Slovakia

---

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i3.02>

1. Problémafelvetés

Az elmúlt évtizedekben felerősödő globalizáció gazdasági és kulturális hatásai, a természeti környezet gyökeres változásai, a felgyorsuló migráció mind erőteljesebben vetették fel a nemzeti eszme, a nemzeti, többségi és kisebbségi identitás, valamint az európai és az idegen kultúrák kapcsolatának kérdéskörét. Ennek részeként az etnikai kisebbség ügyeinek fontosságát jól jelzi a német–dán határvárosban, Flensburgban 1996-ban alapított Európai Kisebbségügyi Központ (ECMI) ténykedése, amely független, nemzetközi interdiszciplináris intézményként a gyakorlati és szakpolitika-orientált

---

1 A tanulmány a Kisebbségi élethelyzetek, identitás és műveltség – a szlovákiai magyarok társadalmi önmegvalósításának stratégiái (Postavenie, identita, vzdelávanie menšín – spoločenské seberealizačné stratégie maďarskej menšiny na Slovensku / Position, identity and education of minorities – societal self-realization strategies of the Hungarian minority in Slovakia) című VEGA-projekt részeként készült. A projekt kódja: 1/0117/19. Projektvezető: Prof. Dr. Németh András, DrSc. A dolgozat rövidített, angol nyelvű változata már megjelent Exploring the Narrative Identity of Hungarian Teachers In Slovakia (Baka–Strédl–Horváth–Huszár–Nagy–Tóth–Németh 2023) címen. Mindkét tanulmány a Selye János Egyetemen működő Ratio kutatócsoport munkája.

kutatások mellett tájékoztatást és dokumentációkat, valamint tanácsadói szolgáltatásokat nyújt az európaiak kisebbségi-többségi kapcsolatát érintő témákban.²

A fenti tendenciák hatására a neveléstudományi kutatásokban is megjelentek az etnikai identitás különböző pedagógiai relevanciájú témakörei. Ehhez a nemzetközi szinten is releváns irányhoz kapcsolódik a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karán 2019-ben kezdődő kutatás, amely a szlovákiai magyar pedagógusok kisebbségi és szakmai identitásának sajátosságait vizsgálja. Kutatásunk három terület érintkezési zónájában, a pedagóguskutatás, az identitáskutatás és a kisebbségkutatás közös met-szetében értelmezhető. Vizsgálatunk célja a szlovákiai magyar nemzetiségi pedagógusok személyes identitását meghatározó tényezők, szakmaképük, deklarált pedagógiai nézeteik, valamint a szlovák többség és a magyar kisebbség viszonyával kapcsolatos véleményük, s az ezzel összefüggő kisebbségi identitásuk szervezőelemeinek feltárása. A fenti célok megvalósítása kvantitatív és kvalitatív módszerek (kérdőívek és narratív interjúk) segítségével történt. A kérdőíves vizsgálat aktív szlovákiai magyar pedagógusok körében saját fejlesztésű online kérdőívvel történt (l. részletesen Németh 2019; Pukánszky 2019; Huszár 2019; Horváth–Tóth–Németh 2019; Huszár–Nagy–Tóth–Pukánszky–Németh 2021).

Jelen tanulmányunk a narratív mélyinterjúkra épülő kutatási blokk eredményeinek bemutatására vállalkozik. Ez a kvalitatív nézőpontú megközelítés a többgenerációs pedagóguscsoportok kiválasztott tagjainak szociális mikrovilágát a hétköznapi megélés és az elbeszélő emlékezet oldaláról vizsgálva tárja fel a pedagógusi identitás belső, személyes, valamint annak részeként megjelenő kisebbségi identitás jellegzetes elemeit. Ám mielőtt még rátérnénk a konkrét kutatásra és eredményeire, előbb ejtünk pár szót a szlovákiai magyar kisebbségről és a narratív identitás kutatásának lehetőségeiről, nagy hangsúlyt fektetve a Grounded Theory módszerére, melyen a mi vizsgálatunk is alapul.

1.1. A szlovákiai magyar kisebbség demográfiai és pedagógiai jellemzői

A szlovákiai magyar kisebbség nem bevándorló, hanem történelmi kisebbség. A romániai, szerbiai és ukrainai magyar kisebbséghez hasonlóan a szlovákiai magyarok is az 1920-as trianoni békeszerződés értelmében váltak a felbomló Osztrák–Magyar Monarchia utódállamainak polgáraivá, ám immár nem többségi, hanem kisebbségi szerepben. (Szarka 1998; Simon 2012; Popély 2014)

A 2021-es népszámlálás adatai szerint Szlovákiában 456 184 személy vallotta magát magyarnak, ami az ország lakosságának 8,4%-át jelenti. Az eredményt árnyalja, hogy amíg a korábbi népszámlálásokon csak egy nemzetiséget lehetett bejelölni, addig a 2021-es

2 European Centre for Minority Issues = <https://www.ecmi.de/the-centre/our-mission>

népszámláláskor első és második nemzetiség is feltüntethető volt. Első nemzetiségként 422 065 (7,7%), második nemzetiségként pedig 34 089 fő (0,6%) jelölte be a magyart. A magyar kisebbség több mint 90%-a Dél-Szlovákiának a Magyarországgal határos déli sávjában, mintegy 8400 négyzetkilométernyi összefüggő területen él.³

A 2014. évi adatok szerint Szlovákiában a 263 magyar tanítási nyelvű iskola (29 715 tanulóval) az összes szlovákiai iskolának 12%-át teszi ki. Az óvodák többsége a magyarok által lakott településeken magyar nevelési nyelvű (263), de jelentős számmal működnek közös magyar–szlovák nevelési nyelvű óvodák (78) is. A magyar tan nyelvű középiskolák száma 26, ebből 7 kéttannyelvű, amelyekben 2014-ben 3657 diák tanult.⁴ A magyar pedagógusokat a pozsonyi Comenius Egyetemen, a komáromi Selye János Egyetemen és a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Karán képzik.⁵

1.2. Főbb tartalmi fókuszok a kisebbségkutatásban

A kutatást megalapozó szakirodalmi áttekintés (Huszár 2019a, 2019b) a szociológiai és szociálpszichológiai megközelítéseket emeli ki a kutatási előzmények sorában, történeti, etnográfiai és nyelvészeti megközelítésekre is kitérve. Az 1970-es évektől a magyar nyelvű publikációk fókuszában a kisebbségi meghatározottság mibenléte, rétegzettsége, a demográfiai tendenciák, a kisebbségi önértelmezések és kisebbségi stratégiák, az asszimilációs folyamatok, a nyelvhasználat, a kisebbségi oktatáspolitikai és nyelvpolitika, valamint a kisebbségekről alkotott társadalmi sztereotípiák állnak, és önálló témacsoportként jelenik meg az identitás alakulása és komponenseinek feltárása is. (pl. Bárdi 2017; Feischmidt 2014; Bárdi–Fedinec–Szarka 2011; Gyurgyík 2006; Gyurgyík–Horváth–Kiss 2010; Morvai 2015; László 2000) A kisebbségi és az etnikai

3 Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 – Národnosť a materin. jazyk = <https://www.scitanie.sk/vysledky-v-kombinacii>

4 2024-es adatok: 358 óvoda közel 10 000 gyermekkel, 231 alapiskola közel 29 400 tanulóval, 20 gimnázium 3249 diákkal, 35 szakközépiskola 5475 diákkal. Fodor Attila, a Comenius Pedagógiai Intézet igazgatója: „673 olyan intézmény van, ahol magyar oktatás folyik, és ez 50 469 tanulót érint. Ez a szám a szlovákiai közoktatási rendszerben 5,6 százalékot tesz ki”. <https://napunk.dennikn.sk/hu/3950801/lelegetzetogepen-a-szlovakiai-magyar-kozepiskolai-oktatas-mintegy-haromezer-diak-hianyzik-a-rendszerbol/>; Az állami óvodák 2023-as statisztikája: 259 magyar óvoda, 74 vegyes, szlovák–magyar óvoda (a magánóvodák tekintetében: 1/0, egyházi óvodákban: 24/0); osztály- és gyermeklétszámok a magyar nyelvű óvodákban: 535 és 9004 (magánóvodák: 2/6, egyháziak: 49/942). https://www.cvtisr.sk/cvtisr-edECKA-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky/statisticka-rocenka-publikacia/statisticka-rocenka-materske-skoly.html?page_id=9602

5 Szlovákiai Magyar Adatbank – Databanka Maďarov na Slovensku = <https://adatbank.sk/lexikon-kategoriak/oktatasugy-3/>

identitás európai és regionális sajátosságait vizsgáló munkák (pl. Veres 2003) mellett a szlovákiai magyar kisebbségi és pedagógiai identitás kérdéskörét számos közelmúltban megjelenő munka vizsgálta. (Árendás 2009; Lampl 2001, 2006, 2007, 2008a, 2008b, 2018, 2019; Lanstyák 2009, 2011; Puskás 2000; Nagy–Strédl–Szarka 2018; Martonyik 2019)

2. A narratív identitás kutatásának elméleti háttere

Magát a narratívát olyan elbeszélő szövegtípusként határozhatjuk meg, amely időbelileg és ok-okozatilag összefüggő események láncolatáról értekezik. A történetek nemcsak körülvesznek bennünket, általuk értelmezzük a valóságunkat, általuk állítjuk rendbe életünk eseményeit és általuk hozzuk létre annak bizonyos olvasatát is. (László 2005, 94. p.; Barthes 1977, 79. p.) A narratív identitásról Alasdair MacIntyre beszélt elsőként; szerinte saját identitásunkra is amiatt tudunk egységként tekinteni, mert egész életünkre is akként tekintünk, s mivel az élettörténetünk ennek magunk által megfogalmazott leképezése, az identitásunkkal is azonosítható. (MacIntyre 1981, 218. p.; Taylor és Carr 1991; Mihalik 2016, 59. p.)

Az élettörténeti narratívák azáltal, hogy a megélt idő leírásának, valamint az élmények emlékezetben tartásának eszközei, az egyén által megélt realitás (re)konstrukciói is, melyek révén egyszersmind értelmet adunk az életünknek s abban önmagunknak. (Pólya 2008) A narrativitás úgy számít egyszerre a konstrukció eszközének és folyamatának, hogy közben bizonyos korlátok közé is szorítja azt. Egyfelől strukturálisan (kezdet, közép, befejezés), funkcionálisan (sűrítés, lényegkiemelés), valamint szociálisan is, hiszen a történetnek megoszthatónak kell lennie. (László 2005, 29. p.) Leggyakoribb szervezőstratégiái a kronológia, az elbeszélő horizontja, a megöröklött elbeszélői műfajok, a kiemelt események összekapcsolása stb. (Tókos 2006)

A narratív pszichológia terminust Theodor Sarbin 1986-os, azonos című köteté vezette be a köztudatba. Centrumában az élettörténeti narratívák vizsgálata áll, konkrétan az, hogy milyen eljárások révén válik a(z egyén) narratívá(ja) a valóság(a) pszichikus leképezésévé. Sarbin szerint az identitás az élettörténet elbeszélése során alakul ki, amikor is az elbeszélő (az angolban az „I”) megalkotja énjét (a „me”-t). (Sarbin 1986) Az elbeszélés megannyi tartozéka, amiként az abból kimaradt elemek is árulkodnak az egyénről, értékrendjéről, életének súlypontjairól. (Pataki 2001)

2.1. A narratíva mint gondolkodásmód (Jerome S. Bruner)

Bruner két alapvető gondolkodási módot különböztet meg. Szerinte az ember környezetét képző fizikai valósághoz jóval pragmatikusabb módon viszonyulunk – ellenőrizhetőnek, történéseit ok-okozatnak, függetlennek tartjuk –, míg az emberek közti viszonyokat, a társadalmi valóságot a történetek elbeszélésmintái szerint hozzuk létre, jóval

szubjektívebb megközelítéssel. Előbbit nevezi az emberi gondolkodás pragmatikus pólusának, utóbbit pedig elbeszélőinek. A pragmatikus általános érvényű igazságot keres, az elbeszélői inkább az életesemények közti kapcsolatok megtalálására törekszik. (Bruner 2001)

Bruner minden történetben két típusú mezőt különböztet meg. (Ehmann 2002) A cselekvés mezejének tartozékait a cselekvés folyamatában részt vevő elemek, a cselekvő, annak szándéka, a cselekvés szituációja és eszközei képezik. A tudatosság mezeje alatt ehhez képest azon tartalmakat érti, melyeket a részt vevő szereplők „tudnak, gondolnak és éreznek, illetve nem tudnak, nem gondolnak vagy nem éreznek”. (László 2005, 95. p.) A két mező segítségével egymástól szegregáltan kezelhetjük tehát az érzelmek és gondolatok, valamint a cselekedetek csoportjait.

2.2. Az én mint narratíva (Kenneth J. Gergen és Mary M. Gergen)

Gergen és Gergen szövegelemzési eljárásaira nagy hatást gyakoroltak az irodalomtudomány módszerei. Szerintük a történet nem véletlenül kezdődik el ott, ahol, nem véletlenül kapnak benne kitüntetett pozíciót a kiválasztott események – mind egy bizonyos végkifejlet felé mutatnak. Aszerint osztályozták az egyes narratívákat, hogy azok az időben előre haladva milyen irányba, milyen dinamika szerint fejlődtek. (Gergen–Gergen 1983).

Ennek alapján egy történet lehet:

- a. progresszív/emelkedő – az egyén szempontjából pozitív változást, fejlődést jelent;
- b. regresszív/ereszkedő – a történések mind rosszabbá válnak, az elbeszélő pedig pozícióvesztésen esik át;
- c. stabil – az ilyen narratívában nem áll be változás. A központi motívum általában valamilyen érték melletti kiállás, mely iránt az egyén az akadályok ellenére is elkötelezett marad.

A rétegzett narratívákban a fenti dinamikák valamely fordulópont, lényeges esemény révén megváltozhatnak, ezáltal jelezve a történet legfontosabb eseményeit, góc-pontjait. Az identitás változékonyságának fontos jelölője, hogy különböző helyzetekben nagyon eltérő módon közvetíthetjük az élettörténetünket is. Más-más célokra különböző identitásvariánsokat hozunk létre. Az élettörténeti elbeszélés ennek okán tételezhető társas konstrukciónak, hiszen interperszonális kölcsönhatások terméke. (Berán 2014, 72. p.; Pataki 2001, 250. p.)

2.3. Az élettörténet mint identitás (Dan P. McAdams)

McAdams munkásságában végig központi szerep jutott az identitás élettörténeti modelljének. A modell alapját a kognitív képességek fejlődése kapcsán végzett kutatá-

sai, valamint Erik H. Erikson (Erikson 1997, 37. p.) identitáselmélete adta. McAdams az élettörténetet négy elemtípus által konstruáltként írja le, melyek mentén a narratíva tartalomelemzése is elvégezhető (McAdams 1988):

- a. nukleáris epizódok – az élettörténet kardinális életeseményei;
- b. imágók – azok a szereplők, akik a történetben kitüntetett jelentőséggel bírtak;
- c. ideológiák – azon etikai, világnézeti elvek és eszmék, melyek a háttérrel adják;
- d. a generativitás forogatókönyvei – az egyén jövőjébe vizionált képzei, motivációi és céljai, melyek végrehajtására képesnek véli önmagát.

Ezekhez kapcsolódik még a narratív komplexitás – amit a vizsgált személy énérettségi mutatójának tekint, hiszen ez szoros kapcsolatban áll a történetek rétegzettségével – McAdams kutatásai szerint az egyének egy, esetleg két nagyobb téma köré szervezik élettörténetüket, melyek dinamizmusait két, merőlegesen egymásba ékelhető tengelyen írhatjuk le. Az egyik tematikus vonalat az individualista és a közösségi törekvések tengelye, a másikat pedig a jobbá válás, valamint a romlás pólusai adják. (Adler et al. 2015)

2.4. Az énelbeszélés dramaturgiája (Pataki Ferenc)

Az identitás különböző állapotait Pataki Ferenc szerint leginkább az egyén számára kitüntetett életesemények révén lehet vizsgálni. Ilyennek ítéli a jelentős eredményeket, az antropológiai őselményeket (születés, halál), a meghatározó interperszonális kapcsolatokat, valamint a kudarccokat. (Pataki 2001) Általuk markánsan megfigyelhetők az egyén önreprezentációs stratégiái, helyzete és a jövőre vonatkozó lehetőségei is.

Pataki szerint a kardinális életesemények által a következő identitásképző módokat különböztethetjük meg:

- a. új identitáskategória felvétele az énrendszerbe – ráeszmélés, megvilágosodás;
- b. az identitáskategóriák komplexitásának növekedése – egy korábban már elszájtított kategória rétegzettebbé válása;
- c. levetett és elutasított identitáskategória – szembefordulás (akár egykor közeli) személyekkel, nézetekkel;
- d. devalvált, értéke fosztott identitáskategória – a kategória nem szűnik meg, de jelentősége csökken, maga pedig háttérbe szorul.

2.5. A narratívumok vizsgálata

A narratív pszichológiában az elbeszélte történetek elemzésének három meghatározó vizsgálati módja használatos.

A formális-strukturális elemzés a narratívák jelentésprodukciós funkcióira fókuszál, szerepe pedig az elbeszélések létrehozásakor és befogadásakor megvalósuló pszichológiai folyamatok megismerésében van. (Pólya 2008)

A tartalomelemzés kvantitatív analízisek segítségével vizsgálja a történeteket. Az egyes pszichológiai jelenségeket itt verbális jelölőkkel kapcsolják össze, s ekként végeznek empirikus vizsgálatokat. (Ehmann 2002)

A hermeneutikai elemzés az előző kettővel szemben a narratíva szociális, kulturális kontextusaira, valamint a történet és az elbeszélő kölcsönviszonyára koncentrálna vizsgálja a narratív identitás sajátosságait. (László 2008)

2.6. A Grounded Theory és a narratív identitás

A Grounded Theory – avagy megalapozott elmélet (Gelencsér 2003) – a narratív identitás kutatásának lehetséges elemzési metódusa, melynek az előfeltevésekkel szembeni kétely a legmarkánsabb jellemzője.

A Grounded Theory letéteményesei Anselm L. Strauss és Barney Glaser amerikai szociológusok voltak. (Glaser–Strauss 1967) A megalapozott („grounded”) kifejezés arra utal, hogy a vizsgálat alapját a rendszeresen elemzett adatok, nem pedig valamilyen prekoncepciók képezik. Az adatcentrikus megközelítés ilyenformán egyszerre generálja és bizonyítja is az elméletet, az elemzés és a folyamatos adatgyűjtés kölcsönhatása révén. (Glaser–Strauss 1967, 17. p.) Az elemzés nem az objektív valóság, hanem a másik ember egyéni, egyedi valóságának megismerésére törekszik. Személyisége által meghatározott kérdései révén a kutató is nyíltan szerepet vállal benne, ám nem mintákat követ, hanem a helyzethez alkalmazkodva építkezik, közben pedig az előfeltevései is tisztázódnak. (Gelencsér 2003, 144. p.)

Az eljárást Glaser és Strauss kódolásnak nevezi, ami „azt jelenti, hogy a nyers adatokat részekre bontjuk, konceptualizáljuk, majd új formában rakjuk össze”. (Gelencsér 2003, 147. p.) Mindez a kutató feladata, és a legegyszerűbben mélyreható szövegelemzésként tekinthetünk rá. Legkisebb egységeit az empirikus mutatók jelentik, melyek a tulajdonképpeni adatoknak – a forrásokban szereplő események, megítélésük, szereplők interakciói – felelnek meg. Az összehasonlítások eredményeként logikusan, tematikusan összetartozó empirikus mutatók csoportokba szerveződnek azon koncepció alapján, amely felé mutatnak. A koncepció a kutató által megállapított, több adat révén is előhívott fogalom. Az elemzés harmadik szintjén az elvontabb kategóriák állnak, melyek több fogalomból tevődnek össze, s általuk egységesíthető maga az elmélet is. Minél több forrással, adattal dolgozunk, annál pontosabb, telítettebb jelentést hordoznak majd a kategóriáink. (Pandit 1996)

A megalapozott elmélet mindenekelőtt a különböző társadalmi szereplők interakcióinak mintáira és azoknak a körülmények hatása révén beállt változásaira kíváncsi. Noha az eljárás rendkívül időigényes, de adatok által alátámasztott vizsgálati módszer (Gelencsér 2003, 153–154. p.), mely a narratív identitás kutatásának frontján is alkalmazható, a Bruner, Gergen és Gergen, McAdams, valamint Pataki által kidolgozott megközelítés-rendszerekkel párhuzamosan.

3. Szlovákiai magyar pedagógusok narratív identitásának vizsgálata

A narratív identításra vonatkozó fenti megközelítési, elemzési stratégiák tapasztalatainak fényében a továbbiakban forduljunk a szlovákiai magyar pedagógusok identitásának vizsgálata felé. Ezzel kapcsolatos kutatásunk arra irányult, hogy a hétköznapi megélés és az elbeszélő emlékezet segítségével a vizsgálatba bevont személyek szociális mikrovilágán keresztül találjuk meg három egymást követő pedagógusgeneráció szakmai és kisebbségi identitásának főbb jellemzőit. Mindennek szellemében a következő kutatási kérdéseket fogalmaztuk meg:

1. Melyek azok a visszatérő identitásmeghatározó elemek, amelyek kulcsszerepet játszanak a szlovákiai magyar pedagógusok narratív önidentitásának meghatározásakor?

2. Milyen jelentőséggel bír, s miként mutatkozik meg a szlovákiai magyar pedagógusok kisebbségi identitása oktatói tevékenységükben?

3. Milyen mintázatok figyelhetők meg az egyes pedagógusdinasztiák generációinak egymáshoz fűződő viszonyában, s mik a legfontosabb különbségek önidentitásuk meghatározásakor?

3.1. A minta és kialakítása

Kutatásunk forrásanyagaként azok az interjúk szolgáltak, melyeket a magyarlakta Dél-Szlovákia különböző régióiból származó pedagógusokkal készítettünk 2020 őszén és 2021 tavaszán. Az egész bolygót sújtó koronavírus-járvány okán kénytelenek voltunk eltérni eredeti tervünkötől, mely szerint kizárólag személyes interjúkat készítettünk volna, hanganyagként rögzítve. A biztonsági korlátozások miatt végül vegyesen dolgoztunk hanganyagokkal és írásban kifejtett, nagyívű interjúkkal.

Összesen 9 interjút készítettünk. Közülük 5-öt hanganyag, 4-et pedig írott formában. Utóbbiak esetében az egyes témák köré szervezett kérdéseinket e-mailben juttattuk el az interjúalanyokhoz [lásd melléklet], kísérőlevelünkben hangsúlyozva az elbeszélés szabadságát, a megadott témától/kérdéstől való eltérés lehetőségét az interjúalany asszociációi, személyes ösztönzői szerint. Ugyanígy jártunk el a hanganyagok esetében is, melyek éppúgy online formában készültek el, audio- vagy audiovizuális keretben. A felvételek hossza 1,5–2,5 óra között mozgott. A személyes(ebb) forma, az interjút készítő kutató ösztönző ráhatása, anekdoták iránti nyitottsága és kíváncsisága e tekintetben általában kiterjedtebb eredményt hozott a megszövegezett lehetőségnél. Az írott interjúk esetében néhány alkalommal utólag megküldött rétegző/pótkérdések segítségével próbáltuk meg árnyaltabbá, kifejtettebbé tenni az eredményt. Interjúink formájukat tekintve a mélyinterjú és az életútinterjú határmezsgyéjén volnának elhelyezhetők, igaz, az írott formában megküldött kérdéseink óhatatlanul a strukturált interjú sajátosságait is bevonták.

Interjúalanyaink között 7 nő és 2 férfi szerepelt, mely aránytalanság csak látszólagos. Ha ugyanis számításba vesszük, hogy a szlovákiai magyar oktatási intézményekben a nő pedagógusok nagyarányú többséggel képviseltetik magukat, a jelzett elosztás indokolttá válik.

Kutatásunk egyik különlegességét az adja, hogy interjúalanyaink kivétel nélkül pedagógusdinasztiákból kerültek ki, ami alatt mi olyan családokat értünk, ahol legalább háromgenerációnyi pedagógus követte/követi egymást. Az interjúalanyok generációnként arányosan oszlottak el, tehát mindhárom generációs szintről 3 személyt interjúváltunk meg. E törekvésünk fő célja az volt, hogy a pedagógusdinasztiák egyes nemzedékei közt fennálló tapasztalati különbségek, a szakmájukra, annak múltjára, jelenére és jövőjére vonatkozó értékelésük feltárása az eredményeinkből éppúgy kiolvasható legyen.

1. táblázat. Interjúalanyaink eloszlása

Generációk	Monogram és kor		
I.	KM (72) Nő	CsA (82) Férfi	FA (77) Nő
II.	GK (66) Nő	HI (60) Férfi	GyCs (28) Nő
III.	HS (29) Nő	CsK (61) Nő	DTR (30) Nő

3.2. A vizsgálat fókuszpontjai

Vizsgálatunk fókuszában az egyéni identitás mellett mindenekelőtt a professzionális identitás, konkrétan a pedagógusidentitás állt, melyre kérdéseink legjava is irányult. Megjelent azonban az ezekkel szorosan egybetartozó lokális, kollektív és vallási identitás is, melyek egymásra épülő és egymásba ékelődő rétegekként mutatkoztak meg az interjúalanyok identitásában.

A kérdezett személyek esetében a család és a szakma rétege is igen szorosan összekapcsolódott. Pedagógusdinasztiákról lévén szó, az egyes interjúalanyok sokszor egyszerre voltak módszertani minták átörökítői és megöröklői is. Láttunk példát azonban arra is, hogy a következő generáció tagjai tudatosan távol tartották magukat a szülő-pedagógus egyik-másik megoldásától.

Az egyes személyes identitásrétegek mellett tehát mindenekelőtt a pedagógusdinasztiák generációinak egymásra hatására, potenciális különbségeik kitapintására törekedtünk.

Kérdéseinket hét kérdéscsoportba rendeztük (vö. 1. melléklet), melyek sorrendje a beszélgetés menetéhez igazodva szabadon módosítható volt. Az elméleti részben bemutatott vizsgálati módszerek fókuszpontjait az interjúkérdéseink közé integráltuk. Az egyes kérdéscsoportok a következő kulcsszavakkal volnának meghatározhatók:

I. *Inspiráció*: a szakmaválasztás körülményeinek, dilemmáinak, az interjúalany (szakmai) példaképeinek, szociális közegének körüljárása, a pálya iránti elköteleződés gyújtópontjának meghatározása stb.

II. *Önmegvalósítás*: a szakmai életút alakulásának tárgyalása, egymás után térve ki szakaszaira (képzés helye, emlékezetes tanárok, munkahelyek, pozíciók), legmeghatározóbb sikereire, esetleges kríziseire stb.

III. *Családi hagyományok*: a család szerepének taglalása, a pedagóguselődök és emlékezetük, működésük legjellemzőbb mozzanatai, a saját életútra gyakorolt hatásuk, az utódok pályán tartására vonatkozó szándék, a szülő-pedagógushoz fűződő, közoktatásban megtapasztalt emlékek, szülő-pedagógusként való működés, a pedagógusszerep milyensége baráti körben stb.

IV. *Alapvetés*: vélemény a pedagógiáról, esetleg annak megváltozása, az alapkitétel/cél meghatározása, sikerek és mélypontok, a nevelés/tudásátadás egymáshoz fűződő viszonya stb.

V. *Átalakulás*: a szakma jelenének értékelése, a pedagógusok pozíciójának, szerepének változásai (pozitív és negatív tapasztalatok), saját javaslatok a felsőbb vezetésnek stb.

VI. *Identitáskulcsok*: a magyar identitás és a kultúraápolás fontossága, megnyilvánulásai a szakmai életút során, az iskola szerepe a nemzeti identitásápolásban, tagság különféle szervezetekben (szakmai, kulturális, politikai), lokálpatriotizmus, hely- vagy iskolatörténet-írás stb.

VII. *Jövőkép*: a járványhelyzethez való alkalmazkodás sikeressége, vélemény/tapasztalatok az online oktatással kapcsolatban, tervek a remélt normalizálódást követően.

3.3. Az elemzés módszere és lépései

Vizsgálatunk kvalitatív módszerek szerint szerveződött. Az interjúkat mint narratív életutakat elemeztük, mindenekelőtt a diskurzuselemzés, valamint a tanulmányunk második szakaszában taglalt narratív identitáskutatási stratégiák közös tapasztalatai, kiemelten pedig a Grounded Theory lépcsőzetes eljárásai szerint.

Az interjúk elkészítése után az első lépés a hanganyagok szöveges átíratának létrehozása volt. Ezáltal a teljes minta textuális formát öltött. A további vizsgálatok így egységes keretrendszerben valósulhattak meg.

A következő lépés a narratív életutak diskurzuselemzése volt. A Glaser és Strauss által kódolásnak nevezett folyamat első mozzanatát az interjúk többszöri elolvasása adta. Ennek során folyamatosan jelöltük ki azokat az empirikus mutatókat (adatok, tények), amelyek a legtöbbször és ilyenformán kardinális szerepben voltak jelen az adott szövegben. Empirikus mutatónak számítanak az egyes események, de a megítélésük is, utóbbi származzon bár az elbeszélőtől vagy az általa megemlített egyéb (életút)szereplőtől. Sőt, voltaképpen maguk a megemlített szereplők is az empirikus mutatók közé sorolhatók.

Ezután a mutatók csoportosítása következett, tematikus és logikai alapon. Az így kialakuló csoportokat az a koncepció (kulcsfogalom) határozta meg, ami felé az egyes adatok mutattak. A koncepciót a kutató mint fölérendelt/összefogó fogalmat hozta létre. Mint kifejezés származhatott, de nem feltétlenül kellett az adott interjú szöveganyagából származzon.

A Grounded Theory harmadik elemzői lépése a kategóriák létrehozása. Ez a lépés újabb nagyarányú szűkítést jelent a struktúraalkotási folyamatban, hiszen a kategóriák úgy alakulnak ki a koncepciókból, ahogy az utóbbiak az empirikus mutatókból. Egy-egy textus esetében legfeljebb néhány centrális kategória kijelölése javasolt, utóbbiak alapján kerül ugyanis megállapításra a kutatási folyamat végső eredménye, a vizsgált csoportra vonatkozó ismeretháló.

A kódolásnak ezen a szintjén tehát minden interjú mint néhány kulcskategóriából álló egység írható le (3. szint), melyeket az a koncepcióhálózat hív elő (2. szint), ami az adott személy narratív interjújában szereplő empirikus mutatókon alapul (1. szint).

A kódolásnak e szakaszát a következő fejezetben az egyik interjúalany példáján írjuk le és modellezzük. Ezt követően azonban még nem a szlovákiai magyar pedagógusközösségre vonatkoztatott, összegző értékelésünket taglaljuk. Előbb önálló alfejezetekben tárgyaljuk a pedagógusdinasztiák egyes generációs szintjeinek eredményeit, tanulságait és tapasztalatait, hasonló formában, ahogy azt a következő, önmagában kezelt interjúnál tesszük. A generációs szintek értékelése azonban szűkebb lesz a szuverén interjú értékelésénél, hiszen csak azokat az empirikus mutatókat és koncepciókat integrálja majd, amelyek az adott genealógiai szinten álló pedagógusok közül többnél is felmerültek. A hatodik fejezetben összevetjük majd az egyes generációkhoz tartozó eredményeket – részben az összesített generációs koncepciók, mindenképp azonban az azok által megrajzolt kategóriák mentén –, ezt követően pedig meghatározuk a szlovákiai magyar pedagógusok narratív identitását leíró, összegző értékelésünket/elméletünket (4. szint).

Az elemző, szöveges kifejtésen túl mind az önálló interjú, mind az egyes generációs szintek összesített eredményeit is táblázati struktúrákba rendezzük majd.

4. Egy szabadon választott narratív-pedagógusidentitás-interjú kódolása és elemzése

GK interjúalany másodgenerációs nyugalmazott pedagógus. A vele készített interjú online, audio formában valósult meg, hossza 2 óra 22 perc volt. Az interjút készítő kutatót gyerekkora óta ismeri, egy községből származnak, tanítani mindazonáltal nem tanította. Ismeretségüknek köszönhetően az online forma nem jelentett akadályt a beszélgetésük során.

Az alábbiakban részletesen értekezünk a GK interjújából következő legfontosabb tapasztalatokról, kategóriák szerint taglalva az egyes koncepciókat és empirikus mutatókat.

4.1. GK narratív pedagógusidentitás-interjújának kategóriái

4.1.1. Familiáris mintakövetés

Az interjú legfontosabb szereplőjeként (imágó) az *apa alakját* emelhetjük ki, aki egyszerre töltötte be a követendő *minta* és az *ideál* pozícióját. GK szavaival élve ő volt a „mintaember, a mintapedagógus, az ideál”, valamint a „gerinces magyar ember” megtestesítője.

GK: Aki előtt mindennap ott van a minta, az emberé, amilyennek érdemes lenni, annak nem sok esélye van a kitaposott útról letérni. Az édesapám az én szememben maga volt az ideál a pályaválasztást illetően.

Az elbeszélés szerint kultúraszervező mindenek volt. Szakmáját néptanítóként kezdte, egy személyben volt azonban a helyi oktatási intézmény iskolaigazgató-tanítója, a falu Csemadok⁶-alapszervezetének titkára, községi képviselő, a népszámlálások helyi lebonyolítója, névadók és búcsúztatók ceremóniamestere, színpadi rendező, a férfi-daloló-csoport központi alakja, fényképész, mindezen felül pedig méhész, fordító és elsősegélynyújtó a falusiak számára. Ennélfogva érthető, hogy a követendő tanári példák közt is első helyen állt, jóllehet a gimnáziumi évekből mellé sorakozott még az ipolysági Vas Ottó, a felsőoktatási képzés során pedig Szeberényi Zoltán és Tözsér Árpád alakja is.

A GK által leginkább tisztelt, egyszersmind tanár példaképeitől átvett értékek között a kiterjedt *tudás*, a *gerinccesség* és a *szigor* szerepel. Az utóbbi kettő számtalan alkalommal, a legtöbb esetben egymás szomszédságában tűnt fel az interjúban, helyenként az *igaz magyar ember* képével összeforva.

A szakmához köthető alapozásként, *eredő*ként tekinthetünk GK *diákszínpadi szerepléseire*, *versmondásaira*, hamar megszerzett előadói magabiztosságára.

A pályaválasztás tekintetében mindazonáltal ugyancsak az *apa* hatása minősült a legmeghatározóbbnak, kiegészülve a *sorsszerűséggel*. Utóbbit az elbeszélő azzal indokolta, hogy az építészmérnöki és tanári felvételik egyazon napra estek, azzal viszont, hogy az „édesapám rámutatott arra, hogy az én fizikumomnak melyik is lenne jobb”, a döntéshozatalban játszott szerepe kikezdetlenül vált. Ilyenformán a családon belüli *szakmai kontinuitás* belülről ösztönzöttnek tekinthető. GK beszámolója szerint a saját gyerekei esetében maga nem annyira a tanári pozíció átörökítése mellett tört lándzsát,

6 Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet = <https://csemadok.sk/>. Csemadok a szlovákiai magyar kisebbség legnagyobb taglétszámú, 1949-ben alapított kulturális szervezete.

mint inkább az egyetemi végzettség megszerzése mellett. A példa azonban többszörösen is adott volt: édesapja mellett férje ugyancsak tanítóként tevékenykedett. Mivel az utódok kezdetektől belülről látták a szakma működésmódját, erőnyeit, árnyoldalait, talán épp a közeli rálátás révén végül mind azt választották. Lánya egy losonci „végvárban”, az oktatási intézményen belüli utolsó magyar osztályban tanít, fia pedig az ipoly-sági egyházi gimnáziumban.

GK: Azért nehéz kérdés, mert nálunk minden a pedagógiáról szólt. Egy csúnya kifejezéssel élve, ha a végét lehúztuk, onnan is pedagógia jött. Ha ünnepi alkalmakkal összejött a család, legalább tíz pedagógus volt. [...] Minduntalan a pedagógia körül forgott minden. És forog a mai napig is. [...] Akkor olyan nagyon-nagyon nagy barátkozásokra nem volt alkalom, mert egyszerűen, ha az ember, ha kitette a lelkét, akkor este ötre érkezett haza. Na, akkor most itt van a család, a háztartás, akkor nem maradt egyszerűen. Fénymásolni kellett volna egyikünket-másikunkat.

Az interjúalany orosz–magyar szakos tanárként végzett, több, de minden esetben szülőfalujához közeli oktatási intézményben tevékenykedett. Deménden és Ipolyszakál-loson párhuzamosan, majd Ipolyságon nyugdíjazásáig. Utóbbi munkahelyén több pozíciót is betöltött: a tantárgybizottság elnöke és igazgatóhelyettes is volt. E szerepvállalások azonban nem a szakmai kiteljesedéséhez járultak hozzá, épp ellenkezőleg: inkább az ellenségeskedés, a légből kapott feljelentések, a szakmai traumák melegágyaként emlékszik rájuk. Végül lemondott az igazgatóhelyettesi szerepköréről, de nyugdíjazásáig az intézményben maradt.

Bevallása szerint a baráti társaságok többszörösen is a szakma végett szorultak háttérbe. Egyfelől a nagyarányú energiaráfordítás miatt, másfelől azért, mert a családon belüli, közös témák csökkentették a barátok iránti igényt. A család és a szakma elsőbbséget élveztek.

GK határozott emlékeket őriz azt illetően, hogy iskolatársai több ízben is a kivételezés vádjával illették. Ezek miatt többször peremre szorult az apja által vezetett intézményben, noha emlékei szerint ténylegesen nem kivételeztek vele. Ő azonban, hogy fia-lánya osztályközösségében elejét vegye a vád átörökítésének, hathatósan többet követelt a gyerekeiktől, mint osztálytársaiktól.

Ha lecseng a koronavírus, első dolgaként a családi sírokhoz szeretne kimenni, majd pedig a gyerekeit látogatná meg. Egy éve nem látta őket. Ez számára a legnagyobb veszteség a krízis kezdete óta.

4.1.2. Szakmai elhivatottság

GK a pedagógusi szakma alapvetéseként a gerincességét határozta meg. Azt, hogy a tanár egyenes jellem legyen, munkásságát hassa át a következetesség, jellemezze a jó követelményrendszer. Szeresse, amit csinál, ezen felül pedig soha ne hazudjon (ezt

többször nyomatékositotta). A tanár értsen a *gyerekek nyelvén* (tudjon azonosulni a világukkal, gondjaikkal), s ha látja, hogy nehézségekkel küzdenek, ösztönszerűen ébredjen benne a *segíteni akarás*.

GK a gyerekek szavaló- és kiejtési versenyekre, pályázatokra való felkészítésére hobbiként tekintett, a velük töltött mindennapokra pedig élményként. Ahogy fogalmaz: „Mindig gyerekpárti voltam, és ők ezt érezték.”

Véleménye szerint *szakmaiságról csak az iméntiek után* beszélhetünk, a pedagógus *először ember legyen és embert neveljen*. Utóbbi tehát elsőbbséget élvez a tudásalapú eredményekhez képest. GK legfőbb céljaként ugyancsak erre tekintett, s a napjainkig megmaradt hangos köszönésekben, a mindennapjai iránti érdeklődésekben is ennek eredményességét látja, különösen hogy ezek ugyanolyan arányban származnak a roma kisebbség tagjaitól.

GK: *Hogy mit érjek el? Elsősorban embert nevelni. Az a biztos, hogy ezt el is értem, én úgy érzem, hogy nagyon-nagyon elértem, mert ha cigányok, romák jönnek, olyan szegényebb családokból, vagy a csibészek, akikkel rengeteg gond volt, akik magaviseletre kettést kaptak... Nem az én jóvoltomból, mondjuk rá, de azok ötven méterről köszönnek. Kibálnak. [...] Hogy tetszik lenni? Mit csinálnak a babák? Mennyi van magának? Érdeklődők. [...] És ezek szerint tudják, hogy én per pillanat most mivel foglalkozom.*

A nevelésen túl azonban GK a *szakmaiság kikezdetlenségét* is hangsúlyozza. Véleménye szerint „azt nem szabad megengedni egy pedagógusnak, hogy egy gyerek valamiben, valamely témában többet tudjon, mint ő”. A tanári pozíció erősségének éppúgy ez az alapja, s a *tiszteletkivívás is ezáltal* érhető el. Praktizálása során az oroszórakon például kizárólag oroszul beszélt, a legkeményebb fegyverező eszköze pedig a hangfelemelés volt. Mindez azonban elégnek bizonyult.

4.1.3. Társadalomkritika

GK szerint a nevelés fontosságát erősíti az is, hogy a szülők mindinkább tudatosan és alibista módon az iskolára hárítják azt. GK állítása szerint hiányoznak az otthonról hozott alapok. A *gyerekek az ő megítélése szerint egyformák*. Ami mára megváltozott, az főként az, hogy a *szüleik nem rájuk, hanem önmagukra koncentrálnak*.

A szlovák államvezetés figyelmébe ajánlaná a Magyarországon már bevezetett *védett pedagógusi* státuszt, amire GK egyszerre tekint kompetenciaerősítésként s a pedagógusok elhalványult tekintélyének visszaszerzéséhez vezető út első lépéseként is. Az, hogy a tanár megtámadása büntetendő, alapvetés kellene, hogy legyen.

GK: *Hát például mint Magyarországon csinálják, hogy védett emberré tegyék. Hogyha megtámadják, ha leköpi, ha csúnyát mondanak rá, hogy az büntethető legyen. Itt kéne kezdeni szerintem, hogy ha egyszer valaki kikezd egy pedagógussal, akkor tudja, hogy mi vár rá, hogy ez azért nem a szomszéd gyerek. [...] Szóval*

ez a büntethetőség. Ez nagyon fontos lenne. Minden-minden úgy van most per pillanatnyilag beállítva, hogy mindig a gyerekeknek van igaza.

Ahhoz, hogy a tanárok pozíciója legalább valamit visszakapjon korábbi jelentőségéből, a szülőknek és a társadalomnak mindenekelőtt ezen kellene változtatnia.

A kortárs pedagógustársadalommal szembeni kritikaként fogalmazza meg azonban, hogy a *tanárok nem elég kultúrtevékenyek*. Például a kisvárosi színházi vendég-előadásokon szerinte minden helyi pedagógusnak ott kellene lennie, s a közösség- és kulturális programszervezésben nem kizárólag anyagi juttatásokért kéne részt vállalniuk. Ezekkel ugyancsak erősíteni lehetne a tanári pozíciót. Az anyagi juttatások megemlése nem elég, nem megoldás.

4.1.4. Klasszikus identitásrétegek

GK *magyar öntudatát* „abszolút” *kikezdzhetetlenként* írja le. Minden jellegű szerepvállalását (előadói, pedagógusi, publikációs), funkcióját a „magyarsága kifejezésének eszközeként” látja, s „természetes” feladatának is. A múlt rendszerben ráadásul csak a kultúra adott lehetőséget az ilyen jellegű önkifejezésre.

Nemzeti identitása kapcsán az első kulcsemlék saját *„visszamagyarításának”* tapasztalata, ami ugyancsak az édesapjához kötődik. Egy gyerekkori betegsége folytán közel két évet töltött egy magas-tátrai szanatóriumban, ezzel párhuzamosan pedig az ottani iskolában. Mivel minderre kisiskolásként került sor, magyar identitása ennyi idő alatt háttérbe szorult, hazatérte után azonban az apa nagy erővel terelte vissza családja nemzeti kultúrájához. A magas-tátrai időszaknak tudja be azonban azt is, hogy a szlovák nyelvvel soha nem volt problémája.

GK: Abszolút. Ha apám azt megcsinálta, hogy a saját gyerekeit visszakényszerítette magyar iskolába, akkor hát nekem minimum, akinek ilyen végzettsége volt, akkor minimum magyar iskolában tanítson. [...] Ha kecsgettetek volna esetleg fizetésemeléssel vagy funkcióval, az szóba nem jöhetett volna.

GK nemzeti elkötelezettségének egyik sarkalatos példajaként említi azt az esetet, amikor a múlt rendszerben több kollégájával is *kiállt a deméndi magyar tagozat fenntartása mellett*, amit az állam előbb csak meg akart, majd meg is szüntetett. Tiltakozásuk miatt végül a teljes magyar tantestületet szétszórták a környező iskolákba.

Az interjúalany *nemzeti öntudat erősítését* is célzó pedagógusi tevékenysége éppúgy markánsnak nevezhető. A rendszerváltás után ipolysági munkahelyén a nemzeti ünnepekre való megemlékezések főszervezője volt, s ő tartotta az ünnepi beszédeket is. Pedagógusi évei alatt az iskolában az ő szervezése alatt építettek jurtát, állítottak kopjafát, amin rovásírással – hogy ne két nyelven kelljen kiírni – az állt: „Még itt vagyunk”. A kopjafa talapzatába időkapszulát helyeztek, melyben a gyerekek listázott aláírásai, képeslapok, az iskolaújság számai kaptak helyet.

Kisebbségiként feladatának érezte a szlovák kollégák és intézményeik túlszárnyalását, hiszen csak szakmai többletnyújtással, egyediséggel, figyelemfelkeltő iskolareklámmal, a gyerekek jobb megszólításával lehetett érdemben helytállni a diákok toborzásáért folyó előnytelen versenyben. Ez alatt persze nem a másik érdemeinek kisebbitését, lejáratását értette, hanem azt a célt, hogy szakmai tekintetben jobbat tudjanak ajánlani.

Meghatározó GK *lokálpatrióta* tevékenysége is. Készülő főműveként a saját falujáról, Százdáról íródó monográfiájára tekint. Jelenleg 220 oldalnál jár, jóllehet évekre van még a befejezéstől. Ennek oka az alaposság, a kiterjedt gyűjtőmunka, a falubeliekkel készített interjúk, valamint aprólékos munkamódszere.

GK: *Olyan sok értelmes ember, nagyszerű lakos született, működött, dolgozott [Százdon]. Nem is hittem volna, hogy mennyi mindent össze tudunk hozni. És akkor senki nem tud rólok? Hát, ez pótolandó. Nekifogtam ennek a könyvnek. [...] Az embernek valami lábnyomot kell hagynia maga után. Hogy éltünk, voltunk és valamit csináltunk ebben az életben. [...] Ha az [a monográfia] olyan tökéletesre sikeredne, mint amilyenre én szeretném, akkor még nagyon sokat dolgoznék rajta. Hát igen, mert én annyira [...] szőrszálhasogató vagyok, szlovák kifejezéssel élve puntičkár, hogy én itt egy dátumra hónapokat is várok, de annak akkor is ott kell legyen. [...] Rengeteg fejezet van, és semmi nem maradhat ki. [...] Mikor már ott tartok, hogy valamit sikerült megcsinálni, akkor már azon izgulok, jaj, mit kell kitalálni? Azért a sors mindig úgy hozta, hogy akadt munkám.*

A monográfián belül községi iskolatörténettel éppúgy foglalkozik. Hosszú évekig vezetett azonban a falukrónikát is, gondozott már memoárt, a folyamatosan feltárt eredményeit pedig rendszeresen publikálta/publikálja a Honti Lapok regionális lap hasábjain.

GK a maga községében meghatározó *kultúraszervező* tevékenységet is folytat. Tervei közt szerepel egy babamúzeum alapítása, ahol a világ országainak viseletét (volt diákjai közreműködésével mára 200 tételre rúg az ilyen jellegű, babákra szabott ruhácskái száma), a szlovákiai magyar falvak népviseletét (51 magyar és 3 szlovák tétel) állítaná ki. Az utóbbiakról éppúgy könyve készül, ahogy történt az az ugyancsak általa gyűjtött, hímezett falvédők esetében is.

Az interjúalany két éven át nagy energiákat fektetett a *családfakutatás*ba is. A legtávolabbi felmenőinek adatai a genealógiai tábláján az 1600-as évekből valók, köztük több nemessel, akikről ha GK édesapja tudhatott volna – így vall az interjúalany –, bizonyosan nagy örömmel tölti el. A kutatás során azonban saját *községe valamennyi lakosának adatait* és felmenőiket is összegyűjtötte az elérhető adatbázisokból, archívumokból, így az egész közössége adatai a rendelkezésére állnak.

Szemben a kulturális tevékenységgel, a közéletben, különféle pártok munkájában soha nem kívánt részt venni. Ez a fajta *depolítizáltság* bevallása szerint az egész családjára, elődeire és utódaira egyaránt érvényes. Más azonban a helyzet a szakmai és kulturális szervezetekkel. *Tagja* például a *Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetség-*

gének,⁷ jóllehet ennek soha nem tulajdonított akkora jelentőséget, mint a *Csemadok*-nak, amit a *legmeghatározóbb*ként tart számon a maga és a szlovákiai magyar közösség esetében is, s amelynek mindmáig hálás, amiért különféle ötleteit, könyveit, babákra szabott népviseletgyűjtését egyaránt támogatta.

4.2. Megalapozott kategóriák – avagy GK narratív-pedagógusidentitás-interjújának kiértékelése

A Grounded Theory munkamódszerének szellemében vizsgálódva GK narratív-pedagógusidentitás-interjújának empirikus mutatói és belőlük körvonalazódó koncepciói négy meghatározó kategóriába rendezhetők:

1. *Familális mintakövetés*: az interjúalany életének alakításában és pályaválasztásában közvetlen és közvetett formában is kardinális szerep jutott a pedagógus apa mintájának. A centrális értékek, a szakmai kontinuitás, a kulturális aktivitás megalapozása éppúgy hozzá vezethetők vissza, de végül áthatották az egész család ténykedését is. A pedagógusszakmával összefonódó család erős, de hermetikusan zárt háttérrel adott. Az interjúalany kiteljesedése így a családi szakmához, nem a pozíciószerezéshez kötődött. Utóbbiak ellátása inkább terhet jelentett. A saját és megöröklött pedagógusi módszerek finomhangolására törekedett.

2. *Szakmai elhivatottság*: az interjúalanyánál szakma/munka/hobbi szinonimáknak tekinthetők. Elsődleges céljának a nevelést tartotta, ami viszont csak a tanár hitelessége esetén lehetett sikeres. Megítélése szerint a pedagógus gerinccessége és következetessége, valamint szakmai kikezdetlensége egyaránt kulcsösszetevők.

3. *Társadalomkritika*: az interjúalany szerint a szülők által hanyagolt alapozás révén a nevelés feladata mindinkább az iskolára hárul. A tanári tekintély visszaszerzéséhez a fent említett tulajdonságok tökéletesítése mellett fontosnak tartja a tanárok önkéntes kulturális aktivitását is. Az állam mindezt a pedagógusok kompetenciaerősítésével, pozíciójuk védetté nyilvánításával támogathatná meg.

4. *Klasszikus identitásrétegek*: interjúalanyunknál a különböző identitásrétegek, a pedagógusi, a nemzeti és a regionális hatványozottan összekapcsolódtak. Magyarságát kikezdetlennek értékeli, amihez az apai minta, valamint a saját életesemények („viszszamagyarítás”, magyar tagozatért való kiállás) éppúgy hozzájárultak. Minden szereplésére magyarsága vállalásaként tekint. Ilyen lokálpatrióta (falumonográfia, falvédőkötet) és kultúraszervező (népviseleti babamúzeum) tevékenysége is. Ennek családi dimenziója a családfakutatás volt. A magyar iskolák megerősítésének fontos eszközeként tartja számon, hogy azok meghaladják a szlovák intézmények szakmai színvonalát. A politikai szerepvállalásban nem hisz, a szakmait (SZMPSZ) és kulturálisait (*Csemadok*) preferálja.

7 Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége = <https://szmps.sk/>

4.3. Az interjú adatainak táblázatos összegzése

Jelen alfejezetben a könnyebb áttekinthetőség érdekében táblázatba rendezve közöljük a GK-val készített interjú legfontosabb eredményeit. A szöveg szedése által az empirikus mutatók, koncepciók és kategóriák hierarchikus szerveződését is jelöljük.

2. táblázat. A GK narratív-pedagógusidentitás-interjúján elvégzett kódolás eredményei

Empirikus mutatók (adatok) → Koncepciók (fogalmak)							Kategóriák
<i>apai minta/ideál (minta-ember)</i>	<i>átvett értékek: tudás, gerinceség, szigor, igaz magyar</i>	<i>családi ráhatás, kontinuum (minden szinten)</i>	<i>színpadi eredő (amatőr színjátszás)</i>	<i>kivételezés – tudatosítja, maga ezért többet vár a sajátjaitól</i>	<i>baráti társaságok háttérbe, család, szakma elől</i>	<i>számos pozíció, ellenségeskedések is</i>	1. Familiáris mintakövetés
<i>alapvetés a gerincesség, soha ne hazudjon, segíteni akarás, következetesség</i>	<i>a gyerekek versenyre készítése hobbi</i>	<i>elsődleges cél embert nevelni (tudás ezután)</i>	<i>szakmaiság kikezdetlensége (ezáltal tiszteletkivívás) – a gyerek semmiben nem tudhat többet</i>				2. Szakmai elhivatottság
<i>a gyerekek egyformák, a szülők magukról hátrítanak</i>	<i>védett pedagógus: HU minta, kompetenciaerősítés, támadás büntethetősége</i>		<i>kritika: nem elég kultúrtevékenyek a pedagógusok</i>				3. Társadalomkritika
<i>apai minta az alap: visszamagyarítás (két év kényszer szlovák iskola)</i>	<i>nemzeti öntudat hangsúlyos jelenléte: beszédek, megemlékezések (kopjafa állítása, jurtaépítés, időkapcsolata); még a múlt rendszerben kiállítás a magyar tagozatért</i>	<i>kikezdetetlen magyar öntudat, minden szereplés a nemzetiség vállalása – ezzel együtt cél a szlovákság túlszárnyalása (iskolai, szakmai szint)</i>	<i>markáns lokálpatrióta tevékenység (falumonográfia, cikkek, interjúk, falukrónika)</i>	<i>kultúra-szervező (világ országainak viselete babákon, felvidéki falvak népviselete, kötet a falusi falvédőről)</i>	<i>családi dimenzió: 17. századig családfelelősség</i>	<i>depolitizáltság, vele szemben kultúrszervezeti aktivitás (hangsúlyos a Csemadok)</i>	4. Klasszikus identitásrétegek

Melléklet

1. melléklet

Narratív-pedagógusidentitás-interjú

Potenciális kérdéssirányok

1. *Hogy került a pályára?*

- Ki vagy mi inspirálta?
- Van-e azzal kapcsolatban valami fontos emléke, amikor elhatározta, hogy pedagógus lesz?

2. *Hogyan valósította meg magát?*

- Hol tanult?
- Mi jött/jöhetett volna esetleg még szóba a pedagógia mellett?
- Milyen szakirányon végzett?
- Végig ezen belül maradt pedagógusként?
- Vett részt továbbképzéseken a későbbiekben?
- Ki volt a legmeghatározóbb tanára az egyetemi évekből? – Miért ő?
- Hogyan alakult a pályája? – Milyen intézményekben dolgozott?
- Milyen funkciókat, státuszokat töltött be (az egyes munkahelyeken)?
- Mi (volt) az alapvető célja pedagógusként? Mi volt az az alaptétel, az ön számára a legfontosabb, amihez mindig tartotta magát mint tanár, pl. a gyerekekkel szemben?
- Tudna mondani valami nagyon kedves személyes emléket, ami a pályafutásához kötődik? – Legalább egyet, de akár többet is.

3. *A család szerepe?*

- Voltak pedagógusok a családban? – Most vannak esetleg?
- Ha pedagógus volt valamelyik szülője, mennyire befolyásolta ez a maga viselkedését pl. gyerekként?
  - Volt valami minta, amit náluk látott, és azt átvette?
  - Hogy emlékszik, milyenek voltak ők tanárként?
  - Magát is tanították? Hogyan viszonyultak önhöz mint gyerekekhez a többiek között?
- A saját gyerekeire (ha vannak) ön szerint miként hatott az, hogy pedagógus volt?
  - Tanította is őket?
  - Hogy élték meg, mik ezzel kapcsolatban az emlékei?
  - És hogyan élte meg ön?

- Barátok/rokonok között milyen volt a szerepe? Hogyan tekintettek önre mint pedagógusra? – Befolyásolta ez esetleg valamiként a szerepét a körükben?
- Mennyire volt fontos az ön számára, hogy a gyerekei ugyanezt a pályát válasszák? – Mennyire és hogyan ösztönözte őket erre és miért?

4. Véleménye a pedagógiáról?

- Mi ön szerint az alapküldetés, a fő cél pedagógusként?
  - Hol a legfőbb hangsúlyok: a nevelésen vagy a tudásátadáson?
  - Változott esetleg az évek alatt a viszonya, véleménye a pedagógiáról?
  - Voltak mélypontok, amikor úgy érezte, inkább választhatott volna valamilyen más pályát?
- Mit tartott mindvégig fontosnak? Mire figyelt mindig?

5. Mit gondol a mai helyzetről?

- Miben más ma a pedagógusok pozíciója?
- (Rendszerváltás?)
- Milyen pozitív, milyen negatív változásra került sor ön szerint?
- Mit javasolna – akár az államnak –, min kellene változtatni és miért?

6. Identitáskulcsok:

- Mennyire volt fontos, hogy magyar iskolában tanítson?
- Mennyire tartotta lényegesnek a magyar kultúra művelését?
- Miként nyilvánult meg a magyarsága pedagógusként? Fontosnak tartotta ennek kifejezését?
- Milyen szerepet kellene betöltenie ön szerint az iskolának, pontosabban a pedagógusoknak a szlovákiai magyar kultúra ápolásában?
- Mi a véleménye a nyelvváltásról? Mit gondol az elmúlt évtizedekben végbement demográfiai változásokról vidékünkön?
- Miben áll ön szerint a pedagógusidentitás? Mi a lényege, alapja?
- Tagság különféle szervezetekben? Miben vállalt még szerepet?
  - Csemadok?
  - Politika?
  - SZMPSZ?
- Foglalkozott esetleg bármikor helytörténetírással? Milyen jellegűvel?
- Ezen belül iskolatörténettel véletlenül?

7. Hogyan éli meg a jelenlegi helyzetet?

- Mennyire tudott alkalmazkodni a járványhelyzethez?
- Mik a tapasztalatai az online oktatással kapcsolatban?

- És ha majd visszakerülünk a normális kerékvágásba, mi lesz a következő lépés?
– Mik a céljai a továbbiakban?

Köszönöm az interjút!

Felhasznált irodalom

- Adler, Jonathan M.–Turner, Ariana F.–Brookshier, Kathryn M.–Monahan, Casey–Walder-Biesanz, Ilana–Harmeling, Luke H.–Albaugh, Michelle–McAdams, Dan P.–Oltmanns, Thomas F. 2015. Variation in narrative identity is associated with trajectories of mental health over several years. *Journal of Personality and Social Psychology*, 108. Vol. 3. Issue. 476–496. p.
- Árendás Zsuzsanna 2009. A nemzet, szülőföld és hovatartozás elbeszélései. *Tabló*, 12. évf. 2. sz. 269–274. p. Online elérhető: https://epa.oszk.hu/03100/03125/00022/pdf/EPA03125_tabula_2009_2_269-274.pdf
- Baka, Patrik–Strédl, Terézia–Horváth, Kinga–Huszár, Zsuzsanna–Nagy, Melinda–Tóth, Péter–Németh, András 2023. Exploring the Narrative Identity of Hungarian Teachers In Slovakia. *Pedagogika – Pedagogy. Bulgarian Journal of Educational Research and Practice*, 95. Vol. 9. Issue. 1167–1184. p.
- Bárdi Nándor 2017. Álságos állítások a magyar etnopolitikában. A külhoni magyarok és a budapesti kormányzatok etnopolitikája. In Jakab András–Urbán László (szerk.): *Hegymenet. Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon*. Budapest, Osiris Kiadó, 130–155. p.
- Bárdi Nándor–Fedinec Csilla–Szarka László (szerk.) 2008. *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Budapest, Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Bárdi, Nándor–Fedinec, Csilla–Szarka, László (eds.) 2011. *Minority Hungarian Communities in the Twentieth Century*. New York, Columbia University Press.
- Barthes, Roland 1977. *Introduction to the Structuralist Analysis of Narratives. Image – Music Text*. ed. and trans. Stephen Heath. New York, Hill and Wang, 79–124. p.
- Berán Eszter 2014. Feminista diskurzusok és a pszichológiai kutatás metszéspontjai: a narratív megközelítés. *Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat*, 4. évf. 2. sz. 68–90. p.
- Bruner, Jerome 2001. A gondolkodás két formája. In László János–Thomka Beáta (szerk.): *Narratív pszichológia. Narratívák 5*. Budapest, Kijárat Kiadó, 27–58. p.
- Ehmann Bea 2002. *A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomlemezés*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Erikson, Erik H. 1997. Az emberi életciklus. In Bernáth László–Solymosi Katalin (szerk.): *Fejlődéslélektani olvasókönyv*. Budapest, Tertia Kiadó, 27–43. p.
- Feischmidt Margit 2014. Nemzetdiskurzusok a mindennapokban és a nacionalizmus populáris kultúrája. In Feischmidt Margit et al. (szerk.): *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. Budapest, L'Harmattan–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, 7–48. p.
- Gelencsér Katalin 2003. Grounded Theory. *Szociológiai Szemle*, 13. évf. 1. sz. 143–154. p.

- Gergen, Kenneth J.–Gergen, Mary M. 1983. Narratives of the self. In Theodore R. Sarbin–Karl E. Scheibe (eds.): *Studies in social identity*. New York, Praeger, 254–273. p.
- Glaser, Barney–Strauss, Anselm 1967. *The discovery of grounded theory*. Chicago, Aldine.
- Gyurgyík László 2006. *Népszámlálás 2001. A szlovákiai magyarság demográfiai, valamint település- és társadalomszerkezetének változásai az 1990-es években*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Gyurgyík László–Horváth István–Kiss Tamás 2010. Demográfiai folyamatok, etnokulturális és társadalmi reprodukció. In Ablonczy Balázs–Bárdi Nándor–Bitskey Botond (szerk.): *Határon túli magyarság a 21. században: konferencia-sorozat a Sándor Palotában 2006–2008*. Budapest, Köztársasági Elnöki Hivatal, 67–123. p.
- Horváth Kinga–Tóth Péter–Németh András (szerk.) 2019. *Kisebbségi helyzet, identitás és műveltség. A szlovákiai magyar pedagógusok társadalmi önmegvalósítása*. Komárom, Selye János Egyetem.
- Huszár Zsuzsanna 2019a. Kutatási előzmények a kisebbségi identitás vizsgálatában és a projektben tervezett kérdőíves felmérés tartalmi koncepciója. In Horváth Kinga–Tóth Péter–Németh András (szerk.): *Kisebbségi helyzet, identitás és műveltség. A szlovákiai magyar pedagógusok társadalmi önmegvalósítása*. Komárom, Selye János Egyetem, 48–66. p.
- Huszár Zsuzsanna 2019b. Válogatott magyar nyelvű irodalom a „Kisebbségi helyzet, identitás, oktatás – a szlovákiai magyar kisebbségi identitás iskolai önérvényesítési stratégiái” kutatási programhoz. In Horváth Kinga–Tóth Péter–Németh András (szerk.): *Kisebbségi helyzet, identitás és műveltség. A szlovákiai magyar pedagógusok társadalmi önmegvalósítása*. Komárom, Selye János Egyetem, 97–115. p.
- Huszár Zsuzsanna–Nagy Melinda–Tóth Péter–Pukánszky Béla–Németh András 2021. Szlovákiai magyar pedagógusok szakmaképe, kisebbségi és pedagógusi identitásának vizsgálata. In Engler Ágnes–Bocsi Veronika (szerk.): *Új Kutatások a Neveléstudományokban. Család a nevelés és oktatás fókuszában*. Budapest–Debrecen, MTA PTB – DE, 178–197. p.
- Lampl Zsuzsanna 2001. Nevelési területek preferenciája a gimnáziumban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 3. évf. 3. sz. 21–43. p.
- Lampl Zsuzsanna 2006. A szlovákiai magyarok politikai identitása. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 8. évf. 4. sz. 55–68. p.
- Lampl Zsuzsanna 2007. *Magyarnak lenni. A szlovákiai magyarok értékrendje*. Nostra Tempora 14. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Lampl Zsuzsanna 2008a. A kép és a tükör – avagy megfelel-e a jövő szlovákiai magyar értelmisége a saját maga által alkotott értelmiségképnek. In Fedinec Csilla (szerk.): *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia – Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, 61–83. p.
- Lampl Zsuzsanna 2008b. *Magyarok és szlovákok. Szociológiai tanulmányok nem csak az együttéléseiről*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Lampl Zsuzsanna 2018. *A szlovákiai magyarok szociológiája*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Lampl Zsuzsanna 2019. A 2018-as szlovákiai magyar identitáskutatás első eredményei. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 21. évf. 1. sz. 3–26. p.

- Lanstyák István 2009. Nyelvi ideológiák és filozófiák. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 11. évf. 1. sz. 27–44. p.
- Lanstyák István 2011. Nyelvi problémák a szlovákiai magyar beszélőközösségben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 13. évf. 2. sz. 3–24. p.
- László Béla 2000. A szlovákiai magyar oktatásügy a kilencvenes években. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2. évf. 2. sz. 3–29. p.
- László János 2005. *A történetek tudománya: Bevezetés a narratív pszichológiába*. Pszichológiai horizont 3. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- László János 2008. Narratív pszichológia. *Pszichológia*, 28. évf. 4. sz. 301–317. p.
- MacIntyre, Alasdair 1981. *After virtue. A study in moral theory*. London, Duckworth.
- Martonyik, Juraj 2019. Az etnikai identitás összefüggései a szlovákok és a magyarok kölcsönös megítélésében. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 21. évf. 4. sz. 35–42. p.
- McAdams, Dan P. 1988. *Power, intimacy, and the life story. Personological inquires into identity*. New York, Guilford.
- Mihalik Judit 2016. *A leader identitás reprezentációja az élettörténeti narratívában* [doktori értekezés]. Budapest, Corvinus Egyetem.
- Morvai Tünde 2015. Az új szlovákiai magyar pedagógus generáció. *Kisebbségkutatás*, 24. évf. 4. sz. 39–65. p.
- Nagy Melinda–Strédl Terézia–Szarka László 2018. *Többség, kisebbség és tolerancia II. Kapcsolatok és identitások a számok tükrében*. Komárom, Selye János Egyetem.
- Németh András 2019. Az identitás értelmezésének fogalmi és elméleti megközelítései a kisebbségi és pedagógiai identitáskutatás nézőpontjából. In Horváth Kinga–Tóth Péter–Németh András (szerk.). *Kisebbségi helyzet, identitás és műveltség. A szlovákiai magyar pedagógusok társadalmi önmegvalósítása*. Komárom, Selye János Egyetem, 9–30. p.
- Pandit, Naresh R. 1996. The creation of theory: a recent application of the grounded theory method. *The Qualitative Report*, 2. Vol. 4. Issue. 1–15. p.
- Pataki Ferenc 2001. *Élettörténet és identitás*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Pólya Tibor 2008. A narratív értékelés hatása a szubjektív élmény észlelt minőségére. In Vincze Orsolya–Bigazzi Sára (szerk.): *Élmény, történet: A történetek élménye*. Pszichológiai Horizont 4. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 106–120. p.
- Popély Árpád 2014. *Fél évszázad kisebbségben: fejezetek a szlovákiai magyarság 1945 utáni történetéből*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Pukánszky Béla István 2019. A szlovákiai pedagógus identitásvizsgálat történeti forrásai In Horváth Kinga–Tóth Péter–Németh András (szerk.): *Kisebbségi helyzet, identitás és műveltség. A szlovákiai magyar pedagógusok társadalmi önmegvalósítása*. Komárom, Selye János Egyetem, 31–37. p.
- Puskás Tünde 2000. Nyelv, identitás és nyelvpolitika Európában. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2. évf. 1. sz. 15–23. p.
- Sarbin, Theodore R. 1986. The Narrative as a Root Metaphor for Psychology. In Sarbin, Theodore R. (ed.): *Narrative Psychology*, New York, Praeger, 3–21. p.
- Simon, Attila 2012. *The Hungarians of Slovakia in 1938*. New York, Boulder.
- Szarka László 1998. *Duna-táji dilemmák: nemzeti kisebbségek, kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest, Ister.

- Taylor, Charles–Carr, David 1991. Discussion: Ricoeur on Narrative. In Wood, David (ed.): *On Paul Ricoeur: Narrative and Interpretation*. Abingdon-on-Thames, Routledge, 160–188. p.
- Tókos Katalin 2006. Énbemutató, önjellemzés és identitáspróbák (az interneten) narratív-kommunikatív szemszögből. *Új Pedagógiai Szemle*, 56. évf. 9. sz. 48–61. p. Online elérhető: <https://epa.oszk.hu/00000/00035/00106/2006-09-ta-Tokos-Enbemutatas.html>
- Veres Valér 2000. Az erdélyi magyarok és románok közösségi identitása a társadalmi struktúra tükrében. *Szociológiai Szemle*, 21. évf. 4. sz. 57–87. p.

Internetes források

- European Centre for Minority Issues – Mission*. Letöltés innen: <https://www.ecmi.de/the-centre/our-mission> (Utolsó elérés: 2024. január 8.).
- Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2021 – Národnosť a materin. jazyk (2021)* [Nép-, ház- és lakásszámlálás 2021 – Nemzetiség és anyanyelv]. Letöltés innen: <https://www.scitanie.sk/vysledky-v-kombinacii> (Utolsó elérés: 2024. január 8.).
- Szlovákiai Magyar Adatbank – Databanka Maďarov na Slovensku (2019)*. Letöltés innen: <https://adatbank.sk/lexikon-kategoriac/oktatasugy-3/> (Utolsó elérés: 2024. január 8.).
- Szlovákiai Magyar Művelődési Intézet*. Letöltés innen: <https://csemadok.sk/> (Utolsó elérés: 2024. január 8.).
- Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetsége*. Letöltés innen: <https://szmpsz.sk/> (Utolsó elérés: 2024. január 8.).

PATRIK BAKA L. – TERÉZIA STRÉDL – KINGA HORVÁTH – ZSUZSANNA HUSZÁR – MELINDA NAGY
– PÉTER TÓTH – ANDRÁS NÉMETH
EXPLORING TEACHERS' NARRATIVE IDENTITY IN A HUNGARIAN CONTEXT IN SLOVAKIA

The focus of this thesis is to investigate the narrative identity of Hungarian teachers in Slovakia and to identify their identity factors. In the first section of the paper, we present the demographic and pedagogical characteristics of the Hungarian minority in Slovakia. In the following, we discuss the concept of narrative identity and its research possibilities, with a special emphasis on the Grounded Theory method, on which our study is based. Then we present the specificities and focal points of our research, as well as the group of our interviewees, which consisted of teachers from different regions of southern Slovakia. A particularity of our research is that the interviewees were all from pedagogue dynasties. In other words, from families where at least three generations of teachers succeeded each other. The in-depth interviews therefore provide insights not only into the life histories of individuals, but also into the similarities and differences of experiences within and between generations. In the second half of the paper, we will analyse in detail the common lessons from the in-depth interviews, which we will group into categories according to the Grounded Theory methodology and interpret them according to the concepts (key terms). The four categories we have identified are 'dynastic patterns', 'professional grounding', 'critical horizons' and 'national identity and culture'. For reasons of space, this paper is published in two parts. The continuation will be published in the next issue.

Lendvai István és az 1923-as ceglédi választás

TIBOR MÁRTON CHVÁLA

István Lendvai and the 1923 Election in Cegléd

Keywords: István Lendvai; Cegléd, election; the Bethlen consolidation; Ébredő Magyarok Egyesülete (Association of Awakening Hungarians); racists

---

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i3.03>

Bevezetés

Lendvai István fajvédő publicista egyébként is alig kutatott életének elhanyagolt pontja a politikusi működése. Ha sokrétű személyiségét meg akarjuk ismerni, akkor a nyilasokkal Nomád álnéven folytatott publicisztikai harcán túl (Veszprémy 2017, 185–204. p.; Veszprémy 2018, 235–248. p.)¹ valamint a „katolikus-fajvédelmen” és antiszemitizmuson (B. Bernát 1985, 229–234. p.) – egyszóval a szellemi munkán túl – a gyakorlati embert is meg kell ismernünk. Ismeretes, hogy az Ébredő Magyarok Egyesületében (ÉME) komoly szervezői munkát fejtett ki mint alapító, valamint hasonlóképp a Területvédő Ligában is. (Gyurgyák 2012, 255. p.) Gyakran járta az országot, szónokolt és előadásokat tartott a vidéki szélsőjobboldali csoportosulásoknak. Ugyanakkor hajlíthatatlan jelleme nem tette lehetővé, hogy pártpolitikussá váljék. Ennek egyik oka, hogy

---

1 Veszprémy László Bernát tanulmányaiban szinte tényként kezeli, hogy Lendvait a nyilasok végezték ki, de ez nem bizonyítható. A hagyatékban kutatva, valamint Lendvai dédunokájával beszélve egyértelművé vált, hogy Lendvait kiengedték a börtönből – özvegyének és fiának kutatásai alapján –, és a hazafelé tartó útja közben vesztette életét. Kizárni azt sem lehet, hogy merénylet áldozata lett, hiszen korábban már többször érte fenyegetés a nyilasok részéről, sőt egyszer egy nyilas képviselő egy birkózót is felbérelt, hogy támadja meg Lendvait – aki végül ájulásig verte a Déli pályaudvar környékén, tehát Lendvai otthonától nem messze (Veszprémy 2017, 187. p.). Haláláról azonban olyan formán, hogy a „hungarista államgépezet” áldozata lenne, nem lehet minden kétséget kizárólag beszélni, hiszen ugyanilyen módon valószínűsíthető az is, hogy az amúgy is gyakran betegeskedő Lendvai szervezetét a börtönkörülmények tovább terhelték, és a hazaút viszontagságai között természetes okok miatt vesztette életét.

elsősorban publicista és mozgalmár volt, a másik pedig, hogy megvetette az egész parlamentarizmust. (Gyurgyák 2012, 164–165. p.)

Tárgyunk másik eleme, a választás is izgalmas lehetőségeket rejt magában, noha jobban kutatott téma a Bethlen-korszak politikai jellege. Az 1923-as időpont még magában hordozza az ellenforradalmi lendületet, amely bár '20–22 között „keresztény kurzussá” szelődött, de az antiszemita hangok és szervezetek még igen nagy hatással vannak. Például lehet itt gondolni az Ébredő Magyarok Egyesületének a '22-es kampányokat gyakran megzavaró, tömegverekedésbe torkolló provokációira, nemkülönben merényleteire. (Paksy 2010, 101–102. p.) Ezzel csap össze Bethlen „középutas” politikája, valamint az időközben újra magukra találó baloldali és liberális elemek. Bethlen, hogy ebben a sokkal több pólusú rendszerben is biztosítani tudja az abszolút kormánytöbbséget, 1922-ben rendeletben módosította a választójogot. (Romsics 1999, 223. p.)

Dolgozatom célja nagy vonalakban bemutatni az új választási rendszert, hogy miként üresedett meg a ceglédi képviselői hely 1923-ban, miként kampányolt Lendvai István, és hogyan tették ezt ellenfelei. Hogyan próbálta a kormány befolyásolni a választásokat, és hogyan sikerült az Ébredő Magyarok Egyesületének ténylegesen hatást gyakorolnia a választásokra. Láthatóvá válik majd, hogy ez a választás olyan szempontból is fontos, hogy ekkorra az Egységes Párt² jobb szárnya már a kiszakadás szélén áll, és ekkor már szembefordulva Bethlennel egy függetlenként induló fajvédő társukat támogatják.

Mivel ez egy eddig kevésbé kutatott szeglete a magyar történelemnek, így forrásként a korabeli újságcikkekre, nemzetgyűlési naplókra, valamint Lendvai István hagyatékára, elsősorban a levelezésére tudok támaszkodni. Hogy a sajtóhírek pluralitása meglegyen, a harcba szálló felek politikai beállítottságának megfelelően válogattam össze a hírlapokat. Csak a legtöbbet idézettek említve: Lendvai István – vagyis a kormány jobboldali ellenzékének – oldaláról a *Szózat*, valamint az ÉME ceglédi szervezete által működtetett *Ceglédi Keresztény Hírlap*; a szocialista és liberális ellenzék oldaláról a *Népszava* és a *Világ* (amelyek közül az utóbbi egyébként a korszak egyik legnagyobb vezető médiuma); a konzervatív oldalról pedig a kormányközeli *Kisgazda Új Barázda*, valamint a *Budapesti Hírlap*, amely saját meghatározásában „párt- és kormányfüggetlen”, azonban ugyancsak konzervatív és diszkrétan kormánypárti napilap volt.

Előzmények

Először is vizsgáljuk meg a választási rendszer módosítását, amelyen jól nyomon követhető a bethleni elképzelések iránya a Friedrich-féle választójogi rendelettel összevetve.

2 Az Egységes Párt (EP), hivatalos nevén Keresztény-Keresztyén Földműves-, Kisgazda- és Polgári Párt (1922–1932, Nemzeti Egység Pártja: 1932–1938 között, 1939 után Magyar Élet Pártja) a két világháború között működött magyarországi politikai párt volt, mely fennállása során, többszöri átalakulása és névváltoztatása ellenére minden választást megnyert.

Férfiak esetében a 24. betöltött év, 10 éves állampolgárság (4-gyel több, mint Friedrichnél), 2 éves helyben lakás (a fél év helyett), és 4 elemi elvégzése (Friedrichnél nem volt műveltségi cenzus) volt a követelmény. Esetenként az egyetemi/főiskolai végzettség vagy a háborús érdemek csökkenthették az életkori cenzust, valamint azok is szavazhattak, akik '18-ban is jogosultak voltak választani, és azóta ugyanott laknak. A nők esetében az életkor 30 év volt (Friedrichnél 24), az iskolai végzettség pedig elemi 6. osztály (Friedrichnél írni-olvasni tudás). Nők esetében is kivételt képezett az egyetemi/főiskolai végzettség, a 4 elemi + három gyerek kombináció, valamint ha az illető saját jövedelméből élt. (Romsics 1999, 223. p.; Paksy 2010, 92. p.) A helyben lakás alól az egyházi személyek, tisztviselők és tanítók mentesültek, viszont a karhatalmi szervek alkalmazottai, büntetett előéletűek, valamint segélyből élők nem szavazhattak. A Friedrich-féle titkos választójogot is megszüntették, mindössze Budapesten és a törvényhatósági városokban lehetett titkosan szavazni. Budapesten és környékén ez lajstromosan történt, vidéken pedig egyéni jelöltekre. Ám az ország legnagyobb részében egyéni jelöltekre szavaztak nyíltan. Emellett megjelent az ajánlások rendszere is, amely előírta, hogy 10 000 választásra jogosult felett (mint Cegléd) 1000 ajánlást kell összegyűjteni. 10 000 alatt a választók 10%-ának ajánlása kellett. (Paksy 2010, 92. p.)

Ezek alapján a választásra jogosultak arányai a következők szerint módosultak: az összlakossághoz képest az arány a Friedrich-féle 40%-ról 28%-ra esett. Ez 750 000 választójogtól megfosztott embert jelent, amelyből 550 000 nő volt. (Romsics 1999, 223. p.) Jól kirajzolódnak Bethlen számításai: a férfiaknál vallásosabb nők nagyobb eséllyel választanak radikális keresztény és legitimista jelölteket, ezért az ő kizárásuk életkori és műveltségi cenzus alapján volt fontos. A helyben lakás kérdése az elszakított területekről bevándorolt magyarokat sújtotta, akik nagyobb eséllyel voltak irredenták, így ez ugyancsak a szélsőjobboldal visszaszorítását célozta. A műveltségi cenzus pedig szintén könnyen radikalizálható szegényparasztokat volt hivatott kiszorítani. (Paksy 2010, 94. p.) Ellenben a nyílt szavazás hatására a nagybirtokosok aránya 15%-ról 20%-ra emelkedett a nemzetgyűlésben. (Romsics 1999, 223. p.)

Fontos még kitérni a pártok átalakulására is, hiszen Lendvai István képbe kerülését ceglédi jelöltként egy olyan eseménysor előzi meg, ami a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának (KNEP) a feloszlásával kezdődik. Maga a KNEP – bár nagy szerepet játszott a Horthy-rendszer kialakulásában – mindössze 1919-től 1922-ig állt fenn. Azt gondolnánk, hogy a keresztényszocializmus és a katolicizmus miatt homogén egységet alkotott világnézetileg és így politikailag is, ám ez mégsem így volt. Maga a párt több komolyabb csoportosulásból jött létre, amelyek megosztottak voltak a legitimizmus, majd később Bethlen István támogatásának kérdésében. Miután '22-ben a párt egy jó része a kisgazdákkal egyesülve létrehozta az Egységes Pártot, a Friedrich és Andrassy vezette csoport megalakította az ellenzéki Keresztény Földműves és Polgári Pártot, amely legitimista és ellenzéki politikát folytatott. A „maradék KNEP” is tovább szakadt: a szintén KNEP rövidítésű (Keresztény Nemzeti Egység Pártja)/„Huszár–Ernszt

párt”), a Bethlen kormányt támogató, ugyanakkor legitimista csoportra; valamint a Haller István féle Keresztényszocialista Pártra. Utóbbi Budapesten az Andrássy–Friedrich-féle keresztény párttal együtt Szövetkezett Keresztény Ellenzék néven indult. Haller szintén KNEP-programmal, azonban ellenzéki és kevésbé legitimista irányultsággal kampányolt három körzetben is. (Novák 2001, 591. p.; Paksy 2010, 97. p.) Haller pártja – mint az összes KNEP-utódpárt – vesztett a súlyából a választásokon. A párt egyetlen húzóerejét maga a vezető jelentette, akit végül mind a három helyen meg is választottak, köztük Cegléden is. (Baján 1922, 261. p.; Gergely 1977, 169. p.) Mikor a nemzetgyűlés megnyílt, és a képviselők átadták mandátumaikat, alig volt újság, amely ne emelte volna ki, hogy: „Haller István három mandátumot ad át, az ellenzék zajosan megéljenzi”.³ Hiába volt azonban három kerülete, természetesen nem foglalhatott el három helyet egyedül a nemzetgyűlésben, így kettőtől meg kellett válnia. Először a pesti mandátumától vált meg, helyébe a Wolff-párti Homonnay Tivadar lépett.⁴ Tovább bonyolította a helyzetet, hogy a ceglédi mandátumát időközben megtámadták, de a támadást a Nemzetgyűlés II. bíráló bizottsága elutasította, így Haller továbbra is Cegléd képviselője maradt.⁵ Ezzel egy időben fel is szólították, hogy nyilatkozzék, melyik kerületet tartja meg. „Lesz-e választás? – tette fel a kérdést a *Ceglédi Keresztény Hírlap* – Sokan ostromolják ezzel a kérdéssel szerkesztőségünket. Haller István képviselőnknek a keddi nemzetgyűlésen kell nyilatkoznia arról, hogy két mandátuma közül melyiket tartja meg. Mivel Haller István mandátuma kérdésében a pártja még nem határozott, így e pillanatban nem lehet tudni, hogy ceglédi mandátumáról mond-e le vagy a vasváriról. Jelöltek és önjelöltek azonban már fölös számban mutatkoznak.”⁶ Végül a vasvári kerület megtartása mellett döntött, ugyanis – az újságok tudósítása szerint – azt sokkal komolyabb harc árán nyerte el (sőt a *Pesti Hírlap* közlése alapján azt a győzelmet is megtámadták).⁷ Ez a kiélezett harc nem kizárt, tekintve, hogy az ellenfele korábbi KNEP-beli párttársa, a Huszár–Ernszt-párt színeiben induló pap, Vass József volt, aki Hallert követte a kultuszminiszteri székben.⁸

A ceglédi helyre egyébként már akkor sokan áhítoztak, amikor az még meg sem üresedett hivatalosan. Ugyanakkor Lendvai Istvánnak nem a ceglédi lehetőség hozta meg a kedvét a képviselőséghez, ugyanis már 1922-ben elindult a kiskomáromi kerü-

3 Vihar a mandátumok körül. *Budapesti Hírlap*, 42. évf. 139. sz. 2. p.

4 Négy szociáldemokrata, három liberális, egy Andrássy-párti és egy Wolff-párti képviselőt választott az északi kerület. *Világ*, 13. évf. 129. sz. 1. p.

5 139. ülés. 1923. évi június hó 15-én. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló XII. kötet*. Budapest, Athenaeum, 1923, 259. p.

6 Lesz-e választás? *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 21. sz. 2. p.

7 Megkezdődött az idemnitás vitája. *Budapesti Hírlap*, 43. évf. 138. sz. 1. p.

8 A csütörtöki választásokon legfeljebb negyven mandátumra számíthat a kormány. *Reggeli Hírlap*, 31. évf. 123. sz. 4. p.

letben, igaz sikertelenül. Erről így tudósít a *Világ*: „Lendvai István, aki a kiskomáromi kerületben lépett föl Drozdy Győzővel szemben, az Ébredő Magyarok Egyesületének támogatása ellenére sem volt képes megszerezni a szükséges ajánlásokat. Mégsem utasították el végleg, hanem állítólag vasárnapig adtak neki haladékot arra, hogy a hiányzó aláírásokat megszerezze. Az aláírásokat az Ébredő Magyarok Egyesületének 15 főnyi csoportja gyűjti és a kölcsönös kapacitáció során Lendvai korteseinek érvei sorában megjelent a legsúlyosabb argumentum is. Az ujudvari bíróra revolvert szegeztek és ezzel fenyegetőztek Gelsén is, amikor a választók kijelentették, hogy nem hajlandók aláírni Lendvai István ajánlási ívét. Mindez természetesen csak még jobban erősíti Drozdy pozícióját, akinek győzelmét semmi sem akadályozhatja meg.”⁹ Erről merőben más képet fest le az *Új Barázda* nevű kiscgazda lap: „Több ellenzéki lap arról ír, hogy Lendvai Istvánt, a kiskomáromi kerület jelöltjét, ébredők kísérik, akik revolverrel kényszerítik az ajánlóívek aláírására a választókat, továbbá, hogy Héjjas és Prónay agitálnak Lendvai érdekében. Ezzel szemben a tényállás az, hogy Lendvai István minden támogatás nélkül folytatja a választási harcot és sikerült is a választók bizalmát tíz napi agitációval olyan mértékben megnyernie, hogy nyolcszázan írták alá ajánlási íveit és a siker legnagyobb reményével megy a küzdelembe Drózd Győző ellen.”¹⁰ Végül a liberális lapnak lett igaza a végeredmény kapcsán: a győztes a Rassay-párt (Függetlenségi Kiscgazda, Földműves és Polgári Párt) (Paksy 2010, 98. p.) színeiben Drózd Győző lett 2650 szavazattal, miközben a második helyezett Mayerffy György az Egységes Párt színeiben 703 voksot szerzett. Lendvainak még a szükséges mennyiségű ajánlást sem sikerült megszereznie.¹¹ Érdekes jelenség egyébként, hogy ekkora arányú liberális győzelem után sürgetőbbé vált az ÉME számára a Zala megyei szervezkedés, melyről Kiskomáromban tartottak értekezletet október 8-án Lendvai István jelenlétében. Az eseményről tudósító *Szózat* természetesen nem bírta ki, hogy a megválasztott képviselőnek ne szúrjanak oda: „Jellemző, hogy Drozdy Győzőnek az értekezlet napjára hirdett gyűlése résztvevők hiánya miatt elmaradt.”¹² Ez persze felveti a kérdést, hogy nem véletlenül erre a napra szervezték az ébredők az értekezletet.

Lendvai István, mint említettük a bevezetőben, költő, publicista, valamint a korabeli szélsőjobboldali szervezkedések egyik központi figurája volt. Személye a fajvédők katolikus oldalát erősíti, ugyanis gyakorló és tudatos hívő volt. Világnézete is a vallásos világképéből indul ki, amely helyenként sokkal komplexebb, mint társaié. Példának okáért már a korszakban komolyabb történelmi perspektívában értelmezi a liberalizmus és kommunizmus kérdéskörét, tekintve, hogy ő a francia forradalmat tekinti min-

9 Lendvai érdekében. *Világ*, 13. évf. 119. sz. 2. p.

10 Választási mozgalom. *Új Barázda*, 4. évf. 120. sz. 1. p.

11 Este 7 óra után beérkezett jelentések. *Népszava*, 50. évf. 124. sz. 6. p.

12 Ébredők értekezlete Kiskomáromban. *Szózat*, 4. évf. 233. sz. 5. p.

den rossz forrásának. Az a fajta dekadencia- és hanyatlásmodell, amivel szemléli a világot, erőteljes spengleri beütéseket hordoz magán. Ezeknek az elgondolásoknak alapján írja meg egyik legnagyobb hatású művét, amely a Harmadik Magyarország címet viselte. Ebben felvázolja, hogy két hamis út létezett eddig, „apáink országa”, amely a Tisza-féle vonalat jelenti, valamint az „idegenek országa”, amely a Jászi-féle vonal. Ezzel szemben van szükség szerinte egy keresztény alapokon szerveződő útra, amely nem középut, hanem egy harmadik út. Ez az antikapitalizmus, antiliberalizmus és anti-parlamentarizmus vonalán mozog. Ebből érthető, hogy az olasz fasizmussal nagyon erősen rokonszenvezett, később többször meg is fordul Itáliában. A keresztény alap azért fontos számára, mivel szerinte minden politikai probléma a kulturális hanyatlásból ered – amely, mint említettük Lendvai felfogásában a francia forradalom óta zajlik. Szerinte a korabeli magyar kultúra is a nullával egyenlő, tekintve, hogy a „fajmagyarakat” behálózzák a liberálisok és a zsidók; aki pedig megmarad jobboldalinak, az német származású. Lendvai antiszemitizmusa is ebből következik, amely Prohászka-hoz és Banghához hasonlóan inkább kulturális antiszemitizmus. Ám a két egyházi személlyel ellentétben ő sokkal szkeptikusabb a kikeresztelkedéssel mint lehetséges megoldással, ugyanis szerinte az elenyésző számban történik ösztön. A numerus clausus erősen pártolta, illetve később, a második zsidótörvény után, már megoldottnak tarja a zsidókérdést. A napi politika kapcsán Bethlen erős kritikusa volt a húszas évek elején: támadta a pénzügyi szanálást, amely szerinte gazdasági függőséget okoz, valamint az elmaradó revíziós törekvéseket hiányolta. (Gyurgyák 2012, 155–167. p.) Tehát Lendvai személyében a Bethlen-kormány szélsőjobboldali katolikus ellenzékét láthatjuk, aki azonban talán megalapozottabb ideológiai alapokkal rendelkezik kortársainál.

Tapasztalatok és ellenfelek

Az 1920-as népszámlálás szerint Cegléd lakossága 36 929 fő volt. Ez 3000 fővel több, mint az 1910-es népszámláláskor volt, ennek azonban a természetes szaporulat elenyésző része, oka a bevándorlás, amely már a háború előtt megkezdődött, de főleg a háború után Erdélyből erősödött föl. Ennek a lakosságnak 1920-ban 54%-a élt mezőgazdaságból. Cegléd 49 899 kat. holdnyi földterülete közel 7000 birtokos között oszlott meg. 1000 holdon felüli nagybirtok mindössze kettő volt, azok is a vallásalap (4948) és a város (2059) birtokában. A 100 és 1000 hold között mozgó középbirtok is csak 18 volt, 3872 hold összterületben. Ebben mindössze kettő volt 500 hold fölötti, és ezek sem magánszemélyek tulajdonában álltak, hanem a református (755 hold) és katolikus (629 hold) egyház rendelkezett felettük. Terület arányában az 5 és 100 hold között mozgó kisbirtokból volt a legtöbb, 31 665 holdnyi. Ez 1905 birtokos között oszlott meg. A lélekszámban legnagyobb csoport pedig az 5 holdnál kisebb törpebirtokosoké volt: 5007 főre jutott 7353 hold. Vagyis a ceglédi mezőgazdaságból élő lakosok

72%-a volt törpebirtokos az összirtok 18%-án. A kisbirtok esetében ez pont fordítva van: a 16%-nyi birtokos 68%-nyi földterületen gazdálkodott. (Nagy 1982, 355–385. p.)

Cegléd 1429 ipari műhelyéből mindössze öt működött 20-nál több segéddel. Ez is a vasúti műhely, az áramfejlesztő és a három gőzmalom volt. 1 és 20 közötti segéddel 476, míg segéd nélkül 948 műhely működött. Az összlakossághoz viszonyítva 18% élt az iparból. Leginkább a ruházati, építő-, és élelmiszeripar volt jellemző, valamint a mezőgazdasági eszközöket előállító műhelyek. (Nagy 1982, 361–362. p.) A mezőgazdaság és ipar mellett még az állami alkalmazottakat érdemes kiemelni (17%). Ennek az átlagnál nagyobb arányát az okozta, hogy Cegléd vasúti csomópont volt már akkor is, így a vasutasok aránya 1920-ban 7,1% volt. (Nagy 1982, 363. p.)

A város vallási megoszlását tekintve Cegléd megosztott katolikusok és protestánsok között, bár enyhe katolikus többség tapasztalható. 18 263 katolikusra jut 16 513 református, amely a 981 evangélikussal kiegészülve sem tud protestáns többséget biztosítani. A katolikusok száma azonban pont nem érte el az összlakosság 50%-át, így abszolút katolikus többségről nem beszélhetünk. Ezenkívül a népszámlálás harmadik legnagyobb felekezetként az 1017 izraelitát említik, akik közül 447 a város I. kerületében lakott (tizennégy kerületből állt a város). Írni-olvasni pedig 28 956 ceglédi tudott, vagyis a lakosság 78%-a.¹³

Lendvai számára bizakodásra adhatott okot a tény, hogy öelötte Haller nyerte meg a ceglédi körzetet. Haller mint jobboldali katolikus politikus erősen antiliberalis és antiszemita retorikával, ellenzéki jelöltként tudott sikeres lenni. Az ellenfele a kormánypárt részéről dr. Gombos Lajos volt ceglédi polgármester lett. Ezenkívül volt még egy induló, a Függetlenségi és 48-as Kossuth Párti (liberális októbrista irányultságú párt) (Paksy 2010, 98. p.) Fóthy Vilmos személyében, aki a szükséges ajánlásokat sem tudta megszerezni.¹⁴ Tehát egy alapvetően jobboldali beállítottságú településről van szó, amely ugyanakkor megosztott volt Bethlen István megítélésében. Tovább árnyalja a képet, hogy Cegléd erős függetlenségi hagyománnyal is rendelkezett, valamint ekkoriban viszonylag sok menekült is érkezett a térségbe (akiket a Bethlen-féle választójog helyben lakási kitétele kiszorít a választók közül). Láthatóvá válik, hogy ezeket a különböző tényezőket a felek mind megpróbálták kiaknázni, és a saját ideológiájuk legitimálására használni. Például a kormánytámogató *Ceglédi Kisgazda* hírlap Haller programbeszéde kapcsán kiemeli, hogy egy magára valamit is adó ceglédi polgár, mint Kossuth Lajos örököse, nem szavazhat legitimista képviselőre.¹⁵ Ez az ellentét 1920-ban nem tudott felszínre bukni a KNEP és kisgazdák pártjának választási szövetsége miatt – mely szerint nem állítanak egymás ellen jelöltet –, most azonban, a két visszatérési kísérlet,

13 Az 1920. évi népszámlálás 1. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság, 1923, 213. p.

14 A város jelölései. *Ceglédi Híradó*, 4. évf. 42. sz. 2. p.

15 Haller programjáról. *Ceglédi Kisgazda*, 4. évf. 19. sz. 1. p.

valamint az Egységes Párt létrejötte nyomán újra fontossá vált a királykérdésben vallott nézet. Valóban jó alpnak tűnhetett a zömmel kiscgazda politikusokból álló kormánypártnak ez a fajta kisbirtokos és Habsburg-ellenes hagyományokon nyugvó lakosság. A Bethlen fémszelejte rendszer azonban más szempontból is megosztotta a lakosságot: sokkal inkább a felső körök társasága volt, és mint ahogy fentebb láthattuk, a Bethlen-féle választójogi törvény is arra törekedett, hogy a régi elit tagjai nagy számban kerüljenek be a nemzetgyűlésbe. Tehát a ceglédi választóknak a kormánypárt kapcsán mérlegelniük kellett, hogy nézeteikkel és hagyományaikkal mennyire összeegyeztethető a szabad királyválasztó, ugyanakkor egyre inkább elitista Bethlen-párt.

Ezzel szemben Haller István – mint a *Ceglédi Kiscgazda* tudósításából kiderül – a város kossuthi hagyományával tisztában lévén nem hozta szóba a királykérdést a programbeszédjében.¹⁶ Sőt megkockáztatom, hogy a KNEP-ből kivált Andrássy és Friedrich-féle legitimista csoporttól való kezdeti különállása is ebből a politikai megfontolásból adódott. Haller végül is jól taktikázott, ha *Az Újság* tudósítását hitelesnek tekintjük, ám nem kizárt, hogy polgári-liberális világnézeti beállítottsága miatt közli úgy az ellenzéki győzelmet, mint a „kisemberek győzelmét”: „Jelentős esemény ez a választás Cegléd történetében, mert itt voltaképpen a kisemberek álltak szemben a vagyonos osztállyal és az intelligenciával, amely ezúttal a kormánypárti jelöltet támogatta. Az egy-kétholdas kiscgazdák és a kisiparosok zöme viszont az ellenzéki jelölt mellett szavazott.”¹⁷

További tanulsággal szolgálhatott Lendvai számára a kormány hozzáállása a választás tisztaságához. Bár a választás napjának nagy részében a kormánypárti jelölt vezetett, késő délután átfordult Haller javára az állás, sőt több mint 400 szavazattal is vezetett. Ám ekkor a választási szabályok ellenére az Egységes Párt elkezdte kocsiztatni a szavazókat a Cegléd körüli tanyavilágból, így a különbség végül 148 szavazatra apadt. A végeredmény 4130:3982 lett Haller István javára.¹⁸

Lendvai számára további előnyt jelentett, hogy nem teljesen ismeretlenül állított be Ceglédre, ugyanis – jobbra az ÉME helyi szervezetének köszönhetően – többször is megfordult a városban. A fajvédő költő hagyatékában található egy levél 1922 novemberéből, amely a Hungária Magyar Technikusok Egyesülete¹⁹ néven működő

16 Uo.

17 Cegléden megbukott a kormánypárt. *Az Újság*, 20. évf. 121. sz. 3. p.

18 Uo.

19 A Hungária Magyar Technikusok Egyesülete a Műgyetem diákjait tömörítette. Ahogy a szervezet alapszabálya fogalmaz, az egyesület célja: „hogy a mérnökifjúságot a Műgyetemen a magyar nemzeti eszme és a keresztény erkölcsök szolgálatára egységbe tömörítse s ez eszme és erkölcsök szolgálatában mérnöki hivatásának útján is megtartsa; hogy tagjaiból keresztény, nemzeti öntudattól áthatott, jellemesen gondolkodó, lelkesedni és dolgozni egyaránt tudó, egymást bajtársiasan szerető, összetartó magyar férfiakat neveljen, kik a keresztény erkölcsökön nyugvó és haladó Magyarország tántoríthatatlan harcosai és mun-

egyetemi bajtársi kör „Ceglédi Holló Fészek” csoportjától származik. Ebben hálájukat fejezik ki, hogy a nagynevű költő megjelenésével emelte a múltkori összejövetelük fényét, továbbá arra kéri, hogy írjon egy „Holló himnusz” a számukra.²⁰ Az alábbi cikk-részlet is arra utaló jel, hogy Lendvai a ceglédi értelmiség köreiből gyakran megfordult: „Serényen folyik a készülődés a február 3-iki Holló-bálra. Eddig több fővárosi előkelőség jelentette be részvételét s a ceglédi úri társadalom ezen a bálon ad egymásnak találkozózt. [...] Megígérte részvételét Lendvai István, a most még nagybeteg költő is, s ebből az alkalomból fogja megismerni a ceglédi közönség azt a szép költeményt, melyet a ceglédi Hollófészeknek írt.”²¹ Ez a bál minden jel szerint radikális jobboldali indíttatású, ugyanis a bál sikerességéről hírt adó cikk – Lendvai szereplése mellett – hírt ad dr. Piros Gyula ceglédi ügyvédnek, a ceglédi ÉME ügyvezető elnökének a csoport tagjává avatásáról is.²² Valamint szintén a *Ceglédi Keresztény Hírlap*-ból tudjuk meg, hogy a bál után egy hónappal Lendvai újra a városba látogat (március 3.), ugyancsak a Hollók által szervezett, az ő tiszteletére tartott összejövetelre. A cikk kiemeli azt is, hogy a neves költő több napig marad a városban, ami akár egy teljes hetet is jelenthet, ugyanis a hírközlés alatt egy újabb hirdeteménként megjelenik, hogy március 10-én a helyi ÉME-szervezet táncestet tart, amelyre minden bizonnyal Lendvait is sok szeretettel várták.²³

A fentebb említett ceglédi megjelenések azonban még nem nevezhetőek kampánynak, hiszen csak június 21-én vált bizonyossá, hogy Haller lemond a mandátumáról. Viszont az is igaz, hogy 1923 májusának végén, júniusának elején már megindultak a választási mozgolódások: egy már idézett helyi tudósítás szerint sorra bukkannak fel a Haller helyére pályázók.²⁴ Ebben a helyzetben tartott népgyűlést az ÉME a városban, június 3-án, ahol Lendvai István mellett Anka János, Prónay Pál, Héjjas Iván, Zsirkay János, Lenkey Lehel és Kiss Menyhért is felszólalt. A Lendvai hagyatékában talált plakát tanúsága szerint a reggeli, pályaudvaron történő ünnepélyes fogadtatás mellett a népgyűlés után egy ebédre invitálják a lakosokat.²⁵ Felmerül a kérdés, hogy ez mennyi-

---

kásai legyenek. Célja továbbá minden hasonló törekvés és intézmény támogatása.” A „Hungária” Magyar Technikusok Egyesületének módosított alapszabályát lást bővebben: http://kohattyu.hu/wp-content/uploads/2019/10/MTE_modositott.pdf Letöltés: 2024. június. 25.

- 20 Lendvai István hagyatéka (magántulajdon, a továbbiakban: LIH), Lendvai István levelezése III. kötet. Hungária Magyar Technikusok Egyesülete Ceglédi Holló Fészek levele Lendvai Istvánnak, Cegléd, 1922. november 22., másolat a szerző birtokában.
- 21 Serényen folyik a készülődés. *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 1. sz. 3. p.
- 22 A Holló-bál. *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 6. sz. 2. p.
- 23 Lendvai István Cegléden. *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 8. sz. 2. p.; valamint Ébredő Táncmulatság. *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 8. sz. 2. p.
- 24 Lesz-e választás? *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 21. sz. 2. p.
- 25 LIH, Plakátok 1923, Keresztény magyarok!, másolat a szerző birtokában.

re tekinthető „előkampánynak”. A Lendvai István kapcsán mindig jól tájékozott *Ceglédi Keresztény Hírlap* csak július 1-jei számában tudósít róla, hogy a költő neve is felmerül a küzdelmekben. Ennek a kérdésnek a feloldására egy ugyancsak a költő hagyatékában talált levél segít, melyet június 15-ei keltezéssel küldött feleségének Ceglédről Székesfehérvárra. „[...] Megkérlek egy nagyon fontos dologra. Légy szives, menj el föltétlenül Viszotához²⁶ és kérd meg, vegye rá a Püspök Urat, [Prohászka Ottokárt] írjon legkésőbb szerdán Szilágyi Imre ceglédi plébánosnak, s fejezze ki örömet azon, hogy Cegléd katolikus társadalma engem kíván mandátumával megtisztelni és kérje a ceglédi katolikusokat, támogassanak teljes erővel a választási küzdelemben. A levélnek vasárnapra okvetlen ott kell lenni, mert vasárnap fogják nekem a jelölést följajánlani, – ha addig minden jól megy. Magyarázd meg, hogy személyesen mennék a Püspök Úrhoz, de tömérdék dolgom miatt abszolúte lehetetlen. A ceglédi katolikusok zöme mögöttem van, s ez nagyon fontos, bár Haller titokban kissé perfid velem szemben, s Prohászka levele óriási hatással volna. Hétfőn jöjjetek haza, mert szerdán már valószínűleg leköltözöm Ceglédre, ahol kemény harc lesz – Dobosék²⁷ nyíltan ellenem fordultak, a protestánsok közül csak Kádas Mihály tart ki mellettem – s pár napig nem fogsz engem látni. [...]”²⁸ A levél tanúsága szerint június elején már biztos volt Lendvai indulása. Haller „perfidségét” akár okozhatta ez is, hogy még le sem mondott, de „Cegléd katolikus társadalma” már szervezkedik az utódja ügyében. Egyébként Prohászka támogató levele minden bizonnyal megérkezett, ugyanis egy Lendvait népszerűsítő választási plakát felsorolja mindazon ceglédi keresztény közéleti szereplőket, akik támogatásukat fejezték ki Lendvai iránt, és ezek között ott szerepel Szilágyi Imre katolikus plébános.²⁹ Prohászka – ezáltal közismertté váló – barátsága és támogatása Lendvai irányában egyebek között arra is kiváló volt, hogy a már említett szabadkirályválasztó-legitimista; KNEP-kisgazda; katolikus-protestáns szembenállást is csillapítsa. Székesfehérvár köztisztviselőiben álló püspöke ugyanis az 1920-as választásokon pontosan ilyen szerepben vállalta el a képviselői jelöltséget: hogy a felvázolt vonalak mentén megosztott fehérvári választókat egységbe kovácsolja.³⁰ Ezáltal Prohászka ajánlása és tekintélye kelthette azt a benyomást, hogy Lendvai István az a személy, aki mögött egységesen sorakozhat fel a keresztény-nemzeti ceglédi lakosság.

26 Viszota Alajos (1872–1938) teológianár, Viszota Gyula öccse. Rómában szentelték pappá, ott is doktorált. Később a székesfehérvári szeminárium prefektusa lett, majd püspöki szertartó és 1907-től Prohászka Ottokár püspök titkára. Lásd: Viczián 2010, 265. p.

27 Ez az utalás minden bizonnyal Dobos Lászlóra vonatkozik, aki a ceglédi ÉME szervezője volt, helyi birtokos, valamint köztisztviselőben álló személy.

28 LIH, Lendvai István levelezése I. kötet. Lendvai István levele Lendvai Istvánnénak, Budapest, 1923. június 15., másolat a szerző birtokában

29 LIH, Plakátok 1923, Cegléd keresztény választóihoz!, másolat a szerző birtokában.

30 Miért vállal mandátumot Prohászka Ottokár? *Nemzeti Újság*, 2. évf. 4. sz. 3. p.

Haller lemondására a kormánypárt részéről az első reakció azt volt, hogy megke-resték a Hallerrel szemben alulmaradt korábbi polgármestert, dr. Gombos Lajost.³¹ Ő azonban viszonylag hamar visszalépett a jelöléstől, így a kormánypártnak új jelölt után kellett néznie.³² Emberüket Pálffy/Pálffy (a nevét mind a két formában írják) Dániel személyében találták meg, aki az Ipartestületek Országos Szövetségének elnöke volt. A szegedi származású iparos 1920-ban szülővárosában indult a választásokon a KNEP színeiben, de miután a pártja a nemzetgyűlésben megszavazta a botütés bevezetését, kilépett onnan. (Kun–Lengyel–Vidor 1932, 494. p.)

A liberális párt részéről a már megismert Fóthy Vilmos indult, akiről említettük, hogy 1922-ben a szükséges aláírásokat sem tudta megszerezni. A változás az előző évhez képest az volt, hogy a szociáldemokraták nem indítottak saját jelöltet, hanem a liberális Fóthyt támogatták.³³ A szociáldemokratáknak ezt pár nappal később újra nyomatékosítaniuk kellett, ugyanis egy Tóth Kálmán nevű induló úgy tüntette föl magát, mint aki a szociáldemokrata párt jelöltje, annak ellenére, hogy még csak tagja sem volt a pártnak.³⁴

Rajtuk kívül még több független jelölt is indul a választáson, ám csupán két számottevőbb indulót említek, név szerint Dinich Vidort és Nagy Lászlót, nekik ugyanis sikerült a fent említett három jelölt mellett megszerezniük a szükséges ajánlásokat. Nagy László végül a választás alatt visszalép, bár 1350 ajánlója volt. Dinich a határidőig nem tudta megszerezni az 1000 aláírást, ám kapott 24 óra haladékot, ami alatt sikerrel járt.³⁵ Dinich elkötelezett legitimista volt, akit már a Károlyi-érában elfogtak ellenforradalmi szervezkedésért. A '19-22-es nemzetgyűlésbe is Friedrich-párti programmal került be. (Vidor 1921, 35–36. p.) Ezen kívül még annyit tudhatunk Dinichről, ha hitelt adunk a *Ceglédi Keresztény Hírlap* cikkének, hogy bátyja szabadkőműves volt. Ez az információ feltehetőleg a kampány része, mert az ő esetében nem túl konkrét az ÉME ceglédi szervezete által szerkesztett lap, Pálffy és Fóthy esetében ugyanis a páholyt is megnevezi (előbbi a szegedi Árpád-páholy tagja, utóbbi a Hajnal-páholyé.)³⁶

Kampány

Pálffy, Dinich és Lendvai július 15-én tartott programbeszédet. A liberális Fóthy Vilmosnak a rendőrség megtiltotta a beszéd elmondását, sőt a rákövetkező vasárnapra

31 A ceglédi mandátum. *Budapesti Hírlap*, 43. évf. 142. sz. 2. p.

32 Sok a jelölt. *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 26. sz. 2. p.

33 Ceglédi választókerületben. *Népszava*, 51. évf. 149. sz. 6. p.

34 A ceglédi kerületben. *Népszava*, 51. évf. 154. sz. 4. p.

35 A ceglédi választás. *Világ*, 14 évf. 163. sz. 2. p.

36 A követválasztás. *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 34. sz. 1. p.

szóló kérelmét is elutasította (erre később még visszatérek). A *Világ* leginkább Lendvai beszédével foglalkozott, amit így foglal össze: „Lendvai István programjának legsürgősebb feladatául a Bethlen-kormány eltávolítását és a zsidóknak az országból való eltávolítását mondta. Tiltakozott az ellen a vád ellen, hogy ő Habsburg-párti és hogy Ottó királyt akarná behozni. Ez már csak azért sem igaz, mert az ő programja nem behoza-tal, hanem kivitel: a zsidóság kivitele. A mai kormányzati rendszer – mondta, – a magyarságot keresztény nemzeti jelszó alatt pusztítja. Huszonöt »szegfűs bitangot« hoztak be a parlamentbe. A kormány üldözi és bebörtönzi a keresztény magyarságot. A mai kormányzati rendszer jellemzésére felhossa, hogy egy nyugdíjas borotvával vágta el a nyakát; a mai rendszer mellett, szerinte, a nyugdíjas számára igazán nincs más hátra, mint a borotva. Azért akar bemenni a parlamentbe – fejezte be beszédét – hogy széjjel-repassze a politikai süketek dobhártyáját. Beszéde alatt, mikor az ellen tiltakozott, hogy ő valaha is zsidó újságnál dolgozott volna, a hallgatóságból valaki odakiáltotta neki: Évekig volt a zsidó Braun Sándor lapjánál, A Nap-nál.”³⁷ Érdekes jelenség, hogy a liberális hírnap, tekintve, hogy Fóthy nem mondhatott beszédet, a világnézetileg tőlük legmesszebb álló Lendvai beszédéről tudósított. Feltehetőleg van a közlés mögött egy „még az ördöggel is a kormány ellen” hozzáállás, hiszen ő volt a legerősebb ellenzéki jelölt Cegléden. Ugyanerről az eseményről a *Szózat* is tudósított, ők egyes részleteit idézik Lendvai beszédének: „Azt hiszem, hogy az én becsületes tollam megmutatta, hogy a keresztény Magyarország nem üres jelszó nálam, s nekem az én becsületes munkámért csak a vádlottak padja, az üldöztetés és a szegénység jutott. Mit jelent az, hogy én szélsőséges vagyok? Én azt mondom, hogy érjen véget a politikai huncutkodás, hogy a kétszerkettő négy legyen s ha az egyéntől rossz néven veszik, hogy csal, szédeleg, akkor miért nem jár ki büntetés a politikai csalóknak és szédelőgöknak? [...] Rólam azt híresztelik, hogy zsidó vagyok, meg, hogy Az Estnek a munkatársa voltam. Ebből én azt látom, hogy nem tudnak már valakire nagyobb gyalázatot mondani, mint, hogy zsidó. A bíróság maga is kimondotta, hogy én a nemzet egyetemes érdekeit szolgálom írásaimmal s ma is kijelentem, hogy az én munkám a magyarság megsegítésére és a zsidóság kitolására irányul. Azt akarom, hogy felekezeti és osztályellentét a keresztény magyarok közt ne legyen.”³⁸ Az erős antiszemitizmus és mártírszerep mellett az idézet végén látható az az interkonfesszionális politikai gondolat, amelyet már megemlégtünk Prohászka támogatása kapcsán. A *Világ* már idézett tudósításából pedig kiemelendő a legitimizmus kérdése, vagyis hogy Lendvai tagadja, hogy a restauráció pártján állna. Az alkalomra egyébként az ÉME vezérkarából Héjjas, Ulain és Kádár Lehel is leutazott, hogy felszólaljanak Lendvai mellett. Ulain beszédében végig a kormányt támadta, Héjjas pedig beszéd helyett kijelentette: „A hallottakhoz csak annyi mondanivalóm,

37 A ceglédi választás. *Világ*, 14. évf. 158. sz. 2. p.

38 A ceglédi választás. *Szózat*, 5. évf. 159. sz. 2. p.

van, hogy Lendvai Istvánért az életemmel felelek.”³⁹ Lendvai következő beszéde két nappal később hangzott el, és a plakát tanúsága szerint ezen már Prónay Pál is részt vett.⁴⁰

Már esett szó róla, hogy a hatóság egyes jelölteknek nem engedte a programbeszéd megtartását. Így járt Lendvai István is, aminek kapcsán a nemzetgyűlésben Kiss Menyhért – ekkor még pártonkívüli – interpellált a belügyminiszterhez. „Lendvai István, aki 22-én akarta megtartani gyűlését s dacára annak, hogy a rendőrség először engedélyezte, később visszavonta mégis, állítólag azzal a titkos kijelentéssel, hogy a belügyminister ur intenciója ez. Ellenben a kormánypárti képviselőnek, Pálffy Dánielnek későbbi dátumra, 23-ára engedélyezték a gyűlést.”⁴¹ Ekkor Halász Móric kormánypárti képviselő közbeveti, hogy „Nem ott beszélt Ulain Cegléden?” – arra utalva, hogy Lendvai már tartott programbeszédet, ám a felszólaló hangsúlyozta, hogy a jelölteknek joga van több kampányeseményt is tartaniuk.

Ugyanebben a témában szólalt fel Horváth Zoltán is, ám ő Fóthy Vilmos számára akart jogorvoslatot. Jóval hosszabb beszédében igyekezett minden jogsértésre és viszárságra kitérni, de természetesen azzal kezdte, hogy sokkal rosszabb a liberális helyzete, mint Lendvainak, hiszen Lendvai legalább eddig tudott kampányrendezvényeket tartani. A 15-i eset kapcsán megemlítette, hogy mivel a rendőrkapitány szabadságon volt, a helyettesétől kaptak engedélyt a programbeszéd megtartására, ám a kapitány hirtelen visszatért a nyaralásról és visszavonta az engedélyt, arra hivatkozva, hogy a helyszín túlságosan kívül esik a központtól, és nincs akkora rendőri állomány, hogy egyszerre tudják felügyelni a város belsejében és külterületén zajló választási megmozdulásokat.⁴² Ezt követően Fóthy egy meghívásnak eleget téve akart megjelenni a ceglédi Mozdonyvezetők Otthonában, amit nemcsak nem engedélyeztek neki, hanem még kihágási eljárás is indult ellene, mondván, hogy meg akart ott jelenni. Megpróbált a ceglédi ipartestületben is felszólalni, amit ugyancsak megtagadtak tőle, arra hivatkozva, hogy kérelmét későn adta be, valamint hogy a főtér mellett áll az épület, és ott is kampányrendezvény zajlott, és egy időben ezek nem tarthatóak meg. Ellenben kiemelte, hogy Pálffy Dánielnek ezt megengedték. Ezt követően nyújtotta be kérelmét július 22-i beszéde megtartására, mondván, az a legutolsó időpont (a választás előtti utolsó hét kampánycsend), ám arra hivatkozva, hogy országos vásár lesz azon a hétvégén, valamint három másik kampányrendezvényt már engedélyeztek, nem kivitelezhető – ugyancsak a rendőrállomány kis létszáma miatt. Kiemelte Horváth, hogy a fő indok az

39 Uo.

40 LIH, Plakátok 1923, Ceglédi választópolgárok!, másolat a szerző birtokában.

41 157. ülés. 1923. évi július hó 18-án. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló XIV. kötet.* Budapest, Athenaeum, 1923, 278. p.

42 Uo.

elutasításban a vásár volt, ám Fóthy délután 3 órára kérte az engedélyt, a vásárok pedig délelőtt lezajlanak. Ezzel szemben Pálffy megkapta az engedélyt délelőttre, a piactérre.⁴³ A beszédét igen lemondóan zárta, mondván: mire a távollevő belügyminiszterhez eljut a beterjesztése és kivizsgálásra kerül, addigra már régen lezajlottak a választások.⁴⁴

Ezzel szemben Lendvai és az ÉME a betiltott gyűlés megtartása mellett döntöttek. Lendvai hagyatékában fellelhető egy levél Héjjas Ivántól, melyben így fogalmaz: „[...] A kormány sakk húzását vártam, – igazat megvallva nem ilyen gyengét. – Elvagyok azonban készülve, hogy ezt nyomon fogja követni a többi. – Ezeknek is elébe nézünk. – Mi kimondtuk a szót – férfiak vagyunk, játékot nem ismerünk, így hát nem is tűrünk. – Az ellenlépéseket Pali bácsival együtt pénteken már lent megkezdjük. – A csütörtök d. u. gyorsal, vagy a péntek reggelivel lemegyünk, a szükséges névsor rendelkezésünkre álljon. Dobos Lászlóval is rendbe hozzuk az ügyet. Nincs olyan vár, amelynek bevezető útja ne volna, – bízzál hát ösztönömben, mely a hozzá vezető kaput megmutatja és feltárja! – Pénzt Raád Árpád⁴⁵ visz 250.000 koronát, legyél továbbra is nyugodt számodra minden pénzt megszerzek, ha mindjárt a föld alul is két kezemmel kell is előkaparni. – De elég legyen az, – hogy van!!! A nyomda teljesen rendelkezésre áll, bármibe és bármennyire óhajtod is azt igénybe venni. – Csak hozzám küldj mindig, – azonnal intézkedem. – A központ teljes sulyával és befolyásával őszintén melletted áll a legkedvesebb témája volt a Te dolgod. – Kecskemét a döntőről sohasem késett le, – most is készen áll, – gondolatunk erre is kiterjedt. – Apuska holnap érkezik a szükségeseket vele is megtárgyalom – az autó felett a finisben disponálhatsz. – Pávián csintalanságait le fogjuk inteni – intézzétek úgy, hogy vele beszélni tudjunk. – Nagy Sándor ügyét személyesen egy kettőre elintézem, – ha panasz bárhol fölmerül vállald el s azonnal továbbísd hozzám. Isten Veled Pista, – magányodban legyél nagyon nyugodt, – bensődben erős, büszke, gőgös, mint én voltam egykor, máskor. – A viszont látásig őszinte barátsággal ölel Iván.”⁴⁶ A levélen nincsen dátum, ám valószínű, hogy nem a július közepi ceglédi látogatásukról szól. A kormány „gyenge sakkhúzása” a beszéd betiltása lehetett, vala-

43 I. m. 279. p.

44 I. m. 281. p.

45 Raád Árpád (1896–1950) erdélyi származású katonatiszt. Az első világháborúban a Székely Hadosztályban szolgált. A háború után az ellenforradalmi szervezkedés egyik központi alakja. Héjjas alatt szolgált tiszti különítményesként, a Rongyos Gárda osztagparancsnoka is volt. Különítményparancsnokként őt tették felelőssé az orgoványi erdőnél törtétekért, amiért 1950-ben kivégezték. Az ÉME vezetőségi tagja volt, a két háború között alakuló szélső-jobboldali szervezetek körül gyakran feltűnt, 1940-ben pedig belépett a Nyilaskeresztes Pártba. Lásd: Kántás 2020, 91–92. p.

46 LIH, Lendvai István levelezése III. kötet. Héjjas Iván levele Lendvai Istvánnak, hely és dátum nélkül, másolat a szerző birtokában.

mint a csütörtökre/péntekre tervezett érkezés egybevág a *Világ* által 21-én (szombaton) leírtakkal: „Tegnap [péntek] este Ceglédre érkeztek Lendvai támogatására Héjjas Iván, Prónay Pál és Haller István, akik ma úgy határoztak, hogy a kormány tilalma ellenére is megtartják a népgyűlést.”⁴⁷

A lap a továbbiakban a szélsőjobboldali *A Nép* tudósítását közli: „Haller István, Prónay Pál és Héjjas Iván egy menet élén elmentek a városházára, amelynek erkélyéről a jelöltek beszédjüket el szokták mondani. Be akartak jutni a közgyűlési terembe, azonban egy rendőr útjukat állta azzal, hogy a közgyűlési terem kulcsai nem adhatók ki, csak Hulin⁴⁸ rendőrtanácsos rendelkezésére. Erre Dobos László földbirtokos, a Lendvai-párt egyik vezetőségi tagja, elment a kulcsokért. De míg ő a rendőrtanácsossal tárgyal, Lendvaiék bejutottak egy oldalajtón a közgyűlési terembe. Lendvai kilépett az erkélyre és beszélni kezdett: Polgártársaim! Az igazságot nem lehet elnémítani, a nemzet akaratát nem lehet elfojtani. Vasárnap, amikor innen lementem, a lépcsőházban sok csendőrt és rendőrt láttam... Ekkor lépett a terembe Hulin rendőrtanácsos, aki az mondotta: Az urak nem beszélhetnek, a gyűlésre nem adtam engedélyt. Dobos László így válaszolt: De igenis kaptunk, törvényes helyettesétől.

– A végső intézkedés joga az enyém – felelte a rendőrtanácsos.

– Egy már megadott engedély visszavonása erkölcstelen, törvényellenes cselekedet, amelyet nem respektálunk, – vágott vissza Dobos. Hulin rendőrtanácsos erre megérintette Lendvai vállát: – Ön nem beszélhet. Héjjas Iván végignézte a rendőrtisztviselőt és odaszólt Lendvai Istvánnak: – Beszélj! A tömegben – írja *A Nép* – leírhatatlan izgalom vett erőt. Öklök emelkedtek a levegőbe, fenyegető kifejezések hallatszottak, a rendőrtanácsos pedig erőlködött, hogy Lendvai Istvánt lebeszélje a szónoklat folytatásáról. Héjjas Iván ott állt Lendvai István és a rendőrtanácsos között és visszatartotta a rendőrtisztviselőt. Ezután Lendvai rövid beszédet mondott: Polgártársaim! Én most immár nem politikai beszédet mondok, őseim az üldöztetés idején mindig a templomokba menekültek, én is itt, az Isten szabad ege alatt a templomban most imádkozom. Lelke rajta annak, aki ezt megakadályozza. Mi Atyánk, Isten, világosítsd meg azok elméjét, akik ennek az országnak sorsát intézik. Hadd lássák meg, hogy a nyomort, a pusztulást, vérünk hullását tovább nem bírjuk. Világosítsd meg azok elméjét, akik még mindig nem látják a karvalyorrúak szörnyű tobzódását e hazában. Támadjanak fel a nagy háború halottai, zendüljenek föl az ellenforradalom megbosszulatlan halottai és sikoltanak át a szegény és szenvedés drótsövényein a mi rabbá tett testvéreink. Áld meg a nyomorgó, pusztuló magyarokat és veszteld el minden külső és belső ellenségünket.

47 Programbeszéd Cegléden. *Világ*, 14. évf. 162. sz. 2. p.

48 Dr. Hulin Béla 1920 és 1939 között Cegléd rendőrkapitánya volt, 1940-es nyugdíjazását követően Cegléd római katolikus egyházközösségének világi tanácsában tevékenykedett. Egy, a háború után készült környezettanulmányban rendőri működését úgy jellemzik, hogy a „baloldali egyének üldözését” tartotta legfőbb feladatának. Lásd: Soós 2013, 12. p.

Ezután a Nemzeti Szállodába vonultak, ahol Haller István ajánlotta a választók támogatására Lendvait, majd Héjjas Iván mondotta a következőket: Én a beszédemet már elmondtam, amikor a rendőrtanácsos Lendvai Istvánt az erkélyről le akarta szorítani. Végül Prónay Pál szólalt föl és a Nemzeti Sajtótudósító Iroda szerint a következőket mondotta: Jól tudja mindenki, hogy mi történik két év óta ez alatt a rendszer alatt. Ezt főlősleges lefestenem. Én csak annyit mondok, hogy az a gróf Bethlen István nekem egyszer valamire becsületszavát adta, de ezt nem tartotta be. Őt még az a Belitska Sándor honvédelmi miniszter is otthagya, mint patkány a súlyedő hajót, aki pedig nagy híve volt. Arról is beszélhetnénk, hogy mi folyik odafent, hogy hová jutottunk. De ezt önök is tudják mindnyájan. Most már azt mondhatjuk, hogy vége van a keresztény kurzusnak, mert azt a zsidóknak megrothasztották. Az egész mozgást, ami még odafent észlelhető, már csak azok a részvények, azok a politikai szélhámosságok okozzák, amikkel a zsidók doppingolnak. Támogassák azt a Lendvai Istvánt, aki nem kell a kormánynak, de kell a keresztény magyarságnak.”⁴⁹

Országos hírű incidens

Volt róla szó: Pálffy fő kampányeseménye július 22-ére volt kitűzve, a piacérré, és időközben Fóthy is megkapta az engedélyt programbeszéde megtartására.⁵⁰ Ám tekintve a kampányrendezvényeket és a piacnapot – mint ahogy a nemzetgyűlési felszólalásban elhangzott –, komoly rendőri készültség volt jelen, annál is inkább, mivel Pálffy támogatására Vass József népjóléti, Nagy Emil igazságügyi és Walkó Lajos kereskedelemügyi miniszter, valamint Kószó István belügyi államtitkár, Almássy László, az Egységes Párt ügyvezető alelnöke és még egy sereg kormánypárti képviselő is megjelent.⁵¹ Az *Új Nemzedék* tudósítása szerint Bethlen István látogatása is ki volt hirdetve, ám a miniszterek mellett a kormányfő nem volt a vonaton, ellenben Haller István ugyanazt a szerelvényt fogta ki, amellyel ellenfelei is utaztak. Ebből kifolyólag a pályaudvart is nehezebben tudta elhagyni, ugyanis igazolnia kellett magát az őt feltartóztató rendőrnek.⁵² A rendezvény(ek) biztosítására Szolnokról, Kecskemétről és Budapestről külön rendőri csapatokat vezényeltek, utóbbi helyről 120 lovas- és 100 gyalogos csendőrt.⁵³ Ám hiába cirkáltak mindenféle rendőri alakulatok, a kormánypárti politikusokat igen ellenséges fogad-

49 Programbeszéd Cegléden. *Világ*, 14. évf. 162. sz. 2. p.

50 Ismerkedés Cegléden miniszterek és a „nem létező” jobboldali kilengések között. *Népszava*, 51. évf. 164. sz. 3. p.

51 Az álszabadelvű korszak bűne, hogy van zsidókérdés. *Szózat*, 5. évf. 165. sz. 4. p.

52 Viharos politikai vasárnap Cegléden. *Új Nemzedék*, 5. évf. 164. sz. 3. p.

53 Ismerkedés Cegléden miniszterek és a „nem létező” jobboldali kilengések között. *Népszava*, 51. évf. 164. sz. 3. p.

tatásban részesítették. A piactér felé vezető úton minden üzlet ablakán Lendvait támogató plakátok és kiabálások fogadták őket, amit jórészt Haller megérkezése és kérése is felerősített.⁵⁴ A tüntetést látva a kormánypárti politikusok a piactér helyett a városházára „menekültek”, erősíti meg az „ébredő tudósításokat” a *Népszava* is.⁵⁵

Az elképzelés ezután az lett volna, hogy a városháza erkélyéről tartják meg a beszédeket az Egységes Párt politikusai, ám a tömegben nagy számban jelen voltak Lendvai hívei, és folyamatos kiabálással nem hagyták szóhoz jutni a szónokokat. Még jobban feltűzelte a tömeget Zsitvay Tibor megjelenése az erkélyen, aki Héjjas fogadására érkezett Ceglédre. Leginkább az ÉME-tagok vették zokon, hogy Pálffy és a kormány oldalán mutatkozik. „Pfüj! Hogy mer idejönni?! Héjjas Iván vitte be a parlamentbe! Nem sül le az arcáról a bőr?” – kiabálták neki.⁵⁶ A miniszterek Dobos László helyi ÉME-vezetőt, birtokost és köztisztviselőt álló személyt is bekérették a terembe, hogy próbálja csitítani a Lendvai-szimpatizánsokat.⁵⁷ Annak ellenére, hogy kijelentette, elhatárolódik a történektől, mégis verbális támadás alá vették, és az is elhangzott, hogy karhatalmi erőket kéne bevetni. Erre Dobos kikelt magából és azt asztalra csapva ezt kiáltotta: „Azt próbálják meg csak az urak! Micsoda alávaló gondolat, magyar embert a magyar ember ellen uszítani, csak azért, mert abban versenyeznek, hogy melyik szereti jobban a hazát. Meg ne merjék próbálni, mert ott leszünk valamennyien!”⁵⁸ A *Népszava* egyébként tudni vélte, hogy Hulin rendőrkapitány ajánlotta fel a tömeg szétverését Kószó belügyi államtitkárnak, aki elutasította az „ajánlatot”.⁵⁹ Emellett pedig arra kérték Dobost, hogy akkor jelentse be, hogy a beszédeiket a Népkörben tartják meg, és oda várják a Pálffy-szimpatizánsokat. Ezt követően Nagy Emil igazságügyi miniszter lement a tömegbe és Lendvaival akart pár szót váltani. A párbeszédet az *Új Nemzedék* tudósítása közli: „Nagy Emil igazságügyminiszter vagyok – mondotta. – Kérem önt, tegye lehetővé nekünk, hogy bennünket itt meghallgassanak! Szóljon hiveinek, hogy hallgassák meg türelemmel a mi mondanivalónkat. Lendvai István nem fogott kezét az igazságügyminiszterrel, hanem karját összefonta és ezt válaszolta: Nagyon sajnálom, ezt a demonstrációt nem mi rendeztük és én segíthetek legkevésbé abban, hogy az igazságügyminiszter úr megszegje a törvényt. Nem tehetek róla, hogy Cegléd városának kell törvénytiszteletre tanítani a magyar pecsétőrt! Nagy Emil zavarba jött és ezt mondotta:

54 Viharos politikai vásárnap Cegléden. *Új Nemzedék*, 5. évf. 164. sz. 3. p.

55 Ismerkedés Cegléden miniszterek és a „nem létező” jobboldali kilengések között. *Népszava*, 51. évf. 164. sz. 3. p.

56 Uo.

57 Viharos politikai vásárnap Cegléden. *Új Nemzedék*, 5. évf. 164. sz. 3. p.

58 Az ébredők megakadályozták Cegléden a kormánypárti népgyűlést. *Világ*, 14. évf. 164. sz. 2. p.

59 Ismerkedés Cegléden miniszterek és a „nem létező” jobboldali kilengések között. *Népszava*, 51. évf. 164. sz. 3. p.

Nem értem, becsületszavamra mondom, hogy ha én azt tudom, hogy törvénytelenység történik, el sem indulok. Lendvai István így folytatta a párbeszédet: Meglep, hogy a Bethlen-kormány minisztere nem ismeri a Bethlen-kormány választói rendeletét a tilalmi időről. Amikor úgy volt, hogy a múlt vasárnap a kormány jelöltje beszél és én is kértem egy vasárnapot, azt mondták: Nem lehet ma beszélni, mert országos vásár van és a rendelet szerint tilalmiidő. Ebben a pillanatban Lendvait hívei újból a vállukra kapták és Lendvai feltartott kézzel jelezte a tomboló tömegnek, hogy beszélni akar. Polgártársaim! – kezdte beszédét. – Most kért meg Magyarország igazságügyminisztere, hogy tegyem lehetővé az ő beszédét. Megmondtam neki, hogy Cegléd városa már most példát adott Magyarország igazságügyminiszterének arra, hogyan kell tisztelni saját törvényét. Tudom, hogy Önök engem szeretnének hallani, de én törvényt tisztellek: tilalmi idő van, nem beszélék.”⁶⁰ Ezt követően Nagy visszatért a városházára és Dobos szót kért a tömegtől, hogy a rendőrfőnök bejelentést tehessen. Ő elmondta, hogy a rendezvényt áthelyezik a Népkörbe és aki azzal a szándékkal megy oda, hogy megzavarja az eseményt, arra teljes szigorral sújt le.⁶¹ Ezt követően a tömeg szétvált, és a *Világ* tudósítása szerint mindössze 70-80 ember maradt a kormánypárti eseményre komoly rendőri biztosítással, míg a tömeg nagyobbik fele Lendvait a Nemzeti Szállóba vitte, ám a hatóság nem kísértc, mivel nem bejelentett rendezvény volt. Ott Lendvai, Ulain, Kádár, majd Haller is felszólt.⁶²

Eközben a Népkörbe besúfolódott a kormánypárti kampány. Nagy Emil igazságügyi miniszter beszédét részletesen ismerteti a kormányközeli *Budapesti Hírlap*: „Ha egy történetíró – úgymond – tíz-husz év múlva meg akarna emlékezni Magyarországról, ez a mai ceglédi esemény épületes adat lesz számára. Ez az esemény bizonyítja, hogy a polgárságnak milyen összetartásra van szüksége ahhoz, hogy meg tudja fékezni ezeket a szélső elemeket, a melyek Magyarországot nem az üdvösségbe vezetik, hanem a romlásba döntenek.”⁶³ Beszédének első fele a szélsőségekre hívta föl a figyelmet, főleg a jobboldali kilengésekre. Tézise, hogy rossz gazdasági helyzetben a szélsőségek sokkal kelendőbbek, hiszen a radikális lózungok jobban célba találnak, mint a megfontolt, mérsékelt racionális gondolatok – ezért is van nehéz dolga a kormánynak és Bethlennek a konszolidáció terén. Amire szükség van, az az egység. Kiemeli, hogy a kommunizmus helyét átvette a radikális antiszemitizmus – amit részben megért: „Lépten-nyomon hallom emlegetni a zsidókérdést. Egészen őszintén megmondom erről véleményemet. Zsidókérdés kétségkívül van ebben az országban.”⁶⁴ Ezt követően egy

60 Viharos politikai vasárnap Cegléden. *Új Nemzedék*, 5. évf. 164. sz. 3. p.

61 Uo., valamint Az ébredők megakadályozták Cegléden a kormánypárti népgyűlést. *Világ*, 14. évf. 164. sz. 2. p.

62 Viharos politikai vasárnap Cegléden. *Új Nemzedék*, 5. évf. 164. sz. 3. p.

63 A ceglédi mandátum. *Budapesti Hírlap*, 43. évf. 164. sz. 2–3. p.

történelmi fejtegetésbe kezdett, miszerint a probléma gyökere '48-ban van, amikor felszabadították a jobbágytérítést, ám a középbirtokok után nem kaptak kárpótlást, valamint a birtokosok sem kaptak hitelt. Így Magyarország a modernizálódás útján teljesen szervezetlenül indult meg. Ezt követte az „álszabadelvű” korszak, amely szabadságában megtúrta az uzorát és a csalást a magyar ember kárára is, és erre a felkészületlen magyarságra ráhozta a kapitalizmust. „Csoda-e, hogy a zsidóság, a mely kétségkívül olyan országban szeretett élni, ahol könnyű munkával tudja fenntartani magát, az egész világról Magyarország felé vette az útját s játszva foglalta el a termelés és pénzügyi élet minden ágát, míg az ország régi lakosságánál zeneszó, muzsika járta. Gavallérok voltunk, mulatoztunk, ettünk-ittunk, a háziszidó pedig megcsinálta az üzleteket és legnépszerűbb írás volt a váltó.”⁶⁵ Ugyanakkor kiemeli, hogy nem az a keresztény politika, hogy „üsd a zsidót”, azt a kommunisták is meg tudják csinálni. A megoldás a szövetkezeti szervezkedés, amelyet csak összefogással lehet véghez vinni. Ám 50-60 év mulasztását nem fogja a keresztény politika egyik napról a másikra helyrehozni. Beszéde végén kitér az irredentizmusra is: „a helyett, hogy hallgatagon igyekeznének összefogni a magyarságot [...] Itt kell dolgoznunk összefogva, mert ha ezt nem tesszük – nem akarok próféta lenni – de eljön az az idő, a mikor azt mondják elszakított testvéreink, nem kívánok visszajönni ebbe a lezüllött országba. A magyarságra nagy kulturmunka hivatása vár.”⁶⁶ Beszéde zárásaként pedig türelemre és bizalomra hívja fel a hallgatóságot Bethlen felé. Érdekes adalék, hogy a Szózat kitér arra: Nagy Emillel szemben indokolatlan volt az ellenállás, pont nem ő az, aki a legnagyobb ellentétben van az ÉME céljaival, valamint nyitott a keresztény reformprogramra – feltehetőleg az antiszemizmusa miatt írták ezt bele a cikkbe.⁶⁷

Utána Vass József népjóléti miniszter is felszólal, akinek a beszédét egy idézettel össze lehet foglalni: „A kereszténységnek az a hivatása, hogy a faj[t] nemesítse, Isten nevére tanítsa meg az embert és arra, hogyan kell teljesíteni Krisztus nevében kötelességét és kiharcolnia törvényes eszközökkel a neki kijáró jogait. De ha valaki nem erre a célra használja föl – nem célok senkire – ha valaki gyűlöletre fordítja azt, amit szeretett, ha haragot táplál az emberekben, ha nem a haza megmentésére fordítja, hanem az emberek gyűlöletes megosztására, akkor a keresztény gondolat annak az embernek kezében destruktív tényező: mert nem keresztény többé.”⁶⁸ Végül Pálffy is elmondta a beszédét (amelyet érdekes módon a hírlapok nem közölnek), majd ezt követően egy bankettet tartottak az összegyűlteknél. Látható, hogy milyen komoly kormánypárti sze-

---

64 Uo.

65 Uo.

66 Uo.

67 Az álszabadelvű korszak bűne, hogy van zsidókérdés. Szózat, 5. évf. 165. sz. 4. p.

68 Az ébredők megakadályozták Cegléden a kormánypárti népgyűlést. Világ, 14. évf. 164. sz. 2. p.

mélyek jelentek meg Pállyt támogatandó, ugyanakkor Pálly személyét ezzel némileg háttérbe is szorították.

Ez alatt a Lendvai-szimpatizánsok, mintegy 2000 fő, átvonultak az állomáshoz, hogy Héjjas Ivánt fogadják. Ulain és Haller később csatlakozott, ugyanis a katolikus nőknek adtak elő a helyi katolikus iskolában. A pályaudvaron Lendvai, Haller és Ulain, Dobos Lászlóval kiegészülve várta az ÉME vezérét.⁶⁹ Héjjas érkezése után a tömeg megindult a város belseje felé, és közel 10 000 főre duzzadt.⁷⁰ A tömeg méretéhez hozzájárulhatott az egyéb településekről érkező ÉME-tagság, leginkább Kecskemétről. Ám egy rendőrkonvok állta az útjukat, amin Héjjast és kísérelőjét átengedték, majd a karhatalmi erők kardot rántottak. Erre a „fiatalok, akik Héjjas alatt harcoltak Nyugatmagyarországon” neki akartak támadni a rendőröknek, de Héjjas rendre utasította őket.⁷¹ Az *Új Nemzedék* tudósítása szerint Lendvai volt az, aki az autója tetejére állva csillapította le a tömeget. Ezt követően Kádár Lehel, Ulain, Haller és Dobos felkeresték Hulin rendőrfőnököt, hogy magyarázatot kérjenek a történetekre, ami az volt, hogy Fóthy Vilmos piactéren tartott gyűlése még nem ért véget, és addig nem engedik oda a tömeget, mert félő, hogy összeütköznenek.

Fóthy programbeszédéről így tudósít a *Világ*: „A függetlenségi és 48-as Kossuthpárt vasárnap délután 5 órakor tartotta ceglédi nagygyűlését több ezer főnyi tömeg előtt. A gyűlést Bónis Aladár, a ceglédi függetlenségi párt 78 éves vezérférfia nyitotta meg, utána Fóthy Vilmos mondotta el programbeszédét, amelyben a 48-as eszmék mai jelentőségét méltatta a választóközönség nagy tetszése mellett. Utána P. Ábrahám Dezső, a szegedi kormány volt miniszterelnöke, a központi választmány nevében ajánlotta a választók figyelmébe Fóthyt, majd dr. Óhegyi Lajos, a függetlenségi párt főtitkára beszélt. Tihanyi Kálmán az ország kisiparosai nevében ajánlotta Fóthyt, végül Nagy Ernő nemzetgyűlési képviselő szólította föl a ceglédieket, hogy ragadják ismét kezükbe Kossuth elesett zászlaját. A gyűlés befejeztével az impozáns tömeg a Kossuth-nóta hangjai mellett, csöndben, minden incidens nélkül széjjeloszlott.”⁷²

A választás eredménye

Az országos méretű felháborodás mellett nézzük meg azt is, hogy Cegléd lakosai miként vélekedtek a jelöltekről a választás előtt (meg a vasárnapi események előtt). Vasárnap este zárult le az ajánlások gyűjtése, ami a következő arányokat mutatja.

69 Viharos politikai vasárnap Cegléden. *Új Nemzedék*, 5. évf. 164. sz. 3. p.

70 Uo., valamint: Az ébredők megakadályozták Cegléden a kormánypárti népgyűlést. *Világ*, 14. évf. 164. sz. 2. p.

71 Az ébredők megakadályozták Cegléden a kormánypárti népgyűlést. *Világ*, 14. évf. 164. sz. 2. p.

72 Uo.

Lendvai István: 2400, Pálffy Dániel: 1470, Fóthy Vilmos: 1100, a független Nagy László pedig: 1350 támogatót tudhatott magáénak. Arra már kitértünk, hogy Dinich ekkor még nem tudta összegyűjteni az ajánlásokat, de később sikerült neki is, így öt név közül lehetett választani.⁷³

A választást Takács József ceglédi lelkész, a Dunamelléki Református Egyházkerület lelkészi főjegyzője⁷⁴ nyitotta meg reggel 8 órakor. A Szózat tudósítása szerint a Lendvai-szimpatizánsok fegyelmezetten viselkedtek.⁷⁵ A választás első turnusaiban zömmel nők voltak, és az első adatok alapján a *Világ* levonta a következtetést: a nők zömmel Lendvait választják. 10 óra körül az állás 716 Lendvaira adott szavazat, 171 Pálffyra, 37 Fóthyra, 12 Dinichre és 1 Nagy Lászlóra.⁷⁶ Az eredményt látva Nagy László hamar vissza is lépett. A *Szózat* és a *Világ* munkáspárti programot említi a neve mellett, az *Új Nemzedék* pedig liberálist.⁷⁷ Ez azért érdekes, mivel a *Világ* kiemeli, hogy Nagy abban a reményben lépett vissza, hogy ezzel egy másik ellenzékit erősíthet Lendvaival szemben. Ugyanakkor a *Szózat* pedig azt jegyzi meg, hogy a választás előtt két liberális jelölt koalícióra akart lépni, de ezt már nem engedték nekik.⁷⁸ Ám hogy ki ez a kettő, azt már nem említik, viszont a fentebb felsoroltak alapján elképzelhető, hogy Függetlenségi-48-as Fóthy (aki bírta a szociáldemokraták támogatását is) és a liberális/munkáspárti programmal induló Nagy László akart szövetségre lépni. Mindenesetre a visszalépést elfogadták, és amikor a városban délben hordoztak körbe egy táblát az aktuális eredménnyel, Nagy már nem szerepelt rajta, és a következő állást mutatta: Lendvai 1543, Pálffy 443, Fóthy 75, Dinich 15.⁷⁹

A *Világ* tudósítója meglátogatta az ellenzéki Fóthyt és Dinichet is eredményvárás közben. A választás lefolyásáról mindkét jelölnél ugyanaz volt a narratíva: a választók nem mernek elmenni szavazni az ÉME terrorja miatt. Ez alatt a röplapozást, plakátolást, valamint Prónay és Héjjas itt-tartózkodását értették.⁸⁰ Ezek nagyban összefüggtek, ugyanis a kecskeméti Ébredők fiataljai voltak, akik röplapoztak (akiket nyilván Héjjas mozgósított), a szórólapok pedig külön felhívták a figyelmet Prónay és Héjjas megjelenésére. A *Népszava* és a *Világ* idéz is egyet, amely így szól: „Itt van Prónay Pál, jaj annak a zsidónak, aki itatni, korteskedni, vesztegetni mer.”⁸¹ Magyarán: a munkások és zsidók

73 A ceglédi választás. *Világ*, 14 évf. 163. sz. 2. p.

74 *A Dunamelléki Református Egyházkerület 1922. évi október hó 21-én és következő napjain Budapesten tartott őszi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve*. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1922, 40. p.

75 Cegléden Lendvai Istvánt választották meg képviselővé. *Szózat*, 5. évf. 171. sz. 5. p.

76 Lendvai István lett Cegléd követe. *Világ*, 14. évf. 170. sz. 5. p.

77 Lendvai Istvánt megválasztották Cegléden. *Új Nemzedék*, 5. évf. 170. sz. 3. p.

78 Cegléden Lendvai Istvánt választották meg képviselővé. *Szózat*, 5. évf. 171. sz. 5. p.

79 Lendvai István lett Cegléd követe. *Világ*, 14. évf. 170. sz. 5. p.

80 Uo.

nem mertnek elmenni szavazni az ébredők fenyegetései miatt. Ám a *Világ* beismeri, hogy az 511 ceglédi zsidó⁸² szavazata sem tudna módosítani a választás eredményén. Az állás este 5 óra körül: Lendvai 2593, Pálffy 1042, Fóthy 244, Dinich 42 szavazat. Vagyis még 4000 szavazat se lett leadva estig a több mint 10 000 választóval rendelkező településen. Erre a kirívóan magas inaktivitásra a *Szózat* is magyarázatot talál: a mezőgazdasági munkák idénye van, és a környező földekről ezért nem jönnek be szavazni (ami egyébként annyiban biztosan igaz, hogy Cegléd 14 választóköréből a külsőkben a legkisebb a részvételi arány, délig jóformán semmi).⁸³

Az esemény egész napi lefolyásához képest este sem történt semmi meglepő, így végül Lendvai István nyeri meg a választást. A város 10 475 választójából mindössze 4746 (45%) ment el voksolni. A végeredmény: Lendvai István 3121 (65,7%), Pálffy Dániel 1276 (26,8%), Fóthy Vilmos 298 (6,2%), Dinich Vidor 48 (1%), és az időközben visszalépett Nagy László 3.⁸⁴ A kisgazda *Új Barázda*, valamint a *Népszava* választási értékelése annyi, hogy még csak 50% sem ment el, így nem lehet azt mondani, hogy Lendvait Cegléd többsége akarta.⁸⁵ A *Szózat* és az *Új Nemzedék* pedig az 1496 szavazatnyi többséget hirdeti, ami mindenképpen imponáló, ha azt nézzük, hogy kétszer több szavazatot kapott Lendvai, mint az ellenfelei összesen. Ám ha összevetjük az előző választás eredményeivel, amikor 77%-os részvételi arány mellett Haller majdnem annyi szavazatot ért el, mint ahányan elmentek választani 1923-ban, akkor már árnyaltabb a kép.

Emellett érdemes az eredményeket az ajánlásokkal is összevetni: ahogy már említettük, Lendvai István 2400, Pálffy Dániel 1470, Fóthy Vilmos 1100, Nagy László pedig 1350 támogatót tudhatott magáénak. Ez 6320 ajánlás, ami még kiegészül Dinich haladékkal összeszedett legalább 1000 ajánlásával. Vagyis az ajánlóknak is csupán a 64%-a ment el szavazni. Lendvai 30%-os emelkedést ért el a választáson az ajánlásokhoz képest, Pálffy némi csökkenést, a többiek viszont óriásit zuhantak. Külön érdekesség, hogy a függetlenként induló Nagy László több ajánlást kapott, mint Fóthy (emlékezzünk, a Függetlenségi 48-as jelölt az előző választáson még az ajánlásokat sem tudta összegyűjteni). Ez alapján az gondolható, hogy a városban és környékén 2500 politika-

81 Választás Magyarországon a hivatalos arany középút idején. *Népszava*, 51. évf. 123. sz. 2. p.

82 Érdekes a *Világ* adata, amely 511 zsidóról szól, hiszen már említettük, hogy az 1920-as népszámlálás alapján több mint 1000 lakos vallotta magát izraelitának. Hogy elvándorlás vagy átkeresztelkedés miatt csökkenhetett a felére a zsidóság, kérdéses, az azonban tisztán látszik, hogy ez a nagyjából félezer fő egybevág azzal, hogy a város belső kerületeiben az 1920-as népszámlálás alapján is nagyjából félezer zsidó élt.

83 Cegléden Lendvai Istvánt választották meg képviselővé. *Szózat*, 5. évf. 171. sz. 5. p.; Lendvai István lett Cegléd követe. *Világ*, 14. évf. 170. sz. 5. p.

84 Uo.

85 Választás Magyarországon a hivatalos arany középút idején. *Népszava*, 51. évf. 123. sz. 2. p.; Lendvai Istvánt választották meg Cegléden. *Új Barázda*, 5. évf. 70. sz. 2. p.

ilag aktív liberális/szocialista lakott. Ám ebből mindössze 300 szavazott le vasárnap. Ha a félelmében távolmaradó félezer zsidót vesszük alapul, még akkor is volt legalább 1700 választó, aki nem ment el szavazni a liberális/baloldali ellenzékre. Fel lehet vetni azt, hogy ezek közt voltak legalább félezren, akik inkább voltak ellenzékiek, mint liberálisok, és emiatt átszavaztak Lendvaira, a legesélyesebb ellenzéki jelöltre. Ám tekintve, hogy a keresztény-ellenzékiek is kisebb arányban szavaztak Lendvaira, mint Hallerre, az alapvető érdektelenség lehet a probléma gyökere.

A *Világ* tudósítója a választás vége felé felkereste Lendvait is a Nemzeti Szállóban egy interjú erejéig, ahol jelen volt Haller, Ulain, Héjjas és Prónay, tehát a szokásos társaság (az *Új Nemzedék* hozzáteszi még a felsoroláshoz Kiss Menyhértet, Zsirkay Jánost és Meskó Zoltánt is).⁸⁶ „Igen szívélyesen fogad bennünket, – írja a *Világ* tudósítása – azután a választást megelőző eseményekről beszél és mosolyogva említi meg, hogy ellenfelei legutóbb már azt a kortesfogást eszelték ki ellene, hogy ő zsidó. »És ezt azok mondták rólam – jelenti ki –, akik véres kézzel leülnek a zsidók asztalához lakmározni.«”

A *Népszava* a választás lefolyását felhasználja egyaránt az ÉME, valamint a nyílt szavazás elleni agitációra. Emellett szintén a *Népszava* közölt le egy cikket még a választás előtt annak kapcsán, hogy van sok kormánypárti politikus, akik „Cegléden nem a kormányjelölt érdekében agitálnak, hanem leplezetlenül az ébredőjelöltet támogatják”.⁸⁷ Sőt nemcsak a kormánypártban vizionál szakadást a lap, hanem a Wolff-Huszár-Ernst fémjelezte csoportban is, amely egyenes következménye a 22-ei botrányos kampánynapnak.⁸⁸ Bár a szakadás még várat magára, mindenképpen fény derült az Egységes Párt „gyökértelenségére” és heterogenitására. Erről tanúskodik a Szózat Gömbös Gyulával készített választás utáni interjúja is: „Lendvai megválasztatása a fajvédelem győzelme és pedig keresztül-kasul minden pártkereteken. S hogy a határozott és intranzigens fejjvédelmi gondolat kénytelen egyfelől pártokon kívül lépni a porondra, másfelől pedig az egyes pártokhoz tartozó politikusok és nempolitikusok, csoportok és tömegek a legkülönbözőbb pártkeretektől támogatták legalább gondolatban Lendvait, továbbá, hogy pártkereteiken felül örültek az ő megválasztatásának, mind azt mutatja, hogy a fajvédelmi gondolat nincs kellőképpen beleépítve még ezidőszert a magyar pártpolitikába. Ez az egyik, amit jó még idejében mindenfelől megfontolni.”⁸⁹ Ez az idézet már felveti a kilépés és pártalakítás lehetőségét. Gömbös felveti a fajvédelem mint eszmei háttér meglétét egyes politikusokban és emberekben is, pártszimpátián felül. És ilyen összefogás jött létre Lendvai István támogatására is. Ugyanakkor a kampány

86 Lendvai István lett Cegléd követe. *Világ*, 14. évf. 170. sz. 5. p.; Lendvai Istvánt megválasztották Cegléden. *Új Nemzedék*, 5. évf. 170. sz. 3. p.

87 A ceglédi választás. *Népszava*, 51. évf. 166. sz. 1. p.

88 Uo.

89 Cegléden Lendvai Istvánt választották meg képviselővé. *Szózat*, 5. évf. 171. sz. 5. p.

kapcsán azt is kiemeli, hogy itt a probléma nem Pálffy személyével volt, tisztelik mind-azt, amit a magyar iparért véghez vitt. Valamint még egyet is értett Bethlen azon kijelentésével, hogy a pusztá antiszemitizmus nem elegendő, ám kijelenti, hogy a fajvédelem egy rendszer, amelynek csak eleme az antiszemitizmus. „Megvagyunk győződve, hogy Lendvai megválasztása csak kezdő etappeja a fajvédelmi gondolat újabb előnyomulásának és remélhetőleg eredményes memento lesz azok számára, akik sehogy sem akarnak tisztában lenni a fajvédelmi gondolat tömegeket mozgató, és lebírhatatlan erejével.”⁹⁰

Ám mielőtt Lendvai elfoglalhatta volna képviselői helyét, még volt egy kis döccenő: mivel a nevét Lehnerről Lendvaira magyarosította, nem szerepelt a címjegyzékekben. A *Világ* nagy élvezettel tudósít róla, hogy a hamis névhasználat büntetőjogi kategória, és „milyen méltatlan a fajvédelemhez és antiszemitizmushoz egy ilyen mulasztás” (a cikkben egyébként még Kiss Menyhért és Zsirkay János is a gúnyolódás célpontjává válik).⁹¹

Lendvai büntetőjogi felelősségre vonása képviselői működésének is állandó témája volt. Ha megnézzük az országgyűlési ciklus naplóit, Lendvai nevére keresve azt láthatjuk, hogy a legtöbbször a mentelmi jogának felfüggesztése kapcsán szerepel. Ezek közül jó példa az elhúzódo ügyekre a ceglédi választáshoz írt indulója, amely ügynek 1926-ban, tehát a mandátuma lejártakor került pont a végére. Lendvai választáshoz írt indulója „felekezet elleni izgatás” vádjával vált eljárás tárgyává. Az olasz fasiszta induló dallamára írt vers⁹² kipontozott részeit a „zsidók” kifejezéssel azonosították, ám Lendvai úgy védekezett, hogy az valójában „oláhok”. Kijelentette, hogy ha zsidókat akart volna írni, azt nem pontozza ki, hiszen sose tette, és az oláhok esetében is mindössze az államok közti diplomáciai bonyodalmak elkerülése végett cselekedett így. Az ügy végül Lendvai felmentésével ért véget.⁹³

Összegzés

Lendvai István képviselővé választása Cegléden egy kis szelete a Horthy-korszak történetének, mégis igen sokatmondó fejezete. Látható a kiépülő Bethlen-rendszer kiforratlansága, ahogyan a pártok és bennük a politikusok keresik a helyüket a politikai palettán. Látható a középút „átka” is, azaz hogy a támadások két irányból érkeznek. Olyan

90 Uo.

91 Lendvai István – nem létezik. *Világ*, 14. évf. 176. sz. 3. p.

92 Üsd a szemtelen ...-kat / kik hazánkat tönkretették. / Mert ez a bitang ...-had, / Ez a legnagyobb ellenség. / Elrabolta szép hazánkat. / Rabszolgája lett a hős nép. / Száz csalással, áruházzal ölte meg világhősét, / Szép hazánkért, jobb világért, szabadságért harcolunk, / hogy úgy legyen: / A ...-kal, áruházzal, népnyúzókkal leszámolunk. Lásd: Lendvai Istvánt ismét felmentette a törvényszék. *Szegedi Új Nemzedék*, 7. évf. 131. sz. 4. p.

93 Törvényszék. *Világ*, 17. évf. 7. sz. 16. p.

szempontból sincs könnyű helyzetben a regnáló hatalom, hogy pont az általa képviselt elvek miatt nem tud erélyesen fellépni az ellenfeleivel szemben: ha az ellenforradalmi rendszer kiépülésekor zavarták volna meg úgy a kormánypárt gyűlését az ellenzékiek, mint ahogy azt az ÉME tette Cegléden, akkor nagy valószínűséggel a csendőrséggel verették volna szét. Az erőszaktól tartózkodó kormány azonban nem retten meg a bürokratikus nyomásgyakorlástól, ahogy láthatjuk az engedélyek megadásának nyomán. És emellett a törvényhozás terén is úgy alakítja a játékszabályokat (lásd választási törvény), hogy az aránytalan előnyt biztosítson számára.

Lendvai István szempontjából pedig azért fontos esemény, mivel egy újabb aspektust ad sokoldalú személyisége vizsgálatához. A költő, mozgalmár, publicista mellett immár politikusi szerepben is megjelenik. Ugyanakkor ha jobban megnézzük, nem is annyira az egyéni teljesítménye és ambíciói révén válik sikeressé, hanem a kiterjedt kapcsolati hálója teszi eredményessé: Prohászka ajánlása, Haller támogatása, Héjjas, Prónay és a többi fajvédő barátsága, valamint az az óriási tömeg, amely a Szózatban, a Népből és a *Nemzeti Újság*ban publikált cikkei nyomán vált „rajongójává”. Esméjét tekintve pedig a „prohászkaizmus” követője és szószólója, amennyiben a katolikus erkölcsi alapokon szerveződő társadalmi fejlődés híve, amelynek eleme a „kulturális reconquista” a zsidósággal és a liberalizmussal szemben.

A harmadik érdekes pont a választók viselkedése. Míg 1922-ben Haller megválasztásakor igen nagy részvételi arány mellett jut a keresztény képviselő a nemzetgyűlésbe, addig Lendvai esetében még az 50%-ot sem éri el. Ennek az inaktivitásnak lehet az oka egy bizonyos méretű depolitizáltság, ami a '22-es választás „bethleni terrorjának” a következménye. A választások előtt lelkes emberek szembesülnek a választások alatt azzal, hogy nem tudják őszintén kifejezni politikai véleményüket a hatalom részéről érkező különböző retorzióktól való félelem, valamint a csalások miatt. Ezt tetézi egy második „terror” is az Ébredők részéről, ami még több embert tántorít el a választási részvételtől. Míg az előbbi arányai az ajánlások számában jelennek meg, az utóbbi az ajánlásokhoz képest leszavazott állampolgárok arányában. És ezen felül adhatunk hitelt az Ébredő-sajtóban megjelent érvek is, ami a rosszul megválasztott választási időpont.

Irodalom

Felhasznált források

- LIH, Lendvai István levelezése I. kötet. Lendvai István levele Lendvai Istvánnak, Budapest, 1923. június 15., másolat a szerző birtokában.
- LIH, Lendvai István levelezése III. kötet. Héjjas Iván levele Lendvai Istvánnak, hely és dátum nélkül, másolat a szerző birtokában.
- LIH, Lendvai István levelezése III. kötet. Hungária Magyar Technikusok Egyesülete Ceglédi Holló Fészek levele Lendvai Istvánnak, Cegléd, 1922. november 22., másolat a szerző birtokában.

- LIH, Plakátok 1923, Czepléd keresztény választóihoz!, másolat a szerző birtokában.
- LIH, Plakátok 1923, Czeplédi választópolgárok!, másolat a szerző birtokában.
- LIH, Plakátok 1923, Keresztény magyarok!, másolat a szerző birtokában.
139. ülés. 1923. évi június hó 15-én. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló XII. kötet*, Budapest, Athenaeum, 1923, 259–274. p.
157. ülés. 1923. évi július hó 18-án. In *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló XIV. kötet*, Budapest, Athenaeum, 1923, 203–281. p.
- A „Hungária” Magyar Technikusok Egyesülete módosított alapszabálya. Letöltve: 2024. június 25. http://kohattyu.hu/wp-content/uploads/2019/10/MTE_modositott.pdf
- A Dunamelléki Református Egyházkerület 1922. évi október hó 21-én és következő napjain Budapesten tartott őszi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve*. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1922.
- Az 1920. évi népszámlálás 1. A népesség főbb demográfiai adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Budapest, Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság, 1923.
- A ceglédi kerületben. *Népszava*, 51. évf. 154. sz. 4. p.
- A ceglédi mandátum. *Budapesti Hírlap*, 43. évf. 142. sz. 2. p.
- A ceglédi mandátum. *Budapesti Hírlap*, 43. évf. 164. sz. 2–3. p.
- A ceglédi választás. *Népszava*, 51. évf. 166. sz. 1. p.
- A ceglédi választás. *Szózat*, 5. évf. 159. sz. 2. p.
- A ceglédi választás. *Világ*, 14. évf. 158. sz. 2. p.
- A ceglédi választás. *Világ*, 14. évf. 163. sz. 2. p.
- A csütörtöki választásokon legfeljebb negyven mandátumra számíthat a kormány. *Reggeli Hírlap*, 31. évf. 123. sz. 4. p.
- A Holló-bál. *Czeplédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 6. sz. 2. p.
- A követválasztás. *Czeplédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 34. sz. 1. p.
- A város jelölései. *Czeplédi Híradó*, 4. évf. 42. sz. 2. p.
- Az álszabadelvű korszak bűne, hogy van zsidókérdés. *Szózat*, 5. évf. 165. sz. 4. p.
- Az ébredők megakadályozták Cegléden a kormánypárti népgyűlést. *Világ*, 14. évf. 164. sz. 2. p.
- Cegléden Lendvai Istvánt választották meg képviselővé. *Szózat*, 5. évf. 171. sz. 5. p.
- Cegléden megbukott a kormánypárt. *Az Újság*, 20. évf. 121. sz. 3. p.
- Ceglédi választókerületben. *Népszava*, 51. évf. 149. sz. 6. p.
- Ébredő Táncmulatság. *Czeplédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 8. sz. 2. p.
- Ébredők értekezlete Kiskomáromban. *Szózat*, 4. évf. 233. sz. 5. p.
- Este 7 óra után beérkezett jelentések. *Népszava*, 50. évf. 124. sz. 6. p.
- Haller programjáról. *Czeplédi Kisgazda*, 4. évf. 19. sz. 1. p.
- Ismerkedés Cegléden miniszterek és a „nem létező” jobboldali kilengések között. *Népszava*, 51. évf. 164. sz. 3. p.
- Lendvai érdekében. *Világ*, 13. évf. 119. sz. 2. p.
- Lendvai István – nem létezik. *Világ*, 14. évf. 176. sz. 3. p.
- Lendvai István Cegléden. *Czeplédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 8. sz. 2. p.
- Lendvai István lett Cegléd követe. *Világ*, 14. évf. 170. sz. 5. p.
- Lendvai Istvánt választották meg Cegléden. *Új Barázda*, 5. évf. 70. sz. 2. p.
- Lendvai Istvánt ismét felmentette a törvényszék. *Szegedi Új Nemzedék*, 7. évf. 131. sz. 4. p.
- Lendvai Istvánt megválasztották Cegléden. *Új Nemzedék*, 5. évf. 170. sz. 3. p.

Lesz-e választás? *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 21. sz. 2. p.
 Megkezdődött az idemnitás vitája. *Budapesti Hírlap*, 43. évf. 138. sz. 1. p.
 Miért vállal mandátumot Prohászka Ottokár? *Nemzeti Újság*, 2. évf. 4. sz. 3. p.
 Négy szociáldemokrata, három liberális, egy Andrássy-párti és egy Wolff-párti képviselőt választott az északi kerület. *Világ*, 13. évf. 129. sz. 1. p.
 Programbeszéd Cegléden. *Világ*, 14. évf. 162. sz. 2. p.
 Serényen folyik a készülődés. *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 1. sz. 3. p.
 Sok a jelölt. *Ceglédi Keresztény Hírlap*, 2. évf. 26. sz. 2. p.
 Törvényszék. *Világ*, 17. évf. 7. sz. 16. p.
 Választás Magyarországon a hivatalos arany középút idején. *Népszava*, 51. évf. 123. sz. 2. p.
 Választási mozgalom. *Új Barázda*, 4. évf. 120. sz. 1. p.
 Vihar a mandátumok körül. *Budapesti Hírlap*, 42. évf. 139. sz. 2. p.
 Viharos politikai vasárnap Cegléden. *Új Nemzedék*, 5. évf. 164. sz. 3. p.

Szakirodalom

- B. Bernát István 1985. Katolicizmus és nacionalizmus – Lendvai István a húszas években. *Világosság*, 26. évf. 10. sz. 229–234. p.
- Dinich Vidor. Szerző feltüntetése nélküli szócikk. In Vidor Gyula (szerk.): *Nemzetgyűlési almanach – 1920–22*. Budapest, Magyar Lap- és Könyvkiadó Részvénytársaság, 35–36. p.
- Gergely Jenő 1977. *A keresztényszocializmus Magyarországon, 1903–1923*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gyurgyák János 2012. *Magyar fajvédők. Eszmetörténeti tanulmány*. Budapest, Osiris.
- Haller István. Szerző feltüntetése nélküli szócikk. In Baján Gyula (szerk.): *Parlamenti almanach – Az 1922–27. évi nemzetgyűlésre. (Sturm-féle országgyűlési almanach)*. Budapest, Magyar Távirati Iroda, 1922, 259–261. p.
- Kántás Balázs 2020. *Héjjas Iván paramilitáris vezető és különítménye szerepe a Duna-Tisza közeli fehérterrorban, valamint az ellenük lefolytatott ügyészi vizsgálat, 1920–1922*. Budapest. Letöltve: 2024. június 25. <http://real.mtak.hu/111819/1/HejjasIvan.pdf>
- Nagy Lajos 1982. Cegléd a Horthy-korszakban. In Ikvai Nándor (szerk.): *Cegléd története*. Szentendre, Pest megyei Múzeumok Igazgatósága, 355–385. p.
- Novák Dezső 2001. Katolikus Nemzeti Egyesülés Pártja. In dr. Diós István–Viczián János (szerk.): *Katolikus-lexikon*. 6. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 529. p.
- Paksy Zoltán 2010. Választások Bethlen-módra, 1922. In Hubai László (szerk.): *Parlamenti választások Magyarországon 1920–2010*. Budapest, Napvilág Kiadó, 83–109. p.
- Pálffy Dániel. Szerző feltüntetése nélküli szócikk. In Kun Andor–Lengyel László–Vidor Gyula (szerk.): *Magyar országgyűlési almanach – A felsőház és képviselőház tagjainak életrajza és közéleti működése 1927–1932*. Budapest, Légrády Nyomda és Könyvkiadó, 1932, 494. p.
- Romsics Ignác 1999. *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris.
- Soós Mihály 2013. „Susogók”. *Kisvárosi értelmiség és az 1945 előtti keresztény középosztály az államvédelmi szervek célkeresztjében*. Budapest, Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet. Letöltve: 2024. június 25. http://www.hamvasintezet.hu/wp-content/uploads/2018/10/susogok_beliv.pdf

- Veszprémy László Bernát 2017. A másik Lendvai. Lendvai István publicisztikája 1936 és 1944 között. In Ujváry Gábor (szerk.): *Veritas évkönyv 2016*. Budapest, Magyar Napló, 185–204. p.
- Veszprémy László Bernát 2018. Ismeretlen levelek Lendvai István hagyatékából. In Ujváry Gábor (szerk.): *Veritas évkönyv 2017*. Budapest, Magyar Napló, 235–248. p.
- Viczián János 2010. Viszota Alajos. In dr. Diós István–dr. Viczián János (szerk.): *Katolikus-lexikon*. 15. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 261. p.

TIBOR MÁRTON CHVÁLA

ISTVÁN LENDVAI AND THE 1923 ELECTION IN CEGLÉD

The study reconstructs the 1923 election in Cegléd, which was marked by nationally famous incidents, with the help of the legacy of István Lendvai, a racist publicist, and contemporary press articles. In addition to the election events, the intellectual portrait of István Lendvai, the conditions in the Cegléd constituency and the electoral law, amended in 1922 to serve the interests of the Bethlen government, are briefly described. In the course of reviewing the events, the irregularities of the elections of the period are outlined: both the abuses by the ruling party and the threatening actions of the Association of Awakening Hungarians supporting the racist candidate. As a result, the campaign in Cegléd became a prestige battle between the two parties – the left-wing and liberal forces were doomed to defeat from the start – which often also entailed the risk of a clash between the police and Lendvai's supporters. The national scale of the election is illustrated by the mobilization of several government ministers – in addition to the security forces – to support the candidate of the Unity Party (Egységes Párt) with their personal presence; while on the other side, the Unity Party also appears in the person of Gyula Gömbös, who is now campaigning for Lendvai against his own party, together with people who would later become members of the Hungarian National Independence Party (Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt). In short, the election in Cegléd was also an important stage in the organization of the racist group into a party.

Pályázatnyerteseink

Fennállása óta először tavaly hirdetett meg intézményünk, a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet pályázatot fiatal szlovákiai magyar kutatók számára. Részint a hazai tehetséges tudósjelöltek ösztönzésére, másrészt az intézetünkben dolgozó kutatók utánpótlására gondolva. S nem mellesleg a társadalom és a társadalomtudományok javára, vagy ahogy Simon Attila, az intézet igazgatója fogalmazott: „Mikor a fiatal kutatókat támogatjuk, akkor azzal az egész szlovákiai magyar tudományosság jövőjét segítjük.” A Fórum Intézet alapító igazgatójának nevét viselő pályázat, a Tóth Károly Fiatal Kiválósági Program (TKFKP) 2023 februárjában lett meghirdetve, szeptemberig lehetett a pályamunkákat benyújtani, s az elbírálást követően decemberben volt az eredményhirdetés.

A Közép-európai Alapítványnak köszönhetően a pályázatnak négy nyertese lett: a fődíjat, Tóth Károly Kutatói Díjat *Csobády Csilla*, a nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem nyelvész szakos doktorandusza nyerte el. Fórum Kutatói Díjban *Gažík Viktória*, *Varga Bence* és *Varga Krisztina* részesült. Az anyagi elismerésen túl a díjazottak lehetőséget kaptak arra, hogy nyertes pályamunkáikat szaklektorok segítségével végleges formába öntsék, s az így elkészült dolgozatok folyóiratunkban megjelenjenek. A következő oldalakon ezeket közöljük.

A felvételek a Fórum Kisebbségkutató Intézetben december 4-én zajlott díjátadó ünnepségen készültek. A rendezvény résztvevőit Simon Attila köszöntötte, ünnepi beszédet Öllös László, az intézet elnöke tartott.

Simon Attila köszönti a díjátadó résztvevőit

Öllös László a tudomány és a kutatás fontosságát hangsúlyozza

Gažík Viktória átveszi a Fórum Kutatói Díjat (balra Haraszti Ildikó műfordító, szerkesztő, a Fórum Intézet belső munkatársa)

Varga Krisztina a Fórum Kutatói Díjával

Csobády Csilla, az első Tóth Károly Kutatói Díj nyertese

Csobády Csilla a nyertes pályamunkájának nyilvános prezentációját tartja (Képek: FKI)

Körtvélyes község nyelvi tájképének és a lakosság helynévismeretének kapcsolata*

CSILLA CSOBÁDY

The Relationship Between the Linguistic Landscape of the Village of Körtvélyes (Hrušov) and the Knowledge of Local Place-Names by the Population

Keywords: onomastics; name semiotic landscape; bilingualism; place-name research; place-name sociology; place-name knowledge

---

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i3.04>

Bevezetés

A tanulmány eddigi kutatásaimra épül, azok tapasztalataiból építkezik. A munka a Körtvélyesen (Hrušov) folytatott helynévgyűjtés és helynév-szociológiai vizsgálat eredményeit vázolja fel a kétnyelvűség szemszögéből vizsgálva, adalékként a település névsemiotikai tájképét ugyancsak elemzem. Az említett fogalmak a szakirodalmi áttekin-tésben vannak taglalva, melyben pontosítom, miként értelmezem a vizsgálat során az olyan összetett jelenségeket, mint a kétnyelvűség vagy a helynévismeret.

A következő fejezetben bemutatom a kutatópontot, Körtvélyest. Kitérek a falu földrajzi elhelyezkedésére, demográfiai jellemzőire, a fontosabb történelmi eseményekre, melyek a települést (és lakosainak nyelvhasználatát) befolyásolhatták. Ezek után ismer-tetem a helynévkutatás azon módszereit, melyeket jelen kutatás során alkalmaztam.

Az eredményeket a harmadik fejezetben tárgyalom. Itt kerül sor a nyelvi tájkép részletes bemutatására és elemzésére, majd taglalom a helynévkutatás során passzív és aktív módszerrel gyűjtött szlovák és magyar helynevek ismeretét és használatát a lakosság körében. Végül leírom, milyen kapcsolat van a nyelvi tájkép és a helyiek nyelvhasználat, helynévhasználat között.

---

* E munkát a Magyarország Collegium Talentum programja támogatta.

Készült a VEGA 1/0316/21-es számú, *Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés szlovák-magyar kétnyelvű környezetben megnevezésű projekt* keretében.

Az utolsó fejezetben összegzem az elért eredményeket, emellett szeretnék rámutatni a névszemiotikai tájkép jelentőségére, valamint a magyar nyelvű helynevek megőrzésének fontosságára.

1. Szakirodalmi áttekintés

1.1. A nyelvi tájkép

A nyelvi tájkép sokoldalú képet nyújt a térről, átfogóan mutatja a jelen és múlt társadalmi viszonyait, politikai helyzetét, a lakosság identitását, nyelvhasználatát, hiszen e tényezők befolyásolják, milyen nyelven és milyen sorrendben jelenhetnek meg az adott területen kihelyezett feliratok, értesítések, felhívások, de éppúgy a hivatalos táblák, melyek az utcák, településrészek, földrajzi helyek, épületek, intézmények, vizek neveit mutatják. Mivel ezek változó jelenségek, elmondhatjuk a nyelvi tájképről, hogy viszonylag gyorsan alakul, helyenként megőrzi a múlt jeleit (kopott táblák, régi plakátok feliratai), ami szintén sokatmondó lehet a kutató, de a hétköznapi ember számára is. (Landry–Bourhis 1997, 25. p.; Bartha–Laihonon–Szabó 2013, 13–15. p.; Cserniczkó 2017, 13. p.)

1.2. A névszemiotikai tájkép

A névszemiotikai tájkép fogalma abban különbözik a nyelvi tájképétől, hogy e terminus alatt csak azokat a feliratokat, táblákat értjük, melyeken tulajdonnév található. Ilyenek pl. a sírfeliratok, az üzletek, a szórakozóhelyek, a vállalkozások stb. nevei, személyeket, intézményeket, helységeket, utcákat, egyéb földrajzi helyeket jelölő névtáblák. Szlovákiai magyar viszonylatban ezek megjelenésében meghatározó szerepe van nemcsak a magánszemélyeknek vagy az önkormányzatoknak, de befolyásolja a nyelv- és névpolitika is, hiszen törvény szabályozza a tulajdonnevek ilyen jellegű használatát. (Bauko 2015, 180. p.)

Szlovákiában a kisebbségi nyelvek használatát jogilag szabályozza az államnyelvtörvény (Tt. 270/1995) és a kisebbségi nyelvtörvény (Tt. 184/1999). Az előbbi értelmében az államnyelv elsőbbségi helyzetben van minden egyéb nyelvvel szemben. Az utóbbi lehetővé teszi egyebek között kisebbségi nyelven a hivatali érintkezést, valamint a tulajdonnevet tartalmazó feliratoknál a kisebbségi nyelvű megnevezés használatát a meghatározott módon. (Szabó Mihály–Lanstyák 2011, 12–27. p.) Mindezt azonban csak azokon településeken, ahol az etnikai kisebbség aránya meghaladja a 15%-ot a legutóbbi két népszámlálás eredményei szerint (Tt. 35/2023).

1.3. A kétnyelvűség

A kétnyelvűség fogalmát többféleképpen értelmezhetjük. A jelenség összetettsége abból adódik, hogy a két nyelv ismeretének mélységét és használatának gyakoriságát

hogyan határozzuk meg. A funkcionális meghatározás szerint: „Két nyelv váltakozó használatának gyakorlatát kétnyelvűségnek, az ebben részt vevő egyént pedig kétnyelvűnek nevezzük.” (Weinreich 1953, 1. p.)

A globalizáció hatására az angol nyelv olyannyira elterjedt lett, hogy ma már nem csak a többnemzetiségű helyek tekinthetők kétnyelvűnek, hiszen a fiatalok szinte napi rendszerességgel használják a világnyelvet, s egyre gyakrabban jelenik meg a nyelvi tájképben is angol nyelvű szöveg.

A jelen tanulmányban érintett közösséget (a körtvélyesi lakosságot) kétnyelvűnek tartom, abból kifolyólag, amit Lanstyák fogalmaz meg. (Szabó Mihály–Lanstyák 2011, 319–354. p.) Szerinte a szlovákiai magyar kisebbség tagjai rendelkeznek ún. kétnyelvű kommunikatív kompetenciával (azaz tudják, milyen beszédhelyzetben használják anyanyelvüket, s milyenben az államnyelvet), s egynyelvűként is olyan magyar nyelvvaltozatot tanulnak meg anyanyelvként, mely tartalmazza a szlovák eredetű kontaktusjelenségeket, beszédjükben érzékelhető ennek a nyelvnek a hatása. Erre néhány élőnyelvi példát mutatnék a saját gyűjtésemből:

- „az Obecny úrad [községi hivatal] mögött, ott van az Ovodakert” (27 éves nő);
- „az Obecny úradon [községi hivatal] takarítottam, utána meg az ovodát” (76 éves nő);
- „dolgoztam a lesyn [erdőn], dehát ahova vittek, oda mentem” (45 éves nő).

A fenti példák mindegyike olyan adatközlőktől származik, akik magyar nemzetiségűek és anyanyelvűek, továbbá saját bevallásuk szerint nem ismerik túl jól a szlovák nyelvet, ritkán használják. Az interjúk során mégis természetesen használtak magyar szövegek környezetben egy-egy szlovák nyelvű kifejezést.

A nyelvi tájkép vizsgálata során felmerül az a szempont, vajon megjelenik-e a kisebbségi nyelv a térben, és ha igen, milyen módon történik ez, összhangban vannak-e az arányok a lakosság nemzeti kisebbségi összetételével. Az eddigi vizsgálatok arra a következtetésre jutottak, hogy kismértékben látszódik a kisebbség nyelve a térben, legalábbis nem annyira, mint azt a lakossági arányok mutatják. (I. Laihonen 2012; Laihonen–Cserniczkó 2017) Szlovákiai magyar kétnyelvű helyzetben ez azért lenne alapvető jelentőségű, hogy növeljük ezáltal a magyar nyelv presztízsét, éljünk a törvények adta lehetőségünkkel, jogainkkal. (vö. Bauko 2015, 180. p.)

1.4. A helynévkutatás

A helynevek kutatása egy adott településen található makro- és mikrotoponimák gyűjtését jelenti, melyek lehetnek történeti korokból származók (diakrón) vagy jelenkori (szinkrón) megnevezések. A makrotoponimák közé a táj, a település és vizek nevei tartoznak, míg a mikrotoponimák kisebb kiterjedésű területek, pl. domborzati nevek, határnevek, vízparti helyek, lakott területek, építmények nevei. (Hoffmann 2007, 43–52. p.)

A helynévgyűjtés módszertanával részletesen *Bevezetés a helynévkutatásba* című online oktatási segédleten keresztül ismerkedhetünk meg. (E. Nagy–Szilágyi-Varga–Kis 2022) A helynév-szociológia elméleti alapjait Magyarországon Győrffy Erzsébet fekteti le (2018), a teóriát empirikus vizsgálattal egészítve ki.

A helynév-szociológiai kutatások során én konkrétan a gyűjtött helynévanyag ismeretét vizsgálom a lakosság körében. A helynévismeretet Zsolnai alapján (1967) három szempont szerint tudjuk kategorizálni: aktív, passzív és negatív névismeret. Az aktív névkincs azon helyneveket tartalmazza, melyeket az interjúalany ismer, használ, tud lokalizálni; a passzív névkincs a hallásból ismert megnevezéseket tartalmazza; míg a negatív névismeret az egyáltalán nem hallott, nem ismert névre vonatkozik. Saját vizsgálataimban az aktív és a passzív névkincs összességét tartom ismert helynévnek.

Magyarországon a helynévkutatással intenzíven foglalkoznak a nyelvészek, amit a Magyar Nemzeti Helynévtár Program (MNHP) működése bizonyít. Ennek célja a helynevek begyűjtése, adatbázisok és helynévszótárak kialakítása a magyarok által lakott településekről a Kárpát-medencében. Helynév-szociológiai kutatásokat a már említett Győrffy Erzsébeten kívül többek között E. Nagy Katalin végez (2021), valamint kétnyelvű közegben Varga Zsuzsa vizsgálja (2020) a román, magyar, cigány lakosság helynévismeretét és -használatát.

A szlovák kutatóknál a 20. század végétől ugyancsak találunk helynévkutatással foglalkozó tanulmányokat, melyeket Jaromír Krško foglal össze tanulmányában (2016), aki maga is tevékenyen járult hozzá az ilyen jellegű vizsgálatok számához. Rajta kívül Milan Majtán gyűjtését (1996) emelném ki, melyet a helynevek különböző szempontú elemzésével egészít ki, ugyanakkor egy korábbi kutatása során (1980) egyebek között egy családon belüli helynévhasználatot figyel meg és ír le, ezzel felkeltve a kutatók érdeklődését a helynév-szociológia iránt.

Ami a szlovákiai magyar helynévkutatásokat illeti, ezek áttekintését Bauko Jánosnál olvashatjuk. (2019, 27–50. p.) A helynév-szociológiai vizsgálattal kapcsolatos tanulmányok azonban Szlovákia magyarlakta vidékeiről hiányosak, Menyhárt Józsefnél találkozhatunk (2004) érintőlegesen a témával. A helynevek gyűjtésével, vizsgálatával, illetve a helynévismerettel foglalkozott még Csobády Csilla (2020), aki a helynévkutatás oktatásban történő alkalmazásának lehetőségét szintén leírta a projektmódszer segítségével (2022).

2. A gyűjtőpont és a módszertan

2.1. A kutatás helye

Körtvélyes (Hrušov) közigazgatásilag a Kassai kerülethez, azon belül pedig a Rozsnyói járáshoz tartozik. Délről a szlovák–magyar határ, északról Hárskút (Lipovník) és Várhosszúrét (Krásnohorská Dlhá Lúka), keletről Szádalmás (Jablonov nad Turňou),

nyugatról Jablonca (Silická Jablonica) határolja. A falu területe része a Szlovák-karszt Nemzeti Parknak, ezért kedvelt túrázóhely. Jablonca, Körtvélyes, Szádalmás és Torna-görgő egykor Torna vármegye Felső járásához tartoztak (1., 2. ábra).

1., 2. ábra. Balra az egykori Torna vármegye térképe, jobbra az említett települések kiemelve

Forrás: Rz 8973

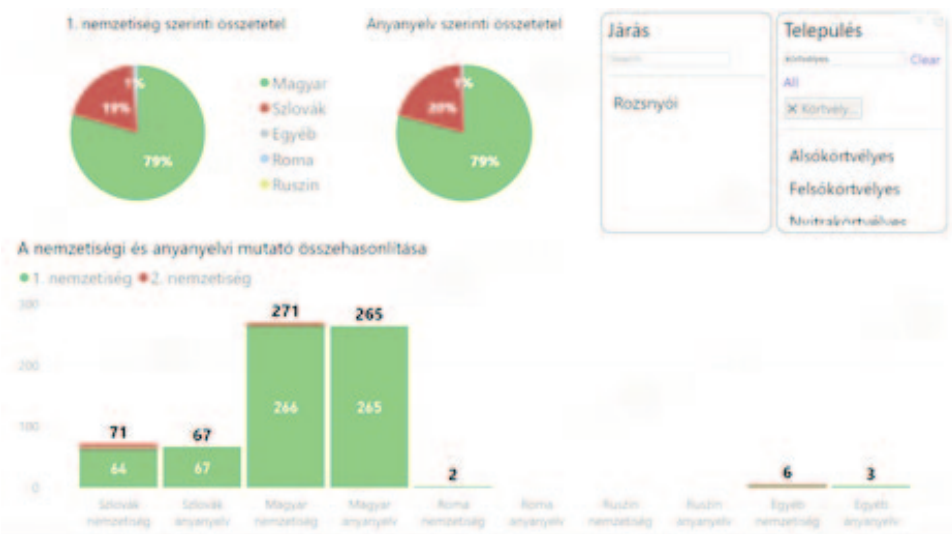
3. ábra. A Rozsnyói járás délkeleti részének falvai

Forrás: Google Maps

Körtvélyesnek a 2021-es népszámlálás adatai alapján 335 lakosa van, a nemzetiség és anyanyelv szerinti összetétel a 4. ábrán látható. Ez alapján a lakosság 79%-a magyar nemzetiségű és anyanyelvű, szlovák nemzetiségűnek az itt élők 19%-a, szlovák anyanyelvűnek pedig 20%-a vallotta magát. Bár a grafikon nem mutatja, a községben jelentős számú roma lakosság él, ők azonban saját bevallásuk szerint többségükben magyar nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallják magukat, elvértve akad köztük, aki a szlovák nemzetiséget jelöli. A nyelvhasználatot illetően ez valóban igaz, hiszen közöttük járva tapasztaltam, hogy csak a magyar, ritkán a szlovák nyelvet használják, a romani nyelvet azonban nem.

4. ábra. Körtvélyes község lakosságának nemzetiség és anyanyelv szerinti összetétele a 2021-es népszámlálási adatok alapján

Forrás: www.onkormanyzas.sk

A település első említése a 13. századból való. Első temploma, mely a jelenlegi katolikus templom, a 14. században épült, a 17. és a 18. században felújításokon esett át. A falu református temploma 1795-ben épült. A határban található *Szent Anna-kápolna* egy régi templom (mely szintén a 14. századból származik) helyén született újjá késő gótikus stílusban, ma is népszerű búcsújáró hely. (Vö. Szabó et al. 2014, 43–44. p.; Körtvélyes község történelme)

Körtvélyes hivatalos szlovák megnevezése Hrušov, melyet 1920-ban kapott. Akárcsak a magyar megfelelő, a körtére (szlov. hruška) utal. Valószínűsíthető, hogy a határban régen sok körtefa volt, erről kaphatta a település a megnevezést. A körte szimbólumként a falu címerében ugyancsak szerepel (5. ábra).

5. ábra. Körtvélyes község címere

Forrás: Körtvélyes község történelme

A település történelméről tudni lehet, hogy 1578-ban a szádvári uradalom része volt. Az 1848-as forradalom és a 2. világháború is nagyban érintette a települést, hiszen a területen belül zajlottak harcok. Ennek bizonyítéka a *Háromsír* elnevezésű hely, mely a *Felső-hegyen* terül el. Három magyar katona sírját találjuk itt, azonban csak egyikük neve köztudott. Ezen kívül a *Boglyos pince* legendája szintén ezekhez az időkhöz kötődik, hiszen a népi hiedelem szerint itt bújtatták és ápolták a sérült katonákat. A Bebekék mellett a későbbiekben az Eszterházy és az Andrassy főúri családok uralma alá tartozott a község. Az utóbbiaknak több kúriájuk volt a faluban, ezek közül egy, a *Gólya kúria* maradt meg eredeti állapotában. A Lükő nemesi család lakhelye ugyancsak a település határában, az *Évetesben* volt, ahol emléküket kopjafa és néhány síremlék őrzi. Az ő rokonságukba került Raisz Keresztély, akinek sírja a belterület előtt, a *Régi temetőben* található. Emléke nemcsak ilyen formában maradt fent, hiszen ő volt az aggteleki *Baradla-barlang* első térképének készítője, valamint a Szoroskői főút megtervezője.

1920-ban a falut a trianoni békediktátum értelmében a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták, azonban a bécsi döntés során 1938-tól 1944-ig újból Magyarországhoz tartozhatott. Ezt követően, a Szlovák Köztársaság megalakulásáig, 1993-ig, megint Csehszlovákia része volt. (Vö. Seresné Szegőfi 1983; Szabó et al. 2014; Körtvélyes község történelme)

2.2. A kutatás módszerei

A kutatás módszertani kérdéseiben főképp a *Bevezetés a helynévkutatásba* című oktatói segédletre (E. Nagy–Szilágyi-Varga–Kis 2022) támaszkodtam. A helynév-szociológiai vizsgálatot Györffy Erzsébet *Helynév-szociológia* (2018) című munkája alapján, a saját tapasztalataimmal ötvözve végeztem el.

A helynévgyűjtés során törekedtem a településen található összes helynév összegyűjtésére. A történeti névanyagot passzív módszerrel kutattam fel irattári dokumentumokból (ObNU1, ObNU2), régi térképek adataiból (EKFT., MKFT., HKFT., MKF., Bv 124) és korábbi gyűjtések (Dely 1995; Pogány 2007) eredményeiből. A jelenkori szlovák és magyar nyelvű névanyagot passzív módszerrel jelenkori online térképekről (Geodéziai

alaptérkép, Alaptérkép, Turistatérkép), valamint aktív módszerrel derítettem fel, interjúkat készítettem Körtvélyes lakosaival. A kutatás kezdeti szakaszában olyan adatközlőket választottam ki, akik vélhetően a legjobban ismerik a település helynévállományát, ők az ún. névmesterek. Őt ilyen személlyel beszélgettem részletesen, több alkalommal a faluról, a helynevekről, azok eredetéről, a környező településekkel való kapcsolatról, a kutatás szempontjából releváns, érdekes történetekről. Közülük három személytől az általam gyűjtött történeti névanyagot ugyancsak lekérdeztem, mellyel célom volt felderíteni, ismerős-e még számukra valamelyik megnevezés. A névmesterekkel történő beszélgetések után összegeztem a helynévlistát.

A helynév-szociológiai vizsgálat a lakosság 10%-ával, 34 személlyel készített interjú elemzésével történt. A mintavételi módszerek közül a rétegzett mintavételt választottam, melyben a választott szempontok alapján homogén csoportokra osztjuk a populációt. Ezután megvizsgáljuk, a csoport jellemzői milyen mértékben vannak jelen a teljes populációban, majd a kategórián belül e százalékok alapján választjuk ki a szükséges mennyiségű mintát. (Cohen–Manion–Morrison 2005, 101. p.)

Először tehát kialakítottam a korcsoportokat, majd meghatároztam az interjúalanyok számát az egyes korosztályokban. Ezt követően feltüntettem a férfiak és nők arányát, így kaptam meg, hogy egy adott kategórián (mely a korosztályt és a nemzet határozta meg) belül hány személlyel kell beszélnem. Mivel a nemzetiségi és anyanyelvi adatok személyekre vonatkozóan az interjúk készítése előtt nem álltak rendelkezésemre, e szempont szerint saját ismereteimre hagyatkozva véletlenszerűen választottam ki az adatközlőket úgy, hogy a magyar, szlovák és roma közösség arányosan képviselve legyen.

Félig strukturált interjúkkal dolgoztam, néhány kérdést előre elkészítve, melyek mentén a beszélgetést szabadon alakítottam az interjúalany igényei és tudása alapján. A beszélgetést minden esetben hangrögzítővel vettem fel, az adatközlőket biztosítottam az anonimitásukról. Kezdetben személyes adatokról (kor, születési hely, nemzetiség, anyanyelv) kérdeztem őket, majd nyelvhasználatukra vonatkozó kérdéseket tettem fel (iskoláit milyen nyelven végezte, milyen mértékben ismeri és használja az államnyelvet/kisebbségi nyelvet). A foglalkozásukra és a szabadidős tevékenységükre azért voltam kíváncsi, mert ez a két nyelven kívüli tényező nagymértékben befolyásolja a helynévismeretet és -használatot. Mindezek után kértem őket, mondják el, mely bel- és külterületi helyneveket ismernek. Ehhez legtöbbször segítő kérdéseket tettem fel, így sikerült leképezni az adatközlők kognitív térképét – tehát azt, hogyan képzelik el ők saját szülőfalujukat, s hova helyezik az egyes területeket, melyek megnevezését ismerik. A tér reprezentációját követően az előzőleg összeállított helynévlistát kérdeztem le tőlük. Itt sikerült még több, az egyének aktív és passzív névkincsébe tartozó helynévre fényt deríteni.

A fiatalabb korosztályba (15 éves alatt) tartozó interjúalanyokat a tudásukhoz, ismereteikhez mérten kérdeztem. Tőlük kértem, hogy rajzoljanak mentális térképet:

vessék papírra a települést, ahol élnek, s a fontosabb épületeket, tájékoztató pontokat. Eközben segítő kérdésekkel vezettem őket, melyek során előkerültek az általuk ismert és használt helynevek.

2.3. Az adatközlők jellemzése

Ahogy fentebb említettem, a kutatás aktív módszerének kezdeti szakaszában az ún. névmestereket kerestem fel. Őket Körtvélyes község polgármestere ajánlotta, korukból vagy foglalkozásukból, szabadidős tevékenységeikből kifolyólag többek között ők a településen élők közül a helynevek legjobb ismerői. Mivel beleegyeztek nevük közzlésébe, ezért azzal együtt ismertetném őket:

- Korcsmáros Károly (1945): magyar nemzetiségű és anyanyelvű, körtvélyesi születésű, nyugdíjas;
- Zatroch Ilona (1938): magyar nemzetiségű és anyanyelvű, körtvélyesi születésű, nyugdíjas;
- Zsebik Tibor (1976): magyar nemzetiségű és anyanyelvű, körtvélyesi születésű, idegenvezető és falutörténész (hobbiszinten).

E három személytől kérdeztem le a történeti helynévállományt, s az ő ismeretük alapján állítottam össze azt a szinkrón helyneveket tartalmazó listát, melyet később a többi adatközlőnél használtam a kikérdezés során.

A névmesterek soraiba tartozott még két személy, akiket foglalkozásuk alapján választottam ki:

- Balázs Adrián (1996): magyar anyanyelvű és nemzetiségű, nem helyi születésű, a falu erdésze;
- Vnemčák, Jozef (1957): szlovák anyanyelvű és nemzetiségű, nem helyi születésű, a falu mezőgazdája.

Ők ketten foglalkozásukból kifolyólag azon területek megnevezéseit ismerték jól, melyeket használnak, így az erdész inkább az erdők, hegyek, dombok, tisztások, források megnevezéseit tudta, míg a mezőgazdász a szántók, legelők, mezők, rétek neveit. Az utóbbi, szlovák nemzetiségű és anyanyelvű adatközlővel az interjú szlovák nyelven zajlott.

A helynév-szociológiai vizsgálat adatközlőit a falu lakosságából válogattam össze rétegzett mintavétellel, melyet a 2.2.-es számú fejezetben jellemeztem. A község populációját négy korcsoportra osztottam, melyen belül a férfiak és a nők számát ugyancsak meghatároztam (1. táblázat). Egy adott kategórián belül minden esetben a teljes lakosság 10%-a a mintavételi csoport része. Néhány korcsoportot az életkori sajátosságok miatt további alcsoportokra osztottam. Az adatközlők számába beletartoznak a névmesterek is, hiszen a velük készített interjúk éppúgy részei a helynév-szociológiai vizsgálatnak.

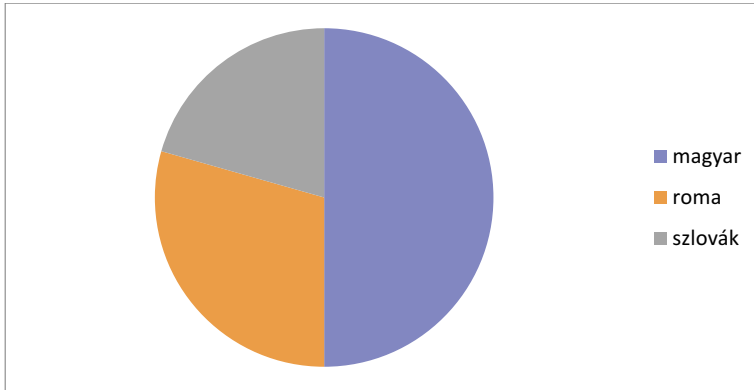
1. táblázat. Az adatközlők kor és nem szerinti eloszlása

Korcsoport	Alkategóriák	Férfi	Nő	Összesen
20 év alattiak	7 év alattiak	1	1	6 fő
	8-14 évesek	1	1	
	15-20 évesek	1	1	
21-40 évesek	21-30 évesek	3	2	10 fő
	31-40 évesek	3	2	
41-60 évesek		5	4	9 fő
61 éven felüliek		4	5	9 fő
Összesen		18 fő	16 fő	34 személy

Az 1. korosztályt (20 év alattiak) azért tartottam indokoltnak további három kategóriára osztani, mivel az életkori sajátosságok gyorsan változnak ebben a korban. A gyerekek 6-7 évesen megkezdik az iskolai tanulmányaikat, ekkor el kell utazniuk a községből, hiszen jelenleg nem rendelkezik alsó tagozattal sem a falu. A fiatalok később, 14 éves korukban konfirmálnak, majd középiskolába mennek, ami szintén meghatározó lépéscsúfok az életükben. 15 éves koruktól más élmények, ingerek érik őket, kiskamaszból lassan fiatal felnőtté válnak. A 2. korcsoportot (21-40 évesek) ugyancsak szétbontottam. Az első alkategóriába tartozók (21-30 évesek) még egyetemre járhatnak, pár- és munkakeresés, esetleg családalapítás és letelepedés várja őket, legtöbbjük még otthon, szülőházában él. Ezzel szemben a 31-40 év közöttiekről azt gondolom, hogy már saját otthonnal, családdal, biztos munkahellyel rendelkeznek, ezért az ő életkörülményeik is mások. A 3. korcsoport (41-60) jellemzően a tevékeny, munkás életkorú aktív felnőttek, a 61 év feletti (4. korosztály) pedig a hamarosan nyugdíjba vonuló vagy már nyugdíjas éveiket töltő egyének.

Az életkoron és a nemi hovatartozáson kívül a helynévismeretre és -használatra egyéb tényezők is hatnak, melyek közül most az anyanyelvet és a nemzetiséget emelném ki. A statisztikákból láthatjuk, hogy a magyar nemzetiség és anyanyelv a településen 79%-ban van jelen, míg az államnyelv és a szlovák nemzetiség 19-20%-ban. Ennek tudatában néhány lakos segítségét kérve s részben a saját ismereteimre hagyatkozva törekedtem arra, hogy a nemzetiségek arányosan legyenek képviselve. Amint a 2.1-es fejezetben leírtam, a roma lakosság saját bevallása szerint többnyire magyar, elvéve szlovák nemzetiségűnek vallja magát, azonban nagyjából a település lakosságának 1/3-át képezi ez a közösség: a „dorosi romák”, ahogy a falusiak nevezik őket. Ennek megfelelően az interjúalanyok kiválasztásánál tíz személyt választottam ki a Doroból, akik képviselik a romák helynévismeretét (1. diagram).

1. diagram. Az adatközlők nemzetiség szerinti eloszlása

A magyar nemzetiségű adatközlők (nem ide sorolva azon romákat, akik magyarnak vallották magukat) a megkérdezettek 50%-át alkotják (17 fő), a romák a 29%-át (10 fő), míg a szlovák nemzetiségűek a 21%-át (7 fő) teszik ki az adatközlőknek. A 2021-es népszámlálás eredményei azt mutatják, hogy a szlovák anyanyelvűek száma több, mint a szlovák nemzetiségűeké. Ezzel szemben az általam megkérdezetteknél a hét szlovák nemzetiségű személy közül csupán négy volt, aki az anyanyelvét szintén szlováknak vallotta. Közülük csak két fővel készítettem szlovák nyelven az interjút (a többiekkel magyarul), de mindketten értettek magyar nyelven is, egyikőjük sem volt körtvélyesi születésű.

A helynévismeretet és -használatot befolyásoló tényezők közé tartozik a szlovák nyelv ismerete és használata a magukat magyar nemzetiségűnek és anyanyelvűnek valló adatközlők között. Ahogy azt az 1.3.-as fejezetben kifejtettem, a teljes közösséget kétnyelvűnek tekintem, ennek az okát szintén leírtam. Azonban a szlovák helynevek ismerete és használata miatt szükségesnek tartom megemlíteni, hogy az interjúk során a 34 személyből 9-ről derült ki, hogy nem használja, nem beszéli a szlovák nyelvet. Azokat soroltam ide, akik saját bevallásuk szerint nem ismerik és nem beszélik az államnyelvet, vagy már régen használták, esetleg nagyon ritkán.

3. A kutatás eredményeinek bemutatása

3.1. Körtvélyes nyelvi tájképének szemléltetése és elemzése

A következőkben a falu nyelvi tájképét szemléltetem és elemzem, melynek része a névszemiotikai tájkép. A településre érkezve szembetűnik, hogy az itt élő közösség kétnyelvű. Ezt bizonyítja a helységnevtábla (6. ábra), az üdvözlés, mely alatt a házalásos árusítást tiltó tábla szintén kétnyelvű (7. ábra), valamint a Raisz Keresztély sírját jelző tábla (8. ábra).

6. ábra. Kétnyelvű helységnevtábla

7. ábra. Üdvözlés, felszólítás kétnyelvűen

8. ábra. Raisz Keresztély sírját jelző kétnyelvű tábla

Forrás: a szerző felvételei

9. ábra. Raisz Keresztély sírfelirata

A szlovák–magyar kétnyelvű táblák a törvényben meghatározott szabványnak megfelelően lettek kihelyezve, mely szerint az államnyelv elsőbbséget élvez a kisebbségi nyelvvel szemben. Ennek alapján vagy felül, vagy a bal oldalon kell elhelyezkednie a másik nyelvű szöveghez képest. Ugyanakkor a kisebbségi nyelvtörvény előírja, hogy a kisebbségi nyelven megjelenő szöveg mérete azonos méretű lehet az államnyelvi szöveg méretével. Ez egyedül a 7. ábrán látható táblákon nem érvényesül, hiszen a magyar nyelvű üdvözlés és felszólítás szövege kisebb méretű, mint a szlovák nyelvű írás. Ennek oka lehet, hogy kisebbségi nyelven a közlendő hosszabb, ugyanolyan felületen csak kisebb betűtípussal fér ki. Raisz Keresztély sírjának felirata (9. ábra) csak magyar nyelven olvasható, ennek oka lehet, hogy az eredeti sírfelirat származási idején a település Magyarország része volt.

10., 11., 12. ábra. A községi hivatal épületén található feliratok

Forrás: a szerző felvételei

A Községi hivatalnál található feliratok mindegyike kétnyelvű (10., 11., 12. ábra). A hivatali jelző tábla, a fogadóórák és a felhívás szintén a törvényben előírt formát követi.

A Községi hivatal épületében található az Óvoda, melyet ugyancsak kétnyelvű tábla jelöl (13. ábra), de a felirat nem tartalmazza azt, hogy magyar tannyelvű óvodáról van szó. Bár az iskola már nem működik a községben, az épületen a tábla megmaradt (14. ábra), helynévként ugyancsak használatos az *Iskola*, vagy az *Iskolakert* megnevezés. A tábla kétnyelvű, felül a szlovák, alul a magyar nyelvű szöveg, a tábla felett a szlovák címer is szerepel. A megnevezésben azonban itt sem olvasható, hogy magyar tannyelvű alapiskoláról van szó, mely jelölés most már előírt az iskolák számára. Ez valószínűleg az iskola működésének idején még nem volt előírva, ezért nem tüntették fel.

13. ábra. Az óvodát jelölő kétnyelvű tábla

14. ábra. Az alapiskola épületén található régi kétnyelvű tábla

15. ábra. A kultúrház épületén található kétnyelvű felirat

Forrás: a szerző saját felvételei

A 15. ábrán a *Kultúrház*at jelölő feliratot láthatjuk kétnyelvűen, az előírt módon. Az itt látható magyar megfelelőt, a *Művelődési házat* az általam megkérdezett lakosok közül senki nem használja, helyette *Kultúrháznak* nevezik az épületet.

Az Andrásnyak után egy kúria maradt meg eredeti állapotában a településen, mely egy ideig panzióként és múzeumként szolgált. Jelenleg a *Gólya kúria* nevet viseli, de birtokosai alapján a lakosok *Andrássy-kúriaként* (egykori tulajdonos) vagy *Sebő-kúriaként* (jelenlegi tulajdonos) szintén nevezik, van, aki csak *Kúriaként* emlegeti. A *Gólya kúria* kifejezést a kéményen található gólyafészkek miatt kapta. Helyét egy tábla jelöli a településen (16. ábra), melyen csupán a megnevezés kétnyelvű, a funkciója és a házszám szövege állmnyelven van feltüntetve. Ezt magyarázhatja, hogy a múzeumot a magyar anyanyelvűek is értik, a panzió pedig hasonló formájú, mint a szlovák „penzión” kifejezés. A megnevezésnél feltehetően a szórend miatt került a magyar név előre, így maga a *Kúria* szó lett kiemelve, amely a két nyelvben közös.

16. ábra. A Gólya kúriát jelző tábla

17. ábra. A Pálinkafőzde előtt található tábla

Forrás: a szerző felvételei

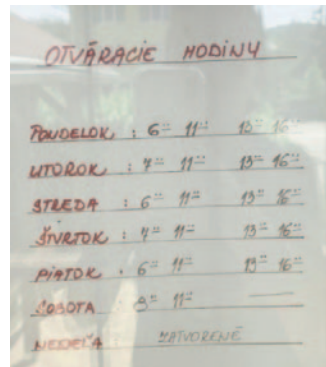
A körtvélyesi Pálinkafőzde a mai napig működik, az ide érkezőket kétnyelvű felirat fogadja, melyen a magyar szöveg kissé megégett, de olvasható (17. ábra).

Az üzlet és a kocsmá egy épületben található, azonban más képet mutat a betérőknek. A boltban csak szlovák nyelvű feliratokat, értesítéseket olvashatunk (18., 19. ábra). A Kocsmán szembetűnőbb a magyar áru kínálat (20. ábra), ahol egy magyar nyelvű plakátot is látunk kihelyezve, de az ajtón már csak szlovák nyelven olvashatjuk az értesítéseket (21. ábra). Mindkét helynek magyar a tulajdonosa, így kérdés, miért nem tartják fontosnak a kétnyelvű tájékoztatást.

18. ábra. Az üzlet ablaka szlovák feliratokkal

19. ábra. A nyitvatartás szlovák nyelven

20. ábra. A kocsmabablak kétnyelvű kínálatával, magyar nyelvű plakáttal

21. ábra. A kocsmabajtaja egynyelvű, szlovák tájékoztatásokkal

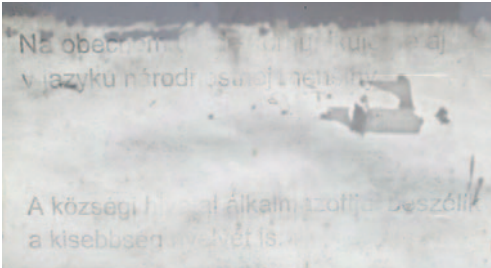
Forrás: a szerző felvételei

A *Közszégi hivatal*tal szemben található a hivatali értesítéseket tartalmazó tábla (22. ábra), mely többnyire szlovák nyelven tájékoztatja a falu lakosságát. Csupán kettő két-nyelvű szöveget tartalmazó közleményt találunk, a bal felső és a jobb alsó sarokban. Az egyikben olvashatjuk, hogy a hivatalban lehetséges a kétnyelvű kommunikáció (23. ábra), ezt azonban először szlovák nyelven közlik, csak aztán a kisebbség nyelvén. A másik különböző szolgáltatásokat kínál (24. ábra), ezen elsőbbséget élvez a magyar nyelv. Ez történhet annak érdekében, hogy minél több embert elérjen a hirdetés.

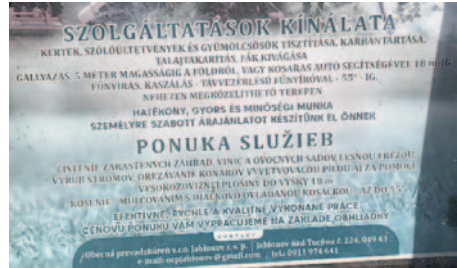
22. ábra. Hivatalos értesítéseket tartalmazó tábla

23. ábra. Kétnyelvű értesítés a kisebbségi nyelv használatának lehetőségéről

24. ábra. Szolgáltatásokat két nyelven kínáló plakát

Forrás: a szerző felvételei

Néhány felirat, tábla csak szlovák nyelven olvasható a településen. Ilyen a buszmegállót jelző tábla (25. ábra), a szolgáltatást (26. ábra) vagy szállást (27. ábra) kínáló feliratok. Úgy vélem, hogy ezek mindegyike szól ugyanúgy a kisebbségnek is, azért érdemes lenne kétnyelvűen kihelyezni őket.

25., 26., 27. ábra. Csak szlovák nyelvű feliratok, melyek a kisebbség számára is fontosak

Forrás: a szerző felvételei

Szintén egynyelvű az a térkép, mely a *Kultúrház* előtti táblára van kifüggesztve, Gömör látványosságait mutatja be (28. ábra). Körtvélyes jellemzése, a jelmagyarázat, Gömör látványosságai és minden egyéb információ a térkép mellett csak államnyelven olvasható, a térképen a helységek és a helyek megnevezései egyaránt.

28. ábra. Szlovák nyelvű térkép Gömörőről

Forrás: a szerző felvétele

Az 1. és 2. világháborúban elesettek emlékére a Szökőkútnál áll egy emlékmű, melyen azoknak a helyi lakosoknak a nevét láthatjuk, akik a háborúk áldozatául estek. A nevek és a felirat csak magyar nyelven olvasható (29. ábra), ami utalhat az áldozatok és családjaik nemzetiségére. A temetőben egy kopjafa a 2. világháború ismeretlen magyar katonáinak állít emléket, akik a település környékén haltak meg. Ezen a kopjafán magyar és szlovák nyelvű feliratot is olvashatunk, fentebb a kisebbségi nyelvvel (30. ábra).

29. ábra. Az 1. és 2. világháborúban elesett lakosok emlékműve

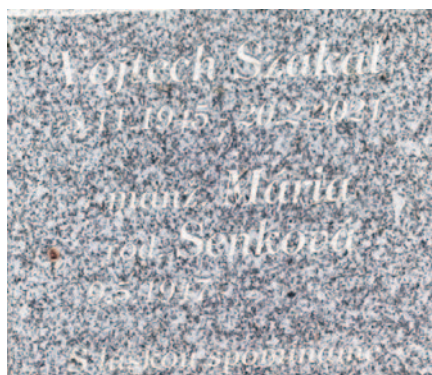
30. ábra. A 2. világháborúban elesett ismeretlen katonák sírja

Forrás: a szerző felvételei

A temetőben a sírfeliratok túlnyomó többsége csak magyar nyelvű. Három feliraton olvashatunk szlovák írásmódú vezetéknevet (Doboš, Štefan, Rusňák). Ezen kívül további három síron látjuk szlovák szórend szerint az elhunyt nevét, miközben a további szöveg magyar nyelvű (31. ábra). A generációk anyanyelv váltását szemlélteti a 32. ábrán látható sír, melyen az idősek sírfelirata még magyarul van, a fiatalabb generációé azonban már szlovákul. Csupán egyetlen olyan síremlék van, mely teljes mértékben szlovák nyelvű (33. ábra). Mindez arra utal, hogy bár vannak szlovák nemzetiségű és anyanyelvű lakosok a településen, nagyon kevesen, és magasabb arányban a kisebbségi etnikum van jelen.

31., 32., 33. ábra: Különböző sírfeliratok a temetőben

Forrás: a szerző felvételei

A turistaútvonaltól jelzéseiből több található Körtyvélyes bel- és külterületén. Ezek mindegyike egynyelvű, csak szlovákul szerepelnek rajta a denotátumok megnevezései, néhányuk ezenfelül képpel illusztrálja a helyet. Felépítésük megegyező, a legfelső tábla a területet jelöli, ahol a tábla áll, valamint annak tengerszint feletti magasságát, alatta pedig a közel s távolban lévő helyek megnevezései szerepelnek szlovák nyelven (l. 34., 35., 36. ábra). Véleményem szerint a szlovákiai turizmus egyik nagy hiányossága, hogy a táblákat nem kétnyelvűsítik, hiszen több magyar turista keresi fel ezt a vidéket főképp túrázás céljából.

34. ábra. A Szent-Anna kápolnát mutató jelzés

35. ábra. A Nyúlkapunál található jelzés

36. ábra. A Felső-tónál található jelzés

37. ábra. A tavaknál található tábla

Forrás: a szerző felvételei

A Tónál található ismeretterjesztő tábla (37. ábra) több érdekességet mutat. A terület elnevezése két nyelven szerepel, felül a szlovák, alatta a magyar jelölés. Szembetűnő, hogy a *Halastavak* szó indokolatlanul nagybetűvel íródik, mert bár a teljes kifejezés tulajdonnév, de helyes írásmódja ez lenne: *Körtvélyesi halastavak*. Egyébiránt ez a helynév a lakosok körében nem használatos, csak *Tó* megnevezéssel illetik a területet. Érdekes még, hogy a szlovák többes szám helyénvaló, hiszen két tőről van szó, a falusiak azonban minden helyzetben csak az egyes számot használják. Ha külön meg akarják nevezni a tavakat, akkor *Alsó-tó*, *Felső-tó* kifejezéssel illetik őket. Ezen a táblán a *Hrušov I.* és *Hrušov II.* jelölést kapták, elhagyva a magyar megnevezést, csupán a nagyságukat hozzátéve. Ha tovább elemezzük a táblát, észrevehető, hogy a szlovák és a magyar jellemzés nem teljesen ugyanazt az információt írja le, ami igénytelenségre utal.

A tábla alatt találunk egy iránymutatót, mely színével kifejezi, hogy nem azok helyezték oda, akik az eredeti táblát. A *Rybárska chata* szlovák nevű szállót mutatja, magánemberként a tulajdonos döntése, milyen nyelven helyezi ki a megnevezést. Vagy ő maga sem beszél magyarul, vagy úgy gondolhatja, hogy az ide érkezők, szállást keresők többségében szlovákok, esetleg szlovákiai magyarok, akik feltehetőleg értenek szlovákul.

Az alábbi ábrák (38., 39., 40.) a *Háromsír* elnevezésű területen készült felvételek, melyek egynyelvűek, a magyar katonáknak csak magyar nyelven állítanak emléket. Ezt azzal magyarázom, hogy gondozójuk magyar lakos, illetve csak Magyarországról járnak koszorúzni az elesett katonák emlékéit, ezért valószínűleg nem tartották fontosnak szlovák nyelven jelölni a területet.

38., 39., 40. ábra. A katonasíroknál található feliratok a település külterületén

Forrás: a szerző felvételei

Egy megkopott tábla az egyetlen többnyelvű a településen (41. ábra). A turizmushoz kapcsolódik, mégis a köszöntés és a település neve csak szlovákul olvasható. A tábla céljának ismertetése először szlovákul, majd magyarul, aztán angolul és németül is olvasható. Érdekes, hogy ha több nemzetet szeretnének megszólítani, akkor a köszöntésben, ami a leginkább figyelemfelkeltő a mérete miatt, miért nem alkalmazzák a többnyelvűséget.

41. ábra. A Gótikus út, a Vaskultúra útja és a Borút körtvélyesi állomásának táblája

Forrás: a szerző felvétele

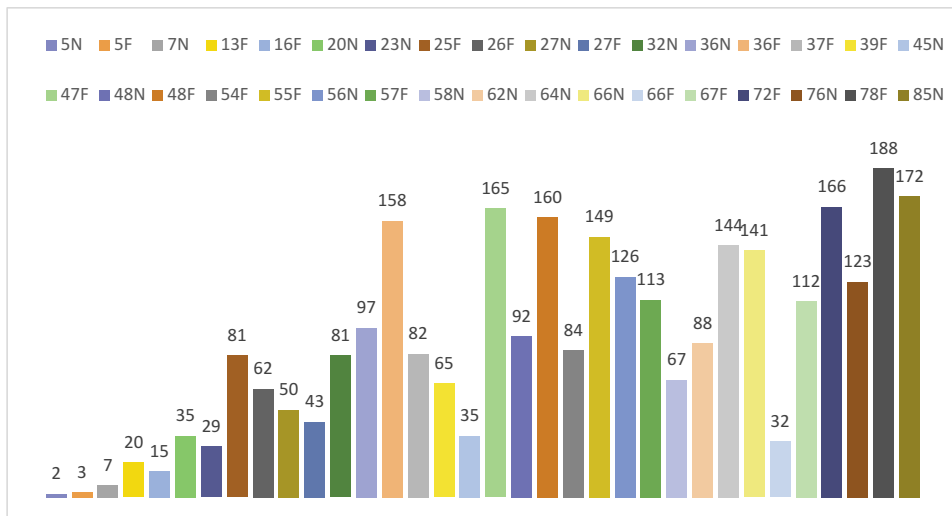
A településen hivatalos utcanévek nincsenek, csak a szóbeszédben alakultak ki az utak megnevezései, ezért utcanévre utaló táblát nem találunk.

3.2. A helynevek ismerete a vizsgált mintavételi csoportban

A teljes magyar nyelvű helynévanyag 385 elemből áll, melyből 278 helynevet ismernek és/vagy használnak ma is. A szlovák nyelven gyűjtött névadatok száma 102. Az interjúalanyok helynévismeretét a 2. diagram mutatja, mely csak a magyar nyelvű helynévkörpuszra vonatkozó adatokat tartalmazza (a szlovák helynevek ismeretére lentebb térek ki). Amint fentebb írtam, egy helynevet akkor tekintek az adatközlő által ismertnek, ha legalább hallásból ismeri. A diagram felső részében az adatközlő korát és nemét látjuk feltüntetve, balról jobbra kor szerint növekvő sorrendben, az oszlopok tetején lévő

szám az ismert adatok mennyiségére utal. Láthatjuk, hogy a 20 év alattiak helynévismerete a leggyengébb, ez korukból kifolyólag várható volt. Azt követően változatos eredmények születtek, több kiugró számot figyelhetünk meg, melyek nem minden esetben a névmestereket jelölik. Az egyének jelentős helynévismerete foglalkozásukból, de főképp szabadidős tevékenységükből, érdeklődési körükből adódik. Ez az állítás érvényes azokra a személyekre is, akiknek helynévismerete alacsonyabb a korosztályban átlagosnál. A részletes elemzésre a tanulmány célja és terjedelme miatt nem térek ki.

2. diagram. Az adatközlők helynévismerete számszerűen kifejezve

Ami a szlovák nyelvű helynevek ismeretét és használatát illeti, egyedül a település szlovák megnevezését (*Hrušov*) tudja mindenki. Ezen kívül a *Községi hivatal* neveztek meg szlovákul: *Obec* (egy említés), *Obecný úrad* (két említés), vagy *Emenvé* (négy említés). Ebből kiemelném az *Emenvé* megnevezést, mely hivatalosan egy rövidítésből (*MNV = Miestny národný výbor*, magy. *Helyi Nemzeti Bizottság*) származik, ami Csehszlovákiában volt használatos, de az idősektől a fiatalabbakra is áthagyományozódott. Ugyanebből az időből maradt a szlovákiai magyar közösségre a *Jéerdé* megnevezés, mely a *Jednotné roľnícke družstvo (JRD)*, magy. *egységes földműves-szövetkezet* rövidítése volt. A 34 adatközlő közül csupán nyolc nem használja ezt a kifejezést helynévként a hétköznapiakban, de mindenki így ismeri az épületegyüttes megnevezését. Az alanyok közül 20 személy még a *Tanya* jelölést is használja az épületre. Szlovák kifejezésként, de magyar kontextusban jelenik meg a *Csinkáreny*, mely a helyi, már ritkán használatos edzőtermet jelöli. Jabloncával az *Alsó-hegyen* határos erdő rész a *Malicsko*, mely szintén szlovák eredetű helynév, 19 személy által ismert, ugyancsak magyar nyelvű szövegkörnyezetben használatos. A szoroskői főútvonalat négy személy említette a szlovák

Soroška néven, de saját bevallásuk szerint többen használják így alkalmanként a hétköznapi kommunikáció során.

A fentebb említett helyneveken kívül a magyar nyelvű interjúk sorából öt személy említett szlovák megnevezést. Egy 39 éves férfi (szlovák nemzetiségű, magyar anyanyelvű) a *Zajačia brána* (magy. *Nyúlkapu*), egy 36 éves férfi (magyar nemzetiség és anyanyelv) a *Vápenný potok* (magy. *Meszes-patak*), a *Dolný vrch* (magy. *Alsó-hegy*), és a *Horný vrch* (magy. *Felső-hegy*) kifejezéseket ismeri turistatérképekről, míg egy 32 éves nő (magyar nemzetiségű és anyanyelvű) szerint a faluban folyó patak a kataszteri térképen csak *Potok v obci Hrušov* (magy. *Patak Körtvélyes községben*) jelöléssel szerepel, a faluban élők is csak *Patak*nak nevezik. Ezt a ténymegállapítást alátámasztja az az adat, mely 20 adatközlőtől származik, akik szerint a falut átszelő patak neve *Patak*. Egy 58 éves nő (magyar nemzetiség és anyanyelv, roma származás) említi a *Záhumenka* helynevet, melyet azonban senki más nem használ, az ő lokalizációja szerint a *Gyüre* helynév denotátumát jelöli. Az 54 éves szlovák nemzetiségű és anyanyelvű férfi, akivel magyar nyelven folyt az interjú, a *Kovács-láz* nevű területre a szlovák *Kováčov laz* megnevezését is használta.

A 66 éves férfi adatközlővel szlovák nyelven folytatott interjúból csak magyar helynévi adatok származnak. Az interjúalany évek óta mezőgazdászként dolgozik a településen, érti, de nem beszél a magyar nyelvet, viszont a helyneveket kizárólag magyarul ismeri. Állítása szerint ahogy idekerült, mindenki magyarul használta a megnevezéseket, így ő csak a kisebbségi nyelven sajátította el azokat, a falusiaktól megtanulva.

A másik szlovák nyelvű beszélgetés egy 64 éves nővel zajlott, aki beházasodott Körtvélyesre. A hölgy ért magyarul, kissé beszél is, de komfortosabbnak érezte, ha szlovákul ejtjük meg az interjút, amit nem elleneztem, hiszen kifejezetten érdekelt, ilyen szöveggörnyezetben hogyan használja majd az általa ismert helyneveket. A szabadidős tevékenységeinek, a férjének s a falusiaknak köszönhetően magyarul sajátította el a település helyneveit, munkaköréből kifolyólag azonban a szlovák névpárokat szintén kiválóan tudja. A községi hivatalban dolgozott titkárnőként, egy időben sokat foglalkoztak a kataszteri térképek, birtokviszonyok rendberakásával. Az interjú során 41 szlovák–magyar helynévpár hangzott el, spontán beszédhelyzetben. Míg a magyar helyneveket igen, a szlovák megnevezéseket önmagukban nem használta, sőt többször hangsúlyozta, hogy ezeket ő egyáltalán nem használja a mindennapi beszéd során, s nem is tud senkiről, aki használná. Véleménye szerint azért van ez így, mert ha valaki szlovákul nevezne meg egy területet, a helyiek nem tudnák, melyik részről van szó, hiszen – amint ezt a kutatásom ugyancsak mutatja – az itt élők nem ismerik az államnyelvi neveket. A spontán beszédhelyzetből adódóan fény derült a magyar helynevek szlovák szöveggörnyezetben történő használatára. Ez azt mutatta, hogy a magyar megnevezést többnyire szlovák szóként ragozza, de volt példa arra is, hogy megmaradt a magyar nyelv szerinti ragozás. Néhány élőnyelvi példával támasztom ezt alá:

– „tam, kde je pochovaný ten Raisz Keresztély, to je tiež súčasť toho Papkertu”;

- „tam bol taký Boglyos pince”;
- „Evetesi malom sa nezachoval”;
- „to sú pramene, jeden je Meszes, jeden je Szent Anna, a jak sa stekajú, to je Kétvízközt, Medzi dvoma vodami”;
- „oproti Káposztásföldu”;
- „máme tu Katolikus, a Reformovanú, Református templom na Huštáku, a kaplnku Svätej Anny v lese a Szőlőhegyen”.

Mindez bizonyítja, hogy a kétnyelvű közösség mindennapi nyelvhasználatában csupán a *Községi hivatal*, a *Tanya* és a *Szoroskő* szlovák nyelvű megnevezései vannak jelen, valamint a szlovák nyelvi eredetű jelölések (*Csinkáreny*, *Malicsko*). Ezen kívül a magyar nyelvű interjúkból (32 személy) összesen hét szlovák helynév került megnevezésre.

3.3. A nyelvi tájkép és a helynévismeret kapcsolata

Körtvélyes nyelvi tájképét több tényező befolyásolja. Ami a hivatalos feliratokat illeti, többnyire kétnyelvűek, elvétve találunk szlovák nyelvű feliratot. A magánszemélyek által kihelyezett feliratok vendéglátóipari részében egyértelműen a szlovák nyelv dominál, csupán a kocsmánál láthatjuk a kétnyelvű kínálatot. Ami azonban a sírfeliratokat illeti, erőteljesen kisebbségi nyelv dominanciájú, hiszen csupán egy kétnyelvű és egy államnyelvi síremléket találtam. Ez bizonyítja, hogy a község lakossága, még ha vannak, akik szlovák nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallják magukat, nagyrészt magyar. A tájékoztató jellegű szövegek csak szlovák nyelven olvashatók, ahogy a turizmus céljából kihelyezett táblák túlnyomó többsége is, egy kétnyelvű és egy többnyelvű (mégis államnyelvi dominanciájú) kivételével.

A turisztikai jelzésekből több is található a településen, mind szlovák nyelven, a helyiek többsége mégis úgy tartja, hogy az általuk ismert helyneveknek nincs szlovák megfelelőjük, holott szinte nap mint nap találkozhatnak velük, sőt a nyelvi tájkép csak ezt mutatja. A térképekről és élőnyelvi gyűjtés összesítéséből származó szlovák helyneveket tartalmazó lista 102 helynévadatot tartalmaz, melyből még a témában leginkább jártas adatközlő is csak 41 megnevezést sorolt fel, rajta kívül az összes többi interjúalany összesítve 7-et. E szempont alapján tehát megállapíthatjuk, hogy a helynév-szemiotikai tájkép és a helynévismeret között nincs kapcsolat, mert míg az előbbi csak szlovákul mutatja ezeket, az általam megkérdezettek közül kevesen hallottak szlovák helynevekről. Ami indokoltá teszi a magyar helynevek jelölésének szükségességét (tehát a kétnyelvű táblákat), az egyrészt a jobb tájékozódási képesség nyújtása a lakosság és a turisták számára; másrészt a területek elhelyezkedését, részeit sokkal részletesebben mutatják a magyar megnevezések, hiszen azokból 385-öt gyűjtöttem, ami a többszöröse a szlovák anyagnak.

Összegzés

Jelen tanulmány Körtvélyes község nyelvi tájképének, azon belül névszemiotikai tájképének és a lakosság helynévismeretének kapcsolatát vizsgálta. Először az ehhez kapcsolódó szakterminusokat tekintetem át, majd leírtam a település elhelyezkedését, etnikai helyzetét, történelmi sajátosságait. A kutatás módszertanának bemutatása után rátértem az eredmények ismertetésére. Először a falu nyelvi tájképét szemléltettem és elemeztem.

A demográfiai viszonyokhoz képest úgy vélem, hogy a magánszemélyek által kihe-lyezett feliratok, a különböző jellegű tájékoztatások, a turizmust szolgáló jelölések szlo-vák nyelvű dominanciája indokolatlan, a helyi kisebbség közel 80%-os arányát nem tük-rözi. Fontosnak tartom ezek kétnyelvűsítését, amire a törvény által jogosultak is az itt élők: a lakosság többsége bár érti az államnyelvi feliratokat, alapvető emberi joguk, hogy anyanyelvükön legyenek tájékoztatva. Az ide érkező turisták szemszögéből szin-tén szerencsés lenne, ha mind a vendéglátóipari egységeken, mind a turistajelzéseken fel lennének tüntetve a szlovák nyelv mellett a magyar nyelvű információk, megnevezé-sek. A kétnyelvűség nem hátrány, sokkal inkább előnyt kovácsolhatnak belőle a magán-személyek és a település is.

A helynévismeret vizsgálata számomra azért izgalmas, mert érdekesnek tartom, mely helynevek merülnek feledésbe az idők során, és milyen típusúak keletkeznek az új generáció által, hiszen a helyek megnevezése változó jelenség, több szempont alapján lehet őket megnevezni (pl. funkció, külalak, esemény). Véleményem szerint a közössé-günk fennmaradása szempontjából meghatározó, hogy mennyire ismerjük születési helyünket, hiszen a tulajdonnevek funkciójukból adódóan olyan denotátumokra utalnak, melyeket az emberek fontosnak tartanak megnevezni. Ha fontosnak tartjuk a területeket, melyeket őseink elneveztek, akkor a szülőföldünkhöz is erőteljesebben kötődünk.

A nyelvi tájkép és a helynévismeret kapcsolatát vizsgálva levonhatjuk azt a követ-keztetést, hogy az általam megkérdezettek körében a feliratok államnyelvi dominanci-ája nincs hatással a helynevekről való tudásra. A nyelvi tájkép nem tükrözi a lakosság nyelvhasználatát, ahogy a helynév-szemiotikai tájkép sem az általam megkérdezettek helynévhasználatát.

További kutatásaimban Körtvélyes község helynévanyagát fogom több szempont-ból elemezni, a lakosok helynévismeretét vizsgálni, valamint a későbbiekben ugyan-ilyen jellegű kutatásokat tervezek Szádalmás és Tornagörgő településeken.

Irodalom- és forrásjegyzék

Levéltári források

- ObNU1 = ObNU Jablonov n/T, č. škatule 1. Zápisnice obecného zastupiteľstva 1886–1911. Szádalmás község képviselő testület jegyzőkönyve. Kassai Állami Levéltár. Rozsnyói Fióklevéltár.
- ObNU2 = ObNU Jablonov n/T, č. škatule 1. Zápisnice obecného zastupiteľstva 1911–1939. Szádalmás község képviselő testület jegyzőkönyve. Kassai Állami Levéltár. Rozsnyói Fióklevéltár.

Térképtári források

- Bv 124 = Dorf Körtvélyes in Ungarn Kaschauer District. 1854 (K 781 A 1-9 - Bv 124 / Térképtár, ST, 66). Országos Széchényi Könyvtár Térképtára, Budapest.
- Rz 8973 = Torna Vármegye. VKJB, Košice.

Jogi források

- Tt. 270/1995. Törvény a Szlovák Köztársaság államnyelvéről. <https://torvenytar.sk/zakon-165>
- Tt. 184/1999. Nyelvhasználati törvény. Törvény a nemzeti kisebbségi nyelvek használatáról. <https://torvenytar.sk/zakon-66>
- Tt. 35/2023. Kormányrendelet kisebbségi községekről. <https://torvenytar.sk/zakon-920>

Internetes források

- 2021-es népszámlálás eredményei. <https://www.onkormanyzas.sk/2021-es-nepszamlalas-nemzetisegi-adatai>
- Alaptérkép Körtvélyesről. <https://mapa.zoznam.sk/?search=Hru%C5%A1ov,%20Slovensko>
- EKFT. = Első Katonai Felmérés Térképe, 1784. <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=here-aerial%2C163%2C165&bbox=2287103.236232944%2C6198702.337784439%2C2316130.19772424%2C6209690.160600433>
- Geodéziai alaptérkép Körtvélyesről. <https://zbgis.skgeodesy.sk/mkzbgis/sk/zakladna-mapa/detail/ease/basic/525758?pos=48.582818,20.619026,13>
- HKFT. = Harmadik Katonai Felmérés Térképe, 1883–1884. <https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey75000/?layers=here-aerial%2C43&bbox=2286965.8147151596%2C6198727.137074472%2C2315992.7762064557%2C6209714.959890466>
- Körtvélyes község történelme. <https://www.obechrusov.sk/historia>
- MKF. = Magyar Katonai Felmérés Térképe, 1941. <https://maps.arcanum.com/hu/map/hungary1941/?layers=here-aerial%2C29&bbox=2287138.7222061213%2C6197790.78382159%2C2316165.6836974174%2C6208778.606637584>
- MKFT. = Második Katonai Felmérés Térképe, 1852–1853. <https://maps.arcanum.com/hu/map/secondsurvey-hungary/?layers=here-aerial%2C5&bbox=2288609.0470318943%2C6197997.0868253615%2C2317636.0085231904%2C6208984.909641355>
- MNHP. Magyar Nemzeti Helynévtár Program. <https://mnhp.unideb.hu/index.php>

Turistatérkép Körtvélyesről. <https://sk.mapy.cz/zakladni?source=osm&id=1015713035&ds=1&x=20.6190319&y=48.5855273&z=12>

Szakirodalom

- Bartha Csilla–Laihonen, Petteri–Szabó Tamás Péter 2013. Nyelvi tájkép kisebbségben és többségben: egy új kutatási területről. *Pro Minoritate*, 23/3. 13–28. p.
- Bauko János 2015. Kétnyelvűség és névszemiotikai tájkép. Kisebbségi névtörvények és vizuális tulajdonnév-használat Szlovákiában. *Névtani Értesítő*, 37. 179–194. p.
- Bauko János 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában.* Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság és az ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke.
- Cohen, Louis–Manion, Lawrence–Morrison, Keith 2005. *Research Methods in Education.* London, Routledge, 92–105. p.
- Csernicsekó István 2017. Nyelv, gazdaság, társadalom. Globális nyelvek Kárpátalja magyarok lakta végeinek nyelvi tájképében. In Márku Anita–Tóth Enikő (szerk.): *Többynyelvűség, regionalitás, nyelvoktatás.* Tanulmányok a Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont kutatásaiból III. Ungvár, „RIK-U”, 13–44. p.
- Csobády Csilla 2020. Jablonca község helyneveinek vizsgálata. In Presinszky Károly–Vargová, Zuzana (szerk.): *Utak a tudományhoz IX.* Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, 9–18. p.
- Csobády Csilla 2022. A projekt módszer alkalmazása a helynevek oktatásában. In Presinszky Károly–Krauter, Michal (szerk.): *Utak a tudományhoz XI.* Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, 9–18. p.
- Dely Nóra 1995. *Körtvélyes földrajzi nevei.* Nitra, Vysoká škola pedagogická. Kézirat.
- Györfly Erzsébet 2018. *Helynév-szociológia.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Hoffmann István 2007. *Helynevek nyelvi elemzése.* Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Krško, Jaromír 2016. *Všeoobecnolingvistické aspekty onymie. Z problematiky onymického komunikačného registra.* Banská Bystrica, Belianum.
- Laihonen, Petteri 2012. Nyelvi tájkép egy csallóközi és egy mátyusföldi faluban. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 14/3. 27–49. p.
- Laihonen, Petteri–Csernicsekó István 2017. Kísérlet egy összehasonlító vizsgálatra: a nyelvi tájkép dél-szlovákiai, székelyföldi és kárpátaljai falvakban. *Regio*, 25/3. 50–81. p.
- Landry, Rodrigue–Bourhis, Richard 1997. Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality. *Journal of Language and Social Psychology*, 16. 23–49. p.
- Majtán, Milan 1980. Spoločenské fungovanie toponyma. In Majtán, Milan (ed.): *Spoločenské fungovanie vlastných mien. Zborník materiálov zo VII. slovenskej onomastickej konferencie* (Zemplínska Šírava 20. – 24. septembra 1976). Bratislava, Veda, 43–49. p.
- Majtán, Milan 1996. *Z lexiky slovenskej toponymie.* Bratislava, Veda.
- Menyhárt József 2004. Élő nevek forrásánál. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit (szerk.): *Nyelvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcsere.* Budapest, Tinta Könyvkiadó, 288–296. p.
- E. Nagy Katalin 2021. *Empíria és teória a helynév-szociológiában.* Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.

- E. Nagy Katalin–Szilágyi-Varga Zsuzsa–Kis Tamás 2022. Bevezetés a *helynévkutatásba*. Debrecen. <https://mnytud.arts.unideb.hu/bevhnkut/index.htm> [2023. szeptember 7.]
- Pogány Nóra 2007. *Körtvélyes község földrajzi nevei. Zemepisné názvy obce Hrušov*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa. Kézirat.
- Seresné Szegőfi Anna (szerk.) 1983. *Borsod-Abaúj-Zemplén megyei levéltári füzetek 16–18. Borsod-Abaúj-Zemplén megye történeti helységnévtára 1870–1983*. Miskolc, Borsod-Abaúj-Zemplén megyei levéltár kiadása.
- Szabó, Slavomír–Andrásová, Ľubica–Jakešová, Soňa–Bolčová, Silvia–Domaniková, Anna–Zatovič, Jiří 2014. *Na prahu Gemera*. Košice, Vydavateľstvo VIENALA, 43–44. p.
- Szabómihály Gizella–Lanstyák István (szerk.) 2011. *Magyarok Szlovákiában. VII. kötet. Nyelv*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Varga Zsuzsa 2020. *Helynév-szociológiai vizsgálatok két romániai magyar településen*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem. Kézirat.
- Weinreich, Uriel 1953/1974. *Languages in Contact. Findings and Problems*. The Hague–Paris. Mouton. 8. kiadás
- Zsolnai József 1967. A lakosság földrajzinév-ismeretének vizsgálata. *Magyar Nyelvőr*, 91. 191–198. p.

CSILLA CSOBÁDY

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE LINGUISTIC LANDSCAPE OF THE VILLAGE OF KÖRTVÉLYES (HRUŠOV) AND THE KNOWLEDGE OF LOCAL PLACE-NAMES BY THE POPULATION

My thesis is in line with my previous research, which focuses on the linguistic landscape and the name semiotic landscape, bilingualism and place-name research and its utility. The present paper is also based on this theme, and aims to present one aspect of the research conducted in a selected village in the Rožňava district. In the literature review, I will therefore discuss the above-mentioned concepts, explaining them in order to make the results more interpretable. I will then describe the location of the research, Hrušov, and the methods used in the research. The aspect on the basis of which I will examine this research in this paper is the relationship between linguistic landscape, bilingualism and knowledge of place-names. Thus, in presenting the results, I will describe the possible relationship between the name semiotic landscape, bilingualism, and knowledge and use of place names. In the conclusion, I would like to point out the importance of the name semiotic landscape and the importance of preserving Hungarian place-names.

VARGA BENCE

A koronavírus-járvány társadalmi és gazdasági hatásai a határ menti térségek fejlődésére a magyar–szlovák határrégiók esetében

A határok elmosódásából kiélesedő határozatok története

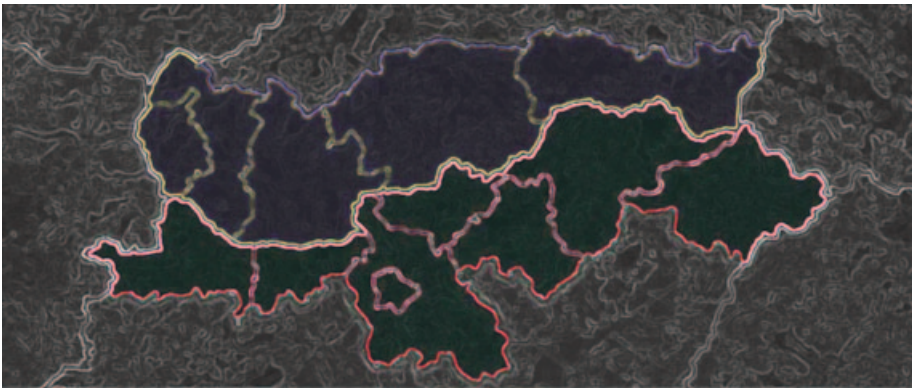
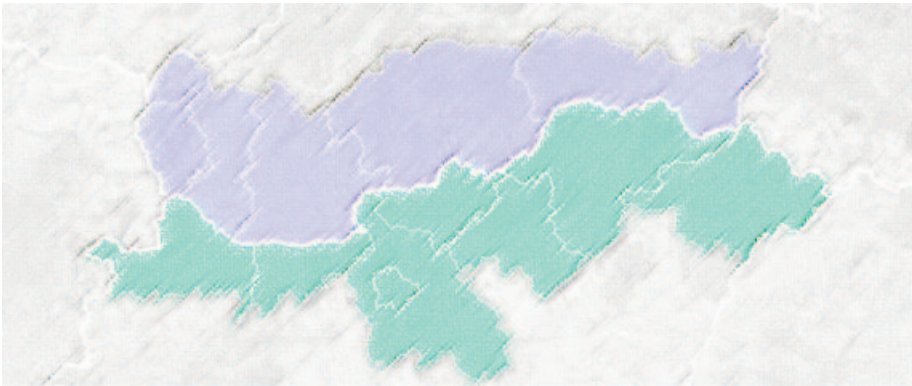
BENCE VARGA

The Social and Economic Impact of the Coronavirus Pandemic on the Development of Border Regions in the Case of the Hungarian–Slovak Border Regions

Keywords: cross-border relations; border policy; effects of the coronavirus pandemic; peripheral regions; Hungarians in Slovakia

---

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i3.05>

1. Bevezetés

A tanulmány fókuszában a koronavírus-világjárvány okozta határforgalmi korlátozások gazdasági és társadalmi hatásvizsgálata áll a magyar–szlovák határ térségében. A két ország közötti határszakaszon a schengeni egyezmény értelmében 2007. december 21-től megszűnt az állandó határellenőrzés, ám a pandémia következtében ideiglenesen ugyan, de ismét ellenőrzés alá vonták a határokat. A járványügyi szabályozások következtében a határon átnyúló társadalmi és gazdasági kapcsolatrendszer dinamikájának és struktúrájának megváltozása jelentős mértékben érintette a külhoni magyarok és a magyar határ menti területen élő (illetve a két ország között ingázó) szlovákok helyzetét.

A határrégiók területén több Európai Területi Társulás (ETT/EGTC) is található – az Arrabona ETT, Rába–Duna–Vág ETT, Pontibus ETT, Pons Danubii ETT, Ister Granum ETT, Ipoly-völgye ETT, Sajó-Rima ETT, Via Carpatia ETT –, melyek jelentős szerepet töltenek be a határ menti térségek életében, így a járvány éveiben is fontos szereplőknek bizonyultak.

Kutatásom fókuszában a magyar–szlovák határrégiókban működő, kimutatható területfejlesztési aktivitással jellemezhető ETT társulások (Jaschitz 2020) társadalmi és gazdasági válságkezelési stratégiáinak feltárása és a Covid-19 hatására kialakult határlezárások okozta nehézségek enyhítéseit célzó intézkedések sikerességének vizsgálata áll. Tanulmányom kiemelt céljai közt szerepel az ETT térségekben végbement jó gyakorlatok azonosítása és elemzése, valamint az egyes határrégiók válságkezelési stratégiáinak és azok eredményességének összevetése, ami a jövőre nézve hasznos tanulságokat nyújthat.

Kutatásom elsősorban arra a kérdésre keresi a választ, milyen mértékben befolyásolták, determinálták a határ menti térségek periferizációját a határforgalmi korlátozások és lezárások, s ezek miként alakultak az egyes határrégiók esetében. Emellett kitérek arra a kérdésre is, hogy a vizsgált térségekben a járványügyi szabályozások és az egyes határtérségek átjárhatósága milyen mértékben idomult a társadalmi és gazdasági sajátosságokhoz, és a lakossági igényeket milyen mértékben vették figyelembe a vizsgált határrégiók esetében.

Előzetes hipotézisem, hogy a határátkelőhelyeken bevezetett korlátozások és lezárások hatására a határon átnyúló vonzáskörzetek egyes települései elvágódtak a centrumtelepülésektől, ezáltal szolgáltatáshiányos állapotba kerültek, így periferikus helyzetük fokozódott. Emellett feltételezem, hogy a határ menti fekvésű, aktív társadalmi és gazdasági interakciókkal rendelkező területek esetében a járványügyi vészhelyzet mélyebb feszültségeket okozott, mint a centrálisabb földrajzi fekvésű térségek esetében; ezáltal tehát megnövekedtek a regionális fejlettségi különbségek.

Dolgozatom egyaránt táplálkozik sajtóhírekből, szakirodalmi forrásokból, szakpolitikai jelentésekből. Emellett a kvalitatív eszközök tekintetében néhány kiemelt aktivitású ETT vezetőjével, a településvezetőkkel és a civil lakossággal (határ menti munkavál-

lalási és oktatási célú ingázókkal) készített félig strukturált interjúk által gyűjtött információk alapján járom körül a témát.

2. A koronavírus-járvány hatásai magyar–szlovák határtérségben

2.1. Makrogazdasági hatások

Mind Szlovákia, mind Magyarország esetében az utóbbi évek jelentős része a koronavírus-járvány negatív hatásaival való küzdelem jegyében zajlott. Az egészségvédelmi célzatú korlátozások a gazdasági és társadalmi szerkezetre is nagy hatást gyakoroltak. Mindkét ország számára a legnagyobb kihívásnak a gazdaság stabilitásának megőrzése, a foglalkoztatási viszonyok fenntartása és a lakosság szociális támogatása bizonyult.

Magyarországon a gazdaságvédelmi intézkedések és programok (mint a Járvány Elleni Védekezési Alap, a Gazdaságvédelmi Akcióterv az ezt követő Gazdaság-Újraindítási Akcióterv) hatékonyak bizonyultak, ugyanis a gazdasági teljesítmény csökkenésének mértéke csupán 5% volt 2020-ban, ami az uniós átlagnál kedvezőbb értéknek számított, valamint a vállalkozások támogatásának köszönhetően a megszűnések aránya az előző évek értékeinél is alacsonyabb volt. Ugyan a magyar gazdaság az elmúlt évtized során gazdasági pufferezónát épített ki, tehát jelentős költségvetési tartalékokkal rendelkezett, ám a koronavírus-járvány miatt eszközölt intézkedések folytán a költségvetési hiány elérte a GDP 8%-át, az államadósság pedig a bruttó hazai termék több mint 80%-ára nőtt; ezzel meghaladva a maastrichti küszöbértéket. A korlátozások gazdasági hatásai leginkább a szolgáltatásokból, az ipari és építőipari tevékenységekből, valamint az adókból származó bevételkiesésekben érződtek. A gazdaság függőségének következményei legfőképp a feldolgozóipar teljesítményromlásában – ami szempontjából fokozódó kihívást jelent az alapanyag- és alkatrészhiány – és az energiaellátás terén mutatkoztak meg. A reálbérek alakulása a pandémia idején is stabil növekedést mutatott: a fogyasztás visszaesésének hátterében tehát elsősorban nem a jövedelemcsökkenés, hanem a korlátozások okozta fogyasztási magatartás-változás (az óvatossági megfontolások és takarékoság felértékelődése) állt. A fogyasztás csökkenése mellett a beruházási kedv mérséklődése is megfigyelhető volt: uniós viszonylatban azonban a beruházási ráta tekintetében a magyar értékek továbbra is kiemelkedőnek számítottak, köszönhetően az uniós szinten élvonalban lévő állami beruházások arányának és a külföldi működőtőke töretlen beáramlásának. A munkaerőpiaci folyamatok esetében is töréspontot okozott a koronavírus-járvány. Az addig dinamikusan növekvő foglalkoztatottság kezdetben jelentős csökkenéssel szembesült, azonban az egyes nemzetgazdasági ágak között végbement munkaerő-átáramlási folyamatok következtében a helyzet stabilizálódott. A kedvezőtlen gazdasági környezet hatására a munkanélküliségi ráta 4,1%-ra emelkedett, azonban uniós viszonylatban Magyarország továbbra is kedvező értékeket mutatott (Magyarország Konvergencia Programja 2021-2025, 2021).

Szlovákia az Európai Unió négy legnyitottabb gazdasága közé tartozik, így a hozszadalmas és szigorú korlátozások következtében a szlovák gazdaság sérülékenyebbnek bizonyult a koronavírus-járvány hatásaival szemben. A pandémiára adott válságmegoldások a kiadások növekedésével jártak, így Szlovákiában 2020-ban a költségvetési hiány meghaladta a bruttó hazai termék 5%-át, az államadósság pedig 58,9%-ra emelkedett. 2020-ban az exportvolumen közel 8%-os visszaesése és az ipari termelés növekedési ütemének közel 13%-os csökkenése soha nem látott visszaesést eredményezett. A reál-GDP csökkenésének a mértéke a járvány első évében 3,4% volt, tehát az uniós átlagnál kedvezőbben alakult. A gazdasági csökkenés főként a háztartások fogyasztásának csökkenésével és a szolgáltatószektor szerepvésztesével, valamint a megszűnő munkahelyek okozta társadalmi nehézségek mérséklését célzó segélyezési politika növekvő költségeivel magyarázható (például a bérkompenzáció és bértámogatások, a táppénz, a kamatmentes vagy kedvezményes kamatozású rövid lejáratú hitelek bevezetése a kis- és középvállalkozók számára). A legnagyobb visszaesés általánosságban véve az építőipar és az idegenforgalom területén volt tapasztalható. Emellett a mezőgazdaságot és az élelmiszeripart is érzékenyen érintette a járványhelyzet, bár az önellátás és a hazai termékek értékesítésének szintje változatlan maradt. A foglalkoztatási viszonyokat nézve nem történt drasztikus visszaesés, köszönhetően a munkaerő ágazatok közötti rugalmas átáramlásának. 2020-ban a munkanélküliségi ráta 6,7% volt, ami az uniós átlagnál némileg kedvezőbbnek számított. A jövedelmi viszonyok tekintetében a reálbérek növekedési üteme csekély mértékű visszaesést mutatott. A munkaidő-csökkentések és a fogyasztói árszínvonal csekély mértékű emelkedésének hatására a háztartások bevételei is csökkentek. A visegrádi országokat tekintve azonban az áremelkedés mértéke Szlovákiában bizonyult a legalacsonyabbnak köszönhetően az euró stabilitásának, bár az eurozónában a szlovák infláció számított a legmagasabbnak. A gazdasági aktivitás csökkenése (főként az adóbevételek kiesése folytán) az államháztartási mérleg esetében is bevételkiesést okozott. Szlovákia esetében az eltartottsági ráta növekedése egyre nagyobb terhet ró a szociális ellátórendszerre, emellett a gazdaságilag aktív korú népesség arányának csökkenését is előrevetíti, s ennek következtében a munkaerőhiány fokozódása komoly kihívás elé állítja a szlovák gazdaságot (Program Stability Slovenskej Republiky na roky 2021 až 2024; Magyar Kereskedelmi és Iparkamara; Oeconomus).

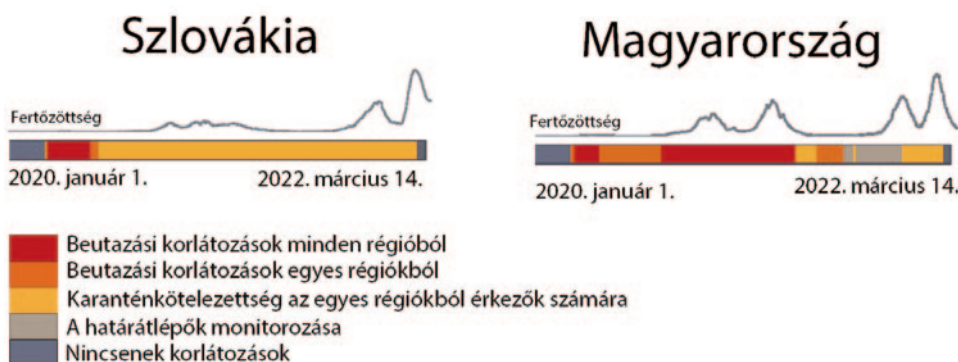
2.2. A mobilitási korlátozások a pandémia idején

A koronavírus-járvány (és az első fertőzött személyek) azonosítása Magyarországon 2020. március 4-én (Hajdú 2021), Szlovákia esetében pedig március 6-án történt: Dél- és Nyugat-Európában ekkor a regisztrált esetek száma már kiugró értékeket mutatott. A nemzetközi vírushelyzet alapján mindkét ország a gyors és szigorú korlátozások mel-

lett döntött, melyek a határok átjárhatósága tekintetében is nem várt változásokat eredményeztek; lásd 1 és 2. ábra. (Dániel–Molnár–Molnárné 2021)

A két ország aktuális határellenőrzési szabályozásának nyomon követése a megfelelő médiaszervek és kommunikációs csatornák hiányában, valamint a jogharmonizációs nehézségek okán bonyolult feladatnak bizonyult. Az alábbi fejezetben a magyar-szlovák határtérseget érintő korlátozások alakulását ismertetem, különösen a határ átjárhatóságát érintő korlátozások tükrében.

1. ábra. A koronavírus-járvány alatt bevezetett határforgalmi intézkedések változása Magyarországon és Szlovákiában

Forrás: Saját szerkesztés a graphics.reuters.com alapján

Elsőként (2020. március 13-án) Szlovákia döntött a határellenőrzés visszaállítására mellett. A beutazást csupán a szlovák állampolgárok és az országban tartózkodási engedéllyel rendelkező személyek számára biztosította, ám a határátlépésre csak a kijelölt határátkelőhelyeken¹ volt lehetőség (Paraméter 2020a), a kishatárforgalmat és a határközi közösségi közlekedést is határozatlan időre felfüggesztették az országban. (UNECE 2022; Hajdú 2021)

Magyarország esetében a határpolitikai döntésekkel kapcsolatos javaslatok és szakmai véleményezés a 2020. január 31-én megalakult Koronavírus-fertőzés Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs feladatkörébe tartozott. Szlovákiához hasonlóan Magyarország is a szigorítások bevezetése mellett döntött: 2020. március 11-én kihirdették a járványügyi vészhelyzetet, a határátlépés tekintetében pedig 2020. március 17-én járványügyi határozatot rendeltek el; a teherforgalom számára is csupán a kijelölt

1 Ipolyság–Parassapuszta, Sátorosbánya–Somoskőújfalu, Dunacsún–Rajka, Medve–Vámos-szabadi

határátkelőhelyek² álltak rendelkezésre. (Hajdú, 2021) A hirtelen határforgalmi korlátozások következtében a mintegy 17 000 határ menti ingázó helyzete bizonytalanra és kiszámíthatatlanná vált. (CESCI 2020) A kezdeti pánikszerű intézkedéseket követően 2020. március 19-től a két ország között ingázó személyek számára – hivatalos munkáltatói igazolás fejében – lehetőséget biztosítottak a szomszédos állam 30 kilométeres határsávjába történő munkavállalási és tanulmányi célú beutazására, ezzel teljesítve az Európai Bizottság 2020/C 102 I/03 iránymutatásában foglaltakat. (Ritecz 2021) A zavartalan határforgalom érdekében további határállomásokat³ nyitottak meg. (Paraméter 2020b)

A határon átnyúló teherforgalom váratlan korlátozása hatalmas közlekedési torlódást okozott a Pozsony környéki határátkelőhely közelében. A probléma orvoslása végett a két ország belügyminiszterei megállapodtak, hogy április 1-jétől négy további határátkelőhelyet⁴ nyitnak meg a teherforgalom számára. Ezeket a határátkelőhelyeket azonban csak azok a teherszállítványozók vehették igénybe, akik célállomása Szlovákia vagy Magyarország – tehát a tranzitforgalom nem volt engedélyezve. (Paraméter 2020c) 2020. április 20-tól az ingázó munkavállalók és a teherszállítást végző sofőrök számára a karantén elkerüléséhez kötelezővé vált az orvosi igazolás felmutatása. 2020. április 26-tól a Szlovákiába érkező munkavállalók az eddigi 30 kilométeres határsáv helyett már 100 kilométeres körzetben utazhattak, a Magyarországra ingázók esetében azonban a feltételek nem változtak. (Ma7 2020)

A szlovákiai magyarlakta határ menti települések polgármesterei a magyarországi kedvező járványadatok tükrében arra kérték a szlovák kormányfőt, hogy mérlegelje „mini-Schengen” kiterjesztését a szlovák–magyar határszakaszra is (Paraméter 2020d), így május 22-től Szlovákiából lehetővé vált a 24 órás időintervallumon belüli beutazás Magyarország területére, majd május 26-án 48 órára bővítették a karanténmentes tartózkodási időszakot (Új Szó 2020a), a gyakorlatban azonban nem minden esetben érvényesültek az enyhítések. (Tachométer 2020) Az egyre kedvezőbbben alakuló járványügyi adatoknak köszönhetően végül június 5-én a szlovák–magyar határ szabadon átjárhatóvá vált. (Új Szó 2020b)

Az első határzár alatt (2020. március 16. és 2020. június 5. között) összességében a magyar–szlovák határszakaszt mintegy 590 246 személy lépte át hivatalosan: ebből nemzetközi tranzitálás céljából 155 592, nemzetközi forgalomban magyarországi úti céllal pedig 150 239 személy haladt át. (Ritecz 2021)⁵

2 Dunacsún–Rajka, Migléc–Tornyosnémeti

3 Tótgyarmat–Balassagyarmat, Révkomárom–Komárom

4 Medve–Vámosszabadi, Sátorosbánya–Somoskőújfalu, Sajószentkirály–Bánréve, Újhely–Sátorajauhely

5 A határellenőrzések rendszeressége azonban az egyes határátkelőhelyeken eltérő szabályossággal valósult meg, így az adatok fenntartásokkal kezelendők.

A nyár folyamán a nyitott határok (ideiglenesen) visszaálltak, minek következtében a nyári hónapokban jelentős embertömegek keltek útra Európa-szerte. Ennek hatására a járványügyi mutatók emelkedni kezdtek, így augusztus 30-án a szlovák kormány ismételten a határok lezárása mellett döntött, a méltányosság elvét azonban ezúttal is alkalmazták – tehát a teherforgalom és a határ menti ingázás továbbra is különleges elbírálás alá esett a határátlépések során. Szeptember 1-jén Magyarország is határozottan rendelt el, így a szlovák–magyar szakaszon a nyitva tartó határátkelőhelyek száma ismételten redukálódott⁶. A határátkelési pontok korlátozása nagyban megnehezítette a határ menti ingázók mobilitási helyzetét (Tachométer 2020b), ezért szeptember 5-én újabb határátkelési pontok nyíltak meg.⁷ 2020 őszén a kritikus járványügyi adatok tükrében Szlovákia és Magyarország is egyre szigorúbb korlátozásokat léptetett érvénybe, így a beutazás feltételei is szigorodtak. November elején a járvány terjedésének visszacsorítása végett Szlovákia a határátkelőhelyeken mobil tesztelési pontok kihelyezése mellett döntött, ám (a szűkös humanerőforrás-kapacitások miatt) ez együtt járt a határforgalom és az átkelőhelyek számának mérséklésével. (Pomichal 2020) 2020. november 16-tól többek között a Magyarország irányából érkező személyek is kizárólag 72 óránál nem régebbi negatív PCR-tesztelést léphettek be Szlovákia területére. 2020. december 7-től az ingázók és a külföldön tanuló diákok is kötelesek voltak két hétnél nem régebbi negatív PCR- vagy antigénteszt felmutatására a határ átlépésekor; e szabályok betartatása azonban az egyes határátkelőhelyeken eltérő szigorúsággal történt. A karácsonyi időszakban Szlovákiában újabb mobilitási korlátozások léptek érvénybe, melyek értelmében a járások közötti közlekedést is korlátozták (Új Szó 2020c), emellett a nem létfontosságú boltok nyitvatartását is. (MFKE 2021) Az év végére megérkeztek az első vakcinaszállítmányok, és mindkét országban elindult az oltási kampány. (Hajdú 2021) Szlovákiában 2021. január 17-től kormányfői döntés alapján országos léptékű tesztelés vette kezdetét, majd január 27-től a munkavégzés előfeltétele a negatív antigén- vagy PCR-teszt felmutatása volt, s ennek hiányában az állampolgárok nem léphettek be a posta- és a bankintézmények épületeibe sem. (Mészáros 2021) A tesztelés Magyarországon kisebb léptékben, csupán a szociális szféra és az oktatás, majd a területi közigazgatás területén dolgozók körében valósult meg, mindeközben a magyar kormány részéről megkezdődött a kínai (Sinopharm) és orosz (Szputnyik V) vakcinák beszerzése. (HÉTFA 2021a) 2021. február 8-án Szlovákiában életbe lépett az ún. Covid-automata, melynek értelmében járványügyi adatok alapján (fertőzések heti átlaga, kórházban kezelt betegek száma, reprodukciós szám) az egyes járásokat öt kategóriába (zöld, narancssárga, piros, bordó és fekete) sorolták és adott időközönként folyamatosan

6 Dunacsún–Rajka, Révkomárom–Komárom, Párkány–Esztergom, Parassapuszta–Ipolyság, Sajószentkirály–Bánréve, Migléc–Tornyosnémeti

7 Újhely–Sátoraljaújhely, Letkés–Ipolyszalka, Medve–Vámoszabadi, Szlovákgyarmat–Balassagyarmat, Rárópuszta–Nógrádszakál, Sátorosbánya–Somoskőújfalu

felülbírálták. (HÉTFA 2021a) 2021. február 17-én a koronavírus-mutációk megjelenése miatt a külföldről Szlovákiába érkezők számára szigorodtak a kötelező karantén feltételei, emellett a beutazást megelőzően kötelezővé vált az ún. „e-hranica” (azaz „elektronikus határ”) rendszerbe történő regisztráció. (Ma7 2021a) Március 3-ától tovább szigorodott a „lockdown” Szlovákiában, ami a kijárási korlátozás és a maszkviselés szigorításával járt, ám a Covid-automata értelmében a szabályozások az egyes járások járványügyi adatai függvényében eltérőek voltak. (M. & N. 2021) A Szlovák Statisztikai Hivatal adatai szerint a déli határ menti járások járványügyi adatai voltak a legkritikusabbak, így ezeken a területeken a szigorú határkorlátozások továbbra is érvényben maradtak. (Nótin 2021) 2021. március 8-tól Magyarország esetében is szigorodtak a korlátozások: a nem létfontosságú szolgáltatások és boltok bezárására került sor. (HÉTFA 2021a)

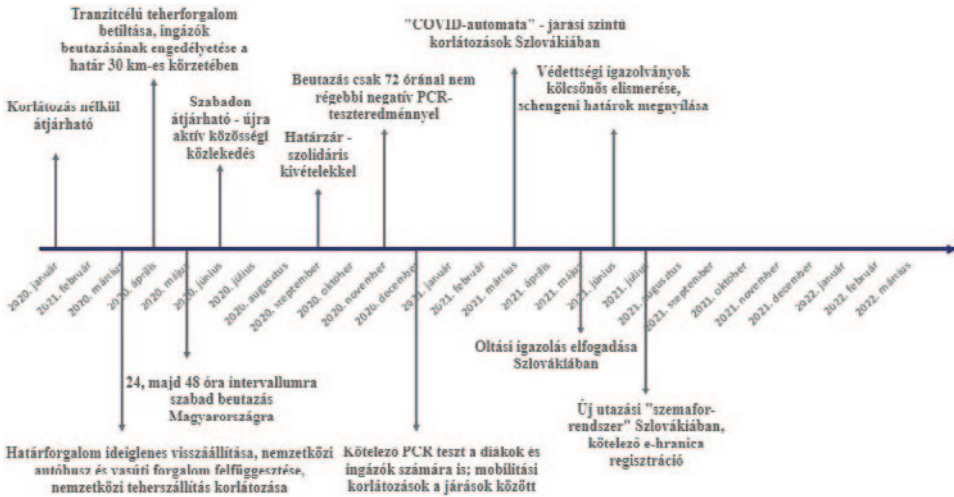
Magyarország után (az Európai Unióban másodikként) a szlovák kormány is az orosz vakcinaszállítmányok beszerzése mellett döntött, és 2021. március elején megérkeztek az első szállítmányok. (Szabad Európa 2021) A beszerzési folyamatot övező bizonytalanságok hatására az országban belpolitikai válság alakult ki, melynek következményeképp az addigi miniszterelnök, Igor Matovič március 30-án benyújtotta lemondását, és helyét Eduard Heger vette át. (Magyar 2021) Mindeközben megkezdődött a lakosság átoltása, így az oltással rendelkező személyekre fokozatosan enyhülő szabályok vonatkoztak. Április 19-től fokozatosan oldódni kezdtek a korlátozások, a legtöbb szolgáltatás ismét elérhetővé vált, a kijárási tilalom azonban továbbra is hatályos maradt, s csupán május 19-én szüntették meg. (Magyar Hírlap 2021) A határforgalmat illetően 2021. május 31-től oltási igazolás birtokában már karanténkötelezettség nélkül lehetett átlépni az államhatárt – a védettségi igazolványok kölcsönös elismeréséről szóló megállapodás azonban csupán június 9-én lépett érvénybe. (Ma7 2021b; Ma7 2021c) 2021. június 24-én Magyarország schengeni belső határain megszüntette a határellenőrzést. A szlovák kormány június 30-ától eltörölte az addig érvényben lévő utazási szemaforrendszert. Ettől fogva csupán az oltással nem rendelkező beutazókat kötelezték 14 napos karantén letöltésére, a védett személyek számára a határ korlátozások nélkül átjárhatóvá vált. (Pomichal 2021)

A második határzár ugyan hosszabb időszakot ölelt fel (2020. szeptember 1. és 2021. április 11. között álltak rendelkezésre adatok, a határzár azonban 2021. június 24-ig tartott), a gazdasági és társadalmi folyamatok újraindítása végett azonban az ellenőrzések szigorúsága és gyakorisága tekintetében enyhülés történt, és a privilégiumokkal rendelkező személyek köre is bővült, ami a megnövekedett határforgalmi adatok tükrében is szembetűnő. A magyar–szlovák határt ez idő alatt összesen 1 843 657 személy lépte át, tehát a regisztrált napi átlagos forgalom mértéke a második határzár alatt mintegy 8 300 főre tehető, míg az első lezárás alkalmával ez az érték 7 200 fő körül alakult. (Ritecz 2021)

Július 5-én öt határátkelőhelyet⁸ zártak le. (Bumm 2021) Az Alkotmánybíróság döntése értelmében 2021. július 19-től Szlovákia ismét visszatért a korábbi utazási szemaforrendszerhez, tehát az átoltottság másodlagossá vált, az elsődleges szemponttá a küldő ország aktuális járványügyi mutatói váltak (Ma7 2021d); ennek alapján a zöld besorolású országokból érkezőket véletlenszerűen, a narancssárga kategóriájú országokból beutazni szándékozó személyek többségét és a fekete osztályozást kapott országokból érkező minden személyt ellenőrzés alá vetették. (Portfolio 2021) A Magyarországra történő beutazás feltétele továbbra is az érvényes védettségi igazolvány megléte maradt (Hungarianhub 2021); a védettségi igazolványok hamisítása és az ezekkel való kereskedelem is kialakult, legfőképp a jelentős számú határ menti ingázót koncentráló nyugati országrész területén. (Index 2021) Szlovákiában az átoltottság relatíve alacsony értékei az emelkedő járványügyi adatok terén is éreztették hatásukat, minek következtében 2021 őszén tovább szigorodtak a korlátozások az országban. A szabályozások továbbra is a Covid-automata értelmében járási szinten történtek a járványügyi adatok tükrében, ezúttal azonban a közigazgatási egységek besorolásánál a korábbi járványügyi mutatószámok mellett már az átoltottság arányát is figyelembe vették. 2021. november 25-én újabb „lockdown” lépett érvénybe Szlovákiában, amely a határforgalmi szabályozások tekintetében nem okozott változást, a nem létfontosságú szolgáltatások működését azonban határozatlan időre felfüggesztették (Patthy 2021) – a szolgáltatások területén bevezették az OP- (teljesen oltott és a fertőzésen átesett személyek), a munkahelyek esetében pedig az OTP-rezsimet (hasonló besorolású, azonban a negatív koronavírus-teszttel rendelkező személyekre külön előírások vonatkoztak; Új Szó 2021a) –, ami határ menti térségekben a Magyarországra irányuló gasztró- és bevásárlóturizmus (különösen az ünnepi időszak alatti) élénkülését eredményezte – mindezt az egyre gyengülő euró-forint árfolyam és a Magyarországon bevezetett (sokszor jelentős társadalmi feszültségekkel járó) hatósági ársapkák is tovább fokozták –, így a magyar bevételek növekedése a szlovákiai vállalkozók kárára történt. (Új Szó 2021b; HVG 2021; Ma7 2021e) A vendéglátóipari egységek újranyitására január 3-án került sor, a további intézkedések felszámolása fokozatosan történt, így február 28-ra a szlovák kormány véget vetett minden járványellenes intézkedésnek. (Világgazdaság 2022)

8 Nagykövesd–Pácin, Újhely–Sátoraljaújhely, Eszkáros–Hollóháza, Domicá–Aggtelek, Tajti–Cered

2. ábra. A magyar–szlovák határ átjárhatósága a koronavírus-járvány idején

Forrás: Saját szerkesztés

Összességében tehát megállapítható, hogy a kezdeti pánikszzerű szigorú járványvédelmi szabályok (azon belül is a határforgalmat érintő korlátozások) az idő előrehaladtával – különösképp a védőoltások megjelenését követően – a gazdaság működőképességének fenntartása és a társadalmi szükségletek biztosítása érdekében egyre enyhébb keretek között és rugalmasabban valósultak meg. Továbbá a határforgalmat érintő korlátozások terén a védőoltások megjelenésével (és ezzel együtt a lakosság átoltottsági arányának növekedésével) nem történtek jelentős változások (lásd 2. ábra).

2.3. (Transz)Regionális társadalmi és gazdasági hatások

Mindamellett, hogy a koronavírus-járvány Magyarország és Szlovákia esetében is jelentős országos szintű gazdasági és társadalmi kihívásokat okozott, a határ menti térségek esetében e problémák regionális és lokális szinten is hatványozottan jelentkeztek.

A koronavírus-járványt kísérő határlezárások hirtelen és váratlan változást okoztak a nyílt határok következtében természetessé vált áramlások terén. Mivel 2007 óta (a schengeni egyezmény értelmében) megszűnt a határellenőrzés a magyar–szlovák határszakaszon, ezért a határátkelőhelyek és az ehhez kapcsolódó infrastruktúra karbantartására is egyre kevesebb figyelmet fordítottak, sőt egyes forráskönyvek szerint az egykori határátkelő felszámolása is a tervek között szerepelt. A pandémia hatására azonban a határátkelési pontok ismét kiemelt stratégiai szerephez jutottak – például a Vámoszabadi határátkelőhely a teherforgalmi súlykorlátozások és az egészségügyi vizsgálatok esetében is meghatározó szerepet töltött be; Németh Tamás Zoltán (a továbbiakban: NTZ), az Arrabona EGTC igazgatója szóbeli közlése alapján –, így a schengeni belső hatá-

rokon található határátkelőhelyek mennyiségi és minőségi fejlesztése is prioritásként jelent meg a jövőbeli célkitűzések között (melyet az 1750/2021. [X. 27.] Korm. határozat is tartalmaz; NiT 2021). Emellett a határon átnyúló közösségi közlekedés – mint a vasúthálózatok és a határközi autóbusszjáratok – fejlesztése is prioritásként jelenik meg a következő évek célkitűzései között (IHO 2021), melyek esetében egyes EGTC-k – például a Pons Danubii EGTC a Komárom és Révkomárom közötti menetrendszerű elektromos autóbusszjáratok létrehozásában – is aktív szerepet vállalnak. (Az üzlet 2021)

Az elmúlt évtizedek során nagy növekedés történt a határátkelési pontok mennyiségét tekintve, de a határforgalmi korlátozások következtében számos átkelési pont vált elérhetetlenné, így a működő határátkelőhelyek sűrűségének csökkenése a pandémia egyes időszakában mobilitási nehézségeket okozott a határ menti ingázók számára – például az Esztergom és Párkány között közlekedő teherkomp kulcsszerepet tölt be a térség közlekedésében (különösen a 10-es számú út tehermentesítése esetében), így ennek üzemeltetése a pandémia alatt is kardinális kérdésnek számított, amiben az Ister-Granum EGTC is meghatározó szerepet játszott; Eck András (a továbbiakban: EA), az Ister-Granum EGTC projektmenedzsere szóbeli közlése alapján. A keleti határszakasz – mivel a közelmúltban is létesültek új határátkelőhelyek, valamint az eleve kisebb ingázási volumen fényében – a határátlépési lehetőségek szempontjából megfelelőnek bizonyult; Orbán Máté Julianna (a továbbiakban: OMJ), a Via Carpatia EGTC igazgatója szóbeli közlése alapján. A nyugati országrészek esetében a határátkelőhelyek bővítését a természetföldrajzi viszonyok akadályozzák, így esetükben nem merült fel a bővítés lehetősége (NTZ; EA). A határrégió középső szakaszán azonban a határforgalmi korlátozások következtében többletkilométerek megtételére kényszerültek az ingázók. Ennek anyagi vonzatai is jelentősnek bizonyultak, így több határ menti ingázó is az ingázás ideiglenes felfüggesztése mellett döntött. Cered és Tajti települések esetében – melyek alig egy kilométer távolságra fekszenek egymástól – a kishatárforgalom felfüggesztése hatására a határ menti ingázók a „legközelebbi” határátkelőhelyek eléréséhez nagy – Sátorosbánya–Somoskőújfalu felé 60 kilométeres, Bánréve–Sajólénártfalva irányában pedig 90 kilométeres – kerülőre kényszerültek. (HÉTFA 2021b) A határforgalmi korlátozások az Ipoly menti térségben is közlekedési nehézségeket okoztak, ami megerősítette a két országot összekötő hídépítések szükségességét. (NOOL 2021)

Jogi értelemben a határátlépéssel (illetve a beutazással) kapcsolatos korlátozások általánosságban véve nem okoztak súlyos problémát a határon átnyúló ingázás tekintetében. A kezdeti hirtelen határozás ugyan a határ menti ingázók körében bizonytalanságot eredményezett, ám a gyors állami döntéseknek köszönhetően rövid időn belül tisztázódtak az ingázókra vonatkozó beutazást érintő feltételek (NTZ; EA): a munkaerő zavartalan áramlását a mindkét országban problémát jelentő munkaerőhiány is erősen indokolta tette, így a munkáltatók is rugalmasan viszonyultak a fennálló helyzethez, tehát törekedtek a foglalkoztatási viszonyok fenntartására – Bara Zoltán (a továbbiakban: BZ), a Pons Danubii EGTC igazgatója szóbeli közlése alapján; NTZ. A legnagyobb kihívásokat a

mobilitás terén a fentebb említett határátlépési helyszíneket érintő, folyamatosan változó szabályozások jelentették; a tájékoztatásért az adott ország illetékes hatóságai feleltek, a jogharmonizációs problémákból adódóan azonban az információk (nyelvileg is) korlátozottan és meglehetősen körülményes módon voltak csupán elérhetőek, ami több esetben is kaotikus és átláthatatlan körülményeket eredményezett. Ebből kifolyólag az EGTC-k sem tudtak hiteles, megbízható és naprakész információkat nyújtani az állampolgárok számára – jellemzően csupán informális jellegű, tapasztalatokon alapuló információkat osztottak meg az érdeklődő tagtelepülésekkel és intézményekkel. (OMJ; NTZ; EA; BZ)

A mobilitási korlátozások a földrajzi értelemben periferikus területeken lévő települések esetében eltérő mélységű problémákat okoztak. A nyugati határrégió mindkét ország legdinamikusabban fejlődő térségének számít, így e területen a társadalmi periférián lévő, szolgáltatáshiányos települések nem jellemzők. A megfelelő infrastruktúrális viszonyok lehetővé tették számukra az alternatív megoldások (például az online térben történő ügyintézés, oktatás, bevásárlás stb.) alkalmazását (NTZ). Az egészségügyi ellátás helyzete a járványhelyzettől függetlenül is komoly kihívást jelent a régió egyes térségei számára, például az esztergomi Vaszary Kolos Kórház látja el Párkány lakosságának egy részét (köszönhetően a kórház és a szlovák Dôvera biztosítótársaság közötti szerződésnek), de a legszigorúbb lezárások idején a Párkány térségében élők az 50 kilométerre lévő érsekújvári, vagy a 60 kilométerre található lévai kórház szolgáltatásait vehették igénybe (EA). A keleti határrégió kedvezőtlen közlekedési helyzetű települései számára a legnagyobb kihívást a mobilitási lehetőségek beszűkülése okozta. A járvány hatására a közösségi közlekedési formák csökkenő vonzereje indokoltá tette a járatszámok csökkentését, így az eleve elzárt helyzetű – jellemzően kevésbé mobilis lakossággal rendelkező – települések számára az egyes szolgáltatások elérhetősége körülményessé vált. Az időskorú lakosság számára – digitális készségek és eszközök hiányában – a virtuális térben való boldogulás is nehézségeket okozott. A régióban tevékenykedő civil szervezeteknek és a települések polgármestereinek köszönhetően a rászoruló állampolgárok támogatása érdekében önkéntes segítőcsoportok alakultak, így gyorsan és hatékonyan sikerült orvosolni a felmerülő problémákat. (OMJ) A határrégió középső szakaszán az erős regionális központok hiányából adódóan egyes térségek több (akár a határ túlsó oldalán lévő) centrumtelepülés vonzáskörzetének metszetében helyezkednek el – például a Medves-fennsík térségének települései (mint Egyházasbást, Óbást, Hidegkút, Vecseklő, Cered, Szilaspogony, Zabar) számára a környék nagyobb települései (mint Fülek, Salgótarján, Losonc, Rimaszombat) biztosítják a megfelelő minőségű (bár jellemzően alacsonyabb hierarchiai szintű) szolgáltatásokat és munkahelyeket – így a határforgalmi és mobilitási korlátozások e területek esetében funkcióhiányos állapotokat eredményeztek, s a közösségi kapcsolatok fejlődését jelentős mértékben visszavetették. (HÉTFA 2021b)

A határforgalmi korlátozások egyik érdekes következménye volt, hogy a Magyarországon élő, ám lakossági nyilvántartásban nem szereplő (jellemzően Szlovákiában

dolgozó szlovák nemzetiségű) lakosok – a beutazáshoz szükséges dokumentumok megszerzése végett (például regisztrációs igazolás, lakcímkártya, munkáltatói igazolás) – rákényszerültek a lakcímük hivatalos bejelentésére (CESCI 2020), így például a Győr-Moson-Sopron megyében (NTZ) található Rajka településén 2019 és 2021 között az állandó lakosok számában 178%-os növekedés történt. Ez a jelenség (szerényebb mértékben ugyan, de) Borsod-Abaúj-Zemplén megye (OMJ) határ menti települései esetében is megfigyelhető volt; egyebek között Pányokon és Kékeden is 150% körül alakult a hivatalos népességnövekedés mértéke a pandémia időszakban. Országos szinten a koronavírus-járvány idején beérkezett regisztrációs igazolások iránti kérvények legnagyobb arányban (a beérkezett kérvények 25%-a) a szlovák állampolgárok részéről érkeztek. A koronavírus-járvány e mikroközösségek esetében közösségformáló hatással is járt: például a (közel 15 éve) Rajkán élő szlovák kisebbség részéről felmerült a szlovák nyelvű misék iránti igény (NTZ).

Az áruszállítás is (az ingázókhoz hasonlóan) a gazdaság működőképessége érdekében mobilitási privilégiumokkal rendelkezett, ezért a járványhelyzet következtében nem merültek fel különösebb ellátási problémák, bár egyes időszakokban (jellemzően a járvány kezdeti fázisában) a lakosság pánikszerű felhalmozása következtében néhány termék esetében (például élesztő, liszt, vécépapír stb.) kínálati hiány alakult ki (OMJ). Az árszínvonal-növekedés, különösen a dinamikus árazás – tehát a legkelendőbb fogyasztási termékek iránti keresletnövekedés hatására történő áremelések (Pauza–Palotai 2021) – révén azonban rávilágított a konzumizmus fenntarthatatlanságára, melynek hatására a takarékoság, a mértékletesség felértékelődött, és egyre népszerűbbé vált például a háztáji gazdálkodás vagy a termékek szervizeltetése (NTZ). A vírus hatására a fogyasztói kosár összetétele is megváltozott; az alapvető fontosságú termékek iránti kereslet esetében az árszínvonal másodlagossá vált, míg a szórakoztatóipari és élvezeti cikkek iránti kereslet csökkenése volt tapasztalható. (Pauza–Palotai 2021) Emellett a fogyasztás terei is átalakultak: míg 2019-ben Szlovákiában az élelmiszer-vásárlások 23,5%-a zajlott az online térben, addig 2020-ban az online bevásárlások már az értékesítések 37%-át képezték (Magyar Kereskedelmi és Iparkamara 2021), és ennek aránya Magyarország esetében is 35% körül alakult. (PwC 2020)

A regionális beszállítói hálózatok kiépítése és a rövid(ebb) ellátási láncokra történő átállás már a koronavírus-járványt megelőző időszakban is innovatív gazdaságfejlesztési iránynak számított, melynek szükségességét a pandémia hatásai is megerősítették – az élelmiszer-ellátás terén például a helyi termelők és termékek irányába történő elmozdulás is megfelelő alternatívát jelenthet. A határon átnyúló mezőgazdasági vállalkozások esetében – mivel a pandémiát kísérő határzár a termelés és a fogyasztás térszíneit bizonyos esetekben elszakította egymástól, így a helyi piacok elérhetősége (a fogalom makrogazdasági és szó szoros értelmében véve is) korlátozottá vált (Magyar Piac Szövetkezet 2021) – így indokoltá vált a regionális (belső) piacok népszerűsítése és erősítése (OMJ). A koronavírus-járvány hatására a bevásárlóközösségek – mint példá-

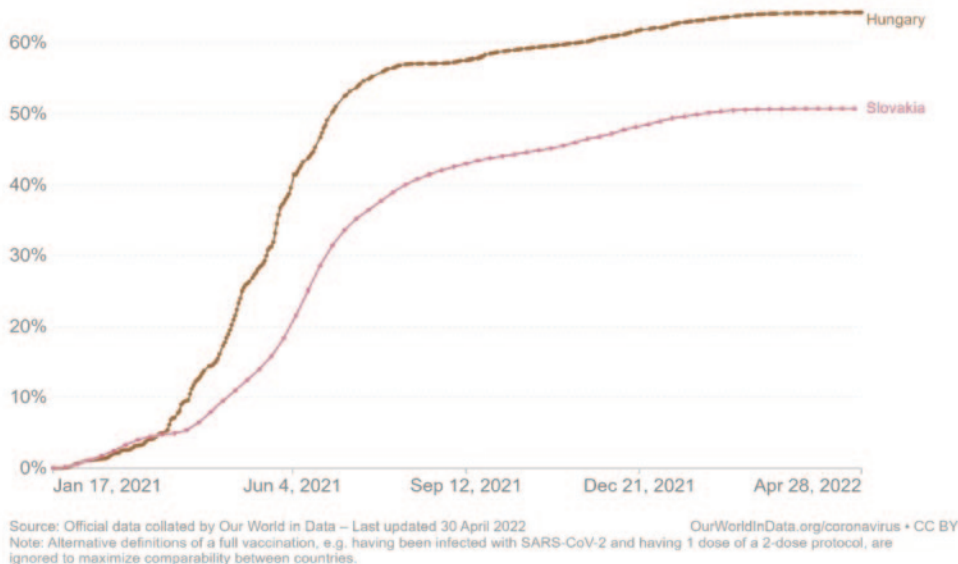
ul az Ister-Granum EGTC által is támogatott esztergomi Kiskosár Bevásárló Közösség (EA) – szerepe felértékelődött, mivel mind a fogyasztók, mind a termelők számára vonzó és rugalmas megoldásokat kínáltak (mint például az online értékesítés, amely keretében átvételi időpont foglalására is lehetőség nyílt, ezzel a személyes érintkezésekből adódó egészségügyi kockázatok is minimalizálhatók voltak). (Balogh et al. 2021) A rövid élelmezési láncok kialakulása Szlovákiában és Magyarországon egyaránt az egykor virágzó feldolgozóipar számára is új lendületet adhat, emellett az unikális helyi termékek turisztikai vonzereje a turizmus számára is kedvező hatást gyakorolhat (BZ).

A globális ellátási láncok akadozása tehát nem a határforgalmi és mobilitási korlátozások, hanem sokkal inkább az (orosz–ukrán konfliktus okán is) egyre fokozódó alapanyag- és alkatrészhiány következtében okozott gazdasági problémákat regionális és makrogazdasági szinten egyaránt (OMJ) – különösen az építő- és a járműipar számára (például Szlovákiában egyebek közt a nyitrai Jaguar Land Rover, a nagyszombati Stellantis Slovakia autógyárak és a lévai Kasai műanyagalkatrész-gyár is a termelés (ideiglenes) leállítás mellett döntött (Világ gazdaság 2021a, K. Kiss 2021), de a járvány kezdeti szakaszában a magyarországi autógyárak közül a komáromi Suzuki is a termelés beszüntetése mellett döntött, és a győri Audi esetében is több műszakot töröltek. (G7 2020) Szlovákia feletti nyitott gazdasága számára az ellátási láncok sérülékenysége sokkal komolyabb gazdasági problémákat okozott, mint Magyarország esetében. A függőség mértékének csökkentése nem feltétlenül a zárt gazdaságra történő átállás – hiszen az autark gazdasági rendszerek eltérő okokból kifolyólag, de úgyszintén kevésbé reziliensek a válságokkal szemben –, hanem sokkal inkább a beszállítói kapcsolatrendszerek diverzifikálásával érhető el. (Kopint-Tárki 2021)

A mobilitási nehézségek mellett a határzár hatásai társadalmi és pszichológiai szempontból is érzékelhetővé váltak, hiszen a területi és társadalmi kohézió erősödésével a határon átnyúló interperszonális viszonyok is szorosabbra fűződtek. A határok összekötő funkciója a egyes házasságok és párkapcsolatok népszerűsödése vagy a rokoni kapcsolatok újraélesztése terén is érzékelhetővé vált az elmúlt évtizedek során. A járványügyi helyzet ezeket a kapcsolatokat is komoly kihívás elé állította (BZ). A személyes (informális) kapcsolatok mellett a szakmai (formális) találkozások is ellehetetlenültek, illetve az online térbe kényszerültek, ami a partnerségi együttműködések szempontjából hatékonyságromlást okozott – például a Kisprojekt Alap esetében a közös rendezvények, a személyes látogatások és a tapasztalatcsere kiemelt fontosságú eleme a határon átnyúló kohézió erősítésének (EA; OMJ).

A védőoltások megjelenése együtt járt a korlátozások enyhülésével, másrészt a lakosok alkalmazkodóképessége is fejlődött. A lakosság átoltottsága tekintetében azonban a két ország (és az egyes régiók) között is nagy különbségek mutatkoztak: Magyarországon a teljesen védett személyek aránya 65%, míg Szlovákia esetében csupán 50% volt (l. 3. ábra). Az országon belüli nyugat–keleti lejtő menti egyenlőtlenségek mindkét ország esetében megfigyelhetők – jellemzően e lejtő mentén (BZ).

3. ábra. Teljesen védett személyek aránya a teljes népességhez viszonyítva Magyarországon és Szlovákiában

Forrás: Our World in Data – Letöltés dátuma: 2022. április 30.

A magyar–szlovák határon átnyúló együttműködések általánosságban a legnagyobb volumenben a turizmus területén valósulnak meg: a járványhelyzet alatt itt markáns változások történtek. (CESCI 2020) A lakosság számára a bezártságérzet enyhítésének közkedvelt formájává vált az (egyéni) aktív turizmus, amely több régióban is rekordévet zárt 2020-ban és 2021-ben – ezzel szemben az idegenforgalom egyes válfajai számára (például a fürdőturizmus, rendezvényturizmus, gasztroturizmus stb.) a pandémia időszaka jelentős recessziót okozott. A természeti kincsek felértékelődése azonban a népszerű desztinációk esetében (például a Rám-szakadék, Visegrádi vár, Pilisszentlélek) túlturizmust okozott, ezért az Ister-Granum EGTC a turisztikai desztinációmenedzsment szervezetekkel együttműködve a térségben az irányított turizmus létrehozását tűzte ki célként – ennek érdekében dolgozták ki a Börzsöny-Dunakanyar térség aktív turisztikai stratégiát, amelyben a határon átnyúló szolgáltatások fejlesztése is markáns elemként jelenik meg, különös hangsúlyt fektetve a digitalizációt érintő fejlesztésekre (EA). A közegészségügyi és higiéniai előírások szigorodása, valamint az építő- és alapanyagárak növekedése azonban a projektek költségnövekedését eredményezheti, amit az instabil forint-euró valutaárfolyam is fokoz. (CESCI 2020) Mindezen fejlesztéseket az Interreg V-A Szlovákia–Magyarország Együttműködési Program 146 millió eurós támogatási kerete is előírnyozza. (XIX. Gazdaság-újraindítási Alap Uniók fejlesztései 2021) A pandémia hatásai az EGTC-k részéről is rugalmas alkalmazkodást igényeltek. A társulások szervezeti működésében nem okozott különösebb fennakadást a járványhelyzet, a kezdeti

nehézségek ellenére – mint például a személyes részvételt igénylő közgyűlések megszervezése – az online térre történő átállással áthidalhatók voltak a problémák. Az EGTC-k által végzett tevékenységek esetében legfőképp a programalapú közösségeket érintő fejlesztéseket és a határon átnyúló rendezvényeket érintették a korlátozások: a lehetőségekhez mérten törekedtek virtuális formában megvalósítani az egyes eseményeket (például előadás-sorozatokat, workshopokat stb.), a személyes jelenlétén alapuló projektek azonban (mint például a TAPE Akcióprogram keretében tervezett állásbörzék, tanulmányi utak stb.) meghiúsultak, vagy a megvalósulásuk időben eltolódott. Emellett az új projektek előkészítése és az új partnerségi kapcsolat kiépítése során is érzékelhető volt a hatékonyság és az intenzitás csökkenése. A beruházások tekintetében azonban nem történtek visszaesések – például a komáromi erődfelújítás, a KN-Infra elektromos busz üzembe helyezése, a Kombi és a Mária Valéria Bike kerékpármegosztó-rendszerek üzemeltetése is zavartalanul megvalósult, a közlekedési eszközök kihasználtsága esetében azonban érezhető volt a korlátozások hatása. Emellett az infláció és az építőanyagárak emelkedése a projektek tervezett költségvetése esetében várhatóan jelentős többletkiadásokat eredményezett. A Pons Danubii és a Via Carpatia EGTC esetében (részben a járványhelyzet hatására) a jövőbeli fejlesztési célok között megjelent egy egységes kommunikációs csatorna létrehozása a két ország lakosainak hatékonyabb tájékoztatása céljából (OMJ; BZ).

Összességében tehát az EGTC-k a járvány társadalmi és gazdasági hatásainak mérséklésében (hatáskörüknel fogva) csupán csekély mértékű szerepet tudtak vállalni, szerepük legfőképp az általuk koordinált projektek sikeres megvalósítása terén vált érezhetővé. A régiók talpraesettségének köszönhetően azonban a helyi szintű érdekvégyesítés hatékonyan megvalósult (OMJ; NTZ; EA; BZ).

3. Összefoglalás és következtetések

A koronavírus-járvány felettébb komplex (egészségügyi, társadalmi, gazdasági, környezeti stb.) hatásmechanizmusai rendkívül széles palettán vizsgálhatók, hiszen a társadalom és a gazdaság szinte minden szegmensére hatást gyakoroltak – ezt igazolja a témában született (és folyamatosan születő) multidiszciplináris kutatások, elemzések és stratégiai dokumentumok száma is.

Az alapvetően egészségügyi válságként induló SARS-CoV-2 betegség globalizálódása olyan nem várt kihívások elé állította a társadalmat, melyek különböző területi léptékeken eltérő válságkezelési stratégiákat követeltek – ám ezek koordinációja eltérő hatékonysággal valósult meg. Az európai országok körében – csakúgy, mint a világ többi részén – a leghatékonyabb védekezési és megelőzési stratégiaként a mobilitás (ennek értelmében a határok átjárhatóságának) korlátozását alkalmazták. A határokról alkotott diskurzusok terén történt paradigmaváltás hatására a schengeni egyezmény működési rendszere és elvei – az egyes tagállamok öntörvényűsége következtében – fenntarthatatlanná váltak, és a „határok nélküli Európa” eszméje alapjaiban omlott össze.

A magyar–szlovák határ menti területek esete több szempontból is izgalmas kutatási területnek bizonyult: mindkét ország esetében ez a leghosszabb határszakasz, amely csupán a rendszerváltást követő években, különösen a két ország Európai Unióhoz, majd a schengeni egyezményhez való csatlakozását követően vált korlátozás nélkül átjárhatóvá, ezzel a határ menti térségek számára kedvező feltételeket teremtve a társadalmi és gazdasági (re)integráció és a határon átnyúló együttműködések és kapcsolatrendszerek kialakítására és fejlesztésére. Az elmúlt évtizedek során fokozatosan kiépülő határon átnyúló hálózatosodás számára a pandémiát kísérő korlátozó intézkedések megtörték és számottevő mértékben visszavetették a fejlődés dinamikáját, ezzel jelentős társadalmi és gazdasági problémákat okozva a határrégiók számára.

A magyar–szlovák határtérség a határon átnyúló együttműködések tekintve is unikális helyzetű, mivel a határszakaszon mintegy 13 Európai Területi Társulás (ETT/EGTC) működik, ezzel európai viszonylatban is az EGTC-kel leginkább „lefedett” határrégiók közé tartozik. Ezek a határon átnyúló intézmények törekedtek az általuk lefedett térségek számára a pandémia negatív hatásainak mérséklésében a lehető legnagyobb segítséget nyújtani. Hatáskörüknél fogva (valamint a két ország közötti jogharmonizációs problémákból adódóan) azonban a járványhelyzet hatásainak ellensúlyozásához csupán csekély mértékben tudtak hozzájárulni.

A magyar–szlovák határszakasz esetében is (néhány kivételtől eltekintve) megfigyelhető a nyugati–keleti lejtő menti fejlettségi különbség, ami a koronavírus-járvány hatásai esetében is eltérő súlyosságú kihívásokat okozott az egyes határtérségekben. A nyugati határrégió területén található a legtöbb (pl. Arrabona, Pons Danubii, Pontibus, Ister-Granum, Rába–Duna–Vág) EGTC, melyek eltérő funkciókat és feladatokat látnak el a régiókban. Ezek az intézmények a közlekedés, a turizmus, a kultúra és a gazdasági élet és együttműködések terén is fontos szerepet töltenek be, így a járványhelyzet alatt is e területeken tudtak eredményeket elérni. A keleti határrégióban ugyan több kisebb EGTC is jelen van (pl. Abaúj–Abaújban, Bodrogi, Svinka, Torysa), ezek az együttműködések azonban a pandémia válságkezelési folyamataiban nem játszottak szerepet. A térséget összefogó Via Carpatia EGTC – az itt jelen lévő aktív társadalmi szerepvállalásnak köszönhetően – legfőképp a regionális folyamatok koordinálásában játszott szerepet. A középső határrégió területén szervezetenként jelen lévő EGTC-k (pl. Novohrad–Nógrád, Sajó–Rima, Ipoly-völgye) funkcionálisan csekély mértékben járulnak hozzá a régióban zajló folyamatokhoz, csupán saját tevékenységi körük berkein belül operálnak. Ebből kifolyólag a középső határrégió esetében mind a határforgalmi, mind a gazdasági és társadalmi folyamatokat tekintve élesebben kiütköző problémák jelentkeztek.

A koronavírus-járvány a makroregionális folyamatokhoz hasonló következményeket okozott a magyar–szlovák határrégiók esetében is: egyebek között a gazdasági teljesítmény visszaesését és esetenként a termelés beszüntetését, a munkaidő csökkentését, az árszínvonal emelkedését és a fogyasztási magatartás megváltozását, valamint a beszállítói hálózatok akadozását stb. eredményezte. E problémákat a határrégióban működő EGTC-k közvetlenül kevésbé tudták orvosolni, a pandémia idején azon-

ban megfogalmazódtak olyan fejlesztési tervek, melyek közvetett módon hozzájárulhatnak a kialakult nehézségek áthidalásához. A határ menti térségekben élő lakosok számára általánosságban a bizonytalanság és a folyamatosan változó (olykor kaotikus) szabályozások okozták a legnagyobb kihívást.

A pandémiával járó kihívások az idő előrehaladtával egyre beazonosíthatóbbá váltak – a kezdeti bizonytalan és pánikszerű intézkedéseket követően az újabb járványhullámok során a (egyre enyhülő) korlátozó intézkedésekkel járó társadalmi feszültség is redukálódott, köszönhetően a lakosság alkalmazkodóképességének s a hatékonyabb és rugalmasabb szabályozási rendszereknek.

Több mint két év távlatából visszatekintve számos, a koronavírus-járvánnyal összefüggésbe hozható társadalmi és gazdasági folyamat vált beazonosíthatóvá, a pandémia hosszú távú hatásai kapcsán azonban a jövőre nézve továbbra is megannyi megválaszolatlan kérdés és megoldandó kihívás áll előttünk. A járványügyi vészhelyzet felhívta a figyelmet a határok (és a határon átnyúló kapcsolatok) szerepére és jelentőségére, így e tényezők figyelembevételére a jövőbeli fejlesztési stratégiák kidolgozása során kardinális szempontként kell megjelenjen. Ezeknek a transzregionális beavatkozásoknak kulcsa az átfogó ágazati fejlesztésekben rejlik. A komplex programcsomagok és stratégiák kialakításával – például a közlekedési infrastruktúra tervezésének összehangolása a munkaerő-áramlási, áruforgalmi, turisztikai stb. folyamatokkal, az ipartelepítések telephelyválasztása esetében a munkaerő-potenciál határon átnyúló monitorozása, a transzregionális turisztikai desztinációs menedzsment létrehozása stb. – megvalósulhat a határ menti térségek szinergiájának és kohéziójának elmélyülése, és mérsékelhető a periférikus földrajzi helyzetből adódó társadalmi és gazdasági peremhelyzet, sőt az együttműködések révén újabb határokat átívelő funkcionális várostérségek jöhetnek létre, melyek új kapukat nyithatnak a határ menti térségek számára.

Irodalom

XIX. Gazdaság-újraindítási Alap uniós fejlesztései 2021.

Balogh, Pál Géza–Baráth, Lajos–Benedek, Zsófia–Fertő, Imre–Lajos, Veronika–Nemes, Gusztáv–Orbán, Éva–G. Szabó, Gábor 2021. *The Kings of the Corona Crisis: The Impact of the Outbreak of Covid-19 on Small-scale Producers in Hungary. Agricultural Economics Society and European Association of Agricultural Economists*, 19/3, 53–59. p.

CESCI 2020. *Territorial analysis for the programme area of the Interreg Programme 2021-2027 in Hungary and Slovak Republic*. Budapest, Central European Service for Cross-border Initiatives.

Dániel Zoltán András–Molnár Tamás–Molnárné Barta Katalin 2021. Koronavírus-járvány a V4 országokban – társadalmi, gazdasági hatások, regionális összefüggések, kormányzati beavatkozások. *Területi Statisztika*, 61/5, 555–576. p.

Hajdú Zoltán–Rácz Szilárd 2020. Államhatár-politikák az Európai Unióban és Magyarországon a globális koronavírus-válság kezdeti időszakában. *Tér és Társadalom*, 34/2, 202–210.

- Hajdú, Zoltán 2021. A globális európai uniós vírusválság határpolitikai hatásai. *Scientia et Securitas*, 2/3, 275–283. p.
- HÉTFA 2021a. *A kelet-közép-európai járványügyi helyzet heti alakulásának elemzése*. Budapest, HÉTFA Kutatóintézet. Kutatási jelentés.
- HÉTFA 2021b. *A Covid-19 járvány határok átjárhatóságára és az idők helyzetére gyakorolt hatásairól*. Budapest, HÉTFA Kutatóintézet. Kutatási jelentés, kézirat.
- Jaschitz, Mátyás 2020. The role of the EGTC in cross-border spatial planning. In Ocskay, Gyula (Ed.), *15 years of the EGTCs. Lessons learnt and future perspectives*. Budapest, Central European Service for Cross-border Initiatives, 123–144. p.
- Kopint-Tárki 2021. *A Covid-19, a fenntarthatóság és a gazdasági-társadalmi fejlődés megjelenése a versenyképességben Magyarországon*. Budapest, KOPINT-TÁRKI Konjunktúra-kutató Intézet Zrt.
- Magyarország konvergencia programja 2021-2025 2021. Magyarország Kormánya.
- Magyar Kereskedelmi és Iparkamara 2021. *Piaci útmutató a Szlovák Köztársaságról*. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara.
- Magyar Piac Szövetkezet 2021. *Termelőink a piacon*. Bag, Magyar Piac Szövetkezet.
- Oeconomus Gazdaságkutató Alapítvány 2023. *Szlovákia gazdasági helyzete, a magyar-szlovák kapcsolatok alakulása 1989 óta*. Budapest, Oeconomus Gazdaságkutató Alapítvány.
- Pauza Diána–Palotai Bálint 2021. *Értékesítés a koronavírus idején*. IFUA Horváth & Partners. Letöltés dátuma: 2022. április 21.
- Program stability Slovenskej republiky na roky 2021 až 2024 2021. *Ministerstvo financií Slovenskej republiky*.
- Ritecz, Gy. 2021. Államhatár ellenőrzés és turizmus a pandémia idején. *Határrendészeti Tanulmányok*, 18/3, 35–83. p.

Internetes források

- Az üzlet 2021. Komárom és Komárnó között jár az első itthon gyártott e-busz. <https://azuzlet.hu/komarom-es-komarno-kozott-jar-az-első-itthon-gyártott-e-busz/> – Letöltés dátuma: 2022.04.20.
- Bumm 2021. Ezeket az átkelőhelyeket zárják le a szlovák-magyar határon. <https://www.bumm.sk/belfold/2021/07/03/ezeket-az-atkelohelyeket-zarjak-le-a-szlovak-magyar-hataron> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Consilium. Covid19: a negatív gazdasági következményekre adott uniós válasz. <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/coronavirus-pandemic/covid-19-economy/> – Letöltés dátuma: 2022.03.25.
- G7 2020. Nyáron is leállnak a magyar autógyárak, mi lesz a dolgozóikkal? <https://g7.hu/vallalat/20200713/nyaron-is-leallnak-a-magyar-autogyarak-mi-lesz-a-dolgozoikkal/> – Letöltés dátuma: 2022.04.21.
- Hungarianhub 2021. Beutazási szabályok Magyarországra. <https://hungarianhub.com/2021/08/beutazasi-szabalyok-magyarorszagra/> – Letöltés dátuma: 2022.04.17.
- HVG 2021. Megrohmozták a szlovákok a magyar bevásárlóközpontokat – nem csak az árfolyam miatt. https://hvg.hu/kkv/20211128_bevasarloturizmus_szlovakia_covid – Letöltés dátuma: 2022.04.17.

- IHO 2021. Magyar vasút 2021 konferencia: fenntartható és intelligens mobilitás nincs vasút nélkül. <https://iho.hu/hirek/magyar-vasut-2021-konferencia-fenntarthato-es-intelligens-mobilitas-nincs-vasut-nelkul> – Letöltés dátuma: 2022.04.17.
- Index 2021. Nagyüzemben gyártották a hamis oltási igazolványokat Győrben. <https://index.hu/belfold/2021/10/15/gyor-vamosszabadi-csalok-hamis-oltasi-igazolvany-ellenorzes-lebukas-elfogas/?token=d239f3f44c6eee1d104a436a8f118227> – Letöltés dátuma: 2022.04.19.
- Ister-Granum EGTC. Rólunk. <https://istergranum.eu/rolunk/bemutakozas/mi-az-egtc/> – Letöltés dátuma: 2022.04.14.
- K. Kiss G. 2021. Sorban állnak le a szlovák autóipari üzemek a chiphiány miatt. <https://www.economx.hu/magyar-gazdasag/sorban-allnak-le-a-szlovak-autoipari-uzemek-a-chiphiany-miatt.729797.html> – Letöltés dátuma: 2022.04.21.
- Ma7 2020. Mától új szabályok vonatkoznak a határátlépőkre. <https://ma7.sk/aktualis/matol-uj-szabalyok-vonatkoznak-a-hataratlepekre> – Letöltés dátuma: 2022.04.15.
- Ma7 2021a. Hétfő helyett szerdán lépnek életbe a szigorítások a határátkelőkön. Ezekre az intézkedésekre számíthatunk. <https://ma7.sk/aktualis/hetfo-helyett-szerdan-lepnek-eletbe-a-szigoritasok-a-hataratkelokon> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Ma7 2021b. Hétfőtől enyhébb szabályok érvényesek az ingázókra. <https://ma7.sk/aktualis/hetfotol-enyhobb-szabalyok-ervenyesek-az-ingazokra> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Ma7 2021c. Megnyílt a szlovák-magyar határ, de milyen feltételekkel léphetjük át? <https://ma7.sk/aktualis/martin-klus-megerositette-oltással-szabad-az-atkeles-magyarorszag-es-szlovakia-kozt> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Ma7 2021d. Hétfőtől jönnek az új szabályok a határon. Nézzük, hogy mire számíthatunk! <https://ma7.sk/aktualis/hetfotol-jonnek-az-uj-szabalyok-a-hataron-nezzuk-hogy-mire-szamithatunk> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Ma7 2021e. Magyarország köszöni Szlovákiának a rekord bevételeket. Karácsony előtti turizmusdömping a határon túl. <https://ma7.sk/aktualis/magyarorszag-koszoni-szlovakianak-a-rekord-beveteleket-karacsony-elotti-turizmusdopping-a> – Letöltés dátuma: 2022.04.17.
- Magyar, A. 2021. Szlovákia: Matovic lemondott, Eduard Heger lesz az új miniszterelnök. <https://hu.euronews.com/2021/03/30/szlovakia-matovic-lemondott-eduard-heger-lesz-az-uj-miniszterelnok> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Magyar Hírlap (2021). Az enyhítés útjára léptek szomszédaink. <https://www.magyarhirlap.hu/kronika/20210517-az-enyhites-utjara-leptek-szomszedaink> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- M, D. J. & N, A. 2021. Lazítások és járványzónák: így kezelik a pandémiát a szomszédok. <https://index.hu/kulfold/2021/03/04/korlatosok-romania-ausztria-horvat/> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Mészáros, R. 2021. Megkezdődik az ország tesztelése. <https://ujso.com/kozelet/mar-holnap-megkezdodik-az-oroszag-tesztelese> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- MFKE 2021. Koronavírus: hírek információk Szlovákiából és Csehországból. <https://www.mkfe.hu/hu/mediamenu/hirek/k%C3%BCl%C3%B6ldi-h%C3%ADrek/10394-koronav%C3%ADrus-h%C3%ADrek-inform%C3%A1ci%C3%B3k-szlov%C3%A1ki%C3%A1b%C3%B3l-%C3%A9s-csehorsz%C3%A1gb%C3%B3l.html> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.

- NIT 2021. Folytatódik a schengeni belső és külső határátkelők felújítása. <https://nit.hu/hirek/olytatodik-a-schengeni-belső-es-külső-határatkelok-felujitasa/> – Letöltés dátuma: 2022.04.17.
- NOOL 2021. Négy új híd épül 2023 végéig a magyar–szlovák határon. <https://www.nool.hu/orszag-vilag/2021/10/negy-uj-hid-epul-2023-vegeig-a-magyar-szlovak-hataron> – Letöltés dátuma: 2022.04.17.
- Nótin, T. 2021. A felvidéki régiók lakosságát sújtja leginkább a koronavírus Szlovákiában. <https://index.hu/kulfold/2021/03/13/elszomorito-az-elhalalozasi-arany-szlovakia-magyarlakta-regioiban/> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Paraméter 2020a. Megnyitották a medvei határátkelőt. <https://parameter.sk/629569/megnyitottak-a-medvei-hataratkelot/> – Letöltés dátuma: 2022.04.14.
- Paraméter 2020b. Csütörtöktől ismét lehet ingázni a szlovák-magyar határ mentén. <https://parameter.sk/630239/csutortoktol-ismet-lehet-ingazni-a-szlovak-magyar-hatar-menten-40-szemelyt-hazaengednek-bosrol/> – Letöltés dátuma: 2022.04.14.
- Paraméter 2020c. Négy további szlovák-magyar határátkelőn kap zöldet a teherforgalom. <https://parameter.sk/629041/negy-tovabbi-szlovak-magyar-hataratkelon-kap-zoldet-a-teherforgalom/> – Letöltés dátuma: 2022.04.15.
- Paraméter 2020d. Dunaszerdahelytől Komáromon át Királyhalmecig 11 polgármester kéri, hogy nyissák meg a magyar határt is! <https://parameter.sk/641830/dunaszerdahelytol-komaromon-at-kiralyhalmecig-11-polgarmester-keri-hogy-nyissak-meg-a-magyar-hatart-is/> – Letöltés dátuma: 2022.04.14.
- Patthy, L. I. 2021. Megszületett a döntés, teljes lezárás jön Szlovákiában. <https://index.hu/kulfold/2021/11/24/szlovakia-koronavirus-lezaras-oltottak-oltatlanok-jarvanyugyi-szigoritas/> – Letöltés dátuma: 2022.04.17.
- Pomichal, K. 2020. Jön a szigorítás: Kötelező koronateszt, lezárt határátkelők, az ingázók állandó tesztelése. <https://ma7.sk/aktualis/jon-a-szigoritas-csokkeno-forgalom-lezart-hataratkelok-az-ingazok-allando-tesztelese> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Pomichal, K. 2021. Jelentősen szigorodnak a beutazás feltételei: ha nincs beoltva, 14 napra karanténba kényszerül. <https://ma7.sk/aktualis/jelentosen-szigorodnak-a-beutazas-feltetelei-ha-nincs-beoltva-14-napra-karantenba> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Portfolio 2021. Határátkelőket zár le Szlovákia a járvány miatt, hétfőn új rendszer lép életbe. <https://www.portfolio.hu/gazdasag/20210704/hataratkeloket-zar-le-szlovakia-a-jarvany-miatt-hetfon-uj-rendszer-lep-eletbe-491028> – Letöltés dátuma: 2022.04.19.
- PwC 2020. A megváltozott fogyasztói magatartás erősíti a digitalizációt, az egészségügy és a fenntarthatóság területén megfigyelhető trendeket. https://www.pwc.com/hu/hu/sajto-szoba/2020/2020_a_gyorsan_valtozo_fogyasztoi_szokasok_eve.html – Letöltés dátuma: 2022.04.21.
- Szabad Európa 2021. Szlovákia megkapta az első adag Szputnyik V-szállítmányt. <https://www.szabadeuropa.hu/a/szlovakia-megkapta-az-első-adag-szputnyik-v-szallitmany/31129037.html> – Letöltés dátuma: 2022.04.19.
- Tachométer 2020a. Sokan belefutottak a határátlépési káoszba Medvénél. <https://parameter.sk/640604/sokan-belefutottak-a-hataratlepesi-kaoszba-medvenel-fotokkal/> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.

- Tachométer 2020b. Éjfélről mindenki előtt, teljesen lezárják a medvei határátkelőt, Komárom és Dunacsún marad nyitva. <https://parameter.sk/661634/figyelem-efjeltol-mindenki-elott-teljesen-lezarjak-a-medvei-hataratkelot-komarom-es-dunacsun-marad-nyitva/> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- UNECE 2022. Observatory on border crossing status due to Covid-19. <https://wiki.unece.org/display/CTRBSBC/Observatory+on+Border+Crossings+Status+due+to+COVID-19+Home> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Új Szó 2020a. Családokat szakított szét a határzár. <https://ujsozso.com/kozelet/csaladokat-szakított-szet-a-hatarzar> – Letöltés dátuma: 2022.04.14.
- Új Szó 2020b. Szabadon átjárható a szlovák, magyar, osztrák és a cseh határ. <https://ujsozso.com/kozelet/nyolc-oratol-megnyilnak-a-hatarok-magyarorszaggal> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Új Szó 2020c. A járványbizottság a kijárási tilalom bevezetését javasolja az ünnepekre. <https://ujsozso.com/kozelet/a-jarvanybizottsag-a-kijarasi-tilalom-bevezeteset-javasolja-az-unnepekre> – Letöltés dátuma: 2022.04.16.
- Új Szó 2021a. Kérdések és válaszok a hétfőtől érvényes óvintézkedésekről. <https://ujsozso.com/kozelet/kerdesek-es-valaszok-a-hetfotol-ervenyes-ovintezkedesekrol> – Letöltés dátuma: 2022.04.19.
- Új Szó 2021b. Bezárták a boltokat nálunk? Akkor jövünk Magyarországra! <https://ujsozso.com/gyor/bezartak-a-boltokat-nalunk-akkor-jovunk-magyarorszagra> – Letöltés dátuma: 2022.04.17.
- Világ gazdaság 2021a. Autóipari beszállítók lépnek le Szlovákiából. <https://www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2021/08/autoipari-beszallitok-lepnek-le-szlovakiaabol> – Letöltés dátuma: 2022.04.17.
- Világ gazdaság 2022. Kihirdette a járvány végét a szlovák kormány. <https://www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2022/02/kihirdette-a-jarvany-veget-a-szlovak-kormany> – Letöltés dátuma: 2022.04.17.

BENCE VARGA

THE SOCIAL AND ECONOMIC IMPACT OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC ON THE DEVELOPMENT OF BORDER REGIONS IN THE CASE OF THE HUNGARIAN–SLOVAK BORDER REGIONS

Borders in a given social context seem to be eternal and unchangeable, but their exact location, their permeability, their functions and the regulations assigned to them are in fact constantly changing according to the ideals of the respective societal eras. The SARS-CoV-2 neo-coronavirus infection, identified in December 2019 as the cause of Covid-19 disease, has become a global pandemic, causing a major health, economic and social crisis. The pandemic had an impact on the single market mechanisms established by the European Union, affecting freedoms—the free movement of services, goods, capital and people—and on almost every aspect of everyday life as it had been until then. In border regions, these effects were magnified. The active socio-economic interactions of the Hungarian–Slovak border regions were interrupted overnight as a result of the border traffic measures, causing significant negative changes and restructuring the functioning of cross-border processes.

A szlovákiai magyarság történetének reprezentációja a szlovákiai alapiskolai történelemtankönyvekben

---

KRISZTINA VARGA

Representation of the History of the Hungarian Minority in Slovakia in Slovak Primary School History Textbooks

Keywords: history of the Hungarians in Slovakia; Trianon; the First Vienna Award; the years of statelessness; Csemadok; history textbooks in Slovak primary schools; textbook research

---

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i3.06>

A kutatás elméleti háttere és kiindulópontjai

A korszerű történelemtanításnak ellentmondóan a történelem (tantárgy) tanítása – napjainkban is – a legtöbb európai országban a történelemtankönyvön alapszik, amely több száz éves hagyományra vezethető vissza.¹ A tankönyv egyúttal módszertani közvetítő- és hordozóeszköz is, azaz segédeszköz mind a tanár, mind a tanuló számára, nem mellesleg a tömegoktatás nagy fegyvere, hiszen megmutatható rajta az oktatáspolitikai „jólszervezettsége”. (Vajda 2018, 103–104. p.) Ennek ellenére a tankönyv sem tévedhetetlen, s nem kell, s nem is lehetséges belőle mindent megtanulni.

A történelemtankönyvek a történetírás sajátos részét képezik. Azokat a véleményeket és értékeket tükrözik, amelyek a kiadásuk idején megfeleltek az államhatalom által hirdetett eszméknek. A bennük szereplő tények és vélemények nem semleges információk a múlttól, hanem egy válogatás eredményei, amely összefügg a társadalom politikai, gazdasági és kulturális értékeivel. Ezáltal a tankönyv a társadalmi konstrukció eredménye. (Kmeť 2018, 115. p.) A történelemtankönyvek legfontosabb feladata, hogy az akadémiai kutatások eredményeit oly módon tárják a diákok elé, hogy ezek

---

1 Magyarországra vonatkozóan lásd Katona 2020; Csehszlovákiára és Szlovákiára vonatkozóan lásd Kmeť 2018, 71–86. p.

az ismeretek hozzájáruljanak a kollektív emlékezet, a közös történelmi tudat kialakításához. (Otčenášová 2010, 8. p.)

Bár a történelemoktatásunk tankönyvalapú, mégis kérdéses, milyen gyakran veszik a tanulók kezükbe, milyen gyakran dolgoznak a tankönyv leíró szövegével, a tankönyvben szereplő forrásokkal, s jó esetben az azokhoz tartozó kérdések és feladatok milyen formában kerülnek megoldásra, ezáltal a hangsúly a tanulók képességeinek a fejlesztésére terelődik-e. (Szabó 2015; Vajda 2018, 62–69. p.) Feltételezésünk szerint a történelemtankönyv gyakori eleme a tanórai és az órán kívüli tanulói munkának, így kutatásunk során a tankönyvi leíró szöveg elemzése – tehát a tankönyv tartalmának vizsgálata – mellett a pedagógiai hasznosságra is figyelmet fordítunk, így a magyar nyelvű történelemtankönyv-kutatás két irányát ötvözzük. (Vajda 2020, 9–11. p.)

Kutatásunk az alapiskola (általános iskola) felső tagozatán használt – az UNESCO meghatározása alapján az ISCED 2. szintű képzés – történelemtankönyveire irányult. Ez alapján próbáltunk következtetéseket megfogalmazni arra vonatkozóan, hogy mi az, amit önmagukról, a saját történelmükről tanulnak a szlovákiai magyar tanulók a történelem-tanórákon, valamint a helyzetből adódóan a többségi szlovák nemzet tanulói mit tanulnak a velük együtt élő szlovákiai magyarságról. Ha a szlovákiai történelemtankönyveket vesszük alapul a kérdésünk megválaszolásához, akkor első körben azt mondhatjuk, hogy a szlovák anyanyelvű és a szlovákiai magyar tanulók ugyanazt tanulják történelemből, hiszen ugyanazon tankönyvet használják (a szlovákiai magyar tanulók ún. tükörfordításos, tehát a szlovák eredeti tankönyv magyar nyelvű fordításából tanulnak). Másodsorban azonban számolnunk kell azzal is, hogy a szlovákiai magyar tanítási nyelvű iskolákban a történelemtanár (jó esetben) mélyebben foglalkozik ezekkel a témákkal, hiszen ez a saját történelmünk részét képezi. Bár harmadsorban említjük, miközben a közoktatás szempontjából az első helyen álló dokumentum: az Állami Oktatási Program (ÁOP, Štátny vzdelačiací program [ŠVP] z dejepisu), amely több módosításon esett át az elmúlt években. Mivel a történelemtankönyvekkel szemben elvárás, hogy meg kell felelniük a hatályos oktatási programnak, s az Oktatásügyi Minisztérium és a hatályos kormányrendelet engedélyével kerülhetnek használatba, ezért első lépésként dokumentumelemzésnek vetettük alá a szlovákiai Állami Oktatási Programot a történelem tantárgyra vonatkozóan. (ŠVP 2011, 2014, 2021)

2015-öt megelőzően a következő fogalmak és képességek szerepeltek a történelem tantárgyra érvényes állami oktatási programban a szlovákiai magyarok történetét érintően:

- kisebbségek (a nemzeti kisebbségek azonosítása Csehszlovákiában),
- a müncheni egyezmény és az első bécsi döntés (elemezni az első bécsi döntést). (ŠVP 2011, 15. p.)

A két fogalomból arra következtethetünk, hogy az első Csehszlovák Köztársaság létrejöttét és fennállását taglaló fejezetek/tanórák során szóba került a kisebbségek, köztük a magyarság sorsa is, a második világháborút követően azonban egy szó sem

esett a helyzetükről, miközben az azt követő évek jelentették a legnagyobb megpróbáltatásokat a magyar kisebbség számára.

A szlovákiai iskolákban jelenleg érvényes, történelemre vonatkozó állami oktatási programban a következő fogalmak és képességek szerepelnek a szlovákiai magyarok történetével kapcsolatban:

- párizsi békekonferencia (térkép segítségével dokumentálni az Osztrák–Magyar Monarchia szétesését követő változásokat),
- nemzeti kisebbségek (felismerni Csehszlovákia soknemzetiségű jellegét),
- felismerni a jelentőségét a Csehszlovák Köztársaság szétesésének. (ŠVP 2014, 15. p.)

Mint láthatjuk, ez az oktatási program nem jelentett előrelépést a szlovákiai magyarság történetére vonatkozóan; az első világháborút követően Csehszlovákia soknemzetűségét emelte ki, valamint szintén a csehszlovák szemponttal összefüggésben utal a müncheni egyezményre és az első bécsi döntésre. A második világháborút követő eseményekkel kapcsolatban ugyanúgy teljes elhallgatás jellemzi. Ennek kompenzációjaként született meg 2021-ben külön a szlovákiai magyar tannyelvű iskolák számára készült – és 2022. szeptember 1-től érvényes – oktatási program, amely számos kiegészítést tartalmaz olyan fogalmakat és témaköröket illetően, melyek a magyar kisebbség történetével összefüggenek:

- párizsi békekonferencia, Trianon, az első világháborút követő utódállamok (térkép segítségével dokumentálni az Osztrák–Magyar Monarchia szétesését követő változásokat),
- nemzeti kisebbségek, magyar kisebbség (felismerni Csehszlovákia soknemzetiségű jellegét; felismerni a trianoni békeszerződés következményeit a magyar kisebbséget érintően),
- felismerni a jelentőségét a Csehszlovák Köztársaság szétesésének,
- deportálások, lakosságcsere, reszlovakizáció,
- Csemadok,
- magyar kisebbség Szlovákiában (a Szlovák Köztársaságban). (ŠVP 2021, 11–15. p.)

A magyar tanítási nyelvű iskolák számára készült történelem állami oktatási programban felsorolt fogalmak, események végig követik a 20. századi eseményeket, ezáltal a szlovákiai magyar tanulók átfogó képhez juthatnak a saját történelmük jelentősebb eseményeiről. Kérdéses azonban, hogy a tankönyvek milyen mértékben s milyen forrásokkal tartalmazzák a felsorolt témaköröket.

Bár a kiindulópontnak tekinthető trianoni békeszerződést mint a történelemtan-könyvekben szereplő témakört (tananyagot) előttünk már többen vizsgálták (Vajda 2013, 185–204. p.; Vajda 2022, 19–31. p.; Vajda–Nagy 2020; Bese 2022, 8–18. p.), ám az elcsatolt területek magyarságának a története, kiemelve a szlovákiai magyarságot érintő részeket ez idáig nem került a tankönyvkutatók fókuszpontjába. Magunk is

csak az első bécsi döntéssel – s az annak előzményeként tekinthető komáromi tárgyalásokkal és a müncheni egyezményrel (Varga 2022b, 127–145. p.) – és a hontalanság éveivel foglalkoztunk a történelemtankönyveket érintően. (Varga 2022a, 421–428. p.; Varga 2023, 135–156. p.) Hogy kutatásunk eredményei összehasonlíthatók legyenek, előre meghatározotunk olyan témaköröket, amelyeknek különös figyelmet szenteltünk a vizsgálatunk során. Ezek a következők: Csehszlovákia létrejötte és a trianoni békeszerződés, az első bécsi döntés, a hontalanság éveinek eseményei, a magyar lakosság ezt követő integrációja, a Csemadok szerepe, a rendszerváltás eseményei – mivel ezeknek az eseményeknek kapcsán feltételezhető, hogy a szlovákiai magyar kisebbség is említésre kerül.

A történelemtankönyvek vizsgálata során alkalmazott módszerünk egyaránt érinti a hermeneutikai (szövegértelmezői, szövegelemzői) vizsgálatot, valamint a már említett dokumentumelemzés és a szövegelemzés módszerét. Ezáltal kívántuk a vizsgált történelemtankönyvek összehasonlító elemzését megvalósítani. Ezenkívül ahol erre lehetőség nyílt – a vizsgált témakörökkel összefüggésben – a tankönyvi képeket, forrásokat, kérdéseket és feladatokat is az elemzésünk tárgyává tettük.

A vizsgált történelemtankönyvek

Kutatásunk, amint arra tanulmányunk címében is utalunk, csak az általános iskolákban használt történelemtankönyveket érinti. A 20. századi események, így a szlovákiai magyarok története a szlovákiai tankönyvekben a 9. évfolyam tananyagát képezik. Vizsgálatunk során öt szlovákiai tankönyvet² – ahol lehetséges volt, annak a magyar nyelvű fordítását – elemeztünk, tekintettünk át.

– Kováč, Dušan–Tkadlečková, Herta–Kratochvíl, Viliam (ford. Szabó Ferenc): *Történelem 4. A világ az új évszázadban*. Bratislava, Orbis Pictus Istropolitana, 1996.

A szerzőhármás tankönyve része annak a tankönyvsorozatnak, amely a rendszerváltást követően elsőként került használatba a szlovákiai alapiskolákban. A történelemtankönyv az első világháborútól a rendszerváltásig foglalja össze a történelmi eseményeket. Minden tananyag két A4-es oldal terjedelmű: a bal oldalon található a szerzői szöveg, melynek az elején rövid kronológia kapott helyet. A bal szegélyen ismétlő kérdések és egy-egy fotóval kiegészített miniéletrajzok kerültek elhelyezésre. A tankönyv jobb

² Ezáltal a szlovákiai közoktatásban használt minden történelemtankönyvet elemeztünk, amely 1993 – Csehszlovákia megszűnése – után jelent meg, s az Oktatásügyi Minisztérium által jóváhagyásra került.

oldalán változatos forrásrészletek találhatóak, a jobb szegélyen pedig érdekességek, minilexikon és kérdések/feladatok.

- Kováč, Dušan–Kamenec, Ivan–Kratochvíl, Viliam (ford. Szabó Ferenc): *Történelem 4. Szlovákia az új évszázadban*. Bratislava, Orbis Pictus Istropolitana, 1998.

A történelemtankönyv az első világháborútól a Szlovák Köztársaság 1993-as megalakulásáig tekinti át Szlovákia történetének fontosabb eseményeit, ezáltal szorosan kapcsolódik a fentebb bemutatott világtörténelmi eseményeket összefoglaló tankönyvhöz. A tananyag elrendezésében a két tankönyv megegyezik.

- Letz, Róbert: *Slovensko v 20. storočí. Dejepis pre 9. ročník základných škôl*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2000.

A tankönyv Szlovákia történetével foglalkozik, az első világháború kitörésétől a Szlovák Köztársaság 1993-as megalakulásáig. A szerző a tankönyv előszavában üdvözli a tanulókat, majd bemutatja a könyv szerkezetét: a páros oldalakon (fehér alapon) található a szerzői szöveg, a páratlan oldalakon (sárga alapon) kiegészítő információk, érdekességek, forrásrészletek, minieletrajzok, szómagyarázatok, kérdések és feladatok kaptak helyet. (Letz 2000, 4–5. p.)

- Kovács László–Simon Attila: *A magyar nép története. A 20. század. Történelemtankönyv az alapiskolák 9. osztálya és a nyolc éves gimnáziumok 4. osztálya számára*. Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2006.

A szlovákiai magyar szerzőpáros tankönyve mint kiegészítő tananyag került ajánlásra a Szlovák Köztársaság Oktatásügyi Minisztériumának 2000. 8. 16-i 430/2000-43-as számú rendeletével. A tankönyv az első világháborút követően, 1918-tól foglalkozik Magyarországgal, Csehszlovákiával és a magyarság történelmével. Egy-egy tankönyvi fejezet két A4-es oldal terjedelmű: a bal oldalon található egy rövid kronológia, mottó (idézet) és a szerzői szöveg, az oldalszegélyen a korábbi tananyag felelevenítését szolgáló kérdések és minieletrajzok, a jobb oldalon forrásszemelvények, képek, az oldalszegélyen pedig további érdekességek, kérdések és feladatok szerepelnek.

- Kováč, Dušan–Kratochvíl, Viliam–Kamenec, Ivan–Tkadlečková, Herta (ford. Szabó Ferenc): *Történelem az alapiskola 9. osztálya és a nyolcosztályos gimnázium 4. osztálya számára. Az elmúlt idő nyomában*. Bratislava, Orbis Pictus Istropolitana, 2019.

A tankönyv a 20. századi egyetemes és nemzeti (szlovák) történelem eseményeit tekinti át az első világháború kitörésétől Szlovákia európai uniós csatlakozásáig. Minden fejezet (tananyag) két A4-es oldal terjedelmű: a bal oldalon a szerzői szöveg, a jobb oldalon pedig különböző források, képek, térképek találhatóak. A bal és jobb oldalszegélyen a korábbi tananyag felelevenítését segítő kérdések, érdekességek, minieletrajzok (portrékkal) és kérdések/feladatok kaptak helyet. Jelenleg ez a történelemtankönyv van használatban az alapiskolák 9. osztályában.

A szlovákiai magyarok története a történelemtankönyvek lapjain

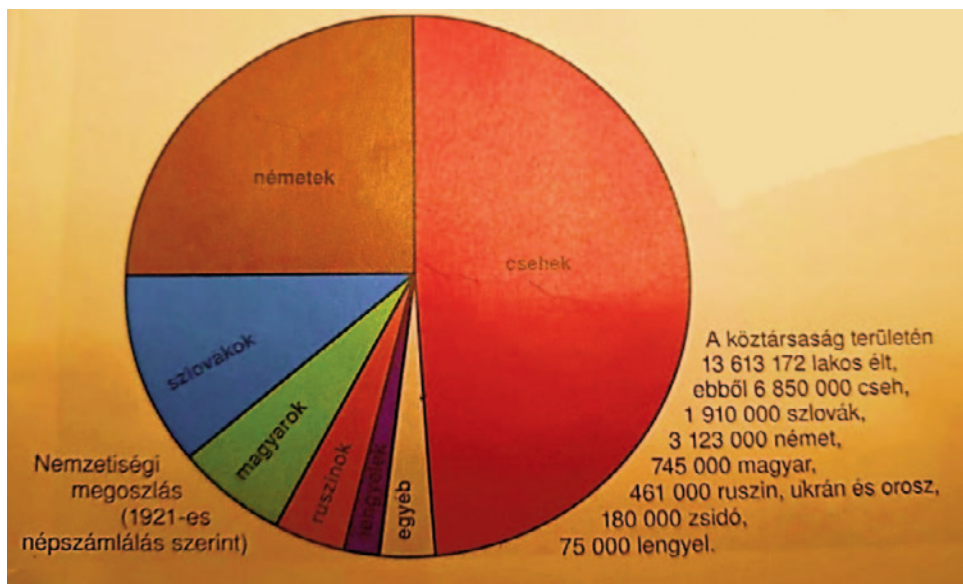
A *Történelem 4. A világ az új évszázadban* és a *Szlovákia az új évszázadban* c. tankönyvek egymás kiegészítői azáltal, hogy az első az egyetemes történelmet, míg a második (Cseh)Szlovákia történelmét foglalja magába. Az egyetemes történelemmel foglalkozó részben két fejezet (*Hogyan született meg a béke* és *Új államok Európa térképén*) foglalkozik az első világháborút követő eseményekkel, azonban ezekben nem kerül említésre a trianoni békeszerződés. A tankönyv szerzői szövegében röviden olvashatunk a nemzeti kisebbségekről: „Az új államokban az országokat megalapító fő nemzeteken kívül nemzeti kisebbségek is éltek. Ez a nagyobb államalakulatokban való együttélés következménye volt.”³ (Kováč–Tkadlečková–Kratochvíl 1996, 16. p.) Érdekességként szerepelt a tankönyvben egy *Polgártársak vagy ellenfelek?* c. kiegészítő tananyag, melyben a nemzeti kisebbségek védelméről olvashatunk, valamint a Lengyelországban, Litvániában, Csehszlovákiában és Romániában élő kisebbségeket sorolja fel. „A párizsi békeszerződés az új államokban kialakult nemzetiségi kérdéssel is foglalkozott. A kormányoknak külön szerződésben kellett vállalniuk, hogy az új államok nemzeti kisebbségeinek biztosítják az egyenjogúságot. Lengyelországban németek, litvánok, ukránok, zsidók éltek. Litvániában lengyelek, németek, oroszok, zsidók éltek. Csehszlovákiában németek, magyarok, ukránok, ruszinok, oroszok, zsidók éltek. Romániában németek, magyarok, ruszinok, zsidók éltek. Szlovák kisebbségek Magyarországon, Jugoszláviában, Romániában és Bulgáriában éltek. A szerződések még nem biztosítottak védelmet a roma kisebbségeknek, amelyek ezeken a területeken éltek.” (Kováč–Tkadlečková–Kratochvíl 1996, 17. p.) Ezt követően a tankönyvben többször nem kerül említésre a kisebbségek, a szlovákiai magyarság sem.

A Szlovákia történetét magában foglaló történelemtankönyv két fejezetben foglalkozik Csehszlovákia megalakulásával: a *Csehszlovákia megalakulása* és a *Szlovákia a csehszlovák állam része lesz* c. fejezetekben. A trianoni békeszerződés és a magyar

3 Bár a tankönyv a korábbi államalakulatok következményeként utal arra, hogy nemzeti kisebbségek éltek egyes országok területén, valójában igazságosabb (etnikai alapú) határokkal ez elkerülhető lett volna, pl. Csehszlovákiában a magyar kisebbség esetében.

kisebbség nem kerül említésre a szerzői szövegben, csak a fejezet elején lévő kronológiában található rá utalás: „1920 júniusában Nagy-Trianon francia kastélyban aláírják a szlovák–magyar határról szóló szerződést.” (Kováč–Tkadlečková–Kratochvíl 1998, 16. p.) Ennél többet azonban nem tudunk meg a tankönyvből a trianoni békediktátumról és következményeiről. Ami pozitívumként említhető az említett két fejezetben, az egy kördiagram (statisztikai forrás), amely az 1921. évi népszámlálás alapján mutatja be Csehszlovákia nemzetiségi megoszlását.

1. ábra. Csehszlovákia nemzetiségi megoszlása az 1921. évi népszámlálás alapján

Forrás: Kováč–Kamenec–Kratochvíl 1998, 17. p.

A tankönyvben külön fejezet foglalkozik a csehszlovákiai nemzetiségekkel (*Polgártárs vagy ellenség* c. fejezet), melyben a magyar, német, ukrán, ruszin és a zsidó kisebbség is említésre került. A magyarokról a következőket olvashatjuk a szerzői szövegben: „Szlovákiában a magyarok alkották a legszamosabb nemzeti kisebbséget. A magyarok nagyon nehezen alkalmazkodtak az új körülményekhez, mivel az egykori Magyarország uralkodó nemzetéből egyszerűen kisebbséggé váltak.” (Kováč–Tkadlečková–Kratochvíl 1998, 28. p.) A kisebbségi jogokra is kitér: „Az államhatárok kijelölésekor a csehszlovák kormány kötelezettséget vállalt a kisebbségek politikai, polgári és kulturális jogainak biztosítására. Szlovákiában valamennyi kisebbségnek voltak politikai pártjai és képviselői a parlamentben. Szakszervezeti, ifjúsági, női, kulturális és testnevelő szervezeteket alapítottak. Újságokat, folyóiratokat és könyveket adtak ki az anyanyelvükön. Azokon a területeken, ahol megfelelő arányban (legalább 20%-ban) éltek kisebbség-

ségek, anyanyelven (magyarul, németül, ukránul, ruszin nyelven) folyt az oktatás az óvodákban, az alap- és középiskolákban, valamint a szaktanintézetekben. Ezeken a vidékeken a kisebbségek a hivatali kapcsolatban is használhatták az anyanyelvüket.” (Kováč–Tkadlečková–Kratochvíl 1998, 28. p.) Mint az idézetből láthatjuk, a fő hangsúly a nyelvi jogok részletezésére esett, de mellette említésre kerül a gazdag sajtó, valamint a szabad pártalapítás. Amit viszont hiányként érzékelünk, az legalább egy-két magyar nyelvű sajtótermék (pl. *Prágai Magyar Hírlap*, *Kassai Újság*, *Barázda*, *Hanza Szövetkezeti Újság*), vagy magyar párt (pl. Magyar Nemzeti Párt, Országos Keresztényszocialista Párt) konkrét megnevezése.

A magyar kisebbség következő megemlézése az első bécsi döntéssel összefüggésben *Az autonómiától a függetlenségig* c. fejezetben fordult elő. A szerzői szöveg egy bekezdésben foglalja össze az első bécsi döntést, melyben a Szlovákiát ért területi veszteség s az esemény szlovák lakosságot ért negatív hatása kerül közlésre. A magyar lakosság örömét nem említi a tankönyv leíró szövege, és forrás sem szerepel a témakörhöz. (Bővebben lásd: Varga 2022b, 133–134. p.)

A hontalanság éveinek eseményei mindössze két mondatban kerültek összefoglalásra: „A közélet megtisztítása ürügyén a polgárok egész rétegeit zárták ki a közéletből. A német és a magyar nemzeti kisebbség képviselőit vagy kitelepítették, vagy megfosztották őket polgári jogaitól.” (Kováč–Tkadlečková–Kratochvíl 1998, 52. p.) Bővebben sem a lakosságcsere, sem a deportálások, sem a reszlovakizáció nem említődik a történelemtankönyvben.

A tankönyv tartalmaz egy *Kultúra – mindenkinek* c. fejezetet. Ebben a kisebbségekről csak a következő szerepel: „Az ún. szocialista kulturális forradalom keretében fejlődött a nemzeti kisebbségek kulturális élete is. A kisebbségeknek alap- és középiskoláik, újságjaik, színházai, rádióadásuk volt.” (Kováč–Tkadlečková–Kratochvíl 1998, 58. p.) Ugyanakkor egyetlen szervezetről (pl. a Csemadok), színházról (pl. Magyar Területi Színház), sajtótermékről (pl. *Új Szó*, *Szabad Földműves*) sem esik szó. A rendszerváltással összefüggésben csak a szlovák szempont került előtérbe, a magyar kisebbségről nem található információ a tankönyv lapjain. (Kováč–Tkadlečková–Kratochvíl 1998, 64–65. p.)

Róbert Letz történelemtankönyve a szlovák tanítási nyelvű alapiskolák számára készült mint alternatív választási lehetőség. A trianoni béke kérdésköre rövid említés szintjén többször is megjelenik a *Szlovákia betagozódása a csehszlovák államba* (*Začlenenie Slovenska do česko-slovenského štátu*) c. fejezetben. Elsőként a kronológiában találkozunk a trianoni békeszerződés megkötésének pontos dátumával, majd a szerzői szöveg utolsó bekezdésében: „Magyarországnak muszáj volt a trianoni palotában aláírnia a békeszerződést, amely kötelezte, hogy tartsa tiszteletben az államhatárokat Szlovákiával és a környező országokkal.” (Letz 2000, 16. p.) Ennél több információ nem derül ki a békeszerződés körülményeiről, következményeiről (sem gazdasági, sem társadalmi téren, az új állam határai mögé kerülő kisebbségeket sem ismerteti). A források között megtaláljuk Štefan Osuský visszaemlékezését a békeszerződés aláírás-

sáról, ami szerinte: „a szlovákság elszámolása volt a történelmi Magyarországgal szemben, nemzete minden szenvedéséért és elnyomásáért cserébe.” (Letz 2000, 15. p.) Ehhez kapcsolódik a fejezet végén található kérdések közül az ötödik, egyben utolsó kérdés („Miért volt fontos a trianoni békeszerződés? Hogyan nyilatkozott róla Š. Osuský?”), amely a tankönyvi szöveg és a forrás alapján válaszolható meg, így magasabb gondolkodási műveletet, értelmezést nem vár el a tanulóktól, ellenben negatív képet alakít ki Magyarországról és a magyar nemzetről.

A II. témakör 4. fejezetének – *Szlovákia vallási és nemzetiségi képe (Náboženský a národnostný obraz Slovenska)* – az elején egy táblázatban került felsorolásra a nemzetiségek megoszlása. (Letz 2000, 24. p.) A szerzői szövegben olvashatunk a nemzetiségek jogairól, így például arról, hogy saját egyesületeik, pártjaik, iskoláik lehettek, vagy az anyanyelv használatának a lehetőségéről, ha az adott városban, faluban az arányuk elérte a 20%-ot. (Letz 2000, 26. p.)

A következő említés a magyar kisebbségre vonatkozóan a tankönyv *Szlovákia az 1938–1945-ös években (III. Slovensko v rokoch 1938 – 1945)* c. III. témakörének az első fejezetében – *A Münchenhez vezető út (Cesta k Mníchovu)* fordul elő, amely a müncheni egyezményről és az első bécsi döntéssel foglalkozik. A fejezet elején található kronológiában a két esemény pontos dátuma szerepel, rövid összefoglaló információval kiegészítve. A bécsi döntéssel kapcsolatban a veszteségekre terelődik a hangsúly, s az elcsatolt városok is rögzítésre kerülnek: „Szlovákia a legtermékenyebb mezőgazdasági termőföldjeit veszítette el, olyan városokkal, mint Kassa, Szepesi, Dunaszerdahely, Komárom, Galánta, Érsekújvár, Verebély, Nagysurány, Losonc, Fülek, Léva, Párkány, Rozsnyó, Rimaszombat, amelyek közül sok szlovák többségi lakosságú város volt.”⁴ (Letz 2000, 36. p.) Ebben a fejezetben – a szerzői szövegben, egy mondatban – említésre kerül az Esterházy János által vezetett Egyesült Magyar Párt is. (Bővebben lásd Varga 2022b, 135–137. p.)

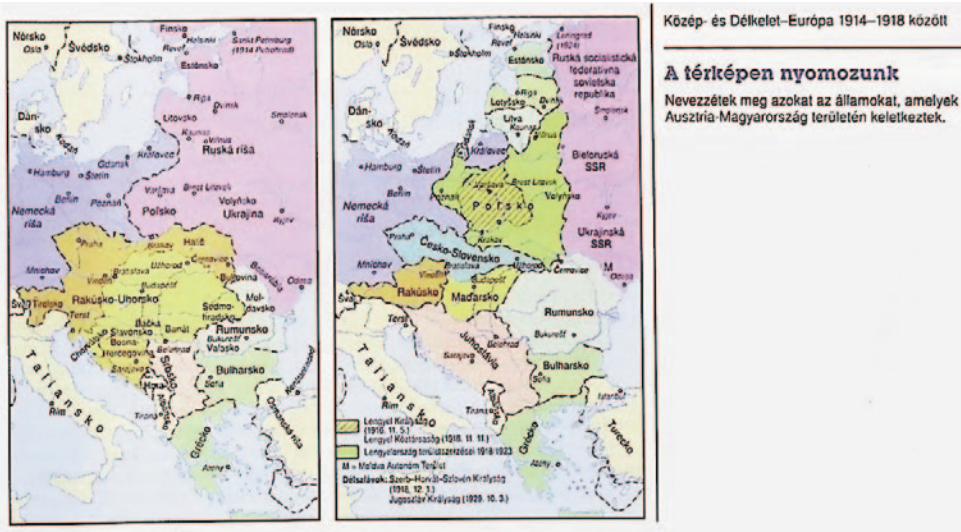
Letz tankönyvében a magyar kisebbség történetének szempontjából jelentős 1945–1948 közötti időszak ismertetése elmarad. Csak a kassai kormányprogramról olvashatunk a szerzői szövegben, amely szerint a kormányprogram „egyértértését fejezte ki a kollektív bűnösség elvével a német és a magyar kisebbséggel kapcsolatban. Mindkét kisebbséget azzal vádolták, hogy együttműködtek Csehszlovákia 1938-as megszállásában és 1939-es felbomlásában.” (Letz 2000, 58. p.) A csehszlovák–magyar lakosságcseréről, a reszlovakizációról és a deportálásokról nem olvashatunk a tankönyv lapjain. A pártállami évek (Cseh)Szlovákiájának történetét ismertető fejezetek sem említik a magyar kisebbséget.

Az alapiskolák 9. évfolyamában jelenleg használt történelemtankönyv (a Kováč–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková szerzőnégyes munkája) a korábbi *Történelem 4.* –

4 Meg kell jegyeznünk, hogy a felsorolt városok közül még az 1930. évi csehszlovák népszámlálás szerint is csak Kassa, Verebély, Nagysurány és Losonc volt szlovák többségű.

A világ az új évszázadban és a Szlovákia az új évszázadban című tankönyvi kötetek egyesített, átdolgozott kiadása. Az első világháború utáni békeszerződésekkel az első témakör utolsó fejezete (*Hogyan született meg a béke*), valamint a második témakör első fejezete (*Új államok Európa térképén*) foglalkozik. E fejezetekben – ahogyan arra Bese László is felhívta a figyelmet – nem szerepel a Trianon vagy a trianoni békeszerződés kifejezés. (Bese 2022, 17. p.) A békeszerződésekkel és a határok változásával kapcsolatban a következőképpen fogalmaznak a tankönyv szerzői: „A békeszerződés kötelezte a veszteseket, hogy ismerjék el az újonnan keletkezett államok – Lengyelország (Polsko), Csehszlovákia (Česko-Slovensko), Jugoszlávia (Juhoslávia) – függetlenségét, valamint Románia (Rumunsko), Ausztria (Rakúsko) és Magyarország új határait.” (Kratochvíl–Kováč–Kamenec–Tkadlečková 2019, 22. p.) Az *Új államok Európa térképén* c. fejezetben *Nemzeti kisebbségek* alcímmel érdekességként szerepel ugyanaz a leírás a nemzeti kisebbségekről és védelmükről, ami a *Történelem 4. A világ az új évszázadban* c. tankönyvben is helyet kapott. (Vö. Kováč–Tkadlečková–Kratochvíl 1996, 17. p. és Kratochvíl–Kováč–Kamenec–Tkadlečková 2019, 29. p.) A vizsgált fejezetekben egy térkép is található, mely Európa államait ábrázolja az első világháború előtt és azt követően. A térképhez egy feladat is kapcsolódik, amely azt várja el a tanulóktól, hogy „nevezék meg azokat az államokat, amelyek Ausztria–Magyarország területén keletkeztek”. (Kratochvíl–Kováč–Kamenec–Tkadlečková 2019, 29. p.) Kérdéses azonban, hogy ehhez a feladathoz miért szükséges az említett térkép, ugyanis a leíró szövegben felsorolásra kerültek azok az államok, amelyek az egykori Osztrák–Magyar Monarchia területén jöttek létre.

2. ábra. Az Osztrák–Magyar Monarchia területén létrejött államokat ábrázoló térkép

Forrás: Kratochvíl–Kováč–Kamenec–Tkadlečková 2019, 29. p.

A Csehszlovák Köztársaság létrejöttéről szintén két fejezetben (*A felszabadult Szlovákia és a Szlovákia belép a csehszlovák államba*) olvashatunk, ám ezek leíró szövegében sem kerül említésre a magyar kisebbség. A *Szlovákia belép a csehszlovák államba* c. fejezet ugyanazt a kördiagramot közli a nemzetiségek megoszlásáról, amely a *Történelem 4. Szlovákia az új évszázadban* tankönyvben is szerepelt. (Lásd 1. ábra; Vö. Kováč–Kamenec–Kratochvíl 1998, 17. p. és Kratochvíl–Kováč–Kamenec–Tkadlečková 2019, 31. p.) A következő említés a nemzeti kisebbségekkel kapcsolatban a *Szlovákia útkeresése* c. fejezet második alfejezetében (*Politikai pártok*) fordul elő, ahol a következőket olvashatjuk: „A nemzeti kisebbségeknek is megvoltak a saját pártjaik. Legjelentősebb a magyar és a német politikai pártok voltak.” (Kratochvíl–Kováč–Kamenec–Tkadlečková 2019, 42. p.) Az, hogy melyek voltak ezek a pártok, nem derül ki a tankönyv lapjairól.

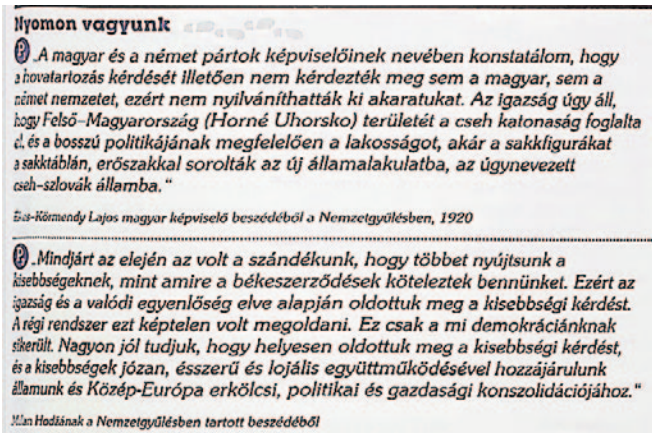
A tankönyvben szintén megtalálható a *Polgártársak vagy ellenségek* c. fejezet, amely további három alfejezetet foglal magába. Az első fejezetben szó esik a magyar kisebbségről is mint a legszámottevőbb nemzeti kisebbségről. A második alfejezetben olvashatunk a kisebbségi jogokról, ugyanazon leíró szöveggel, amellyel a *Történelem 4. – Szlovákia az új évszázadban* tankönyvben is találkoztunk. (Vö. Kováč–Kamenec–Kratochvíl 1998, 28. p. és Kratochvíl–Kováč–Kamenec–Tkadlečková 2019, 50. p.) A tankönyv szerzői szövegében az állam soknemzetiségű voltából adódó nemzetiségi problémák is rögzítésre kerülnek: „A Csehszlovák Köztársaság soknemzetiségű állam volt. Az állam területén a szlovákokon és cseheken kívül nemzeti kisebbségek is éltek, akik az újonnan alakult ország számára állandó problémát jelentettek.” (Kratochvíl–Kováč–Kamenec–Tkadlečková 2019, 50. p.) Ugyanakkor a szerzők azt nem konkrétizálják, hogy mik voltak ezek a problémák.

A források között megtaláljuk Körmeny-Ékes Lajos magyar nemzetgyűlési képviselő és Milan Hodža beszédjének egy-egy részletét. (Lásd 3. ábra) Ezek valóban forrásként szerepelnek a tankönyvben, mivel az értelmezésüket segítő kérdések/feladatok is kapcsolódnak hozzájuk:

- „1. Hasonlítsátok össze a két felszólalást.
2. Milyen békeszerződésekre hivatkozik Milan Hodža?
3. Mi bizonyítja, hogy a magyar képviselő nem tudott azonosulni vagy egyetérteni az újonnan alakult állammal?
4. Miben mondott ellent a magyar képviselő állítása Milan Hodža állításának, miszerint a kisebbségi kérdés az igazság és az egyenlőség elve szerint alakult?” (Kratochvíl–Kováč–Kamenec–Tkadlečková 2019, 51. p.)

A kérdésekkel kapcsolatban egy érdekesség – negatív felütés – is megfigyelhető: amíg Milan Hodža neve a kérdésekben kiírásra került, addig Körmeny-Ékes Lajos csak mint magyar képviselő kerül említésre, a kérdések egyszer sem említik őt név szerint.

3. ábra. Körmeny-Ékes Lajos és Milan Hodža beszédeiből származó részletek

Forrás: Kováč–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková 2019, 51. p.

A szerzőnégyes tankönyvében A Cseh–Szlovák Köztársaság szétverése c. fejezet második alfejezete foglalkozik az első bécsi döntéssel, de nem a magyar kisebbség szempontjából, hanem a Szlovákiát ért negatívumként (területi veszteség, az elcsatolt területen életszínvonal-csökkenés) szerepel a leíró szövegben. (Kováč–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková 2019, 62. p.) A fejezethez tartozik egy térkép is, amely Szlovákia területét ábrázolja az első bécsi döntést követően. (Bővebben lásd: Varga 2022b, 137–138. p.)

A következő említést a magyar kisebbségre vonatkozóan a *Sztálin árnyékában* c. fejezet tartalmazza, (Kováč–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková 2019, 90. p.) melyben a hontalanság éveinek az eseményei (a csehszlovák állampolgárság elvesztése, a lakosságcsere, a csehországi deportálások) kerültek egy bekezdésben összegzésre. A deportálásokhoz egy forrás is kapcsolódik, amely a farnadi Klebecska István visszaemlékezése a közmunkára való deportálásról. (Lásd. 4. ábra) A forráshoz a tankönyv szerzői kérdéseket is társítottak.⁵ Ezt követően nem kerül említésre a magyar kisebbség története a tankönyv lapjain.

5 „1. Írjátok le, milyen körülmények közt utaztak a magyar családok a Szudéta-vidékre. 2. Miért éppen a Szudéta-vidékre kellett menniük? 3. Hasonlítsátok össze a háború alatti és a háború utáni erőszakos kitelepítésekről szóló visszaemlékezéseket. 4. Miben hasonlítottak és miben különböztek egymástól? 5. Milyen következményekkel jár az emberekre az erőszakos kitelepítés az egyes történelmi korszakokban? 6. Soroljatok fel néhány példát az erőszakos kitelepítésre a 20. század végéről és régebbi korokból.” (Kováč–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková 2019, 91. p.)

4. ábra. Személyes visszaemlékezés a csehországi deportálásokról mint tankönyvben szereplő történelmi forrás

1946 végén rémhírek kezdtek terjedni: kitelepítik a magyar családokat Csehországba, a Szudéta-vidékre (Sudety). (...) Amikor a párkányi vasútiállomásra érkeztünk, egy másik farnadi családdal szállítottak be bennünket egy közös marhavagonba. A vagonokban nem lehetett fűteni, kint mínusz húsz fok volt, télikabátokba, pokrócokba burkolózva vártuk, mikor indul el velünk a szerelvény. Mi, felnőttek még csak bírtuk valahogy, de sok család pólyás gyerekekkel volt, el lehet képzelni, mennyit szenvedtek ezek az anyák. Az egész szerelvényt fegyveres katonák vették körül, így egy lépésre sem tudtunk eltávolodni a vagonoktól. Késő délután indult el a vonat, és könnyes szemmel néztünk vissza, vajon meglátjuk-e még valaha ezt a vidéket? Eljött az éjszaka, de mi le sem hunytuk a szemünket. Három napig tartott az út Csehországba. A szerelvény gyakran órákat vesztegelt a nyílt pályán, mert a síneket méteres hó fedte. A vagonban sem egy tányér meleg levest, teát, de még hideg vizet sem kaptunk, az otthonról hozott száraz ételen voltunk. Katonai szeszfőzőn olvastottunk havat, és főztünk szárított csipkéből teát. Így érkeztünk meg 1947. január 12-én a csehországi Žatec város állomására. Ott már vártak bennünket övendő „gazdáink”.

4. farnadi (Farná) Klebecska István visszaemlékezéseiből

Forrás: Kováč–Kratochvíl–Kamenec–Tkadlečková 2019, 91. p.

Bár jelen tanulmányban utolsóként elemezzük, a magyar kisebbség története szempontjából kiemelkedő a Kovács–Simon szlovákiai magyar szerzőpáros történelemtan-könyve. (Kovács–Simon 2006) A magyar kisebbség és a trianoni békeszerződés a *Trianon és következményei. Magyarok az utódállamokban* c. fejezetben kerül említés-re. A szerzői szövegben olvashatunk Magyarországon veszteségeiről, az elcsatolt területek nagyságáról, az azon élő lakosságról, valamint arról, hogy 3,2 millió magyar került Magyarországon határain kívülre, amit a szerzők a győztesek területszerzési vágyának tulajdonítottak. „...az új határok mélyen belevágtak a magyar nemzettestbe. 3,2 millió magyar került a szomszédos országok határai közé, tehát a Kárpát-medencében élő magyarság több mint egyharmada, s ennek fele az új határok mentén zárt tömbökben élt. Ez azt jelenti, hogy lehetett volna az etnikai, nemzetiségi elveknek megfelelő, igazságosabb határokat húzni, a győztesek étvágya azonban csillapíthatatlan volt.” (Kovács–Simon 2006, 6. p.) A fejezethez tartozó források között megtalálható egy korabeli tudósítás, egy statisztikai forrás, amely az utódállamok nemzetiségi összetételét ábrázolja kördiagram formájában, s egy térkép Magyarország felosztásáról. Kérdések/feladatok ugyanakkor nem kapcsolódnak hozzá. A térkép viszonylag nagy méretű (a tankönyvi oldal terjedelmének a felét teszi ki), azonban csak nehezen, illetve nem olvasható (pl. a jelmagyarázat). Így ha a történelemtanár alkotna is hozzá feladatokat, akkor sem lenne igazán alkalmas a tanulók órai munkájához.

5. ábra. Magyarország felosztása a trianoni békeszerződés alapján

Forrás: Kovács–Simon 2006, 7. p.

A tankönyv lapjain a magyar pártokról is olvashatunk (a *Polgári demokrácia és nemzeti elfoglaltság*. Az *első Csehszlovák Köztársaság* c. fejezetben), valamint Esterházy János, Jaross Andor, Szüllő Géza és Szent-Ivány József neve is említésre kerül. „A szlovákiai magyar lakosság döntő többsége a magyar kisebbség érdekvédelmét felvállaló pártokra adta a szavazatát. A magyar pártok közül a legjelentősebbek az Országos Keresztényszocialista Párt és a Magyar Nemzeti Párt voltak. A magyar kisebbség hatékonyabb érdekvédelme céljából a két párt 1936-ban összeolvadt, s Egyesült Magyar Párt néven folytatta tevékenységét. Az egyesült párt elnöke Jaross Andor, míg ügyvezető elnöke Esterházy János lett.” (Kovács–Simon 2006, 10. p.) A fejezethez tartozó források között megtalálható Körmendy-Ékes Lajos és Szent-Ivány József beszédének egy-egy részlete, ezekhez azonban értelmezést segítő kérdések és feladatok nem tartoznak.

A tankönyv következő fejezete a *Szülőföldön – kisebbségben. Magyarok Csehszlovákiában* címet viseli. A leíró szövegben olvashatunk a Csehszlovákiában élő nemzetiségekről, a kisebbségi jogokról (pl. nyelvtörvény), de a fő hangsúly a magyar kisebbségre esik: „A Csehszlovákiába került magyarság természetesen nehezen fogadta el, hogy megkérdésezése nélkül, elszakítva az anyaországtól, új államba kényszerült... Létszáma fokozatosan csökkent. Ebben a kedvezőtlen folyamatban nagy szerepet játszott a magyar iskolák fogyása. Ezeket a szlovák többségű járásokban szinte azonnal megszüntették, de Dél-Szlovákiában is megfogyatkozott a számuk. [...] A szlovákiai magyarság öntudatának megőrzésében fontos szerepet játszottak a különféle kulturális egyesületek, ifjúsági szervezetek, egyházi jellegű csoportosulások, nőegyletek. A legjelentősebb a Szlovenszkói Magyar Kulturális Egyesület (SZMKE) volt, amely kultúrprogramok, irodalmi-történelmi előadások szervezésével, színjátszó körök támogatásával terjesztette a magyar kultúrát.” (Kovács–Simon 2006, 12. p.) Említésre kerül a kassai Kazinczy Társaság, a pozsonyi Toldy-kör és a Sarló mozgalom is. A fejezethez tartozó minieletrajzban Jócsik Lajosról, a Sarló mozgalom egyik vezetőjének életéről tudhatunk meg részleteket. További érdekességként a szlovákiai magyar sportéletről is olvashatunk.

A felvidéki magyarság visszatérésével az anyaországba, azaz az első bécsi döntéssel szintén külön fejezet (a *Visszatér a Felvidék. Csehszlovákia felbomlása* 2. c. fejezet) foglalkozik. A szerzői szövegben említésre kerülnek a komáromi tárgyalások is a magyar és csehszlovák fél között, amelyek eredménytelenül végződtek. „A szlovák–magyar tárgyalások október 9-én kezdődtek Komáromban. A szlovák küldöttség először csupán a magyar területek autonómiáját ajánlotta fel, de a magyar delegáció ragaszkodott a határok megváltoztatásához.” (Kovács–Simon 2006, 20. p.) A *Tudtad-e?* részben kiegészítő információkat is kapunk a tárgyalásokról. Az első bécsi döntés ennek a tankönyvnek a lapjain a magyar kisebbség szempontjából kerül ismertetésre. Felsorolja a visszatért városokat, valamint olvashatunk a magyar lakosság örömről is. „Az első bécsi döntés értelmében Magyarország Szlovákia és Kárpátalja Trianonban elcsatolt területeiből összesen 12 ezer km²-t kapott vissza. Ezen a területen több mint 1 millió ember élt, ennek több mint 80%-a magyar. A bécsi döntés értelmében a magyar kultúra olyan fontos csomópontjai kerültek vissza az anyaországhoz, mint Galánta, Érsekújvár, Komárom, Léva, Rimaszombat, Kassa és Munkács.” (Kovács–Simon 2006, 20. p.) A szerzők számos forrással, képpel, térképpel is kiegészítették a tananyagot, ezekhez azonban kérdések és feladatok nem tartoznak. A tananyaghoz tartozó kérdések („1. Milyen közös elv alapján húzták meg Csehszlovákia új határait Münchenben és Bécsben? 2. Miért az 1910-es népszámlálás adatait vették figyelembe a bécsi döntésnél a későbbi csehszlovák népszámlálásokkal szemben?”) közül az első a szerzői szöveg alapján megválaszolható, míg a második kérdés már némi utánajárást/kutatást igényel, ugyanis a tankönyvi fejezetben erről nem kapunk információt. Ehhez hasonlóan a tanulókat a tananyaghoz tartozó feladat is önálló kutatómunkára ösztönzi:

„Szüleidtől, nagyszüleidtől kérdezd meg, hogy hol húzódtok lakóhelyed közelében az első bécsi döntést követő új határ!” (Kovács–Simon 2006, 21. p.)

A *szlovák fasizmus államában. Magyarok az önálló Szlovákiában* c. fejezetben található minieletraaj Esterházy Jánosról szól, aki az első bécsi döntést követően is Szlovákiában maradt, s az ottani töredékmagysárság érdekét képviselte. E fejezet kiegészítő részében olvashatunk a szlovákiai magyarok sorsáról az önálló Szlovákiában, amely valójában Hitler bábállama volt. „Az első bécsi döntést követően Szlovákiában 63 ezer magyar maradt, akik főleg Pozsony és Nyitra térségében éltek. Helyzetüket az ún. reciprocitás elve szerint rendezték. Eszerint ugyanolyan jogok illeték meg őket, mint a magyarországi szlovák kisebbséget. Az Egyesült Magyar Párt ugyan tovább létezhetett, de politikai tevékenységet gyakorlatilag nem fejthetett ki. Éppen ezért főleg kulturális és szociális szerepet töltött be. [...] A magyar kisebbség vezetője gróf Esterházy János volt, aki az első bécsi döntést követően Szlovákiában maradt, hogy vezetője legyen az itteni töredékmagysárságnak. [...] Részben neki is köszönhető, hogy a szlovákiai magysárság döntő többsége megmaradt a demokrácia elvei mellett, s elutasította a fasizmus eszméit.” (Kovács–Simon 2006, 27. p.)

A magyar kisebbség második világháborút követő jogfosztásával a szerzőpáros két tankönyvi fejezetben is foglalkozik. A magyar és német kisebbség kollektív bűnösségéről, csehszlovák állampolgárságától való megfosztásáról, a politikai és kulturális szervezeteik betiltásáról, az iskoláik bezárásáról *A kassai kormányprogram Csehszlovákiája. Csehszlovákia a II. világháború után* c. fejezetben olvashatunk. A tankönyv szerzői egyértelműen leírják, hogy „a szlovákiai magysárság üldözött és jogfosztott néppé vált a saját szülőföldjén”. (Kovács–Simon 2006, 34–35. p.) A következő tankönyvi fejezet pedig *A hontalanság éve. A szlovákiai magyarok sorsa 1945 után* címet viseli. A szerzői szöveg részletesen ismerteti a csehszlovák–magyar lakosságcserét, a csehországi deportálást és a reszlovakizációt is. „Az 1945 és 49 közötti évek a szlovákiai magysárság eddigi legsúlyosabb megpróbáltatásait jelentették. Tízezreket űztek el otthonukból, százezreket aláztak meg emberségükben és magysárságukban. A hontalanság éveinek a következménye, hogy az 1950-es népszámlálás idején csupán 350 ezren vallották magukat magyarnak Szlovákiában.” (Kovács–Simon 2006, 36. p.)

Az említett két tankönyvi fejezet számos forrást is tartalmaz: Edvard Beneš 12/1945. sz. alkotmányrendeletét, mely a németek és magyarok földjeinek elkobzásáról szól, egy 1948-ból származó felhívást, melyben a német és magyar beszéd tilalma szerepel, Fábry Zoltán *A vádlott megszólal* c. munkájából származó részletet, Doba Lajos versét, melyben a csehországi deportálásokkal kapcsolatos tapasztalatát foglalta össze, valamint egy áttelepítésről szóló okirat másolatát. Sajnálatos módon e források többségéhez a szerzők nem alkottak kérdéseket és feladatokat, ám a személyes és a helytörténetre gondoltak a tankönyvben egy feladattal: „Érdeklődd meg a családban, volt-e a szülőhelyeden olyan család, akit Magyarországra költöztettek, vagy Csehországba deportáltak! Mi van most velük, tartják-e a kapcsolatot a szülőfölddel? A család

dodat hogyan érintették ezek az események?” (Kovács–Simon 2006, 37. p.) Ez a feladat egyúttal a tanulók önálló kutatómunkáját is ösztönzi. (Bővebben lásd Varga 2023, 144–148. p.)

A csehszlovák pártállami évek magyar kulturális életének szintén külön fejezetet szentelnek a tankönyv szerzői. A leíró szöveg elején olvashatunk a magyar lakosság jogfosztást követő integrációjáról: „Az első fontos lépés 1948 októberében történt, amikor a magyarok döntő többsége visszakapta az állampolgárságát s ezzel járó jogait. Visszavonták a deportálási rendeletet is, s így a Csehországba hurcoltak zöme is visszatérhetett szülőföldjére. [...] A lakosságcsere azonban csak 1949-ben fejeződött be, s a reszlovakizációs rendelet visszavonására is 1954-ig kellett várni.” (Kovács–Simon 2006, 42. p.) A következő fontos lépés az iskolák újraindítása volt, amely 1949 szeptemberében következhetett be.

A szlovákiai történelemtankönyvek közül egyedül ebben a tankönyvben kerül említésre a Csemadok. „A szlovákiai magyarság mindennapjaira a mai napig hatást gyakorló esemény volt az, amikor 1949 márciusában megalakult a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete, a Csemadok, amelynek első elnökévé Lőrincz Gyula festőművészt, a kommunista párt funkcionáriusát választották. A Csemadokkal a felső vezetésnek elsősorban az volt a célja, hogy a kommunista eszméket népszerűsítse a magyarság körében, ennek ellenére a kezdettől létezett egy »másik« Csemadok is, amely szinte minden erejével a magyar öntudat megerősítésén fáradozott.” (Kovács–Simon 2006, 42. p.) A források között a Csemadok 1949-es alapszabályából található egy részlet. Kiegészítő információként pedig a magyar nyelvű sajtóról s az 1965-ös dunai árvízről olvashatunk. Az 1968. évi események kapcsán szintén kiemelik a Csemadokot, mint a magyarság érdekeinek képviselőjét: „Az 1968. március 15-én megfogalmazott Csemadok-nyilatkozat legfontosabb követeléseai közé a nemzeti egyenjogúság és a kulturális önrendelkezés, a magyar iskolahálózat fejlesztése tartozott.” (Kovács–Simon 2006, 48 p.)

Szintén nem került elhallgatásra a tankönyvben, hogy a normalizáció időszakában a csehszlovák kormány kísérletet tett a szlovákiai magyar iskolák leépítésére, megszüntetésére. „Nyílt magyarellenes intézkedéseket ugyan nem vezettek be, de általános gyakorlattá vált a kétnyelvűség korlátozása, a magyar nyelvű oktatás elsorvasztása. A szlovákiai magyar iskolák megmentése érdekében alakult, s a magyarság érdekvédelmét vállalta fel a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága. Habár a rendőrség keményen fellépett a jogvédő bizottsággal szemben, a Duray Miklós által irányított ellenzéki tömörülés tiltakozó akciói eredményesnek bizonyultak a magyar iskolák megvédésében.” (Kovács–Simon 2006, 50 p.) A források között megtalálható egy részlet a Csehszlovákiai Magyar Kisebbség Jogvédő Bizottsága nyilatkozatából, s a fejezethez tartozó kérdések közül a második – „2. Miért volt nagyon fontos a jogvédő bizottság tevékenysége?” (Kovács–Simon 2006, 51. p.) – a CSMKJB fontosságát emeli ki.

A *Békés rendszerváltás és szétválás. A bársonyos forradalomtól az önálló Szlovákiáig* c. fejezetben szerepelnek a szlovákiai magyar kisebbség első politikai pártjai is, a Független Magyar Kezdeményezés, az Együttélés Politikai Mozgalom és a Magyar Kereszténydemokrata Mozgalom. (Kovács–Simon 2006, 56. p.) Emellett a szerzői szöveg arra is kitér, hogy a szlovákiai magyarságnak az önálló Szlovák Köztársaságban is harcolnia kellett és kell a jogaiért. „A szlovákiai magyarságnak az immár független Szlovákiában is állandó küzdelmet kellett folytatnia jogaiért. A szlovák parlament által 1994-ben elfogadott nyelvtörvény, az ország új közigazgatási felosztása és a magyar iskolákat ért támadások hátrányosan érintették.” (Kovács–Simon 2006, 56. p.) Ahogyan az a hosszabb elemzésünkéből s a tankönyvből vett idézetekből látható, Kovács László és Simon Attila tankönyve tartalmazza azokat az információkat s azt a minimális tudást, amely nagyban hozzájárul(hatna) a szlovákiai magyarság öntudatának a fejlődéséhez, hiszen a saját történelmünk hol pozitív, hol negatív eseményeit foglalták össze.

Összegzés

Vizsgálatunk során kiindulópontnak a Csehszlovák Köztársaság létrejöttét és a trianoni békeszerződést tekintettük, így elsőként az ezeket az eseményeket érintő fejezeteket néztük meg a tankönyvekben. Ezt követően a két világháború közötti időszakot – kisebbségek jogai, kultúra stb. – vizsgáltuk, külön figyelmet szentelve a magyar kisebbség szempontjából jelentős első bécsi döntésnek, amikor a Felvidék és Kárpátalja területének egy része visszakerült Magyarországhoz. A második világháborút követően a fő hangsúlyt a hontalanság éveinek az eseményeire helyeztük. Arra is figyeltünk, vajon a tankönyvekben szerepel-e a magyar kisebbség integrációja a társadalomba, majd a Csemadok szerepvállalása, végül a rendszerváltás és a politikai pártstruktúra újraéledésénél említésre kerülnek-e a magyar politikai pártok. Annak is figyelmet szenteltünk továbbá, hogy a tankönyvek lapjain szerepel-e jelentős szlovákiai magyar személy, pl. Esterházy János, Duray Miklós.

Kutatási eredményeink alapján a következő megállapításokat tehetjük:

1. A szlovák szerzők által írt történelemtankönyvek nem kapcsolják össze a Csehszlovák Köztársaság létrejöttét a trianoni békeszerződéssel, sőt a békeszerződést a legtöbb esetben nem is említik.

2. Általános képet a szlovákiai magyarságról a szlovák szerzők által írt tankönyvek nem közvetítenek. A magyarok említése többnyire egy-egy őket érintő esemény kapcsán fordul elő, s a második világháborút, illetve 1948-at követően eltűnnek a tankönyvek lapjairól.

3. A szlovák szerzők által írt történelemtankönyvekben több információ szerepel a két világháború közötti időszakról (kisebbségek jogai, első bécsi döntés), mint azt köve-

tően a hontalanság éveiről, az azt követő évekről pedig semmilyen információ nem szerepel a tankönyvek lapjain a szlovákiai magyarság történetével kapcsolatosan.

4. A szlovák szerzők által írt történelemtankönyvekben a szlovákiai magyarság jogaiért küzdő személyekről (pl. Esterházy, Duray) nem esik szó.

5. Bár a szlovákiai magyar szerzőpáros (Kovács–Simon 2006) tankönyve a 2000-es évek elején látott napvilágot, tartalmi szempontból a mai napig jelentős, és megállja a helyét. Ezért is szükségszerű volna a használata a szlovákiai magyar tanítási nyelvű alapiskolákban, mivel ebben a tankönyvben kerülnek bővebben tárgyalásra azok a témakörök, amelyek a szlovákiai magyarság történetét ismertetik, ezáltal megfelel a 2022 szeptemberétől érvényes állami oktatási programnak a történelem tantárgyra vonatkozó előírásaival.

1. táblázat. Az egyes témakörök előfordulása a vizsgált történelemtankönyvekben

Tankönyv/ Témakör	A trianoni békeszerződés	A kisebbségek jogai	Az első bécsi döntés	A hontalanság évei			A magyar kisebbség integ- rációja	A rendszer- váltás évei (első magyar pol. pártok)
				Deportálások	Lakosságcsere	Reszlovakizáció		
Kovács– Tkadlečková –Kratochvíl, 1996	x	x	x	x	x	x	x	x
Kovács– Tkadlečková –Kratochvíl, 1998	x	✓	✓	x	x	x	x	x
Letz, 2000	✓	✓	✓	x	x	x	x	x
Kovács– Simon, 2006	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Kovács–Kratochvíl– Kámenec–Tkadlečková, 2019	x	✓	✓	✓	✓	x	x	x

Forrás: saját szerkesztés

Források és szakirodalom

Állami Oktatási Programok

ŠVP, Dejepis – príloha ISCED 2. Štátny pedagogický ústav, Bratislava, 2011, 15. p. Online elérhető: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/statny-vzdelavaci-program/dejepis_isced2.pdf (Az utolsó megtekintés időpontja: 2024. február 9.)

ŠVP, Dejepis – nižšie stredné vzdelávanie. Štátny pedagogický ústav, Bratislava, 2014, 15. p. Online elérhető: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/dejepis_nsv_2014.pdf (Az utolsó megtekintés időpontja: 2024. február 9.)

ŠVP, Dejepis – nižšie stredné vzdelávanie, Dodatok č. 10. Štátny pedagogický ústav, Bratislava, 2021, 11–15. p. Online elérhető: https://www.statpedu.sk/files/articles/dokumenty/inovovany-statny-vzdelavaci-program/dejepis_pre_2_stupen_zs_s_vjm.pdf (Az utolsó megtekintés időpontja: 2024. február 9.)

Történelemtankönyvek

Kováč, Dušan–Kamenec, Ivan–Kratochvíl, Viliam (ford. Szabó Ferenc) 1998. *Történelem 4. Szlovákia az új évszázadban*. Bratislava, Orbis Pictus Istropolitana.

Kováč, Dušan–Kratochvíl, Viliam–Kamenec, Ivan–Tkadlečková, Herta (ford. Szabó Ferenc) 2019. *Történelem az alapiskola 9. osztálya és a nyolcosztályos gimnázium 4. osztálya számára. Az elmúlt idő nyomában*. Bratislava, Orbis Pictus Istropolitana.

Kováč, Dušan–Tkadlečková, Herta–Kratochvíl, Viliam (ford. Szabó Ferenc) 1996. *Történelem 4. A világ az új évszázadban*. Bratislava, Orbis Pictus Istropolitana.

Kovács László–Simon Attila 2006. *A magyar nép története. A 20. század. Történelemtankönyv az alapiskolák 9. osztálya és a nyolcéves gimnáziumok 4. osztálya számára*. Duna-szerdahely, Liliium Aurum.

Letz, Róbert 2000. *Slovensko v 20. storočí. Dejepis pre 9. ročník základných škôl*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

Szakirodalom

Bese László 2022. A trianoni békeszerződés megjelenítése az 1989 utáni szlovákiai általános iskolai történelemtankönyvekben. In Szepessyné Judik Dorottya (szerk.): *Újrarajzolt határ – újrarajzolt történelem*. MNL Nógrád Megyei Levéltár XII. Levéltári Nap Konferenciakötet. Salgótarján, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, 8–18. p.

Gyönyör József 1990. *Mi lesz velünk, magyarokkal? Fejezetek a csehszlovákiai magyarság történetéből 1918-tól napjainkig*. Pozsony/Bratislava, Madách Könyv- és Lapkiadó.

Gyönyör József 1994. *Terhes örökség. A magyarság lélekszámának és sorsának alakulása Csehszlovákiában*. Pozsony/Bratislava, Madách-Posonium.

Izsák Lajos 2004. A felvidéki magyarság jogfosztása és szülőföldjéről való eltávolítása 1945–1949. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 6 évf. 3. sz. 5–20. p.

Katona András 2020. *A magyar történelemtanítás történetéből. Kis magyar tankönyvtörténet*. Budapest, OPKM.

Kiss József 2003. A csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete a cseh–szlovák viszony keretei között (1948–1960). *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 5. évf. 3. sz. 3–24. p.

Kmeť, Miroslav 2018. *História a dejepis. Vybrané kapitoly z didaktiky dejepisu*. Žilina, IVP Inštitút priemyselnej výchovy, 71–86. p.

- Otčenášová, Slávka 2010. *Schválená minulosť. Kolektívna identita v československých a slovenských učebniciach dejepisu (1918-1989)*. Košice, Filozofická fakulta UPJŠ v Košiciach.
- Popély Árpád 2006. *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1992*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Popély Árpád 2014. *Fél évszázad kisebbségben. Fejezetek a szlovákiai magyarság 1945 utáni történetéből*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Popély Árpád 2016. *A magyar lakosság felemás integrációja Csehszlovákiában (1948–1950). Pro Minoritate*, 27. évf. 2. sz. 94–107. p.
- Popély Árpád 2022. *A csehszlovák nemzetállami törekvések és a magyar kisebbség (1945–1948)*. In Fülöp Mihály (szerk.): *Második Trianon? Tanulmányok a párizsi magyar békeszerződés aláírásának 75. évfordulójára*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 157–169. p.
- Popély Árpád–Šutaj, Štefan–Szarka László 2007. *Beneš-dekrétumok és a magyar kérdés 1945–1948. Történeti háttér, dokumentumok és jogszabályok*. Máriabesenyő–Gödöllő, Attraktor.
- Popély Gyula 1995. *Ellenszélben. A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925)*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Popély Gyula 2010. *Felvidék 1914–1920*. Budapest, Magyar Napló–FOKUSZ Egyesület.
- Popély Gyula 2014. *Felvidék 1918–1928. Az első évtized csehszlovák uralom alatt*. Budapest, Kárpátia Stúdió.
- Popély Gyula 2017. *Felvidék 1929–1939. A második évtized csehszlovák uralom alatt*. Budapest, Magyar Napló–Írott Szó Alapítvány.
- Popély Gyula 2020. *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1914–1945*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Sallai Gergely 2009. *„A határ megindul...” A csehszlovákiai magyar kisebbség és Magyarország kapcsolatai az 1938–1939. évi államhatár-változások tükrében*. Pozsony, Kalligram Kiadó.
- Simon Attila 2010. *Egy rövid esztendő krónikája. A szlovákiai magyarok 1938-ban*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.
- Simon Attila 2014. *Magyar idők a Felvidéken 1938–1945. Az első bécsi döntés és következményei*. Budapest, Jaffa Kiadó.
- Szabó Márta Mária 2015. *Mire jó a tankönyv? Történelemtanítás – Online történelemdidaktikai folyóirat*. (L.) Új folyam 6. évf. 1–2. sz.
- Szarka László 2016. *A multietnikus nemzetállam 1918–1992. Kísérletek, kudarcok és kompromisszumok Csehszlovákia nemzetiségi politikájába*. Pozsony, Kalligram Kiadó.
- Szarka László (szerk.) 2005. *Jogfosztó jogszabályok Csehszlovákiában 1944–1949*. Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság.
- Vadkerty Katalin 1993. *A reszlovakizáció*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Vadkerty Katalin 1996. *A deportálások. A szlovákiai magyarok csehországi kényszerközmunkája 1945-1948 között*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Vadkerty Katalin 1999. *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Vajda, Barnabás 2013. *Trianonská problematika a (česko-)slovenské učebnice dejepisu*. In Michela, Miroslav–Vörös, László a kol.: *Rozpad Uhorska a trianonská mierová zmluva: k politikám pamäti na Slovensku a v Maďarsku*. Bratislava, Historický ústav SAV v Prodamas. r. o., 185–204. p.

- Vajda Barnabás 2018. *Bevezetés a történelemdidaktikába és a történelemmetodikába*. Komárom, Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, 62–69., 103–104. p.
- Vajda Barnabás 2020. *Történelemdidaktika és történelemtankönyv-kutatás*. Komárom, Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, 9–11. p.
- Vajda Barnabás 2022: *Hogyan írnak és hogyan írhatnának Trianonról a szlovákiai történelemtankönyvek?* In Szepessyné Judik Dorottya (szerk.): *Újraírt határ – újraírt történelem*. MNL Nógrád Megyei Levéltár XII. Levéltári Nap Konferenciakötet. Salgótarján, Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, 19–31. p.
- Vajda Barnabás–Nagy Tibor 2020. *A Trianon-témakör a szlovákiai tankönyvekben 1989-től napjainkig. (Néhány didaktikai szempont a téma szlovákiai feldolgozásához). Történelemtanítás – Online történelemdidaktikai folyóirat. (LV.) Új folyam 9. évf. 3–4. sz.*
- Varga Krisztina 2022a. *A felvidéki magyarság második világháborút követő kálváriája: A hontalanság évei témakör megjelenése a magyarországi történelemtankönyvekben*. In Juhász Márta–Karainé Gombocz Orsolya–Mongyi Norbert (szerk.): *Pedagógiai változások – a változás pedagógiája IV*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 421–428. p.
- Varga Krisztina 2022b. *Hazatérés. Visszatekintés a komáromi tárgyalásokra és az első bécsi döntésre*. Štúrovo–Párkány, Pro Culture Parkan, n. o., 127–145. p.
- Varga Krisztina 2023. *„Szülőföldön hontalanul” – A hontalanság éveinek megjelenése a cseh-szlovákiai és a szlovákiai történelemtankönyvek lapjain*. In Engel Enikő–Korpás Árpád (szerk.): *Történelem mint tudomány és mint iskolai tantárgy I*. Komárom, Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, 135–156. p.

KRISZTINA VARGA

REPRESENTATION OF THE HISTORY OF THE HUNGARIAN MINORITY IN SLOVAKIA IN SLOVAK PRIMARY SCHOOL HISTORY TEXTBOOKS

In the past two decades, Gyula Popély, Attila Simon, László Szarka, Árpád Popély, Gergely Sallai, József Gyönyör and Katalin Vadkerty have written numerous summaries on the history of Hungarians in Slovakia, but what is less known is what children learn about this period sitting in the classroom. What can Hungarian students in Slovakia learn about their history from the textbooks, so that they can develop and shape their image of Hungarianness and form an emotional attachment to their nation, which could greatly contribute to halting the assimilation process that is affecting Hungarians in Slovakia. Of course, in addition to the school, the values conveyed by the family and home environment, society and culture are also decisive (e.g. commemorating the anniversary of the Treaty of Trianon or the day of remembrance of the Hungarians expelled from southern Slovakia). Since the school is the main source of such impact, we chose to study how our own history is reflected in history textbooks, and so we based our research on history textbooks for primary schools in Slovakia. Unfortunately, however, we do not know what other important events and additions, apart from the information in the textbooks, are mentioned in the lessons by the teachers who teach history. To explore this further, a comprehensive questionnaire survey of history teachers in primary schools in Slovakia would be needed, so in our study we have made observations and drawn conclusions only on the basis of the history textbooks analysed.

Borges mintázatok Grendel Lajos Bőröndök tartalma című elbeszélésében

---

VIKTÓRIA GAŽÍK

Borgesian Patterns in Lajos Grendel's Novella Bőröndök tartalma [The Contents of Suitcases]

Keywords: magical realism; reality and dream; Jorge Luis Borges; Lajos Grendel; fantastic

---

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v26y2024i3.07>

1. Bevezető: Grendel mint novellaíró

Grendel Lajos (1948–2018) elsősorban mint regényíró jelenik meg az irodalmi emlékezetben, nem szabad azonban elfelejteni, hogy írói pályáját a *Hűtlenek* c. novelláskötetével indította 1979-ben, második novelláskötete: a *Bőröndök tartalma* pedig 1987-ben látott napvilágot. Már ez utóbbiban megjelent *Az onirizmus tréfái* c. elbeszélése, e cím alatt hat évvel később, 1993-ban kötet is született, valamint további három novella. Az elbeszélések többsége olyan történeteket beszél el, „melyek álom, fantasztikum és valóság határán keletkeztek” – olvasható az első kötetből válogatott gyűjteményes kiadáson (*Szép históriák*, Kalligram, 2001), és valóban egyet lehet érteni ezzel az állítással: a határátkelés sok esetben megmagyarázhatatlan, valami szokatlan történik, ami kihatással van az olvasás élményére, az olvasói recepcióra. Ezek a tendenciák a két későbbi kötet keretein belül érvényesülnek a leginkább, említésre méltók a következő elbeszélések: *Bőröndök tartalma*; *Az unokatestvér*; *Egy ponyvaregény vége*; *Csehszlovákiai magyar novella*; *Az onirizmus tréfái I–IV.*; *Emlékezetkiesés, erotikus álmok után*; *Ami a hírekből kimarad*; *Szemérmes beszámoló egy álom közepéről*.

Felmerül a kérdés, hol találkozhatott Grendel Borges elbeszélésével. Az első feltehető dátum 1976, ebben az évben jelent meg ugyanis Borges *Homokkönyv* c. elbeszélése *A homok könyve* címen a *Nagyvilág* 21. évfolyamában Nagy Mátyás fordításában. A második megjelenés 1984, ekkor az *Irodalmi Szemle* hasábjain is olvasható a Borges-novella a már ismert *Homokkönyv* címen Végh Zsoltos Péter fordításá-

ban.¹ Grendel mindkét fordítást ismerhette, de ez utóbbit biztosan, mert a *Szemle* a pozsonyi Madách Kiadó lapja volt, valamint a fordítóval való személyes barátsága révén is. A harmadikként említendő dátum 1986: Grendel Lajos *Bőröndök tartalma* c. novellája ekkor jelenik meg a *Rakéta regényújság* hasábjain. E pontosan követhető sorrend, a megjelenések helye és ideje szerint Grendel ismerte Borges szövegét, és így az kiválhatta hatását az ő prózaművészetére is.

2. Grendel és a mágikus realizmus: nyomok az életműben és a recepcióban

Már a két Grendel-monográfia (Szirák Péter 1995; Elek Tibor 2018) említést tesz arról, hogy ami a Grendel-novellákban olvasható, több egyszerű és hagyományos realizmusnál. Elek Tibor a novellákról szóló fejezetben a következőket írja: „A pályakezdő *Hűtlenek* kötet írásai többségének objektív valóság szemléletéhez, hagyományos, akár realistának is nevezhető alkotásmódjához képest a következő két kötet realitást és irrealitást, valóságot és álmot, valóságot és fantasztikumot egymásba ötvöző anyagformálása alapvetően megváltozott írói szemléletet és szándékot mutat.” (Elek 2018, 87. p.) Árulkodó jel továbbá magának a fejezetnek a címe is: *Valóságálmom és álmovalóság – novellákban*. Szirák már a fantasztikum gondolatát is felveti: „*Az onirizmus tréfái* című kötet azt mutatja, hogy Grendel a *Bőröndök tartalmában* tapasztalhatókhöz hasonló dilemmákkal küzd az évtizedfordulón is. Novellisztikája az egy valóság távlatát lényegében fenntartva kísérletezik a fantasztikus beszédforma különböző változataival.” (Szirák 1995, 130. p.) A két kötet nyomán már alakulni látszanak a kulcsfogalmak: a valóság, az álom, a fantasztikum, az elbizonytalanítás. Tényleges igazolásukhoz azonban további támaszpontok keresése szükséges.

A szakirodalomban példákat találunk további szövegekre is. Bárczi Zsófia a *Szemérmes beszámoló egy álmom közepéről* c. elbeszélést vizsgáló tanulmányában tényként kezeli, hogy: „Grendel Lajos novellisztikájában a kezdetektől jelen van a valóság elbizonytalanításával való kísérletezés. Eleinte inkább a bizarr, szokatlan vagy irracionális novellatémák keresésében, de a nyolcvanas években a kísérletezés már egyre inkább egy adekvát elbeszéléstechnika kialakítására irányul. A *Bőröndök tartalma*, majd *Az onirizmus tréfái* is feltűnő mennyiségben tartalmaz olyan szövegeket, amelyek az irracionális elbeszélhetőségének mikéntjére kérdeznek rá.” (Bárczi 2013, 85. p.) Újra előkerülnek a fantasztikum, az irrealitás fogalmai, de már az elbeszéléstechnikára gyakorolt hatásuk, a narratológiai kérdések is felsejlenek. Fontos felhívni a figyelmet az elbizonytalanító funkció felbukkanására az idézetben, ez a fantasztikumtól és a mágikus realizmustól elkülöníthetetlen vonás, amely mind Borges, mind Grendel munkáira is jellemző.

1 A Borges-megjelenések adatai az *A végtelen életrajza. Összegyűjtött esszék* (Budapest, Jelenkor, 2021) c. kötet Borges magyarul (1921–2021) összesített bibliográfiájából (591–620. p.) származnak.

Bárczi idézi Toldi Évát, aki a következő megállapításokra jut: „Grendel Lajos novel-lái a »valóság és a fikció határán keletkeztek«, s nem véletlen, hogy a kötetet a Jorge Luis Borgesnek ajánlott elbeszélés indítja.” (Bárczi 2013, 85. p.), erősítve így azt a fel-tételezést, amely szerint Grendel műveiben a valóság és fikció kapcsolata vitatott, és része a recepciónak.

Felmerülhet a kérdés: hogy jutunk el az álomtól és a fantasztikumtól a mágikus realizmusig (bár a kettő között vékonyabb a választóvonal, mint elsőre tűnik). Hogy kerül a képbe a borgesi életmű? Találhatók-e nyomok Grendel munkáiban, amelyek bizonyítják érdeklődését a mágikus realizmus iránt? A válasz igen, az első nyomok 1999-ben tűnnek fel, ekkor jelenik meg egy vékony könyvecske, amelyben két Grendel-esszé kap helyet, ezek alkotják magát a címet is: *Prikk és Pantheosz – Valóság, fan-tasztikum, mágia*. A második cím egészen árukkodó, azonban már az elsőben megjelen-nek a tárgyalt fogalmak. A *Prikk és Pantheosz* középpontjában a Cholnoky fivérek mun-kássága áll. Cholnoky Viktor bemutatásánál előkerül az intellektuális próza fogalma: „Kettőjük közül László a líraibb-érzelmesebb, Viktor az intellektuálisabb író. (...) Novellisztikája intellektuális próza a javából, s mint ilyen, meglehetősen társtalan jelen-ség a századelő magyar irodalmában. (...) Cholnoky Viktor legjobb novellái a magyar intellektuális próza első hírnökei. Cholnoky Viktor mindenekelőtt gondolkodó: de nem a nálunk hagyományos értelemben. Vagyis nem karteziánus, hanem misztikus gondolko-dó, s ezért nem fenyegeti prózáját az a veszély, hogy benne az intellektuális anyag agyonnyomja a művészt. Mert lényegét tekintve a művészet ikertestvére a misztiká-nak.” Grendel tesz egy merész állítást is: „Ezek után szívesen vetemednék arra a merészségre, hogy Cholnoky Viktorban ne csak Hoffmann és Poe követőjét lássam – s pláne nem Jókaiét. Hanem előfutárt is. Magányos magyar előfutára annak, amit néhány évtizeddel később a világirodalomban mágikus realizmusnak neveztek el.” (Grendel 1999) Poe és Hoffmann említése sem lehet véletlenszerű, hiszen mindketten hatással voltak a mágikus realista írókra, csakugyan előfutárok, mint Cholnoky Viktor, a különbség a hatáskörükben mérhető, a mágikus realizmust elemző különféle szak-irodalmak zöme számontartja Poe-t és Hoffmann-t a mágikus realizmus előzményeként.

A második esszé (*Valóság, fantasztikum, mágia*) szinte egészét idézni lehetne, elejé-től a végéig tele van témához illő, fontos megállapításokkal. A személyesség már az elő-adás elején előkerül minden eddigi kétséget eloszlatva: „(...) vagyis a fantasztikus novella és a mágikus-realista próza borgesi–cortázi vonulata az a fajta szépirodalom, amely engem a kortárs világirodalomból leginkább megszólított.” (Grendel 1999). A szöveg arra enged következtetni, hogy Grendel értelmezése alapján a fantasztikumban, a mágikus realizmusban a valóságon túli a valóságra épül, egy addig felfedetlen szintjére a valóság-nak. Többször hivatkozik a művészetre úgy általában, annak valósággal való viszonyára, ami leegyszerűsítve valahogy így szól: a művészet valós is, meg nem is. Helyet kap a hasonlóság elve, és Grendel azzal érvel, hogy a művészi megítélés mindig mágikus jellegű volt a tudományossal szemben, még a legrealistább alkotásokban is. Ebből következik:

„Az abszolút realitás nem az anyag, hanem a teremtő szellem, s számomra ennek egyik bizonyítéka a fantasztikus és a mágikus realista irodalom.” (Grendel 1999)

Fontos szempont még az olvasó szerepköre: „A fantasztikum, a csoda úgy válhat hatásos elemévé a realista novellának, lehet több írói bűvészkedésnél vagy trükknél, ha a befogadót is ráveszi arra, hogy eloldozza magát az idő linearitásának makacs, hétköznapi, biztonságosnak vélt illúziójától.” (Grendel 1999) A szakirodalomból már ismert elbizonytalanító funkció (lásd: Bárczi 2013) megfogalmazásával van itt dolgunk, így egy újabb kapocs válik bizonyossá, valamint előtérbe kerül az időkezelés kérdése, az idősíkok keveredése, az álom ideje. Csak pár az elbizonytalanító fogalmak közül, amelyek mindennek a megkérdőjelezésére kényszerítik az olvasót.

A mágikus realizmus új ablakokat nyit a világra: mivel több, mint a már ismert, korábbi irodalmi iskolák, miben teremt újat, mik az új nézőpontok? „(...) a világ, a létezés teljes birtokbavételéhez nem elegendő a valóság csupán természetű utánzása, az emberi lélek és a sors titka is a közvetlenül érzékelhető jelenségeken túl van, s megragadásukhoz el kell rugaszkodnunk attól a materialista szemlélettől, amelynek a hétköznapi életünkben a rabjai vagyunk.” (Grendel 1999). Grendel tehát a mágikus realizmust a materialista világ szemléletének ellenpontjaként látja; ahhoz hogy megértsük a mágikus realizmust, magunk mögött kell hagynunk szokásainkat, nyitottnak kell lennünk az új valóságokra.

Pár évvel később (2002) jelenik meg a Mészöly Miklós időskori prózáját elemző könyve (*A tények mágiája. Mészöly Miklós időskori prózája*), amelyben röviden bár, de felosztja a latin-amerikai iskola képviselőit: „A mágikus realizmus persze nem egységes iskola. A Mészöly 80-as és 90-es évekbeli prózája kevés rokon vonást mutat ennek intellektuális: borgesi vagy cortázari szárnyával. Jóval többet a márquezi próza gazdag valóságreferenciáival, sűrű atmoszférájával, erőteljes jelképességével, archaizmusával, »népiségével«, stílusa szenualizmusával, történeti szürrealisztikus fantasztikumával.” (Grendel 2002, 60. p.). Azért találok fontosnak ezt a kitérőt, mivel épp ez a megfogalmazás: az intellektuális borgesi az, amivel találkozunk a *Bőröndök tartalmában* (valamint a Cholnoky fivéreket bemutató esszében is), és amiből fakad a mágikus realizmus a grendeli elbeszélésekben.

3. Borges és Grendel: az irodalmi találkozás

Tanulmányomban két elbeszélés részletes összehasonlítására van lehetőségem, ezek Borges *Homokkönyv*² és Grendel *Bőröndök tartalma* c. írásai. Ahogy azt már a szakirodalom nyugtázta, Grendel az argentin szerzőnek ajánlotta művét, és így már feltételezhető a kettő közötti kapcsolat. Részletes vizsgálódásra, konkrét egyezések kimutatására még azonban korábban nem került sor. A novellákat olvasva több hasonlóságra is

2 Az elemzéshez a források között megjelölt gyűjteményt használtam (Borges, Jorge Luis: *A halál és az iránytű. Elbeszélések*), amelyben a *Homokkönyv* c. elbeszélés Végh Zsoltos Péter fordításában olvasható a 277–283. oldalon.

felfigyelhet az olvasó, de kellő eltérések is előfordulnak. Lehetett-e a *Homokkönyv* előképe a grendeli elbeszélésnek, elegendő-e a bizonyíték? Milyen vonásokban mágikus realista a *Bőröndök tartalma*, milyen a viszonyulása a fantasztikumhoz? Erre és ehhez hasonló kérdésekre keresem most a választ.

Elsősorban szeretném röviden ismertetni a két szóban forgó novella tartalmát, hogy vázoljam az elemzéshez szükséges alapvető ismereteket. Jorge Luis Borges elbeszélésében a narrátorhoz egy idegen érkezik. Hamar kiderül, hogy egy könyvárusról van szó, aki főként bibliákkal foglalkozik. A narrátor bibliofil lelkesedéssel számol be a gyűjteménye részét képező bibliákról, reakcióként az árus egy furcsa szent könyvet vesz elő, ami fel is kelti a narrátor figyelmét. Tovább beszélgetnek, az elbeszélő tovább ismerkedik a kötettel, majd megegyeznek a cserében. Miután a könyv a narrátor tulajdonába kerül, kifejti hatását (lásd: a cselekmény elemzése), míg végül szabadulni kényszerül tőle.

Grendel Lajos elbeszélésének kerettörténete van: az elbeszélő író következő novelláján dolgozik, az utcán megpillantja annak főszereplőjét és követni kezdi. Az eseményről telefonon beszámol távollévő feleségének. Később bekopog hozzá a korábban követett idegen, aki mint szerkesztőt keresi fel azzal a céllal, hogy ő értékelje kéziratát, a bőröndben tartott kusza lapokat. A narrátor kezdetben szkeptikus, csak amikor egyedül marad a kézirattal, kelti fel érdeklődését. A hatás hasonló struktúrát követ, míg végül megszabadul a kézirattól, visszaadva a bőröndöt az idegennek.

Az elemzés fő szempontjai a következők: a nézőpont, az aktánsok és a cselekmény jellemzői, a két szöveg hasonlóságai, egyezései és néhány eltérés, valamint a végtelen könyv fogalma.

3.1. Nézőpont

Az elbeszélő mindkét novellában hangsúlyozza, hogy egyedül tartózkodik otthon (Borges: „Egyedül élek egy Belgrano utcai ház negyedik emeletén.”; Grendel: „Otthon azonnal felhívtam feleségemet, aki a nővérénél, Kassán töltötte a hétvégét, és magával vitte a gyerekeket is.”), ami azt jelzi, hogy az eseményeknek nincs szemtanúja. Ezúton csakis a narrátornak hihetünk. Az ún. megbízhatatlan narrátor a fantasztikus irodalmi hagyomány tükrében már önmagában több egyszerű realizmusnál. A narrátor megkérdőjelezhető tanúságtétele és a szemtanúk hiánya arra enged következtetni, hogy a leírtak a valóságban nem történnek meg, vagy hogy álmokról esik szó. Emellett szól a *Homokkönyv* mottója is (...thy rope of sands...), amely a 17. században élő angol költőtől, George Herberttől származik. Az idézet idiómaként is híressé vált, átvitt értelmű jelentése: megbízhatatlan.

Arra, hogy a leírtaknak milyen a viszonyulásuk a valósághoz, milyen kapcsolatban áll az írott szöveg és a valóság imitálására tett kísérlet, mindkét novellában találunk utalást. Borges: „Manapság már minden fantasztikus elbeszélésről azt állítják, hogy igaz, de az enyém csakugyan igaz.”; Grendel: „Így hát akaratlanul ő adta az ötletet, hogy megírjam ezt a történetet, amelyről, félek, nehéz lesz eldönteni majd, fikció-e, vagy valóban megesett velem.” Magának az írás folyamatának a szövegben való megjelené-

se, a szerzői önreflexiók nem ritkák a mágikus realista és posztmodern hagyományban, ahogy arra Bényei Tamás a mágikus realizmusról írt monográfiájában is utal: „(...) a szöveg végig habozik a hangban létező, közvetlen, teljes, de csak pillanatnyi jelenlét reprodukálása és az írás által elérhető fiktív, de »örökkévaló« jelenlét áthagyományozása között. A mágikus realista írásmódnak ez a sajátossága nyilvánvalóan kapcsolódik a nyelv uralhatóságának posztmodern problematikájához, a szubjektivitás és a nyelv viszonyának újrafogalmazásához.” (Bényei 1997, 111. p.) Grendel novellájában az irodalom és valóság összekapcsolására tett megértési kísérlet tovább fokozódik, ennek konkrét körülményeit az eltérésekről és a végtelen könyvről szóló fejezetben tárgyalom.

A tudás megkérdőjelezhető, látszólag intern, minden ismert az olvasó számára. A kételkedést az okozza, hogy a jelenlevő információ igazsága nem nyilvánvaló. Az elbizonytalanításban szerepet játszó narrátor mellett szól Maár Judit állítása is: „Bizonyos esetekben az első személyű narrátor szubjektivitása kérdésessé teheti a leírt események valószerűségét, hitelét, s pontosan ezzel válthat ki bizonytalanságérzetet a történet befogadójában.” (Maár 2001, 164. p.)

A másik találkozási pont magának az idegen látogatásának a módja (váratlanul tűnik fel egy rejtélyes idegen) és hossza, hiszen mindkét szöveg szükségesnek tartja kiemelni az időtartamot, amit a beszélgetés magába foglal (*Homokkönyv*: „Beszélgetésünk [...] nem tartott tovább egy óránál.”; *Bőröndök tartalma*: „Beszélgetésünk ezután rövid volt és tárgyyszerű.”) A végtelen sejlik fel az ismert idő rövid tartományában, hangsúlyozva az álomszerű, megfoghatatlan jelleget.

3.2. A szereplők jellemző vonásai

A novellákban két szereplővel találkozunk, az elbeszélővel és az idegen karakterével. Az elbeszélő az író pozíciójából szólal meg, kiszólásokat tesz az írás folyamatáról, az írás csapdáiról és annak valóságáról. Fontos megjegyezni, hogy Bényei az írás tematizálását a mágikus realista írásmód egyik alapvonásaként tartja számon: „Az elbeszélésre, a történetmondásra vonatkozó önreflexió a mágikus realista regényekben elsősorban nem (...) esszéisztikus betétekben, hanem az elbeszélés aktusának dramatizálása révén jelenik meg...” (Bényei 1997, 101. p.) Az elbeszélők ezenkívül különböző attitűddel viseltetnek az idegennel szemben: Borgesnél az elbeszélő könyvek iránti imádata és az idegen, a misztikus iránti érdeklődés meghatározó, Grendelnél pedig a kételkedő, az idegentől vonakodó szerkesztői jellem válik hangsúlyossá.

Ami az idegent illeti, legmeghatározóbb külső jellemvonása a bőrönd, amellyel a kezében érkezik az elbeszélőhöz. Borges hangsúlyozza az idegen által keltett első benyomást: „Talpig szürkében volt, kezében szürke bőrönd.” A látogató külseje szegénységről árulkodik. Első megszólalásával azonnal a tárgyra tér, kijelenti, hogy könyveket árul. Ezzel már előrevetíti érkezésének célját, vagyis a *Homokkönyv* továbbadásának szándékát („– Szándékában áll, hogy följajánlja ezt a különös példányt a British Museumnak?/ – Nem. Magának ajánlom föl”). Az idegen bárki lehetne, elsétálnánk

mellette az utcán anélkül, hogy bármi gyanúsat, a valóságnak ellentmondót felfedeznénk a megjelenésében.

Ami a Grendel-hóstit illeti, ő is börönddel érkezik: „Mert hát az én emberem állt ott a folyosón, kofferral a kezében, mintha szállást keresne.” Az elbeszélőnek nem jut eszébe a pontos neve sem: „Előbb természetesen bemutatkozott, de nem jegyeztem meg a nevét, arra emlékszem csupán, hogy valami tucatneve volt: Kovács vagy Lovász.” A foglalkozását illetően az idegen közli, hogy régebben a vasútnál dolgozott (ez egyébként gyakori motívum a grendeli elbeszélésekben: a vonatkozás, az egy helyben maradás ellentéte, a lineáris tér és idő kitágulása, végtelenné válása), majd bevallja, újabban a végtelen foglalkoztatja. Mindezeket követően rátér látogatásának tárgyára („Mint íróval és kiadói lektorral szeretne beszélni velem...”), azaz a kézirat átnyújtására, szakmai vélemény kérésére.

Borges könyvárusa sohasem tér vissza látogatása után, Grendel szárnypróbálgatója megpróbál belépést kérni, hideg fogadtatás várja, az elbeszélő kiteszi a böröndöt a küszöb-re, és mindössze ennyit közöl az vele: Nem én vagyok illetékes, és rácsukja az ajtót.

Szereplőként értelmezhető még mindkét esetben a könyv vagy kézirat, tekintve hogy az elbeszélővé váló főszereplő interakcióba lép vele, kapcsolat alakul ki a kettő között.

3.3. Cselekmény

Borges *Homokkönyve* alapján leírható egy lépcsőzetes cselekmény, amit a mágikus tárgyhoz való viszony mozdít előre, ezt követi Grendel Lajos is kisebb kisajátításokkal. Két tényező kap fontos szerepet ebben a mintában: az elbeszélő és maga a könyv, illetve a kézirat, a kettő egymáshoz való viszonya. Ezt a jelenséget négy pontban lehet meghatározni:

1. A figyelem felkeltése

Borges szereplője már első ránézésre érdeklődéssel fogadja a misztikus könyvet. Ennek ellenkezőjét látjuk Grendel novellájában. Az elbeszélő hol bizalmatlan, hol érdeklődő; a börönd felnyitását elszörnyedés követi, majd az idegen távozása után átértékelődik benne az egész irodalmi felfogása, és érdeklődni kezd a kézirat iránt. Az első lap elolvasása ismét negatív tapasztalat, nem irodalom az, ami a kéziratlapon megjelenik előtte, csupán szemfényvesztés, egymáshoz nem illő mondatok logikátlan összeollózása.

2. Rabul ejtés

A negatív tapasztalatok ellenére Grendel hőse tovább olvas, három óra telik el így, majd nem tud elaludni és újra olvasni kezd: „Egész éjszaka a kézírata fölött virrasztottam...” A virrasztás képével társul a rabul ejtés mozzanata, ugyancsak ezzel a mintával találkozunk Borges *Homokkönyvében*, itt a virrasztás előfeltétele a rabul ejtésnek: „Lefeküdtem, de nem aludtam. Hajnali háromkor vagy négykor lámpát gyújtottam. Előkerestem azt a képtelen könyvet, és belelapoztam.” Az elbeszélőnek sikerül idővel elaludnia, a könyv képe azonban az álmai világába is beférkőzik.

3. Undor és/vagy csalódás

A már-már paranoiává avanszáló imádat és érdeklődés idővel jéghegybe ütközik. Borges így fogalmazza meg ezt a pillanatot: „Közeledett a nyár vége, és rájöttem, hogy való-

ságos szörnyeteg ez a könyv. (...) Éreztem, hogy ez valami lidércnyomás, valami szemérmetlen dolog, mely meggyalázza és megfertözi a valóságot.”; Grendel pedig a következőket írja: „(...) tisztában voltam vele, hogy előző napi látogatóm kézírata meggyalázása az irodalomnak. De nemcsak az irodalomnak. Mindannak a meggyalázása, ami a hitet, s így végső soron az életet táplálja bennem. (...) Nem tudtam szabadulni az érzéstől, hogy pontosan azt tette, amit nekem is tennem kellene: szabadon és felelőtlenül kalandozni a létben. (...) A legfontosabbtól, a teremtés illúziójától fosztott meg.” (Kiemelések tőlem – GV)

4. Szabadulás

Az előző pontok alapján nevezhetnénk függőségi viszonyoknak is azt, ami az elbeszélő és a könyv, illetve kézirat között kialakul, amiben a befogadó fél időben ráismer a tárgy károságára. Ennek eredményeképp következik be az a végkifejlet, mikor is az elbeszélő megszabadul a nála lévő tárgytól. Borges a Nemzeti Könyvtár alagsorában rejti el („Kihasználta az alkalmazottak figyelmetlenségét, és az egyik nyirkos polcon felejtettem a Homokkönyv-et.”), Grendel pedig a már korábban említett módon kiteszi a bőröndöt az ajtó elé („Fogtam a bőröndjét, s kivettem a küszöbre. Búcsúzóul azt mondtam: – Nem én vagyok illetékes.”), így kívül helyezve a saját lakása belső terén, ahol az elbeszélések játszódnak.

Levonható tanulság, hogy a külső térben a tárgyak nincsenek hatással az elbeszélőkre, ezt bizonyíthatja a *Bőröndök tartalmának kerettörténete* is. A belső tér értelmezhető álomként, vagy a fantasztikum létrehozójaként is, míg a külső tér maga a valóság, lehetőségei zártabbak a belső térnél, ugyanúgy, ahogy a bőrönd vagy a Homokkönyv is zárt belső terek, ahol bárhol, bármikor bármi megtörténhet azáltal, hogy az elbeszélő lakásába „beköltöznek”: kitágul a belső tér, határai a végtelen felé mozdulnak.

3.4. Különbségek és eltérések

Grendelnél az elbeszélés egy külső térben kezdődik, megkapja ezt a bizonyos mágikus realista keretet, melyben az elbeszélő követi az idegen férfit, akiben következő novellája szereplőjét látja. A keretet követően a két elbeszélés megegyező szerkezetű, ezt már az előbbi pontban, a cselekmény felvázolásában ismertettem.

A misztikum a könyv köré épül, ez Borgesnél az ismeretlen nyelvű vallási háttér sejtetése, míg Grendelnél a kézirat jellege. Vagyis hogy létezhet-e olyan mű, amely az összes létező emberi sorsot magába foglalja? Ez arra enged következtetni, hogy hasonlatos ahhoz a nagy könyvhöz, amelyet Istennel kapcsolatban szoktak emlegetni. Az idegen férfi mégsem teremtői attitűddel jellemezhető, sokkal inkább csak összefoglalója, „krónikása” az emberiség történetének.

Grendelnél, a novella tartalmazza a kéziratnak az első oldalát, amelyet az elbeszélő elolvas; a részlet ábrázolja azt a körkörös, mégis végtelen asszociativitást, amely a művet nagy valószínűséggel jellemzi, erre utal az elbeszélő által tett megjegyzés, amely szerint a kézirat „megszerkesztetlen káosz”. A rövid kivonatot öt egymást követő részlet alkotja, ezek közül az első angol nyelvű, a többi magyar. A részletek feltételezhetően iro-

dalmi alkotásokból vett kölcsönzések, az így egymás mellé kerülő, egymást alakító és egymásba folyó sorok izgalmas irodalmi játékra hívják az olvasót. A visszakutatható sorok forrásai közt található Shirley Jackson *The Lottery* c. elbeszélése (Jackson nevével és *Az autóbusz* c. novellájával találkozhatunk Grendel *Valóság, fantasztikum, mágia* c. esszéjében is) és Mészöly Miklós *Film* c. regénye.

A kerettörténet lezárul, befejezi a novellát. A találkozás hatással lesz az alkotás örömére, s azáltal, hogy az elbeszélő megfosztva érzi magát a teremtés illúziójától, az egész íráskedve visszaesik, változáson megy át.

Ha továbbmegyünk, Borgesnél megjelenik a következő sor: „Ha a tér végtelen, akkor a tér bármely pontján lehetünk. Ha az idő végtelen, akkor pedig az idő bármely szakában.” Ez megmagyarázza, hogyan lehetséges egy olyan mű létezése, amely magába foglalja az összes emberi sorsot, bárhol és bármikor is játszódjanak. Erre a gondolatra egy Borges-esszében is utalást találunk (*A körkörös idő*): „Ha titokzatos módon egybeesik Edgar Allan Poe, néhány viking, Iskarióti Júdás és az olvasóm sorsa – lévén, hogy csak egyetlen lehetséges sors van –, akkor a világtörténelem valójában egyetlen ember élete.” (Borges 2021, 196. p.)

Magának az irodalmi műnek a megkérdőjelezésévé válik Grendel Lajos *Böröndök tartalma* c. munkája. Egy íróval találkozunk, aki következő történetének főhősét keresi (a grendeli elbeszélő találkozása művei szereplőivel egyébként nem egyedüli eset, lásd pl. *Egy ponyvaregény vége*). Úgy gondolja, ha szembesül vele, minden gondja megoldódik, képes lesz megírni az elbeszélést. Azt látjuk, hogy görcsösen akar létrehozni egy új alkotást, ennek ellentétéként jelenik meg a böröndös idegen kézírata, aki a legszabadabb alkotási folyamat mintapéldánya. Ez rémülettel tölti el az elbeszélőt. Szembesül azzal, hogy amire vágyik, elérhető, mégis idegen és furcsa. A végkifejletben már arról ír, hogy hiába fejezi be saját kéziratát, az már rég megtalálható volt az idegen valamelyik böröndjében: „Nem tudtam szabadulni az érzéstől, hogy pontosan azt tette, amit nekem is tennem kellene: szabadon és felelőtlenül kalandozni a létben. Tudtam, hogy megszámlálhatatlanul sok böröndje valamelyikében ott fekszik megírva az a novella is, amelyet most, szombaton délután fejeztem be.”

3.5. A végtelen könyv szerepe

A korábbi megállapítások fényében kijelenthető, hogy a forrás, amelyből vizsgált írónk merítenek, a végtelen könyv gondolata. Grendel ugyan csak kéziratként emlegeti a börönd lapjait (ennek több oka lehet: a lapok összekötetlensége, hogy nem kerültek még kiadói kézbe, vagyis nem lettek feldolgozva, a tartalmi kuszaság). Mindkét történetben olyan művek jelennek meg, melyeknek nem fedezhető fel se kezdő-, se végpontja. Borges: „Homokkönyv a neve, mivel sem a könyvnek, sem a homoknak nincs se eleje se vége.”; Grendel: „Na de hol kezdődik? Melyik az első oldal? Akármelyik”. Ábrák és rajzok díszítik őket, de egy ábra sem ismétlődik. Egy lap csak egyszer kerül elő, utána elveszik örökre. Borges: „Feltűnt, hogy a páros oldal (például) a 40 514

számmal volt jelölve, és a következő páratlan oldal pedig a 999-es volt. Megfordítottam, s a lap hátoldalán egy nyolcjegyű számot láttam.”; Grendel: „Feltűnt, az oldalak nincsenek megszámozva.” Ebben a tulajdonságában a könyvtárgy az álmokhoz hasonlatos: csak egy adott térben és időben létezik, gyakori kísérője az emlékezés homályossá tétele, ha egyszer elfelejti az ember, soha többé nem tűnik fel újra. Az elbizonytalanítás, a megbízhatatlanság válik az elbeszélő fő eszközévé. Létezett-e egyáltalán a könyv, hogy kerül ide a rejtélyes idegen, miért van pont egyedül lakásán az elbeszélő, igaz-e bármi is? Nyilván fikciót olvasunk, feleslegesnek is tűnhet feltenni ezeket a kérdéseket, mégis ezek a gondolatok szerkesztik a szóban forgó elbeszéléseket. Grendel bele is foglalja novellájába azokat a dilemmákat, amelyek az irodalmi szöveg és a valóság közti viszonyt mozgatják: „Rádöbbentem, hogy az irodalomból csak az irodalomhoz vezet az út. A tükörben nem a valóság van, hanem csupán irodalom. Ha összetöröm a tükröt, nincs mögötte semmi.” A valóság leírhatóságának és az írás folyamatának problematizálása itt éri el a tetőfokot. Az idézett sorok utalnak a posztmodern önreferencialitásra is, amely azt feltételezi, hogy a szöveget szöveg előzi meg.

A mágikus realista hagyományban fontos szerepet játszik a szent könyv, a szent könyv kultuszának, elképzelésének hétköznapivá, közelivé tétele; átformálása: „A mágikus realista szövegek jelentős része szent könyvként jeleníti meg önmagát, helyesebben szent könyvek apokrif újraírásaként, kölcsönvéve azok tematikus, szerkezeti, retorikai és performatív vonásait.” (Bényei 1997, 141. p.) A végtelen könyv formai kérdései mellett maga az elgondolás tekinthető apokrif iratnak. A Homokkönyv tartalmáról nincsenek információink, hiszen megfajthatetlen nyelven íródott, a *Bőröndök tartalmá-*nak kézirata itt lép túl a borgesi mintázaton. Ha magára a Bibliára gondolunk, és feltételezzük, hogy egy egész nép sorsát magában foglalja, nem sokban különbözik a kéziratlapoktól. A szent könyv lineáris időkezelése helyett a gondolatfolyam, az áradás válik szerkesztői elvvé, és így a kézirat apokrif átirattá.

4. A todorovi fantasztikum és Grendel, a két novella viszonyulása a fantasztikushoz

Már Grendel Lajos *Valóság, fantasztikum, mágia* című esszéjében előkerült a fantasztikum fogalma. Azt a meggyőződést, mely szerint Grendel a mágikus realizmust nem távolítja el a fantasztikumtól (amiként Borges sem teszi, saját magát fantasztikus írónak tartja, elemzésemben ebből a megfontolásból helyezem a hangsúlyt a fantasztikumra), jól kiemeli a következő összegző megállapítása:

„Ezek után talán megkockáztathatom annak tételezését, hogy a mágikus realista típusú novellákban a fantasztikum szerep az, hogy az egyszerűt és az egyedit általánosítsa és absztrahálja, hogy a metaforikus síkot összekösse a tapasztalati világot ábrázoló síkkal, s megvilágítsa azokat a jelentéseket, amelyek minden történet mélyén ott lappanganak, jóllehet többnyire kibontatlanul. Ezeknek a novelláknak – a hagyomá-

nyos realista prózától eltérően – nem az élet a tárgyuk, hanem az élet absztrakt sum-mája, a sors. Minden élet végállomása, a halál az, amely az életet sorssá szervezi, s annak esetleg még méltóságot is ad.” (Grendel 1999)

A mágikus realizmus nehezen definiálható fogalom, az irodalomtudósok rendszerint újraértelmezik, Bényei pl. írásmódnak tekinti. Az évek során többen próbálták a fantasztikussal szembeállítani, a todorovi fantasztikum-modell alapján értelmezni a mágikus realizmust (egyesek szerint a mágikus realizmus csodásból alakul át háttorzongatóvá; lásd Chanady 1985), a legtöbb esetben azonban a két fogalom összemosódott. A problémás jellegre való tekintettel tanulmányomban az alapoknál maradok, a todorovi fantasztikum minőségei nyomán próbálom felfejteni a csodás és különös, a mágikus és fantasztikus működését a vizsgált novellákban.

Todorov fantasztikumértelmezésében jelenik meg a különös és a csodás megkülönböztetése, valamint az a feltevés, hogy a fantasztikus műfaj a kettő keveredéséből születik. A különös és a csodás jellemző Borges és Grendel novellájára is, a mérleg mindkét esetben másfelé billen. Todorov nyomán létezik a tiszta különös kategóriája, amit a következőképp jellemez: „Az e műfajhoz tartozó művekben olyan eseményeket mesélnek el, melyek tökéletesen megmagyarázhatók a józan ész szabályai szerint, ám amelyek így vagy úgy hihetetlenek, különlegesek, megdöbbentőek, sajátosak, nyugtalanítóak, szokatlanok, és ezért a szereplőnél és az olvasónál hasonló reakciót váltanak ki, mint amilyenekhez a fantasztikus szövegekben hozzászoktunk.” (Todorov 2002, 43. p.) A *Bőröndök tartalma* magyarázható ezen a fogalmon belül: a novella szereplőjeként megjelenő idegen a novella terében és idejében valós személyként értelmezhető (szemtanúk hiányában ez nyitott kérdés marad), ő a kézirat szerzője, munkája emberen túli teljesítmény, de nem elképzelhetetlen.

A csodás a különössel szemben olyan jelenségre utal, ami ellentmond a józan észnek, és kapcsolatban áll a természetfölötti fogalmával. Ha elfogadjuk, hogy a Homokkönyvet ismeretlen, ősi eredete misztikussá, az evilági ismereteinket meghaladó tárgygyá teszi, akkor értelmezhetjük csodásként. Így juthatunk el a megállapításhoz, hogy a *Bőröndök tartalma* inkább a különös jellemzőit hordozza, a *Homokkönyv* a mérleg másik oldalán helyezkedik el, közel a csodáshoz. Ez nem igaz azonban az egész elbeszélésre, a könyv megjelenése csodás elem, az elbeszélés maga azonban meghatározott, valós keretek között játszódik.

A különös és csodás mintája nyomán értelmezhető a szerzőség kérdése. Vagyis hogy a két novellában megjelenő elbeszéléseknek ki a szerzője. A *Bőröndök tartalmá*-ban a szerző ismert az idegen személyében (ha hiszünk a szereplőknek), éppen azért csak a mű jellege haladja meg a valós kereteket. A *Homokkönyv* szerzője anonim, ismeretlen, feltehetőleg ősi eredetű művel van dolgunk, éppen ezért lép át a csodás területre, túllép a valóságon.

Todorov a fantasztikus beszédmódról szóló fejezetben jut arra a következtetésre, hogy a fantasztikus elbeszélések narrátora a legtöbb esetben egyes szám első szemé-

lyű. Ez az állítás igaz mindkét tárgyalt novellára. Ebből következik, hogy az elbeszélő állításai nem értelmezhetők az igazság kritériumai alapján, csakis a szereplők állításai lehetnek igazak vagy hamisak. Ezért fontos az én-elbeszélő jelenléte, a különöst így hiszi el az olvasó, így jobban megbízik a jelenlevő narrátorban, aki része a történetnek.

„Ha egy könyv világának bizonyos eseményei kifejezetten elképzeltként jelennek meg, az a helyzet megkérdőjelezi a könyv egyéb részeinek képzelt voltát. Ha egy adott jelenés csak egy személy túlhajszolt képzeletének a terméke, ez esetben minden, ami körülveszi, valós. A fantasztikus irodalom tehát távolról sem a képzelet világának dicsérete: egy könyv szövegének legnagyobb részét a valóságba sorolja, vagy pontosabban a valóság által kiváltottként mutatja be, mintha az csupán már létező dolog megnevezése lenne.” (Todorov 2002, 144. p.) Todorov rávilágít a dolgozatom számára fontos fogalmakra, vagyis az irodalmi szöveg és valóság kapcsolatára, arra, hogy az irodalmi szöveg képzelet szüleménye, olvasóként nincs más választásunk, mint elhinni, hogy amit olvasunk, az a szöveg világában valós. Hangsúlyossá válik a befogadó és a fantasztikum kapcsolata – ahogy azt már a korábban említett Grendel-esszé fő ismérvként határozta meg –, ezek alapján válik bizonyossá, hogy ebben teremődik meg a kapcsolat az író novellája és a fantasztikum között. Maár Judit a fantasztikus irodalomról szóló könyvében szintén a befogadó szempontját érvényesíti a todorovi meghatározás lényegének megfogalmazásában: „(...) az olvasó (alkalmasint a szereplő) bizonytalanságban van egy szokatlan, megmagyarázhatatlan jelenség vagy esemény láttán. Ez a bizonytalanság, kétely azonban a történet végére érve gyakran eloszlik, a kétkedés helyét valamilyen válasz veszi át.” (Maár 2001, 37. p.) Az elemzés során tisztázódott, hogy a cselekmény része a feloldozás, a szabadulás képe, ami, az idézethez igazodva, válaszként értelmezhető.

5. Összegzés

Tanulmányomban Grendel Lajos egy korai novelláját vizsgáltam, az 1987-ben megjelent *Bőröndök tartalma* című kötet címadó novelláját. A novellát Grendel Jorge Luis Borgesnek ajánlotta, ebből a tényből indult ki alaphipotézisem is, amely szerint Borges *Homokkönyv* c. elbeszélése előképe a *Bőröndök tartalmának*.

A dolgozat során világossá vált, hogy nemcsak az ajánlás játszik fontos szerepet a két szöveg közti kapcsolatban, hanem a szöveg egyéb szintjein is felfedhetők az érintkezési pontok. Elsősorban a kronológia felől közelítettem meg a kérdést, hogy az egyes művek, megjelenésük helye és ideje összeilleszthető-e egymással. Két év telt el a *Homokkönyv Irodalmi Szemlé*ben való megjelenése és a *Bőröndök tartalma* első megjelenése között. A Grendelt tárgyaló szakirodalom és a magától Grendel Lajostól származó tudományos jellegű szövegek (*Prikk és Pantheosz; Valóság, fantasztikum, mágia; A tények mágijája. Mészöly Miklós időskori prózája*) nyomán megfogalmazódott a vizsgált irodalmi kapocs három kulcsfogalma: a valóság, mágia és a fantasztikum; valamint gyakori kísérőjük, az álom.

A két elbeszélést komparatistikai és narratológiai szempontokat követve vettem össze a nézőpont hasonlóságai (a narrátor egyedül való tartózkodása lakásában, a láto-

gatások időbeli rövidege), a szereplők jellemzői (az elbeszélő és az idegen látogató), a cselekmény felépülése (figyelem felkeltése, rabul ejtés, csalódás vagy undor, szabadulás) kategóriába sorolva. Az eltérések vizsgálatának fő tanulsága, hogy a látogatás mágikus jellegének érvényesüléséhez nélkülözhetetlen, hogy az elbeszélte esemény egy zárt, belső térben játszódjon. Egy nyílt külső térben, mint például az utca (amely nem mellesleg a *Bőröndök tartalmában* meg is jelenik), a valóság kiszorítja az irrealitást. Az elbeszélések további fontos eleme a könyvtárgy, amelynek fő jellemvonása, hogy végtelen: nincs pontosan meghatározott kezdő- és végpontja, az oldalak számozása látszólag következetlen. A könyvek kapcsán felmerül egy újabb fontos gondolat: létezhet-e olyan könyv, amely magába foglalja az összes emberi sorsot? A gondolattal Borges *A körkörös idő* c. esszéjében találkozunk, és ez jelenik meg a kézirat kapcsán is Grendelnél.

Az egyezések mértékének számát tekintve kijelenthető, hogy a *Bőröndök tartalma* a *Homokkönyv* újrairásként is értelmezhető. A végtelen könyv átalakulását, továbbgondolását kölcsönzésnek tekintem, a cselekményszál követésében az elbeszélés az imitáció kategóriája felé mozdul el. A forrásszöveghez való viszonyítás azonban nem ennyire egyértelmű, a *Bőröndök tartalmának* idegen alakja már-már borgesi paródiának tűnik, egyfajta csehszlovákiai, kisebbségi magyar Borgesnek, aki a számára kirendelt közegben nem tud érvényesülni. Különböző recepcióformák keverednek Grendel elbeszélésében, ami azonban a szöveg zömében érvényesül, mivel a cselekmény uralja a szöveget, az a hasonlítás, imitáció.

A mágikus realizmus megközelítése Grendelnél fantasztikum alapú, a különös és csodás minőségek keveredését látja benne, ez figyelhető meg a vizsgált novellák esetében is. A mérleg azonban nincs egyensúlyban, hol az egyik minőség válik dominánssá, hol a másik. Ettől elválaszthatatlan a könyvtárgyak szerzőjének ismertsége is (ismert vagy anonim). Az elbeszélések ismertetőjegyei közül kitűnik az elbizonytalanító funkció, ami egyrészt a megbízhatatlan narrátor esetében, másrészt az olvasói élményben jelenik meg. Az itt felsorolt kapcsolódási pontok fényében kijelenthető, hogy feltételezésem megalapozott. Nemcsak az ajánlás borgesi, hanem számtalan egyéb borgesi mintázat jelenik meg Grendel Lajos *Bőröndök tartalma* c. elbeszélésében.

Irodalom

- Bárczi Zsófia 2013. A fantasztikum Grendel Lajos Szemérmes beszámoló egy álom közepéről című novellájában. *Partitúra. Irodalomtudományi folyóirat*, 8. évf. 1. sz. 85–91. p. Online elérhető: http://www.partitura.fss.ukf.sk/?page_id=2638 (Utolsó letöltés: 2023. február 2.)
- Bényei Tamás 1997. *Apokrif iratok. Mágikus realista regényekről*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.
- Borges, Jorge Luis 2008. *A halál és az iránytű. Elbeszélések*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Borges, Jorge Luis 2021. *A végtelen életrajza. Összegyűjtött esszék*. Budapest, Jelenkor Kiadó.
- Chanady, Amaryll Beatrice 1985. *Magical Realism and the fantastic: Resolved versus Unresolved Antinomy*. New York, Garland.

- Elek Tibor 2018. *Grendel Lajos*. Budapest, MMA.
- Grendel Lajos 1986. Böröndök tartalma. *Rakéta regényújság*, 13. évf. 14. sz. 13–15. p.
- Grendel Lajos 1999. *Prikk és Pantheosz. Valóság, fantasztikum, mágia*. Az *ELTE Bölcsészettudományi Karán 1999. március 1-jén és 8-án elhangzott „Arany János előadások” írott változata*. Budapest, Anonymus. Folyóiratbeli megjelenései: Grendel Lajos: Prikk és Pantheosz. *Kalligram*, 8. évf. 4. sz. Online elérhető: <https://www.kalligramoz.eu/index.php/Kalligram/Archivum/1999/VIII.-evf.-junius/Prikk-es-Pantheosz> (Utolsó letöltés: 2023. február 2.); Grendel Lajos: Valóság, fantasztikum, mágia. *Mozgó Világ*, 25. évf. 7. sz. 61–74. p.
- Grendel Lajos 2001. *Szép históriák*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Grendel Lajos 2002. *A szabadság szomorúsága*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Grendel Lajos 2002. *A tények mágiája. Mészöly Miklós időskori prózája*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Maár Judit 2001. *A fantasztikus irodalom*. Budapest, Osiris.
- Szirák Péter 1995. *Grendel Lajos*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó.
- Todorov, Tzvetan 2002. *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*. Budapest, Napvilág Kiadó.

VIKTÓRIA GAŽÍK

BORGESIAN PATTERNS IN LAJOS GRENDEL'S NOVELLA BÖRÖNDÖK TARTALMA [THE CONTENTS OF SUITCASES]

This paper examines the content of Lajos Grendel's novella *Böröndök tartalma* [The Contents of Suitcases], dedicated to Jorge Luis Borges and published in 1986. Its aim is to identify specific links between the Grendel novella and Borges' oeuvre. The study picks out Borges's short story *The Book of Sand* as a preface, and to prove the existing links between the two opuses, it first describes the chronological circumstances, then uses narratological and comparative methods to examine the text from the following aspects: standpoint, character traits, plot. The analysis also focuses on the differences between the two texts and on the characteristics of the infinite book, which becomes central to both ones. The paper also deals with the fantasy-based interpretation of magical realism and its manifestation in Grendel's oeuvre (essays *Prikk és Pantheosz* [Prikk and Pantheos]; *Valóság, fantasztikum, mágia* [Reality, Fantasy, Magic]).

LISZKA JÓZSEF

Az identitások arcai

Reflexiók Komoróczy Géza legutóbbi könyvei kapcsán

Zavarban vagyok. Amikor 2023 májusának elején a budapesti Írók Boltjában a közönség soraiban részt vehettem Komoróczy Géza *Jogot, mert emberek vagyunk* című könyvének¹ bemutatóján, rettenetesen belelkesedtem, s rögvést elhatároztam, hogy erről bizony írni fogok. Szándékomat jeleztem is a *Fórum Társadalomtudományi Szemle* szerkesztőjének, aki (mint később kiderült) ígérvényemet nagyon is számontartotta. Én meg, egyéb teendőim (kutatás, írás, szerkesztés) mellett, amúgy, pihenésképpen elkezdtem odaadóan, de komótosan olvasni, jegyzetelgetni, mígnem egyik nap a postafiókomban további, Lengyel Laci közvetítette meghívó landolt. Kiderült, hogy Komoróczy Géza gyorsabban ír, mint ahogy én olvasni vagyok képes, hiszen a meghívó következő kötetének (*Ékírás és assziriológia Magyarországon*²) a bemutatójára invitált. Elmenni nem tudtam, de a könyvet beszereztem, gondolván, ha már így jártam, majd a kettőről egyet írok (2 in 1), amúgy is jól reprezentálják a szerző életútjának két fő sodrát: az assziriológiai és a hebraisztikai kutatásait. Most már kezdtem komolyabban venni a feladatot, s hozzá, háttéranyagul gyorsan (legalábbis önmagamhoz képest gyorsan, hiszen egyébként idegesítően lassan olvasok – s még bosszantóbban: gyorsan felejték), szóval néhány nap alatt elolvastam Komoróczy Géza Hargittai István generálta és szerkesztette emlékezéskötetét (*Jeremiás nyomában*³). Ekkor már éreztem, hogy baj lesz. Különösképpen amikor megérkezett a szerkesztő emlékeztetője, hogy akkor hat flekk (= 10 800 leütés, szóközökkel). És a terminus. Utóbbi, ha nem is annyira, de mégiscsak hagyján. Voltaképpen a megszabott terjedelem sem kevés, miközben ebbe (legalábbis az én maximalista tévképzeteim alapján) valahogy bele kellene férnie Komoróczy egész életművének (vesd össze a lábjegyzetek oldalszámaival!), de hát tudó embernek az sem kéne, hogy gondot okozzon. Eszembe jut, épp a napokban kaptuk meg a szerzőtől, Fero Jablonský karikaturistától füzetnyi portrégyűjteményét.⁴

- 1 Komoróczy Géza: *Jogot, mert emberek vagyunk. Zsidó történeti tanulmányok*. Budapest, Kalligram, 2023, 339 p.
- 2 Komoróczy Géza: *Ékírás és assziriológia Magyarországon. Megismertük-e a Gilgames-eposzt? Reflexiók a turanizmusra és a zsidóellenes utalásokra, az önkényes szövegértelmezésekre és a tudományos kutatás hozadékára*. Budapest, Kalligram, 2024, 429 p.
- 3 Hargittai István: *Jeremiás nyomában. Beszélgetések Komoróczy Gézával*. Budapest, Magvető, 2021, 724 p. /Tények és Tanúk/

Néhány vonással jellemezni tud (mert lehet!) figurákat, arcvonásokat. Akkor ennek működni kell írásos formában is. De fog ez nekem menni? Hiszen tessék! Máris annyit fecsegtem, hogy az első flekket már bőven túl is léptem...

Komoróczy Géza könyveit, ahogy bármely szövegkorpust, több aspektusból is lehet olvasni, értelmezni, továbbgondolni. Meglátásom szerint létezik, létezhet egy olyan olvasat, amely megengedi az identitás(ok) keresése, megtalálása, megnyilvánulási formái, azok változásai felőli közelítést. Nos, az adott terjedelemben (ami időközben szerkesztőm beletörődő rábólintásának köszönhetően néhány oldallal megfejtelhető lesz), szóval a rendelkezésre álló térbeli keretek közt ehhez az aspektushoz próbálok megjegyzéseket fűzni.

1.

Az európai népek saját identitásukat jó kettőszáz-kettőszázötven év óta keresik, találják meg, miközben ehhez a környezet megítélése – a jó esetben csak sztereotípiákban testet öltő, végzetes formában embercsoportok likvidálását célzó és megvalósító – ráerőszakolt identitások formájában történik, és hozzárakják a magukét. A 18. század végétől az európai népek (voltaképpen abból főzve, ami adva volt) őstörténetüket, nyelvük eredetét az ókori kultúrák, azokon belül is hangsúlyosan az ószövevényi események körében keresték és vélték is megtalálni. A régészeti-történeti források megszaporodásával, az elemző-értelmező módszerek egyre finomabbá válásával mára tudományosan egyértelművé vált ezeknek az egykori romantikus őskutatási próbálkozásoknak a zsákutca volta. A még általunk is tanult (és a mai napig használt) fogalmak (pl. nyelvcsalád) mára tarthatatlannak bizonyulnak... A mértékadó tudományos folyamatok mellett viszont kialakult, pontosabban szólva a 19. század eleji rokonkereső módszerekre építkezve, afféle kövületként azóta is virágzik (a képzavart enyhítendő, legyen Jerikó rózsájaként ismételten újraéledt) párhuzamos (ál)tudományosság. Sok ilyen van (lehet) persze, Komoróczy egynek, a sumer–magyar rokonságot vallónak és azt bizonyítani vélőnek vázolja fel az őstörténetét: a kezdetektől a 19–20. század fordulójáig. Azért csak addig, mert a továbbiakat egy korábbi munkája részletesen tárgyalta. Nincs mese, elő kell venni ismét! Komoróczy egy, első alkalommal pontosan fél évszázada előadás-ként elhangzott, majd pár évre rá meg is jelent és általam akkor olvasott, amint arra a bátortalan aláhúzatások utalnak, mert másra belőle azon kívül, hogy a sumer–magyar rokonság tudományosan megalapozatlan, bizony az égvilágon semmire nem emlékszem, szóval Komoróczy Géza: *Sumer és magyar?* című pontos és sziporkázó, ahogy valahol maga a szerző is nevezi: pamfletet⁵ és – belefeledekzem. Az első olvasásból tényleg nem sok maradt meg bennem belőle. Még (horribile dictu!) az sem, hogy a sumerológia, noha a köznyelvben a délibábos tanok hirdetőit megbélyegző pejoratív kifejezés lett, helyesen a nagyon is komoly, szakszerű, sumer nyelvi és történeti kutató-

4 Fero Jablonský: *Portréty*. [Bratislava], FO ART, 2024, 64 p.

5 Komoróczy Géza: *Sumer és magyar?* Budapest, Magvető, 1976, 168 p. /Gyorsuló idő/

sokat végző assziriológusok tudományára vonatkozik. Komoróczy helyette, a rokonkereső áltudomány megjelölésére a *sumer-magyarológiát*, annak (általa valahol *hitvallóknak* mondott) művelőire pedig a *sumer-magyarosokat* javasolta, ami bizony (mint annyi minden értelmes nyelvi javaslat) nem ment át a köznapi nyelvhasználatba. Pedig az 1976-os könyvének, mint most látom, lett egy későbbi, második kiadása is. Magam is vígan *sumerológusoztam* még a legutóbbi időben is. No, legalább ennek vége.

Eric Hobsbawn, a *kitalált hagyomány* keresztapja a 19. század utolsó harmadától az első világháborúig tartó időszakra teszi a tradíciók *tömegtermelését*.⁶ Ő természetesen az akkor teremtődő nagy projektekről, az angol, francia, német nemzeti tradíció megnyilvánulási formáinak a létrehozásáról beszél, de ezekhez Európa-szerte kapcsolódtak a „kis népek” (magyarok, szlovákok, csehek stb.) hasonló, nemzetteremtő folyamatai, illetve az ezekre kullancsként ráakaszkodó, a mai napig viruló pro és kontra irányzatok.

Az *Ékírás*-kötet első blokkja tehát a *sumer-magyar rokonság* („a *sumer* mint ősnyelv, a pogány ősmagyarok *sumer* és keresztény vallása, a Kárpát-medence *sumer* őslakosságá” stb.) délibábos elméleteinek a cáfolata, azzal a keserű megjegyzéssel, hogy „kulturpolitikai szándékoknak a tudomány nem vethet gátat”. (79. p.) A magyar társadalom bizonyos szegmentumában kétségtelenül kialakult a nemzeti identitásnak ez a *sumer* arca, amit a külső, idegen erők által tudatosan (!) a magyarságra erőszakolt (!) igaztalan őstörténetekkel szembeni dac árnyékol be. A *tudjuk, kik állnak a háttérben* jól értesült összekacsintások persze (ahogy azt Komoróczy több helyütt is hangsúlyozza) nem magyar jelenség, sokszor egy ki nem mondott nevű, az általuk valósnak hitt történelmi tényeket elhallgató közös ellenségre, miközben sokszor, vice versa egymásra is vonatkoznak. Magyarok küszködnek szlávokkal, románokkal, szlovákok magyarokkal, csehekkel... Aztán közösen a szabadkőművesekkel, a háttérhatalmakkal... És mindig az ilyen körülírások, a *tudjuk kikkel, a magukfajttákkal*. 2015-ben a Matica slovenská turócszentmártoni székházában egy történelmi kollokvium nyilatkozatot adott ki, amelyben a részvevő vezető szlovák történészek elhatárolódnak a Szlovákiában is burjánzó tudománytalan irányzatoktól. Mindez nem zavarta az említett szlovák kulturális intézményt abban, hogy a szlovák pseudo-történet-tudomány egyik ismert alakjának vaskos könyvét még ugyanabban az évben kiadja.⁷ Ezzel

6 Magyarul, ahol most korábbi olvasmányaimat ellenőrizni tudtam: Eric Hobsbawn: *Tömeges hagyomány-teremtés: Európa 1870–1914*. In Hofer Tamás–Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás*. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1987, 127–197. p. [idézett hely: 127. p.]

7 Anélkül hogy ennek a *pszeudotudomány*nak termékeit népszerűsíteni akarnám, csak példaként álljon itt Cyril A. Hromník említett könyve: *Sloveni a Slovensko. Velebníci Vlasatého boha na horizonte histórie (c. 3200 pr. Kr.–907 po Kr.)*. Martin, Matica slovenská, 2015, 925 p. Mellesleg a Magyar Tudományos Akadémia *sumer-magyar* kérdéssel kapcsolatos, enyhén szólva ambivalens viszonyulásaira több hasonló példát is felsorakoztat. Na ja, a magyarok és szlovákok közt (Soňa Kovačevićová nyomán szabadon) több a hasonlóság, mint azt bármelyik fél beismerni hajlandó lenne.

is öntözgetve a szlovák nemzeti identitás egyik gyomnövényének makacsul élni akaró tövét.

2.

És hogy kik azok, akik az igazi magyar (stb.) történelmet elhallgatják, sőt mi több, szószólóit ellehetetlenítik, erőszakosan elnyomják? Természetesen a zsidók, akikkel a magyar (stb.) társadalom évszázadok óta nem tud mit kezdeni. A *Jogot, mert emberek vagyunk* tanulmányai az együtt, egymás mellett, egymás ellenében élésnek számos változatát tárgyalják, félresiklott közeledési, törvénykezési kísérleteket, asszimilációs folyamatokat, amelyeket a többségi társadalom nem akart elfogadni, jogfosztottságokat, ügyeskedéseket, stupid érzéketlenségeket, az antiszemitizmusok megannyi fokozatait, továbbá az identitás(ok) kérdéseit.

A két kötet szervesen egymásba (és egymásból) nyílik, hiszen a sumer–magyarológia a 19–20. század fordulójára nyílt antiszemita jegyeket mutat fel, ami aztán a Turáni Társaság, majd a Magyar Turán Szövetség megalakulásával egyre inkább radikalizálódik, az 1920-as években kapcsolódik a zsidóverő diákegyletekhez. Mindennek megvannak a maguk szépirodalmi (pro és kontra) lecsapódásai, amit az *Ékírás*-kötet második blokkja részletesen taglal.

3.

Pihenésképpen véletlenül... Nem, nem véletlenül! Pihentető könyveimet mindig az adott fő témám tágabb tematikai környezetéből választom, s ezért most vettem le a polcról Ján Púček fiatal szlovák író *Az emlékezet méze* című könyvét.⁸ Megrendítő olvasmány, főleg az első „monológ”, amely voltaképpen dialógus egy, a szerzővel kortárs (tehát harminc év körüli) meg nem született zsidó fiúval, akinek „nagyanyját” a nácik hároméves korában meggyilkolták.

Az én-elbeszélő nehezményezi egy helyütt, hogy az iskolában részletesen tanítják az ókori, középkori történelmet, aztán a közelmúlt eseményeire nem jut idő. Pedig ez utóbbi lenne a fontosabb, tényeket tudni meg az első világháborúról, a két háború közti Csehszlovákiáról, 1948-ról, 1989-ről... Hogy a karnyújtásnyira lévő eseményeket személyes tapasztalatként élhessük át, hogy párhuzamot találjunk a jelennel, hogy ujjal mutathassunk rá, hohó, ezt már tudom, ismerem, álljunk csak meg azonnal! Hogy pereljünk, zúgolódjunk, igen, hogy dühösek legyünk.

Miközben alapvetően igazat kell adnom neki, több hozzáfűznivalóm is volna a fentiekkel kapcsolatban. Többek között épp Komoróczy Géza munkásságának köszönhetően a napnál is világosabb, hogy bizonyos történelmi helyzetekben az emberi reakciók ismétlik önmagukat, hogy bizonyos mentalitások, normák szinte egyidősek az emberiséggel. A

8 Ján Púček: *Med pamäti*. [Banská Bystrica], OZ Laputa / Literárna bašta, 2018, 138 p.

legtöbb esetben nem párhuzamok ezek, hanem következmények, törvényszerűségek. A verbális erőszakot előbb-utóbb követi a tettlegesség, majd kifejezetten a másik fizikai megsemmisítésére való törekvés. Igen, lehet ujjal mutogatni a harmincas évekre, de lehet akár sokkal távolabbi múltba is. Ha jól van interpretálva, tanítva, az ókori események ugyanúgy üzennek a mának, ha úgy tetszik, figyelmeztetnek, mint a közelmúlt eseményei. Amikor Púček terezíni képe jelenik meg előttem, az Ohře folyócska, amely egyszersmind temető is, hiszen mintegy harmincezer meggyilkolt fogoly hamvait szórták annak idején a nációk a vizébe, hogy még az áldozatok nyomát is eltöröljék. És csak úgy, hogy harmincezer, s nem $1 + 1 + 1 + 1 + 1$ Ahogy Púček fogalmaz: *Ctrl + A, majd delete...* Nem tudnak erről nem az eszembe jutni a budapesti Duna-part öntöttvas cipői vagy a komáromi vasúti híd közelében néhány éve felállított, a helyi nyilasok által 1944–45 telén a Dunába lőtt komáromi lakosokra emlékeztető durvára faragott sztélé, majd a híres sumer eposz gilgamesi sóhaja: „...a folyam vizén tetemek sodródznak...” Aztán innen Kisfaludy feljajdulása: „*Csele patak! iszapodban / Királyi nagy temető van*”, majd az ungvári költő, Balla D. Károly Áraszály című versének⁹ záró sorai: „...*pusztít mindenütt az ár / a barmokon beteljesül a végzet / folyó a pásztoruk levitte már / gyökérig váj a víz, időt sodor / és kedve, mint a sors, olyan komor*” és hát a Duna-habok József Attila-i gyönyörű metaforája, a „*sírköves, dülöngő temetők*”. Sok maroknyit össze lehetne bogarászni a *folyó mint temető*, mint valóság és mint metafora több ezer évnyi cserépdarabjaiból, gyöngyszemeiből.

4.

A zsidó identitás problematikája közvetlenül vagy közvetve átjárja Komoróczy nemcsak a mostani jegyzeteimnek közvetlen ürügyéül szolgáló szövegeit, hanem egyáltalán, egész munkásságát. Az alapkérdés természetesen az, hogy milyen zsidók identitásáról beszélünk, meg persze hol és mikor? Személyes emlékekkel hozakodom elő, hogy majd erre ráköthessem Komoróczy egy passzusát. Egyetemi doktori disszertációm (az a bizonyos „kisdoktori”) témája a múlt század nyolcvanas éveinek közepén a szlovákiai magyar néprajzi kutatás helyzete a két világháború közti időszakban volt, amit kis társadalomtörténeti rajzzal próbáltam fölvezetni. Végig nem gondolva, kritikátlanul vettem át Turczel Lajos egy megjegyzését a *Két kor mezsgyéjén*-ből, mely szerint az első csehszlovák népszámláláskor, hogy ezzel is a *szlovenszkói magyarokat gyengítsék*, a furfangos csehek kitalálták a nemzetiségek körébe ágyazva a zsidó vallást.¹⁰ Szóval mint a nemzeti identifikációval

9 Balla D. Károly: *Kő és árnyék. Versek*. Ungvár, Kárpáti Kiadó, 2012, 264 p.

10 Amikor Hargittai István Komoróczy Gézárt saját identitásáról faggatja, ő egyebek közt elmondja, „ahogyan ma nálunk a keresztény szót hangsúlyosan már-már *ethnikai fogalomként* használják, a mások kirekesztő megkülönböztetésére, biztosan nem tudok keresztény lenni”. (189. p.) A gondolatmenetet most nincs mód folytatni, így csak afféle jelzésként tettem ide ezt az idézetet az egykori csehszlovák „zsidó vallás” kategóriája mellé. Továbbgondolni javallott.

azonos értékű kategóriát. Így a korábban magukat magyarnak (persze ugyanígy csehnek, szlováknak vagy németnek, de ez az apróság akkor nem foglalkoztatott) valló csehszlovákiai zsidók egy része 1921-ben bizony nem magyarnak (stb.), hanem (így nem kimondva, de azért gondolva) gyalázatos módon zsidónak vallotta magát. Egyik (igazil!) opponensem, Voigt Vilmos fölvetette, ha az asszimiláció vagy sem kérdése a szlovákiai magyarokon csattanna, vajon akkor is így gondolkodnék? Merthogy a két eset ugyanaz. Akkor hümmögtem, hogy no de azért mégsem, hiszen... Pedig nincs hiszen: a két eset valóban ugyanaz. Az egyéni döntések során lehetnek fokozatbeli különbségek, nyelvi és kulturális másságok, tradíciók, de hogy a jog a saját nemzeti identitás eldöntésére ne ugyanaz lenne? Komoróczy a Hargittai-féle beszélgetőkönyvben emlékezik vissza egy szóváltására Szabad Györggyel, aki egy 1990-es előadásában kifejtette, hogy „a zsidók egyetlen útja Magyarországon az asszimiláció”, amire Komoróczy visszakérdezett, hogy vajon „tudja-e ezt a tételt alkalmazni a romániai magyar nemzetiségre?” Amire Szabad „nagyon ingerült” válasza az volt, hogy „az más”. Tényleg más lenne?

5.

Nem állítom, hogy megkerülhetetlen, de annak, aki esetleg most kezdene Komoróczy Géza életművével ismerkedni, mindenképpen javallott a Hargittai István által kiprovokált, rafinált kérdésekkel irányított és szerkesztett önéletrajzi interjúkötettel kezdeni. Merthogy az egyrészt nem csupán önéletrajz, hanem egyszersmind (szubjektív) korrajz is, másrészt annak lencséjén át a korábbi és későbbi művek is más, ha lehet, még emberibb fényben tűnnek fel. És ha valaki mindebből kedvet kapott a *Komoróczy-szakra* (reményeim szerint, akár velem is vitázva, sokan), hadd hívjam fel a figyelmet a szerző további sumerológiai¹¹ és judaisztikai¹² tematikájú köteteire. Mindamellet kötelességemnek érzem figyelmeztetni: Komoróczy olvasása könnyen függőséget okozhat...

11 „Fénylő ölednek édes örömében...”. *A sumer irodalom kistükre*. Összeállította, sumer eredetiből fordította, az előszót és a jegyzeteket írta Komoróczy Géza. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1983, 529 p.; *Gilgames. Agyagtáblák üzenete. Ékírásos akkád versek*. Fordította Rákos Sándor, válogatta és a jegyzeteket írta Komoróczy Géza. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1986, 302 p.

12 Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon I–II*. Pozsony, Kalligram, 2012, 1230 + 1213 p. /Hungarica Judaica, 26–27./; Uő: „Nekem itt zsidónak kell lenni”. *Források és dokumentumok (965–2012)*. Pozsony, Kalligram, 2013, 1469 p. /Hungarica Judaica, 28./; Uő: *Zsidók a magyar társadalomban. Írások az együttélésekről, a feszültségekről és az értékekről 1790–2012. I–II*. Pozsony, Kalligram, 2015, 861 + 965 p. /Hungarica Judaica, 32–33./; Uő: *Holocaust. A pernye beleég a bőrünkbe. A pesti gettó falánál*. Budapest, Ab Ovo Kiadó, 2016, 286 p. (Ez, illetve a jelen írásban emlegetett művek távolról sem képeznek teljes jegyzéket, hanem a családi könyvtárunkban hozzáférhető darabokat említem csak. Komoróczy köteteinek teljes jegyzéke a beszélgetőkönyv 655–657. oldalán található.)

Hogy túléljük ezt a rendszert BOTOND MONOLÓGJA

Lejegyezte és monológgá szerkesztette: Hadas Miklós

Ízig-vérig székelynek érzem magam. A családból magammal hoztam a közösségségre vonatkozó hagyatékot. Egy összetartó és szerető falusi közösségben nőttem fel, ami megvédett a rendszer félelemkeltő szigorával, embertelenségével és igazságtalanságaival szemben. Dolgozni kellett, az volt a vallás a mindennapokban. Minél többet dolgozott és szenvedett valaki, annál jobban megbecsülték a faluban. Bár több volt a katolikus, abban a hitben nem volt különbség, hogy az út a mennyországhoz csak az önkizsákmányoláson keresztül vezet. Apai oldalon hagyományosabb, kicsit talán maradi, a szokásokhoz jobban kötődő nevelést kaptam. Édesapám szerény és gátlásos ember volt, a világ gondjaitól a munkájába menekült. Kőműves volt, de jól értett a fához is, általában az építkezéshez. Tőle örököltem a munkamorált és a tökéletességre való kényszeres törekvést. És a földhöz való kötődést is, amit akkor vettem észre magamon, amikor a család visszakarta a földeket, és elővették a faekét, ami negyven éve a padláson hevert. A földet nem volt szabad parlagon hagyni, merthogy mit mond a falu! A hagyománynak engedelmességni kellett, még akkor is, ha az egy teljes ráfizetés volt, és máshonnan kellett elvenni.

Apámon keresztül a fizikai munkával korán kapcsolatba kerültem, amikor segítettem neki az építkezéseknél kikeverni a maltert, helyére rakni a téglát, vagy kiválogatni a selejtet. Ő olyan munkát végzett, ami nem efemer, több generációt kiszolgált. Sokat és késő estig dolgozott, és úgy láttam, hogy több örömét lelta a munkájában, mint én, pedig jó volt az arányérzésem, pontosan dolgoztam, biztattak, hogy ügyes vagyok. A túlzott precizitást is apámtól örököltem, a perfekcionizmus máig keseríti az életemet; irracionálisan sok energiát teszek bele mindenbe. A mateket, az ökonometriát biztonságosabbnak érzem, ez is ebből a „pontosan kimért és kiszámolt dolog egyszer majd összeáll”-érzésből származik. Ehhez képest az eszmei és filozófiai dimenzióban nem érzem biztonságban magam, mivel úgy gondolom, hogy nincs meg hozzá a műveltségem. Az életutamban nincsenek kitérők, mindig óvatosan és racionális módon terveztem. Ez megjelenik az egész életemben, minden döntésemben. Mindig a biztosra mentem, pedig sokszor lehettek volna ígéretesebb lehetőségeim is. A munkákat be kell fejezni, és úgy kell lezárni, hogy az kész van, meg van oldva. Mindig komolyan vettem a munkámat, nemigen tudtam lazítani, amit elvállaltam, azt igyekeztem a lehető legtisztességesebben megcsinálni. Ugyanakkor szinte mindig az óvatosabb vonalat választottam,

mivel féltem nagyobbát álmodni. Úgy gondolom, ez egyértelműen a származásommal magyarázható. Ugyanakkor anyám nevelési elveiből az is következett, hogy többre vagyok képes, úgyhogy ma is úgy érzem, bármikor tudok még feljebb kerülni.

Az anyai nagyszüleim is parasztok voltak, de oda valahogy bekerült egy progresszív elem, édesanyám tanulásra nevelt, hogy művelt legyek, de főleg hogy legyen egy könyvebb életem. Abban, hogy mi lesz belőlem, az ő szava volt az erősebb. Egyedüli gyerek voltam, és azért nem folytattam apám mesterségét, mert anyám ragaszkodott a továbbtanuláshoz. Egész életében ezért dolgozott. A faluban a nők vitték a háztartást, anyám is jó gazdasszony volt, de a kockázatokat nem szerette. Azt később tanultam meg, hogy kockázatvállalás nélkül nehezebben lehet haladni. A pénzzel való takarékos, észszerű bánásmódot is neki köszönhetem, úgyhogy a hiányélmény, az, hogy nehéz körülmények között is képes legyek talpon maradni, mindennapi tapasztalatommá vált. Ezért nem félek az elnyomorodástól, mert szerény körülmények között is viszonylag jól boldogulok. Édesanyám tanárnő volt, kifinomult, érzékeny lélek, szépen rajzolt, de a körülmények nem tették lehetővé, hogy képességeit kibontakoztathassa. De a művészet és a kultúra élete végéig fontos maradt számára. Azt tudta, hogy tanulni kell, de lenről azt már nem láthatta, hogy milyen irányba is kellene menni. Ebben nem volt egyedül. Voltak barátnői, akik biztatták, tartották benne a lelket. Amennyire tőlük tellett, követték, de nem majmolták a kifinomultabb ízlés mintáit, ebben különböztek a falusi parasztasszonyoktól, volt is ebből némi feszültség. Egyfajta biztonságos menedéket jelentettek neki ezek a barátnők. Összejöttek az esti guzsalyasban, kávéztak, cigarettáztak, tehát megvoltak a női emancipáció jelei. Gyakran jártak színházba, cserélgettek a táskákat, a „csináld magad divatvilágból” kinézték a kötésmintákat, nekem is kötött. Ebben volt egy jó adag elégtétel is számára.

A nyári vakációt részben az apai rokonság, részben az anyai baráti társaság körében töltöttem, de ez a két világ nemigen érintkezett egymással. Ugyanakkor mindkét közegben otthonosan és biztonságban éreztem magam, és mindkettőnek egyformán meghatározó szerepe volt az életem további alakulásában. Az apai rokonsággal főleg az erdőre mentünk, ott voltak az állatok, ott volt a természetközeli paraszti világ, és akár egy hétig is kint voltunk. Volt kicsi kaszám, megtanultam lovakat vezetni. De nem munkaerőként voltam ott, mint a többi falusi gyerek, csak annyit dolgoztam, amennyit a munkára való neveléshez elégnek gondoltak a szüleim. Ahhoz viszont elég volt, hogy megtapasztaljam: semmi nincs ingyen, mindenért meg kell dolgozni. A disznóvágásokon, névnapokon együtt voltunk a rokonokkal és az unokatestvérekkel, az erdő a szívem csücske, a romantizált menedék, a felhőtlen nyári vakációk színtere. A szomszédságban is volt egy tucatnyi gyerek, akikkel együtt mentünk fürödni, focizni. Rajtam a bandázás, a fiúközösség sokat segített. Az anyai baráti körben is sok időt töltöttem, ahol inkább az értelmiségi családok voltak: a pedagógusok és a helyi emancipált elit, illetve az ő gyerekeik. Ez inkább szabadidős terep volt, kikapcsolódás, birtokba vettük az erdőt, játszottunk és fociztunk, esténként tábortűz, közös éneklés, nem kellett dolgozni, ezek nagyon kellemes élmények számomra. Abból a társaságból a gyerekek majdnem mind továbbtanultak. Nagyon szeret-

tem ezt a közösséget is, kiskorunk ellenére teljesen szabadon engedtek minket, bíztak bennünk, látták, hogy tudunk vigyázni magunkra. Jellemző, hogy tizennyolc éves koromig egyáltalán nem ittam alkoholt, mivel a szüleim azt mondták, hogy nem lehet, és számomra természetes volt, hogy akkor ezt be kell tartanom.

Az iskolában jól kellett teljesíteni, úgyhogy normakövető, szorgalmas fiú lett belőlem, konformista, de nem stréber. Kiskoromtól könyvek vettek körül, magamtól tanultam meg olvasni, még iskola előtt, ötéves koromban. Apám ritkán dicsért, anyám nemcsak szigorral nevelt, hanem biztatással is. Voltak szerényebb körülmények között élő osztálytársaim – mi sem voltunk gazdagok, valahol középen voltunk –, és anyám arra tanított, hogy a szegény gyerekeket tisztelni kell. Azóta is megmaradt bennem az alázat mindenkivel szemben, akit esetleg idővel magam mögött hagytam. Erős volt bennem a késztetés, hogy ne tartsam magam különbnek, hogy ezt ne hogy kimutassam, sőt, hogy ezt ne is érezzem! Az, hogy jól gazdálkodik a pénzzel, szintén anyámnak köszönhető. Belém vésődött, hogy takarékoskodni kell, hogy mindennek meg kell nézni az árát, és hogy mindennek a legfontosabb paramétere az ár-érték arány. Hiába kiváló a termék, ha drágának találom, nem okoz örömet, és akkor rossz üzletet kötöttem. Világutazásaimat is végigkövette az a szemlélet, hogy nem tudtam lazán befogadni mindazt, ami éppen szembejött, mert az otthoni szűkösség volt a referencia. Sok kulturális élményre nem emlékszem, de arra igen, hogy mennyibe került a babkonzerv Los Angelesben.

A nyolcvanas évek elején borzasztóan erős volt bennünk a bizonytalanság és a félelem. Anyám meg volt győződve, hogy a tanulás az egyetlen védelem, hogy az ember ne legyen kiszolgáltatva a rendszer kénye-kedvének. Nagyon korán belém vésődött, hogy ha valamit elrontok, akkor az életem múlhat rajta. A teljesítménykényszer óriási teher volt egész életemben. Emlékszem, mennyire magaménak éreztem az unokabátyám vívódását az egyetemi felvételinél. Nem tudtam aludni, mert otthon felejtette a vonalzóját, hogy akkor most jajj, istenem, mi lesz, ha nem sikerül, akkor elviszik katonának – ez egy borzasztó kilátás volt. Ez engem még inkább óvatosabbá tett, és arra késztetett, hogy még többet tanuljak. A szocializmus negatív vonásait részben Ceaușescunak, részben úgy általában a románoknak tulajdonították. Amilyen az ország, olyan a vezetője, a román társadalom termelte ki, azt kapták, amit megérdemelnek – ilyeneket mondogattak. Ugyanakkor a Kossuth Rádióból s a szóbeszédekből a magyarországi jóléti szocializmus pozitív vonásait érzékelték, hogy a kenyeret papírba csomagolják, hogy nem kell sorba állni, mindent lehet kapni, és így tovább. Függetlenül attól, hogy milyen szelek jártak a politikában, az önállóság szelleme a székelyek körében megmaradt, hiszen a szabadság iránti sóvárgás mindig nagyon erős volt ebben a közösségben, és ez számomra is alapvető fontosságú volt. Meg a makacsság, hogy mi nem sorolódunk be, nem hajlunk, amerre a szél fúj. Ez ténylegesen létező erkölcsi szabály volt a hétköznapokban is. A hatalomnak való alávetettséget nagyon nehezen viselték. A helyben történő atrocitásokért is a román rendszert szidták, de számomra az általános román a személyes román volt: a rendőr, a tanfelügyelő, aki bejött az órákra, rettegésben tartott diákok és tanárt. Kialakult bennünk egy tudatalatti szorongás a hatalmi helyzetben levő románnal szemben, úgyhogy egy

román emberrel találkozni mindig veszélyforrást jelentett. És hiába volt a rendszerváltás, hiába telt el több mint harminc év azóta, ez az érzés ma is erősen dolgozik bennem. Úgy gondolom, hogy ezzel nem vagyok egyedül.

Az iskolában nagyon jól kellett teljesíteni, a tanulás volt az első. Az alsó tagozat mégis pokol volt számomra, és máig megmaradt belőle a szorongás. Mivel jó tanuló voltam, kitettek verset mondani, mint egy jolly jokert, és mind küldtek versenyekre, csak-hogy nem készítettek fel rendesen. A tanítónk egy cinikus zsarnok volt, aki ugyan meg nem vert, de rendszeresen kikarikírozott és megalázott bennünket, ha nem tudtunk valamit. Az volt a módszere, hogy a román szavakat a meghatározással együtt kellett bemagolni óráról órára. De a szigorú tanárnak akkoriban tekintélye volt a faluban, mert találkozott a székelyek életre nevelési elképzeléseivel: minél szigorúbb a nevelés, annál jobb. Voltak osztálytásaim, akik rendesen belebetegedtek ebbe. A papok is körmöst adtak, ha hangoskodtunk a hittanórán vagy a misén. Az volt az alapállás, hogy a gyerek indulásból rossz, akit szigorúsággal, fenyítéssel kell nevelni, és kordában tartani. Gondolom, ennek az eredendő bűnhöz van köze. Ezért aztán nekem az egyház sem volt hiteles, hiába kellett győnni, áldozni menni. Legfeljebb Istentől féltém.

Apámat el akarták vinni munkatáborba a Duna-csatornához, pedig a légynek sem ártott soha. Elég nagy voltam ahhoz, hogy átérezzem: mennyire ki van szolgáltatva a rendszernek, egyszerűen kihúzzák a lába alól a talajt, és nincs apelláta. Félelmetes volt átélni, hogy mi lesz, ha elviszik, de nem volt, aki megnyugtasson, persze nem is mertem ezzel előhozakodni. Erről álmodtam, nem tudtam aludni rendesen. Apámat akkor láttam másodjára könnyezni – először a nagymamám halálakor sírt. De aztán végül nem vitték el, vettek az egyik szekusnak egy üveg konyakot, így megúsza valahogy. Nagyon durván bekeményített a nyolcvanas évekre a rendszer. Utána még kétszer behívták, de mindkét alkalommal sikerült megkorrumpálni egy katonatisztet. Félelmetes dolgokat meséltek az emberek, rettenetesen féltém a rendszertől. És ez már kicsi koromtól kezdve így volt. Nagyon könnyen megijedtem. A faluban volt egy román rendőr, akitől mindenki rettegett. Voltak pletykák, hogy kiket vert meg, s hogy kiket juttatott börtönbe, meg hogy kiszúrta a gyerekek biciklijén a gumit – ugyanis a gyermekeknek biciklivel nem szabadott közlekedni, hogy miért, azt máig nem tudom. Emlékszem, egyszer jöttem hazafelé az úton biciklivel, és megláttam ezt a rendőrt. Minden erő kiment a lábamból, egészen meg voltam kékülve. Rémültem bemene-kültem a szomszédba, ahol kérdezték, hogy mi történt. De én nem tudtam szóhoz jutni, leg-alább tíz percig hebegtem-habogtam, annyira rettegtem. Emellett az iskolában is ott volt az állandó félelem, amit a tanárok nem tudtak leplezni, ha jött a tanfelügyelő. Merthogy ret-tegtek a tanáraink is, láttuk rajtuk. A román leckét elpróbáltuk ezerszer, románórát kellett szimulálni, amikor jött a tanfelügyelő. Általában sikerült felmondani a leckét, de tudtam, hogy minden apró mozdulatnak mekkora tétje van, és úgy éreztem, hogy ha nem mondom el jól a román verselemzést, amit bemagoltam, akkor a tanítót fogják szívatni. Nagyon koncentráltam, de megmaradtak bennem ezek a traumák.

A rendszerváltás a felső tagozaton ért, új osztálytársaim lettek, megkeverték minket, ez egy lazább szakasz volt. Reménykedtünk, kaptuk a segélycsomagokat, kinyílt a világ,

bejött a színes tévé, a magnó, a számítógép, elkezdtünk programozni – a digitális világ bővületbe ejtett. Éltanuló voltam, osztályelső, de nem tudtam, hogy miből voltam a legjobb. Nagyon korlátolt lehetőségek voltak annak idején, azok közül kellett választani. A matek fontos volt, meg persze a román, mert a magyar mellett ezekből kellett később felvételizni. A rendszerváltás után aztán ezekhez hozzácsapták az idegen nyelvet. A középiskolai felvételin a románvizsga volt a legstresszesebb. Bemagoltam mindent, különóra is jártam, háromszáz oldalt szóról szóra tudtam. Ebből kaptam a legjobb jegyet, de matekból és magyarból sem írtam olyan rosszat, úgyhogy viszonylag simán bejutottam. Ugyanakkor jó volt megélni, hogy saját döntéseket kell hozni. Mai pesti szlenggel azt mondhatom, hogy mindig igyekeztem „kimaxolni” a helyzetet, ezért is mentem német nyelvi osztályba, ami aztán a későbbi életutam szempontjából is lényeges döntés volt. Ebben volt egy biztonsági garancia, hogy ha elmegyek nyelvre, akkor abból nem lehet nagy baj. Ez aztán be is jött. Később is jellemző volt rám, hogy ha láttam, hogy van valami lehetőség, akkor azt mindig igyekeztem optimálisan kihasználni.

A város félelmetesnek tűnt, sokkal nagyobb volt, mint a szülőfalum. Egyedül voltam, bekerültem a mélyvízbe. Amikor az első nap lementem vásárolni, a cigánygyerekek legomboltak rólam száz lejt, amit a szüleimnek nem is mertem elmondani. Mindenki szeme láttára történt az egész, fényes nappal, senkit nem ismertem, és az első szóra, hogy adjak pénzt, rögtön adtam is nekik. Ez kemény volt, itt éreztem a leginkább, hogy elkélne a segítség. Ezután még óvatosabb lettem, és sokáig ki se mertem mozdulni a bentlakásból. Abszolút kicsinek éreztem magam, semmi önbizalmam nem volt. Mindig azt képzeltem, hogy a többiek műveltebbek, mint én, a sikereket mindig a körülményekre fogtam. Tisztában voltam azzal, hogy a felvételire jól felkészültem, valamennyi önbizalmat adtak a korábbi sikereim, de alapvetően nagyon bizonytalan voltam. Nem mertem nagyot álmodni, hogy ne essek pofára. Nehezebb volt megállni a helyemet a bentlakásban, mint az iskolában. A nagyobbak elvették a kajánkat, amit édesanyánk pakolt fel, ezt a kicsik nagyon rosszul élték meg, többen kiköltöztek emiatt. Nem lehetett rendesen zuhanyozni, csak kétnaponként, ezért állandóan koszosnak éreztem magam. Közös mosdó volt, szégyenkeztünk egymás előtt, sokszor elfogyott a melegvíz, a kicsiknek már nem jutott. Sokan voltunk egy szobában, emeletes ágyakban aludtunk, hideg volt télen, a nagyok zoknijait mostuk. És még a normálisabbak is úgy gondolták, hogy ez a világ rendje, ezt el kell fogadni. Ezek az élmények simán felértek a katonasággal.

Ugyanakkor egy idő után a bentlakás már inkább védettséget adott. Az otthonról kapott értékrendemen nem kellett változtatni, mindenkinek megadtam a tiszteletet, tudtam a szabályokat, nem pofáztam vissza a nagyobbaknak. Szoros barátságok kötettek, nem néztek le, ha nem volt trendi fekete Puma sportcipőm. Nem számított, ki a szegény, ki a gazdag, kinek az apja a fontos ember. Jó osztályunk volt, nagyjából fele fiú, fele lány. Amikor az érettségi találkozónkon előkerült egy régi videó, amin én is ott vagyok, furcsa volt szembesülni azzal, hogy mindig ilyen lehajtott fejjel járok a többiek között. Kicsinek éreztem magam, és komplexusos voltam. Szinte mindenki egyetememet végzett közülünk, míg az általános iskolából senki sem. Tizedikes koromra már kiismer-

tem a tanárokat is, egyre jobb jegyeim kezdtek lenni, így fokozatosan lettem egyre jobb tanuló. Szorgalmas voltam, noha nem tartoztam a nagyon tehetségesek közé. Fegyelmezetten sanyargattam magam, hogy mindig a maximumot nyújtsam. Amikor hétvégén hazamentem, tizenöt órát aludtam, annyira elfáradtam.

Az egyetemi szakválasztásban megint volt egy félelem a részemről. Tulajdonképpen minden tárgyból jó voltam, de egyikből sem voltam kiemelkedő: jól ment a matek, bár voltak nálam jobb matekesek az osztályban, és jó voltam németből is, köszönhetően egy kiváló tanárnőnek, és szerettem a történelmet is. Az óvatosság eredménye az lett, hogy végül közgazra, azon belül is a könnyebbnek tűnő menedzsmentre jelentkeztem, nem a gazdasági informatikára, orvosira vagy bölcsészkarra, mert azt gondoltam, hogy azokra biztosan nem jutok be. Életre-halálra ment a felvételi, úgy gondoltam, hogy ha abban a két órában valami félremegy, akkor vége az életemnek. Nem remekeltem, de végül bejutottam, pedig a felvételek nagyon szigorúak voltak. Kolozsváron egy teljesen más világgal találkoztam, hiszen korábban szinte alig hagytam el a Székelyföldet. Kinnlakásban laktunk, nem volt pénzünk, szalmapityókán éltünk, amit otthonról hoztunk. Nem volt diákmunka, kölcsön, hitel, nagyon szegények voltunk. Borzalmas infláció volt, egyik napról a másikra kétszáz százalékos drágulás volt, ami mai fejjel felfoghatatlan. Ugyanakkor lassan elkezdtem megtanulni önállóan gondolkodni, kevésbé konformista módon, mivel rájöttem, hogy nem tudok önállóan gondolkodni, a középiskola ugyanis nem tanított meg erre. Volt valami enciklopédikus tudásom, de nem láttam át az összefüggéseket, teljesen elveszítettnek éreztem magam. Úgyhogy a kisebbségi komplexusom csak erősödött a csoporttársaimmal való viszonyban is. Ezek nem annyira a származásomból és a pénziányból, hanem a vélt műveletlenségemből származtak. Úgy éreztem, hogy minden, amit tudok, nagyon eseti, és amikor a következő szintre kellett lépnem, a memóriám a tananyag jelentős részét törölte. Ennek ellenére motivált voltam, hogy változtassak, hogy azt csináljam, ami érdekel.

Úgyhogy másodéves koromban elkezdtem plusz órákat felvenni, és végül csak sikerült gazdasági informatika szakon végezni, és a menedzsmentnél értékesebb diplomát szerezni. Tehát végső soron aztán nem volt nehéz olyan munkahelyet találnom, ami a későbbiekben szilárd egzisztenciális biztonságot jelentett. Persze előtte azért próbálkoztam ezzel-azzal. A szakdolgozatom jól sikerült, díjat is kaptam érte, és a témavezetóm azt javasolta, hogy jelentkezsek a CEU-ra. Hogy én a CEU-ra? Ezt korábban el sem tudtam volna képzelni! A témavezetóm erőszakoskodása után végül mégis beadtam a papírjaimat, és csodák csodájára fel is vettek, mégpedig Varsóba. Ennek köze volt ahhoz is, hogy a szakdolgozatom megjelent egy angol nyelvű folyóiratban. De aztán visszaléptem, mert ösztöndíjat nem adtak, és anélkül nem tudtam volna megélni, mivel nagyon szegény voltam. Ráadásul Varsó a világ másik sarka volt, meg hát az akkori párkapcsolatomat sem akartam megszakítani. Ezen kívül mindig nagyon erős honvágyam volt a szülőfalum, a szülői ház és az otthoni barátaim iránt. Nagyon féltem, hogy elszakadhat ez a fonál. A mai napig úgy jövök el otthonról, hogy majdnem meghasad a szívem. Ugyanakkor Kolozsvár iránt sohasem volt bennem semmi nosztalgia.

Viszont a barátnőm, aki velem egyszerre végzett, mind rágta a fületem, hogy menjünk Amerikába. Először nem akartam, úgy éreztem, kicsi vagyok én ehhez, és hogy elég nekem az a tér, amiben mozgok, de végül csak elmentünk. Los Angelesben kerestünk munkát. Először egy hotelben takarítottunk, aztán egy ingatlanügynökséghez kerültünk, utána egy autó-márkaszervizben folytattam. Megtapasztaltam, hogy mennyire magányos és elszigetelt lehet valaki a világ közepén. Ugyanakkor idegenektől is sok támogatást kaptam. Az egyes helyzetek alkalomadtán összehozták az indiait a fehérrel, a törököt a koreaival, és több segítőkész román emberrel is találkoztam. Ennek átélése különösen fontos tanulság volt számomra. Sokat jelentett, ha egy román számára kiderült, hogy én is Romániából vagyok. Amikor például munkát kerestem, találkoztam egy román sráccal, aki mondta, hogy menjünk el a román paphoz, az biztosan segíteni fog. Biztos vagyok benne, hogy tudott volna segíteni, ha elmentünk volna hozzá. Vagy amikor egyszer elfogyott a pénzünk, arra kértem az unokabátyámat, hogy utaljon át nekünk ötszáz dollárt otthonról. Ő ezt el is utalta, de a pénz valahol elkallódott. És akkor a Western Union romániai ügyfélszolgálatánál egy srác legalább negyven percet csak velem foglalkozott, a saját hatékonyságának rovására, és végül kijárta, hogy soron kívül eljusson hozzám az a pénz, miközben az akcentusomból biztosan érezte, hogy romániai magyar vagyok. És egy órán belül ki tudtam venni a pénzemet a Western Union Los Angeles-i irodájában.

Külföldön, ahol a magyar meg a román is bevándorló, könnyebb az együttműködés, mivel az a fajta érzékenysége a románoknak, hogy tökéletesen kell beszélni a nyelvet, csökken, enyhül, puhul. Egy amerikai románt már nem zavarja, ha valaki helytelenül beszél a nyelvet, mivel a gyermekei és a rokonai sem beszélnek jól románul. Ezt érzékeltem én is, ettől felszabadultabb lettem, és eltűnt a frusztráció. Innentől működött a kommunikáció, beindult a szolidaritás, hiszen mindketten kivándorlók vagyunk. Lényegében mindenki talált munkát, aki dolgozni akart. Mindez sokat árnyalt Amerikaképemen, hiszen miközben megtapasztaltam a kizsákmányolás különböző formáit, azt is látnom kellett, hogy a hozzám hasonló helyzetű emberek néhány éven belül lakást tudtak venni maguknak. Rengeteget köszönhetünk az amerikaiaknak – például a mozit, Hollywood neveléskultúrájának számos pozitív hozadéka is van. Nyugat-Európa ehhez képest steril, távolságtartó és individualista. Az USA bevándorlóállam, ahol kialakult a közvetlenség és a barátkozás kultúrája. A Los Angeles-i kórházban lenyűgözött, hogy minden két nyelven volt kiírva, és voltak spanyolul beszélő alkalmazottak is. És hogy ezt a piac hozta létre, nem a hatóságok. Romániai magyarként, közgazdászként ez egy nagyon fontos felismerés volt számomra.

A barátnőmnek félév múlva vissza kellett mennie Romániába, de én összegyűjtöttem egy kis pénzt, és maradtam egy újabb félévig. Szabadnak éreztem magam, körbejártam Amerikát. Fenomenális élményeim voltak, nagyon el tudtam magam engedni, beláttam az amerikaiak hétköznapijaiba. Különösebbnél különösebb emberekkel találkoztam, és megtapasztaltam azt is, hányféle arca van annak a hatalmas országnak. Biztonságban éreztem magam, számos pozitív visszajelzést kaptam, gyorsan javult a nyelvtudásom is. A végén már angolul álmodtam, úgyhogy amikor hazajöttem, nagyon

jól beszéltem angolul. Számos lehetőségem lett volna arra, hogy kint maradjak, de egy év után hazajöttem. Egyrészt nagyon hiányzott a barátnóm – az már más kérdés, hogy utána elég hamar véget ért a kapcsolatunk. Másrészt megkeresett egy fejedésség cég, akiktől kaptam egy állásajánlatot, ami tulajdonképpen rám volt szabva: egy IT-multi marosvásárhelyi telephelyére kerestek gazdasági infóst jó angol és német nyelvtudással. Mindig is úgy gondoltam, hogy Vásárhely az egyetlen erdélyi nagyváros, ahol élni tudnék. Ebben persze nagy szerepe volt annak is, hogy a nagyobbak közül ez a város van a legközelebb a Székelyföldhöz. Úgyhogy kivételesen nem sokat haboztam, és elfogadtam az ajánlatot. Azt hiszem, nem hoztam rossz döntést: azóta felső vezető lettem, és a családomnak sikerült egzisztenciát biztosítani. Otthon érzem magam a városban.

Ezzel szemben egy szilágyságihoz, egy szatmárihoz és a többi erdélyi városhoz – legalábbis a Székelyföldön kívül – nincs sok közöm. Sokkal több ellenérzésem van a más vidékről származó erdélyiekkel, mint a magyarországiakkal szemben. A legkézenfekvőbb magyarázat, hogy a magyarországiakkal nem voltunk soha versenyhelyzetben, az erdélyi magyarokkal viszont igen. Kezdvé attól, hogy az egyetemi helyek korlátozottak voltak, addig, hogy hányan tudtunk egy magyarországi ösztöndíjat megnyerni. Másrészt vannak kulturális különbségek is, ami oda vezethető vissza, hogy a Székelyföld egy viszonylag elszigetelt, szabad paraszti világ volt, nemigen volt arisztokrácia majd szélesebb polgárság, ehhez képest az erdélyi városok be voltak kapcsolva a kulturális pezsgésbe. Kialakultak az előítéletek egymással szemben, hogy a székelyek elmaradottabbak, és ennek máig hordozója például a nyelvjárás. De a gesztusokban is érzek különbségeket. Például számomra meglepetés volt, hogy partiumi barátaim nem fognak kezét. Ez komoly sértésnek számít a Székelyföldön; ha mi hatszor találkoztunk, akkor tizenkétszer fogtunk kezét egy nap. Eleinte nem is érttem: ezek nem tartanak méltónak arra, hogy kezét fogjanak velem? Aztán kiderült, hogy egymással sem fognak kezét. Amikor egy váradi lánynak udvaroltam, a gesztusaiból nem tudtam pontosan kivenni, hogy mit akar – persze részemről ebben volt egy jó adag szorongás is, hogy majd nem tudok megfelelni az elvárásainak. Amikor eljöttek hozzánk a barátnőjével, és elnyúlt az ágyon, a szüleim teljesen megbotránkoztak. A kulturális emlékeink sem voltak közösek: ők magyarországi tévésorozatokról beszélgettek, hozzánk csak a Kossuth Rádió jutott el.

Az is idegen volt számomra, ahogy a magyar nyelvet beszélik. Ebből úgy éreztem, hogy ők műveltebbek nálam, és ettől állandóan komplexusos voltam. Tudatában vagyok annak, hogy székelyesen beszélek, amiről simán leszokhattam volna, ahogy azt az emberek általában megteszik, de erre nem vagyok hajlandó. Nem akarom áthangolni magam az irodalmi nyelvre. Úgy érzem, ha lemondanék bizonyos hangsúlyokról és hanghordozásról, akkor megtagadnám a származásomat, és megtagadnék mindent, ami ahhoz a közösséghez és szolidaritáshoz tartozik, amit gyerekkoromban megtapasztaltam és elsajátítottam. Mélyen megvetem azokat, akik gúnyt űznek abból, hogy a székelyek milyen dialektusban beszélnek, és mindezt az elmaradottsághoz társítják. Ha valaki ezt csinálja, akkor annak lehetnek bármilyen pozitív tulajdonságai, én egy

erkölcsi nullának tekintem, és nem barátkozom vele. Ugyanakkor a skanzenjellegű Erdély-kép ellen is tiltakozom. Nem vagyok egy skanzen-nemzetvédő.

Viszont Magyarországgal kapcsolatban túlnyomórészt pozitív tapasztalataim vannak. Engem nem értek traumák és sértések Magyarországon, szemben sok generációmbeli vendégmunkással, akiknek többnyire csak opportunista magyar vállalkozókkal volt dolga. Budapesten, ahová a munkámból adódóan rendszeresen járok, sokkal otthonosabban érzem magam, mint az erdélyi városokban. Budapesten jelen vagyok, és azáltal, hogy ott van a cég központja, úgy érzem, hogy hozzáteszek valamit az ottani élethez. Velem mindig tisztességesen bántak Magyarországon, egy szavam nem lehet a hivatalnokokra. Biztos, hogy sokkal merevőbbek, de el is várom, hogy a jogszabályokhoz tartásuk magukat. Az legalább világos, míg Romániában a helyzettől függ, hogy a bürokrácia éppen hogy dönt. Szegeden is egyből otthonosnak éreztem magam. Valahogy azt éreztem a szegediekkel kapcsolatban, hogy szavak nélkül is értjük egymást, és a nyelvjárásunk is hasonlít. Én azt a nyelvjárást érzem magamhoz a legközelebbnek. Az ott megismert emberekkel gyorsan talált a szó. Ott éreztem, hogy na, akkor nem kell plusz köröket futni, értjük egymást. Ott nincs az a budapesti nagykörutas fennhéjázás sem, és úgy éreztem, hogy egyenlő felek vagyunk egy társalgásban.

Az első találkozásaim Magyarországgal a csereprogramokban voltak. Tízéves koromban elvittek egy Pest megyei faluba, és ott olyan helyre kerültem, ami indigóra hasonló volt a mi családkhoz, ezért egyáltalán nem esett nehezemre a beilleszkedés. Kimentünk a focipályára, jött szembe két cigánygyerek, és a vendéglátó fiú mondta, hogy ezek az osztálytársai, nagyon jó fejek. Bemutatott egymásnak, megálltunk, beszélgettünk, és a legtermészetesebb módon fogtunk kezét. Ettől kezdve úgy éreztem, hogy ha ezek így befogadják a cigányokat, akkor jó emberek, nem kell tőlük félni. A következő évben egy pesti családnál laktam, velük is pozitív élmény volt strandolni, múzeumba menni, és megint csak gyorsan megtaláltuk a közös hangot, nem voltak beilleszkedési gondjaim. A székely nyelvjárás pozitív egzotikum volt számukra, nem pedig státuszjelző. Lényegében minden jót megkaptam, amit a kilencvenes évek elején egy erdélyi fiatal megkaphatott Magyarországon. Persze az is igaz, hogy általában székely sajátosság, hogy ha ki kell állnunk beszélni, akkor bajban vagyunk. A többség ezért is ment műszaki pályára a gimnáziumból. Úgyhogy amikor középiskolásként egy nyári táborban voltam Magyarországon, előjöttek a kisebbségi komplexusaim. Úgy éreztem, hogy nagy különbségek vannak a magyarországi és a székelyföldi fiatalok között. Voltak, akik kiálltak a színpadra, és ott improvizáltak mindenki előtt, bátran, ügyesen, felszabadultan. Én meg ennek épp az ellenkezője voltam: amikor szerepbe kerültem, rettenetesen izgultam, és azt éreztem, hogy nem tudom magamat adni, borzasztó volt az egész. Ki is alakult az erdélyiek között egy ellenplatform a táborban, adott ponton lázadni is kezdtünk a sok szereplés ellen. Ebben benne volt mindenféle sztereotíp félelmem a magyarországiakkal szemben, kibékíthetetlennek éreztem a különbségeket közöttünk. Nagyon távoli volt az a világ, civilizációs értelemben sokkal magasabb rendűnek, fejlettebbnek éreztem.

Amikor írásban kellett megnyilvánulnom, azok általában jobbak lettek, csakhogy ilyenkor rettenetesen sokat ültem egy-egy szövegen. Mindig borzasztóan vigyáztam a helyesírásra, egy vesszőhiba miatt képes voltam újraírni egy egész lapot. Például ha egy frissen megismert lánynak levelet írtam, néha heteket ültem egy válaszlevélen, hogy ne tűnjön ki az, hogy milyen műveletlen vagyok. Az energiám jelentős része arra ment el, hogy leplezzek valamit, amiben nem vagyok jó. Talán ezért is kerültem közelebb az infóhoz, a kódoláshoz, ott minden parancsnak csak egy és pontos jelentése van. A székely nyelvjárás jól elkülöníthető, fonetikájában és tartalmában is. Mi pragmatikusabban gondolkozunk, közelebb állunk a gyakorlathoz, kevesebb eszmei dolgot keverünk a mondandóba. Kevésbé polgáriasult a mi világunk. Viszont úgy érzem, hogy jobban figyelünk egymásra, miközben a partiumiak inkább magukkal vannak elfoglalva. Valahogy szolidárisabbnak érzem a székelyeket, szavak nélkül is jobban értjük egymást. Nem véletlen, hogy Erdélyben is megvan a nagyváros kontra vidék, vagyis az urbánus kontra népi törés, ahol a székelyek a népi kategóriába kerülnek. Mi csak használjuk Kolozsvárt, nem érezzük magunkénak, nem vertünk ott gyökeret. A kolozsvári időszakomat úgy élem meg, mint egy átmeneti időszakot, és ebben a nyelvnek és a nyelvhasználatnak is óriási szerepe van.

Kolozsváron nagy a hatalmi különbség, mi vagyunk a kisebbség, velünk szinte mindent meg lehet csinálni. Legtöbbször a románok jóindulatán múlik, hogy tolerálnak-e vagy sem, sebezhetőbbek és kiszolgáltatottak vagyunk velük szemben. Vásárhelyen inkább megvan az egyensúly, itt nem lehet akármit lenyomni a magyarok torkán. Emlékszem, végzős voltam az egyetemen, amikor üzentek, hogy menjek be a tanulmányi osztályra. És amikor beléptem, a titkárnő olyan csúnyán kezdett el kiabálni velem, hogy a folyosó másik végén is hallották. Románul kiabált, persze. Mindezt azért, mert az egyik tanár nem írta be a jegyemet. Nagyon pocskékul és megszegyenítve éreztem magam. Kolozsváron az ilyen helyzetek jöhetnek szembe nap mint nap. Semmilyen jogalapja nincs az ilyen viselkedésnek, de mégis megteszik, mert ők így ventillálnak. Egymással is ezt csinálják, de azért a magyarokkal még inkább meg merik tenni. A balkániságban nyíltabban benne van, hogy a gyengébbeken el lehet verni a port. Ráadásul tudtam, hogy ez a hölgy tud magyarul, mert az édesapja magyar. Egy totál kolerikus személyiség, mert amikor a szakdolgozatomra kitüntetést kaptam, odajött gratulálni, meg is ölelt, és éreztem, hogy ez őszinte volt a részéről. Az érzelmi kitöréseik amplitúdója sokkal szélesebb minden irányban. Csakhogy én hiába vagyok ezzel tisztában, ez nekem rosszul esik, és minden alkalommal görcsrel lépek be az ilyen helyekre, hogy ne jöjjenek ki balekként. Már előre van bennem egy dac, hogy basszátok meg, ezt velem nem csinálhatjátok! Előre rá kell készülnöm ezekre a helyzetekre. Nemcsak arra, hogy mit fogok mondani, hanem az érzelmi részére is, hogy milyen viselkedés terelheti kedvező irányba az ügyemet. Az ilyen rákészülést nem lehet megspórolni.

Sokszor elgondolkoztam azon is, hogy mások mit tettek volna egy ilyen helyzetben. Nyilvánvaló, hogy minél inkább kiismeri magát valaki ebben a világban, annál jobban boldogul: kiválóan kell tudni románul, nemcsak a nyelvet, hanem a jelentést is, ami mögötte van. Ehhez viszont évtizedek kellene, és nekem nem volt ennyi türelmem,

ami persze az én székelő önfejűségemmel is összefügg, mivel számomra általában fontosabb a lélektani komfort, mint az adott ügy elintézése. Az unokabátyám például, aki tíz évvel idősebb nálam, és már a nyolcvanas években bele lett dobva a mélyvízbe, hamar megtanulta, hogy ne érzelmileg reagáljon, hanem próbáljon a másik fejével gondolkodni. Ebben fontos volt a katonaság, meg az is, hogy sokszor az egyetemen is román közegben szocializálódtak, ahol ki voltak téve az ilyen helyzeteknek, látták, hogy a románok hogy reagálnak, és hogy mikor lehet poénna elütni a dolgot, vagy mikor lehet visszafórázni. Az ő generációja megtanulta a leckét, kiismeri magát ebben a világban, és kevésbé fél az idegen helyzetektől. Ők inkább képesek arra, hogy keményen visszaszóljanak, hogy hát mégis mit képzelsz, engem ne szidjál, hagyjál békén, mit pofázol! Ebben persze van egyfajta macsizmusz is, ami az én esetemben szóba sem jöhetett, mivel egy anyám korabeli nővel álltam szemben. Vannak ismerőseim, akik hasonló helyzetben pökhendi és szarkasztikus módon odaszúrnak, esetleg bevetnek egy-egy logikai csavart, amit a másik nem ért, és ezáltal megszegyenül. Aztán persze ott vannak azok is, akik a kiegyezést választják, ami tankönyv szerint a leginkább működik, és lejjebb viszik a beszélgetés tónusát, mielőtt komolyabbra fordulna a helyzet. Ehhez viszont hajlékonyabbnak és sokkal higgadtabbnak kell lenni, mint én. Végül az is egy lehetséges stratégia, és talán ez a leggyakoribb, hogy az ember egyszerűen behúzza a farkát, nem áll ellen, nem panaszkodik, hanem elengedi a dolgot – nem pedig lenyeli, ahogy én. És utána azzal nyugtatja magát, hogy végül is háromhavonta ki lehet bírni egy-egy ilyen kitörést, sőt, előbb-utóbb leesik majd a másiknak, hogy igazságtalan volt, és akkor egy kicsit morális fölénybe is lehet vele szemben kerülni, és így talán a kapcsolat hosszú távú dinamikája pozitívan is alakulhat.

A románokkal kapcsolatos szorongásaimmal függhet össze az is, hogy Románia nagy részében nem érzem magam otthon. Ennek elsősorban lélektani okai vannak. A románok extrovertáltabbak, hangosabbak, kommunikatívabbak, sokkal nagyobb kockázat- és bizonytalanságtűréssel, mint ami rám jellemző. Kialakult bennem egyfajta fóbia a román nyelvhasználattal és általában a románokkal való kommunikációval kapcsolatban. Fogyatékosnak érzem magam ebben a relációban. Mindez társult egy erős nosztalgijával a magyar világ iránt, amellyel kapcsolatban már a nagyszüleimnek voltak konkrét emlékei. A nagymamám még szolgált Budapesten, és sokat mesélt arról, hogy milyen jól bántak ott vele. Ma már persze pontosan látom, hogy nem a románokkal volt a baj, hanem a rendszerrel és azzal, hogy ők vannak hatalmi helyzetben. Ugyanakkor az a motiváció, hogy tanuljak románul, folyamatosan megvolt bennem. Komolyan hiszek abban, hogy el lehet jutni a kölcsönös megértésig. Szerintem nem annyira éleldegen az a helyzet, hogy mindenki a maga nyelvén beszél, de érti a másik nyelvét. Románul szinte tökéletesen tudok – legalábbis olvasni. Ha románul olcsóbb egy szakkönyv, akkor azt veszem meg. Előnyként élem meg, hogy szövegértési tudásom a román átlagembernél is sokkal jobb. Irodalmat is szívesen olvasok románul, értem a nyelvi finomságokat is. Csak hogy alapvetően más a viszonyom a nyelvhez, ha olvasni kell, mint ha beszélni kell. Beszélni sokkal nehezebb, és ez frusztrál. Tankönyvszerűen

el tudom mondani, amit akarok, de amit ők két szóban ki tudnak fejezni, ahhoz nekem egy mondat kell. És ha egy román elneveti magát, ha én valamit rosszul fejezek ki, ez nekem nagyon rosszlesik. Emlékszem az első telefonhívásaimra; egyszerűen féltem beleszólna a telefonba – még magyarul is. Hát még románul!

Az iskolában a román nyelv tanulása nem egy építkezés volt számomra, mint mondjuk az angol vagy a német esetében. Nem azért tanultam, hogy jobb legyen az életem, hanem hogy megússzam a blamát. Nem kapcsolódtak hozzá pozitív élmények. Semmi játék nem volt a nyelvtanulásban, csak magolás, aztán hetedik osztályban jött a nyelvtan, amiben verhetetlen voltam. Az iskolában az első osztálytól kezdve állandóan a nyelvtant erőltették, nemcsak románból, hanem magyarból is, és ez olyan görcsöket alakított ki bennem, hogy amíg nem tökéletes egy mondat, le sem merem írni. A faluban senkivel nem beszéltem románul, mi több, tulajdonképpen az egyetem végéig sem, hiába töltöttem el öt évet egy román többségű városban. Nem keveredtünk velük. Ugyanakkor nyolcadikos koromban már gyakorlatilag mindent megértettem, és ez jelentős részben a mozinak volt köszönhető. Otthon minden este vetítettek egy filmet román felirattal, és azokat én szinte mind megnéztem. A román filmipar spagettiwestern változata számomra egészen emészthető volt. Plusz ott volt még a sportújság és a rádió. Amit ezeken keresztül tanultunk meg, az sokkal jobban megmaradt bennünk.

Az első pozitív román személy az életemben a románantánárnóm volt. Szerencsétlenül huszonkét éves korában rendelték ki hozzánk Botoşaniból. Belecsöppent egy színmagyar közösségbe úgy, hogy egy árva szót sem tudott magyarul. Törekény, sebezhető fiatal lány volt, szívattuk is rendesen, de ő ennek ellenére próbált minden tőle telhetőt megtenni. Meg akart bennünket tanítani románul. Akkor éreztem a sorsközösséget vele, amikor teljesen ingyen és bérmentve készített fel a román olimpiászra, mivel kötelességének érezte, hogy foglalkozzon velem. Mínusz húsz fok alatt volt a kinti hőmérséklet, a tanári panellakásában maximum öt fok lehetett, és mi kesztyűben, kabátban tanultuk Eminescut. Szép volt, kedves volt, becsületes és intelligens, bizonyos értelemben el is varázsolt engem – akkoriban kezdett ébredezni a libidóm. Ő is kedvelt engem. Talán két évet volt ott, aztán jött a rendszerváltás. A faluban volt egy lincshangulat a románok ellen, és emlékszem, nagyon aggódtam érte, de szerencsére akadtak rendes emberek, akik befogadták a lakásukba. Az egyik legmélyebb rezonanciát egyébként akkor éreztem egy román ember iránt, amikor a nagyapámat kezelő orvost felhívtam napközben, hogy nagy baj van, és ő azonnal bement hozzá a kórházba, szinte az egész napot mellette töltötte, és gyakorlatilag megmentette az életét. Amennyire tőle tellett, próbált magyarul megszólalni, noha nem beszélte jól a nyelvet, de megtette ezt a gesztust, aminek óriási jelentősége volt nagyapám számára. Amikor bementem reggel megkérdezni, hogy mik a kilátások, és ő nem tudott semmi biztatót mondani, láttam rajta, hogy rettenetesen gyötrődik szegény, ő maga is. Maximálisan megtette, ami tőle tellett, és ez nagyon emberi volt. Úgy érzem, hogy ő azon kevés ember közé tartozik, akik a hivatásukat olyannyira komolyan veszik, hogy az etnikai és nyelvi kérdés teljesen zárójelbe kerül.

A nyolcvanas években járt nálunk a román sportújság, volt egy tömegsportmozgalom, ami sokaknak előrelépési lehetőséget nyújtott. Sok székely hokis a román csapatokhoz került, oda vitték őket katonának, onnan pedig a románokkal közös élményekkel jöttek haza. Vasárnap délután a körkapcsolásos fociközvetítéseket is hallgattuk a rádióban. Az egyik barátom például a Craiova focicsapatának drukkolt, fogalmam sincs, miért. Egyszerűen csak ráragadt. A Steauával tudtunk a legkönnyebben azonosulni, mivel az a hadsereg csapata volt, és sok embernek voltak katonaelményei. A Steaua jobban leképezte a társadalom etnikai összetételét is az aromán Hagitól a magyar Bölöni Lászlóig. Viszont a Dinamót nem szerettük, mert ők voltak a belügy csapata. Ennek ellenére a sport révén kialakult bennünk valamiféle pozitív érzelmi kötődés és otthonosságérzés Románia iránt, ami akár egyfajta hazatudatnak is nevezhető. De más hasonlót nemigen tudnék említeni a sporton kívül. A nemzetközi sporteseményeken gyerekként a románoknak szurkoltunk. A rendszerváltás után viszont megváltoztak ezek a közös érzelmek, feszültebbé váltak az román–magyar viszonyok, és elindultak az ellenszurkolások. Emlékszem, a kilencvennyolcas focivébén már erősebben voltak ellenérzéseink velük szemben. Egyedül a franciáknak nem drukkoltunk ellenük – Trianon miatt.

Azt látom, hogy az ötvenes vagy az annál idősebb generációk tagjai, akik több időt töltöttek együtt velük a katonaságnál és az egyetemen, könnyebben megtalálják velük a közös hangot. A fiatalabbaknál ritkább ez a dolog, mivel hiányoznak a közös élmények. Sokak számára az a kényelmes, ha nem kell megszólalni románul. Másik része magának sem vallja be, hogy fél megszólalni románul. Ugyanakkor azt nem érzem, amit románoktól gyakran hallani, hogy a magyarok szándékosan elhatárolódnának tőlük. Egy magyar szülő általában azt szeretné, hogy a gyereke tanuljon meg rendesen románul. Százból, ha egy szélsőséges akad, aki ezt nem akarja. A magyarok jelentős része szeretne kapcsolatot ápolni a románokkal, de a nyelvi korlátai miatt félszegnek érzi magát, hiteltelennek, nem eléggé önazonosnak – ezért inkább letesz arról, hogy barátokat szerezzen. Ismerek olyan magyar tanárt, most ment nyugdíjba, aki negyven évig dolgozott egy vegyes iskolában, de a román kollégáival az iskolán kívül soha nem találkozott. Ezt nem tudom elfogadni. Csak hát egyre inkább egy szigetvilágban élünk, ahol szűkebbek az érintkezés körei. Ez alól sajnos az én munkahelyem sem kivétel. A cégnél mindenki magyarul beszél. Nem nyitunk a románok felé, mert félünk, hogy akkor felborul a rend, és oda a fesztelenebb, lazább hangulat. Olyan emberek dolgoznak nálunk, akik megengedhetik maguknak, hogy kiköveteljék a kényelmes munkakörülményeket, azt is, hogy nyelviileg otthonosan érezzék magukat. Bár a jó fizetések miatt a románok is jönnének Vásárhelyre, még Bukarestből és Moldvából is, de nem vesszük fel őket, mert akkor mindent két nyelven kéne bonyolítani. Pedig nincs elég képzett szakember, magyarból különösen nagy a hiány. Akad olyan kolléga, Moldvából érkezett családotul, akit azért vettünk fel, mert jó szakembernek bizonyult, és kitűnően beszélt angolul. Ráadásul pár év alatt szépen beilleszkedett, egész jól megtanult magyarul, a gyerekei pedig már magyar iskolába járnak. De ez a kivételt erősítő szabály. A budapesti köz-

pontban azt a nyelvet használjuk, amit a leggyengébben beszélő a legjobban tud. Úgyhogy a felső menedzsmentben, ami hat különböző náció képviselőiből áll, kell a kommunikációs és biznisz szintű angol nyelvtudás. Anélkül nem lehet létezni.

Pár hete kaptam egy értesítést a városi önkormányzattól, hogy a társasházunk külső vakolatát hozzuk rendbe, különben ötven százalékkal emelik az adónkat. Felhívtam a román szomszédot, aki mondta, hogy ez milyen disznóság, no de sebaj, mert van egy ügyvéd haverja, majd beszél vele. Ne aggódjak, sok víz lefolyt már a Maroson, elintézzük. Vagyis az a helyzet, hogy itt ez a román ember, akinek kapcsolatai vannak ebben a balkáni korrupciós világban, amit ugyan én nem szeretek, de mégis elfogadom, hogy elintézzze, hogy ne büntessenek meg minket. Rá vagyok utalva, kénytelen vagyok tőle szívességet kérni, és nyilván ezt valamilyen formában honorálni is fogom kölcsönösségi alapon. Mondjuk a tetőjavításhoz én hozok majd embereket a Székelyföldről. Ezek a kölcsönösségek még megvannak, függetlenül attól, milyen az emberek nemzetisége. A viszonyom nem különösebben szoros vele, bár néhányszor már voltunk kávézni egymásnál. Egy idősebb, tapasztalt mérnökember, akinek van egy koherens világnézete. Megvan bennem feléje az idősebb emberek iránti szimpátia is, mert úgy látom, hogy egyre kevésbé foglalkoznak velük. Az igazságérzetemet zavarja, ha azt látom, hogy valakit nyugdíjba küldenek, és akkor ki van dobva. Szeretném jobban megismerni ezt az embert, hogy milyen a Vásárhely-képe, és akkor talán több mindent meg tudnék érteni abból, hogy mi van a románok fejében.

Kíváncsi vagyok, hogy néz ki egy itt született mezősegi román ember világa, hiszen ez a tér az övé is. Úgy érzem, hogy a hétköznapiakban a kölcsönös tisztelet megvan – de az egóm addig nem teljesedik ki, amíg a románokkal való viszonyom nem lesz teljesebb. Fontosnak tartom, hogy a gyerekeim közelebről is megismerjenek egy román embert, hogy legyen egy joviális román figura az életükben, akivel pozitív érzelmi viszonyba kerülnek, hogy ne alakuljon ki bennük az a fóbia, amit a Székelyföldön sokan éreznek a románokkal szemben. 2010-ben nősültem, egy évvel később született a lányom, három évvel utána a fiam. Hogy van családom, az sok mindent ellensúlyoz. Ez egy igazi kegyelem számomra. Pár éve vettünk egy nagyobb és kényelmesebb lakást, ami Pesthez vagy Kolozsvárhoz képest jóval olcsóbb volt, noha az utóbbi években brutálisan megemelkedtek az ingatlanárak itt is. Gyerekkoromtól fogva a kemény munkára neveltek, hogy nem szabad feladni, és hogy végig kell csinálni azt, amibe belefogtam. Ebből a munkamorálból származik mindaz, ahol most tartok, ez lendített tovább a nehézségeken. Anyám arra készített fel, *hogy túléljük ezt a rendszert*, és hogy meglegyen a szabadságom az életem irányításában. Itthon vagyok Vásárhelyen, ami részben annak is köszönhető, hogy egyre inkább kezd kinyílni a világ Nyugat felé. Arra töreksem, hogy meglegyen a biztos gazdasági alapom, hogy ha netán erős erkölcsi kompromisszumokat kellene kötni, legyen annyi szabadságom, hogy a saját utamat járhasam. Úgy érzem, mostanára elég közel kerültem ehhez a célhoz.

Szávai Dorottya: „A pórusait látni”. Pilinszky-olvasatok. Esszék, tanulmányok. „On voit ses pores”. Lectures de Pilinszky. Essais et Études. Budapest, Gondolat Kiadó, 2023, 144 p.

Szávai Dorottya „A pórusait látni”. Pilinszky-olvasatok című magyar és francia nyelvű tanulmány- és esszékötete lényegében a szerző 2005-ös Pilinszky-monográfiájának (*Bűn és imádság*) a továbbgondolása. A monográfia Kafka és Camus szöveghálózatait és mintázatait vetítette rá a Pilinszky-poétikára, és egy hatékony fogalmi keretet kidolgozva pozicionálta Pilinszky költészetének világirodalmi koordinátáit. Az új kötet első tanulmánya ugyancsak a Pilinszky-univerzum világirodalmi beágyazottságát fűrkészi, ám ezúttal a minoritás-poétika és a transznacionális kultúratudomány kerül előtérbe. A Pilinszky-líra világirodalmi integráltsága és pozíciója szempontjából kiemelten izgalmas kontextusokat teremt egy Szent Ágostonra vonatkozó Pilinszky-gondolat, mely lírája vallo-másos jellegének vallásbölcseleti megokolásához nyújt támpontokat, de a szerző bevonja az értelmezésbe Pilinszky 1962-ben készült interjút is a 75 éves Kassák Lajossal a modern katolikus irodalomról. Egy Beckett-ről írt Pilinszky-cikkből is meglepő következtetések származnak, hiszen Pilinszky Beckett művét paradox módon „embertelenségében” látta humánusnak, és Beckett művészetfelfogásában a „tisztátalan mellékízek” nélküli „már-már vallásos állapotot” fedezte fel. A címadó tanulmány a perifériához és a minoritás-poétikákhoz való empatikus attitűdöt vizsgálja, s kitér Pilinszky nyelvhez való viszonyára, melyet nem tart nyelvkritikai természetűnek, valamint a külföldi utak multikulturális tereinek hatására is ráirányítja a figyelmet. Pilinszky-nél a minoritás szakrális térré válva rendezi újra a geopolitikai erőviszonyokat. Külön tanulmány foglalkozik a kelet-

európai kultúrák adottságairól írt Pilinszky-cikk elemzésével, mely azt a meglepő paradoxont fejti ki, hogy noha Pilinszky költészetének imagológiai tárháza erőteljesen nyugatias, Pilinszky olyan hierarchiát állít fel, melyből az „állati vagy zoomorf” Kelet kerül ki „győztesen” az antropomorf Nyugattal szemben, de ez a Dosztojevszkij-esszék alapsémájaként is érzékelhető. Szávai „*Dosztojevszkijnél látom, amit nem látok*” címmel írt tanulmányt Dosztojevszkij, Pilinszky és Takács Zsuzsa bűnértelmezéseiről, annak teremtményi perspektíváiról, kiemelve az eredendő bűn „metafizikai elsődlegességét”, a személytelenné vált és démoni dimenziókat öltő bűnhöz való viszonyulást, a rossz mint enigma jelenlétének aspektusait.

Izgalmas írás foglalkozik az elégikum, az elégikusság és az elégia „jelenléhiányával”, sőt orfikusságával. Pilinszky értelmezhetőségének poszthumán aspektusai sem maradnak ki, de a kötet a szabadság és szerelem meglepő kérdéspárját sem mellőzi. A költészet szabadságtapasztalat is, a szerelmi térfél transzcendentálizálódik, a testiség az eksztatikusság speciális állapotán keresztül válik poétikai tényezővé, szerelmes és vallásos elválaszthatatlanul íródik egymásra és egymásba. Ugyancsak gazdag anyagot mozgat meg az utóéletet bemutató írás, mely Borbély Szilárd, Marno János és Takács Zsuzsa Pilinszky-képével foglalkozik. A kultusztól a kritikai újraolvasásig vezető út a bűn elbeszélhetősége és megvallásának nyelvpoétikai aspektusai felől válik kalandossá.

A francia nyelvű tanulmányok részint Pilinszky francia recepciójával foglalkoznak, részint a magyar nyelvű írások esszenciális újrastrukturálását végzik el. A kötet egy francia és magyar nyelvű interjúval zárul, mely eredetileg a párizsi Magyar Kulturális Intézet honlapjára készült.

Virág Zoltán: Régiókon átívelő összetartozások (Írások irodalomról, képzőművészetről és rockzenéről). Budapest, Dotnet, 2023, 204 p.

Virág Zoltán könyve elsősorban a délszláv–magyar kapcsolatokra fókuszál. *Értékvonások és tapasztalásminták a kortárs magyar költészetben* című írása például egy szerb nyelvű magyar irodalmi antológia utószavának készült, a kötet anyagát a szerző maga válogatta. Épp ez a különleges szemszög adja a rálátás egyediségét. Már a tanulmány elején kapunk például egy esszenciálisan remek Tandori Dezső-portrét, mely az értésváltozatok, a beszédlehetőségek kitágítására fókuszáló poétikát és a „következetes regisztrálás és dokumentálás” szenvedélyében lelepleződő, kérlelhetetlen (ön)ellenőrzés alatt tartott emotivitást emeli ki meghatározó jegyekként. Testtudat, emlékezetpoétika, hagyomány-szemléletként elgondolt költészetcsinálás, közép-európai formatudat: számos izgalmas terminus segít kívülről láttatni a rendkívül sokszínű magyar lírát. Az *elemekre visszavezetett színek* című tanulmány Petar Dobrović művészetének krlezéi értelmezéséről íródott. A „konfliktustűrő mértékletességet” a kultúrák közti hídverés szolgálatába állító gondolatmenet izgalmas kaleidoszkópot kínál egy multikulturális közeg hagyományviszonyainak és a regionális műveltségi „atlasz” térképarányainak megalkotásához. Virág Zoltán egészen egyedi terminusalkotó készsége rendkívül poétikus és találó tud lenni: Az *illeszkedés és belesimulás képletei* című írás például terminussá emeli a „kijózanító alkalmazkodás” fogalmát, melyet a szerző Várady Tibor prózájának analízise során hasznosít. Az útleírás, az esszépróza, a „fonákjára fordított létezés” poétikája találkozik a képi és formanyelvi műfajromboló fellazításaival, ám mindez „a sokféle bolygás globetrotteri galleriájával” együtt belezuhan a jugoszláv politika manipulációs retorikájában megképződő, csalóka internacionalizmus csapdájába is.

A nálunk elsősorban költőként ismert Bődör Pál prózapoeitikája önálló tanulmányt kap. Az értelmezés központi tengelye az otthonosság–otthontalanság tengely, mely akár névadás és névelhasználdás, névdeformáldás – identitás tengelyként is jellemezhető, de Bődör tárgyává tette a „geobiografikus igényességet, a többnemzetűség tárgyköreit, a központképződés és a peremeken lecövekelés mozgáskombinációit” is. Virág e próza egyik legfőbb hozadékának talán azt tartja, hogy Bődör érzékeli „a jugoszláv etnikai délibáb” csalóka jelenlétét, és a kudarc előérzetét teszi érzékletessé. A Végel László naplóival foglalkozó fejezet már a címében is jelzi a jugoszláv térség tereinek és identitásképleteinek bonyolultságát: *A jugolabirintus Thészeusza*. A jugolabirintusban épp a naplóírás válik vezérfonallá, a nyelvi és a kulturális kereszteződésekben való eligazodás és a szinte folyamatosan exponálható identitásdrámák kételytereiben tájékozódó mitológiai hős pedig poétikai győzelmet arat.

Maurits Ferenc emblemikus nagysága kerül elő *Az akril csikorgásai* című tanulmányban: Maurits „kreatúráinak alaki elfajultsága” poétikai magyarázatot kap, és mint „az igénytelenség metamorfózisainak kimeríthetlenségén parodisztikus célzattal” elgondolkodtató szatirikusság színrevitele jelenik meg. Torma Éva művészete hasonlóan gazdag kontextuálást kap, a fotótechnikai eljárások kalandtúrája, az installációk kreativitása vagy a taktikus, kinetikus és mimetikus kontextusok érzékeny kialakítása az értelmezés tárgyává válik.

A könyv utolsó harmada a rockzenére és az alternatív zenei térre fókuszál: a polgárpukasztás, az ellenkultúra, az új közösségi konstellációk szociografikus és történeti vizsgálata mellett önálló dolgozat foglalkozik Fenyvesi Ottó rockesztétikájával és a független zenei színtér 1980 és 2000 közötti szegedi eseményeivel.

Dargay Marcell: A 180-as csoport (1979–1990). Művek–Kontextus–Recepció. Budapest, Prae Kiadó, 2023, 348 p.

Dargay Marcell kiváló zeneszerző és zenetörténész monográfiája hatalmas ívű szintézis, a 180-as csoport tevékenységének első szisztematikus feldolgozása. Ha elnagyoltan akar-nánk fogalmazni, az experimentális zene azon speciális ága kerül górcső alá, mely az amerikai minimalizmus magyar változatát alkotta meg. Az inspirációs bázisok és források, a szintetizált hagyományok azonban ennél rétegzettebbek, s ennek nemcsak poétikai, hanem kultúrpolitikai okai is vannak, hiszen a Csoport 1979-ben kezdte meg a tevékenységét. A klasszikus monográfia szabályait követő munka a csoport megalakulásának történetével, kontextualizálásával, a róla szóló szakirodalom értékelésével indul. Ehhez érdemes hozzátenni azt is, hogy bizonyos korokban bizonyos kultúrpolitikai megfontolásokból az elhallgatás is beszédes lehet, a hivatalos vélemény és az intimebb közegben (emlékiratok, naplók) szereplő bejegyzések, az alternatívabb közegben terjedő legendák is diskurzusteremtő erejük. A recepciótörténet korai szakaszának reflexióit Dargay két csoportra osztotta: a hivatalos orgánumban megjelenő jobbra fanyalgó, sőt gúnyos reakciókra, valamint a társművészetek fórumain feltűnedező, sokszor túlzó írásokra. A tárgyilagos tónus megtalálása ebből kifolyólag maga is kihívás. A sikert a műelemzés elmélyültsége garantálja: nyilván ez magyarázza, hogy a bevezető után öt kiválóan megrajzolt alkotói portrét (Márta István, Melis László, Soós András, Szemző Tibor, Faragó Béla) kapunk, s ezek fókuszában is a műértelmezés dominál. Kiemelten fontos, hogy a Csoport előadóegyüttesként definiálta magát, vagyis az előadott művek poétikája közvetlen vetületeket képezve elemi hatással van az önálló alkotásokra, nemkülönben a saját művekből kiépült repertoárra, melyet közhelyszerűen a „magyar

repetitív zene” repertoárjának is nevezhet-nénk. A szerzői profilok kivételesen összetettek és nem feltétlenül hagyományos zeneszerzői pályaképek: Melis László irodalmi érzékenysége, színházi vonzalmai, Szemző Tibor film és videó, valamint performansz iránti nyitottsága, az előadás ritualizált megismételhetlenségére fókuszáló attitűdje, de általában véve a médiumok kreatív összekapcsolása különféle értelmezési rétegeket alkot. Ezt a poliműfajiságot Márta István így fogalmazta meg: „A zene egyfajta zenei akció, amelyben legalább ugyanolyan fontos a látvány, a kép, a vizualitás, mint maga a zene.” Ezek a kilépések, átlépések, határsértések normatív módon válnak életképessé.

Bámulatosan plasztikus, szisztematikus módszertannal készültek a kötet zenei elemzései. Már Márta István *Karácsony napja* – 24. *lecké* című, két változatban ismert, lemezre is rögzített négytétéles alkotásának elemzése nagyon magasra teszi a léceket: a zeneművé alakított beckett-i drámapoétika a nyelvi regiszterek egymásnak eresztésével kísérletezve többszörözi meg a narrátor egyéniségét. A kiinduló Beckett-drámaszöveg a töréspillanatokra fókuszál, majd antropomorf dimenziókkal látja el az összetörés motívumrendszerét. Ezt a narratívát töri meg egy angol nyelvlecke, melynek iskolás szövege a karácsonyt tematizálja. A sematikus és a poétikus, a létbölcseleti és a pragmatikusan közhelyes beszéd ütközőterébe kerülünk, kreatív szerepzavarba, egy létszorongatottságot színre vivő akusztikus térbe. Egy népdal intonációjú vissza-visszatérő pentaton dallamvonal is meghatározóvá válik (a pávamotívumként ismert melódia speciális variánsa, mely ikonikus jellege folytán azonnal bekapcsolja a művet egy polifón felhasználói kontextusba Kodálytól Durkó Zsoltig). Az asszociativitás szabadsága, valamint a szó-lamszám-növekedés, a hangzástechnika révén kialakuló allúziók különféle kötődéseket hoznak létre. Izgalmas, ahogy az elemző például Steve Reich *Piano phase* című műve

egyik motívumának tükörfordítását is megtalálja a második tételben. A motívumok és szölamok identifikálása révén a kompozíció huzalozása és hálózatossága is feltárul. A harmadik, bukolikus jellegű tétel hat tetszőleges hangszerezen és egy zongorán adandó elő. A kompozíció vége hasonló módon nyitott, az előadó számára rengeteg szabadságot, improvizációs lehetőséget kínál, aki így lényegében társszerzővé válva alakítja ki a zenemű akusztikus szövetét.

E sorok írójának Melis László a kedvence a Csoport alkotói közül, ezt talán az is magyarázza, hogy a legirodalmibb szerzőről van szó, aki az antik kultúrák iránt is elkötelezett. „A kultúra nem egyéb, mint hivatkozásrendszer. Ha valaki nem ismer egy kultúrát, akkor nem tudja, mi mért jó vagy rossz” – nyilatkozta Melis 2011-ben, majd rátért a görög hangsorok ethoszának analízisére, és ennek biológiai és lélektani következményeire. Dargay elemzése közül a *Maldoror énekei* (1984) című műről írtat is örömmel emelem ki, melyet a Michael Nyman-féle „új egyszerűség” irányvonalához köt, nem véletlenül, hiszen már az első tétel egyetlen szűkített négyeshangzattal teremt feszültséget, mondhatni a „botrányból” drámát. A *Mulomedica Chironis* (*Chiron öszvérgyógyászata*) című kantáta különféle regiszterekből öszvéresített szövegkonglomerátumon alapszik, szerepel benne például egy eredetileg ógörög nyelven írt, latinra fordított állatorvosi értekezés részlete, Marlow *Doktor Faustus* című drámájának egy költői sora, de Baudelaire, Petri György, Hölderlin ugyancsak bevonódik, ráadásul a nyelvek változatossága is fontos zenei hozzájárulás a hangzásvilág alakulásához. A nevezetes kentaur Akhilleusz „zenetanára” nevét viselő kompozíció hihetetlenül gazdag allúziókkal alakítja ki kapcsolódási vegyértékeit. Dargay kimutatja, hogy miért atipikusan egyedi ez a kompozíció a repetitív paradigmával szemben, hogy miként érvényesül benne egy következetesnek ható tizenkétfokú szerkesztési elv, hogy a kompozí-

ció miként képez hidat a hagyomány különféle szigetei, az intellektuális és a populáris, a szép és a visszataszítóan irritáló között.

A gazdag kottapéldaanyaggal alátámasztott, szellemes elemzések részletező ismertetésétől itt el kell tekintenünk, de az értelmezői érzékenység és lelemény fontosságára nem elég egyszer felhívni a figyelmet. Az elemző már a mű önazonosságának problémáival szembesülve is csak konkrét vagy potenciális variánsok sokaságára hagyatkozhat, és az allúziótechnika összetettsége sem könnyíti a dolgán, hiszen a népdaloktól a klasszikus utalásokig, a populáris kultúra a korszakban szokatlan beemelésétől a különféle modifikált kortárs motívumfelhasználásokig nagyon sok mindenre kell tekintettel lennie.

Dargay könyve nemcsak hiánypótló alkotás, hanem egy rendkívüli zeneszerzői érzékenység dokumentuma is, az érvényteremtő műelemzési stratégiák gazdag tárháza.

Kurimay Anita: Meleg Budapest 1873–1961. Fordította Béres-Deák Rita. Budapest, Park Könyvkiadó, 2022, 408 p.

Kurimay Anita monográfiája eredetileg angolul jelent meg 2020-ban a The University of Chicago Press kiadásában. A monográfia a magyar szexuálpolitika-történet és másságkutatás egyik alapművének számít. Budapest nagyvárosi jellegének kialakulásával párhuzamosan vált a meleg szubkultúra meghatározó tényezőjévé. Ez a bonyodalmas emancipációs folyamat, a homoszexualitás jogi szabályozásának a büntethetőség felszámolásáig tartó időszaka a könyv fő tárgya, de a másság sokféle diskurzusban megképződő alakváltozatai ugyancsak a kutatás részét képezték, mint a szexualitás, a hatalom és a politika viszonyrendszere. Az egyik legizgalmasabb felismerés az, hogy az illiberális rezsimek nem automatikus ellenségei a meleg közösségnek, hanem a tűréshatárok a politikai manipuláció aktuális

szükségeihez igazodva formálódnak. A fogalmi tisztázás, az orvosi, jogi, bölcséleti-etikai diskurzus alakulástörténete ugyancsak alapvető fontosságú, hiszen a beszédmódtերemtes fogalmi apparátus nélkül elképzelhetetlen. Guthi Soma *Homoszexuális szerelem* című, 1908-ban publikált krímije jó kiindulópont a Budapest meleg szubkultúrájáról alkotott előítéletek feltérképezésének, noha Guthi meglehetősen empatikus szerző, kora haladó orvostudományi elképzeléseivel is tisztában van, Tuzár detektív például Krafft-Ebinget és Ulrichsot is idézi. A krimi nem az egyetlen műfaj, melyben a téma megjelenik: számos szatirikus cikk, bűnügyi beszámoló, szenzációhajhász írás, emancipációs törekvéseket megfogalmazó dokumentum kerül elő. A könyv időkerete Budapest egyesítésétől (1837) a férfi homoszexualitás büntethetőségét megszüntető, 1961-es törvény elfogadásáig terjed. Egy speciális városszociográfia is kibontakozik a szemünk előtt: a szerző ráadásul amellet is érvel, hogy a meleg meghatározó szerepet játszottak Budapest modern nagyvárossá alakulásában, hiszen a nem normatívnak ható szexualitás szabályozásának igénye „összekapcsolódott a magyar államépítéssel”, a modernizációval és a népességszabályozás korabeli európai paradigmáival. Az első fejezet a homoszexualitás helyzetét elemzi a modern büntető törvénykönyvek tükrében, illetve a meleg nyilvántartására kidolgozott listázás intézményének kialakítását követi nyomon. A Csemegi-kódexként ismert, 1878-ban megalkotott törvénykönyv java része 1961-ig hatályban maradt. Ez a törvénykönyv (pl. Franciaországgal, Hollandiával vagy Olaszországgal szemben) büntethetővé tette a felnőtt férfiak közti beleegyezésen alapuló szexuális kapcsolatot is. A nyilvántartásba vett homoszexuálisok adatainak elemzése különleges: a legtöbb nyilvántartásba vett személy gyári munkás, napszámos és háziszolga, majd a kereskedők és ügynökök következnek. A dekriminalizálásért

folyó harcok egyik bástyája a *Huszdik Század* című társadalomtudományi folyóirat volt.

A második fejezet Tábori Kornél és Székely Vladimir oknyomozó újságírók írásait elemzi a sztereotípiák, a szubkultúra-építés, a kódok, a manipulatív botrányretorika szempontjából. A *bűnös Budapest* című könyvsorozat számos esettanulmányt tartalmaz, ahogy a *Beteg szerelem* című munka is, mely Kragujevics Spázó bűnügyét állítja középpontba. A szép Kragujevics homoszexuális férfiakkal tartatta ki magát, majd lopás, fajtalanság és gyilkosság miatt ítélték el. A munka összemosza a homoszexualitás biológiai és büntetőjogi-etikai aspektusait, sajátosan képzei el e kapcsolatok életkori viszonyait, belső dinamikáját, ketős stigmatizációs gyakorlatot alakít ki, mely alapvető narratívává válik. A fiatal férfiakat rendszerint infantilizálták, hogy az idősebb csábított démonizálhassák, a kapcsolatot rendre anyagi érdekűnek állították be. Ugyanakkor gyakran hangsúlyozták az empátiát is, amennyiben művészekről vagy a társadalmi elit tagjairól derült ki másságuk. Meglepő, hogy már a 20. század elején létrejön egy formális homoszexuális szövetség, hogy meleg klubok működnek, hogy jelentős nemzetközi információcsere zajlik. Ebben a fejezetben kapott helyet a korabeli homoszexuális prostitúció helyzetének elemzése is, mely nemegyszer zsarolási ügyek forrásává is vált. A leszobsi szerelem kevéssé látványos, de pl. Nagy Irma *Sötét bűnök* című könyve ezt a világot is bemutatja. Tábori Kornél és Székely Vladimir széles körben olvasott munkáinak másságnarratívája irodalmi szempontból is fontos, hiszen Krúdy Gyula vagy Szép Ernő is támaszkodik a szerzőpáros leírásaira.

A harmadik fejezet a Tanácsköztársaság idején kibomló másságdiskurzust mutatja be a Kísérleti Kriminológiai Osztály működésén keresztül. A pszichoanalízis kulcsszerepbe kerül. Kurimay Fekete Gyula esetének dokumentumait elemzi, akit szexuális szolgáltatás felajánlása közben egy álhúhás detektív bukta-

tott le. Ebben a beszédmódban a szexuális normától való elkanyarodás a múltbeli társadalmi traumák következményeként jelenik meg, a szexualitás elváltozását környezeti tényezők befolyásolják, ezért nem büntethető. Fekete számára tehát megfelelő kezelést írtak elő, hogy az új szocialista társadalom teljes jogú tagja lehessen. Kurimay megjegyzi, hogy a kommunista megközelítés hosszú távon szűkebb teret adott volna a szexuális másságnak, mint pl. a Horthy-korszak, mely ugyan tabusította a homoszexualitást, az mégis szubkulturális virágzásnak indult.

A következő rész témája Zichy Rafael gróf válópere, illetve Tormay Cécile és Pallavicini Eduardina botránya. Az első per lényege, hogy Zichy gróf megvádolta a feleségét, hogy „természetellenes” viszonyt folytat a jeles írónővel, a Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Elnökével. Tormay és Pallavicini 1918-ban együtt alapították a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségét. A per egyik fő eleme volt a potenciális szexuális kapcsolat bizonyítása a két nő között: ezt a személyzet vallomásai alátámasztani látszottak (a gróf és személyzete a kukkolás, a mikrofonos lehallgatás eszközeivel is éltek). Tormay noha a konzervatív nőkép hirdetője volt, nem teljesítette be a maga által magasztalt nőideált: önálló és gyermektelen maradt, markáns közéleti szerepet vállalt, azaz kifejezetten „férfias” jelenségnek számított. A személyzet vallomásai alapján Tormay szinte agresszív lesbikus hírében állt, akiről köztudottak voltak a vonzalmi, ráadásul a személyzet nőtagjaival is feltételezhető viszonyai voltak. A személyzet vallomásaiban részint elképesztő nyíltság, részint elképesztő tájékozatlanság és inkoherencia mutatkozik. 1924-ben Tormay perelte be a gróft és négy alkalmazottját hamis eskü és rágalmozás címén. A perbe maga Horthy is beleszólt. Az ő nyomására a bíróság a gróft másfél év börtönre ítélte, melyet végül tizennégy napi fegyházbüntetésre módosítottak. Tormay és Pallavicini, a két kifinomult lelkű, közéleti célo-

kért együtt munkálkodó nő viszonya a sajtóban szexualitásmentes, mély érzésű, ártatlan barátsággá változott át. Zichy grófné és az író nő nevét hatalmi eszközökkel sikerült tisztára mosni. A per anyagának lényegi részét eltüntették a bírósági nyilvántartásokból. Ugyancsak a Horthy-korszakkal foglalkozik a következő fejezet is, melynek tanulsága, hogy a konzervatív kurzus ellenére a férfi homoszexuális szubkultúra virágzásnak indult és „melegbarát” intézmények is létrejöttek, a rendőrség pedig a privát szférában zajló viszonyokra nem figyelt oda különösebben. Az eugenetika felbukkanása kialakította azt a vélekedést, hogy a heteroszexualitás helyreállítható, a faszizmus térhódítása miatt 1941-től a másság üldözötté, tolerálhatatlanná vált, a Hadtörténeti Levéltár egyik dokumentuma pedig a budapesti homoszexuálisok jegyzékén szereplő férfiakat munkaszolgálatra kötelezi, ám ezt a honvédelmi minisztérium nem támogatta, mivel „a hadseregben az antiszemitizmus erősebb volt a homofóbiánál”. Homoszexuális hadtestet sem akartak létrehozni, mivel az a sereg megítélését veszélyeztette volna. Kurimay elemzi a Nyilaskeresztes Párt népesedéspolitikáját, majd az államszocialista Magyarország korszakára tér át. A szexualitás helyét vizsgálja meg az ötvenes évek ideológiájában, kitér a nemek egyenlőségének alkotmányos deklarációjára, az abortusz legalizálására. A homoszexualitást a korábbi uralkodó osztály erkölcsi és testi degenerálódásának maradványaként kezelték, mely szemben áll az szocializmust építő osztályideállal, de még akár meg is ronthatja a szocialista erkölcsöket. A kémkedés és a másság összekapcsolása mind a nyugati, mind a szocialista társadalmi berendezkedésben működő stigmának számított. Az „új szocialista férfi” eszméjével összeegyeztethetetlen személyek bírósági pereibe is bepillantást nyerhetünk: a homoszexuális hajlam megváltoztathatónak tűnt, motiváló erőnek pedig a börtönbüntetés, a pénzbírság, a városból való kitalítás vagy egy-

egy bejegyzés az erkölcsi bizonyítványba szolgált. A felismerés, hogy ezek az eszközök kevésbé hatékonyak, egyre inkább előirányozta a dekriminalizálást, hiszen a homoszexualitás társadalmi szempontból veszélytelen, nem fertőző, a heteroszexuálisok pedig eleve averzióval viseltetnek iránta, tehát önmagát bélyegzi meg. Ugyanakkor felmerültek a gyógyíthatóság különféle aspektusai és lehetőségei is, de ezek a törekvések is kudarccal vagy áleredményekkel végződtek.

A homoszexuálisok ügynöki beszervezéséről is képet kapunk, a titkosszolgálat manipulatív hadműveleteit példázza egyebek közt a Fekete Holló és az Apostolok fedőnevű akció analitikusabb bemutatása. A könyv epilógusa a meleg múlt eltorzult emlékezetpolitikájára hívja fel a figyelmet, illetve a másságdiskurzus aktuális vonatkozásaira is kitér.

Csehy Zoltán

Számunk szerzői

Baka L. Patrik (1991)

író, irodalmár, egyetemi adjunktus (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Chvála Márton Tibor (1997)

történész, doktorandusz (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország)

Csobády Csilla (1998)

doktorandusz (Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, Szlovákia)

Csehy Zoltán (1973)

költő, műfordító, irodalomtörténész (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Gažík Viktória (1999)

filológus (Boldogfa, Szlovákia)

Hadas Miklós (1953)

szociológus, egyetemi tanár (Regionális Kutatások Intézete, Pécs; HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Budapest, Magyarország; Ipolyvisk, Szlovákia)

Horváth Kinga (1971)

egyetemi oktató (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Huszár Zsuzsanna (1960)

okl. pedagógia-előadó (Pécs, Magyarország)

Liszka József (1956)

etnológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia)

Nagy Melinda (1975)

antropológus (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Németh András (1950)

egyetemi tanár (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia; Eötvös Loránd Tudományegyetem Budapest, Magyarország)

Popély Árpád (1970)

történész (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja; Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Strédl Terézia (1952)

gyógypedagógus, iskolapszichológus, oktató (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Tóth Péter (1960)

egyetemi tanár (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Varga Bence (1997)

geográfus (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, Magyarország)

Varga Krisztina (1994)

tanár, doktorandusz (Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)